МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОЛІЙНИК Олег Олегович

УДК 351.072.2:341.12]:321.7

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА У ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування
Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ Олійник О.О.

Науковий керівник:
к.держ.упр.
Криворучко Ірина Василівна

КИЇВ - 2026

АНОТАЦІЯ

Олійник Олег Олегович. Роль міжнародного співтовариства у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» з галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування». – Міжрегіональна Академія управління персоналом, Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексний аналіз особливостей публічного управління на наднаціональному рівні на прикладі участі міжнародних інституцій у підтримці демократичних реформ. Наведено кейси низки країн, які перебувають на шляху євроінтеграції (країн пострадянського простору).

Міжнародні інституції визначені важливими суб'єктами публічного управління, адже вони формують глобальні стандарти, ухвалюють обов'язкові рішення для держав-учасниць та здійснюють вплив на національну політику. Їхня діяльність поширюється як на міжнародний, так і на внутрішньодержавний рівень управління через імплементацію міжнародних договорів. Міжнародні організації (міжурядові та неурядові) безпосередньо беруть участь у процесах прийняття рішень. Міжурядові організації: створюються на основі угод (ООН, ЄС, СОТ, ВООЗ, НАТО), встановлюють міжнародні норми, правила та стандарти, яким підпорядковуються національні системи. Міжнародні неурядові: захищають інтереси суспільства та впливають на уряди (Transparency International, Amnesty International). Виокремлені також наднаціональні організації, які мають владні повноваження, ухвалюють рішення, які є вищими за національне законодавство країн-членів (наприклад, Європейський Союз). Визначені такі інструменти міжнародних суб’єктів в системі публічного управління: нормотворчість (розробка конвенцій та угод, що стають частиною національного законодавства після їх ратифікації), кризово-адаптаційна координація (узгодження дій урядів у кризових ситуаціях (екологія, охорона

здоров'я, економіка); формування політики через “м'яке право” (резолюції, декларації, рекомендації), що спрямовують розвиток соціальної, правової та адміністративної сфер; фінансова підтримка та експертиза (надання кредитів та грантів у контексті кондиціональності та політики обумовленості, що, зокрема, супроводжується вимогами проведення реформ у системі публічного управління).

У першому розділі *“Теоретико-практичні засади аналізу діяльності сучасної міжнародної спільноти як суб’єкта публічного управління на наднаціональному рівні”* здійснено детальний концептуальний аналіз процесів демократичного транзиту та політичної модернізації. Відзначено, що євроінтеграційний фактор в країнах Центральної та Східної Європи виявився своєрідним дисциплінуючим чинником для урядів країн, завдяки детально розробленим програмам досягнення критеріїв членства. Саме завдяки інституційним механізмам, які були реалізовані, політика урядів країн регіону тривалий час підпорядковувалася реалізації євроінтеграційної стратегії та виконанню формальних критеріїв членства в ЄС. Таким чином «фактор ЄС» став своєрідним каталізатором для укорінення демократичних інститутів - демократичної політичної системи, ринкової економіки, впливового громадянського суспільства та, загалом, конкурентного політичного середовища. Визначено, що євроінтеграційний досвід країн Центрально-Східної Європи - це, насамперед, інституційні зміни внутрішнього характеру - механізмів прийняття політичних рішень, механізмів інкорпорації політичного класу, механізмів політичного контролю та політичної відповідальності, узгодження інтересів тощо.

Перспектива стати частиною Європейського Союзу надає транзитним країнам потужний стимул для подальших, більш глибоких реформ. Країни планують продовжувати співпрацювати з інститутами ЄС, розвивати зону вільної торгівлі і тим самим інтегруватися у внутрішній ринок Союзу, визначати спільні пріоритети, щоб посилити політичний діалог та просування галузевої інтеграції з ЄС, особливо у сферах транспорту, енергетики, цифрових

трансформацій, зеленої економіки, судової системи та внутрішніх справ, стратегічних комунікацій та охорони здоров'я. Багато дослідників вбачають важливу відмінність демократичного переходу в посткомуністичних країнах у міжнародному контексті. Основні напрями демократизації для обох країн спрямовані на: зміцнення виборчої демократії, громадянського суспільства, незалежності ЗМІ, децентралізацію, незалежність судової системи та боротьбу з корупцією. Особливо важливу, можна сказати, вирішальну роль «зовнішні» актори відіграли в процесах соціальних і політичних трансформацій у європейських посткомуністичних країнах.

У другому розділі *"Сучасний стан участі міжнародної спільноти у підтримці демократичних реформ у Східній Європі"* відзначено: участь міжнародної спільноти спирається на багаторівневу нормативну систему, що поєднує універсальні міжнародно-правові стандарти, регіональні європейські механізми, договірні інструменти та фінансово-інституційні механізми обумовленості. Сукупність цих рівнів утворює цілісну систему політико-правового впливу, суб'єктом якого виступає міжнародна спільнота як колективний актор системи публічного управління на наднаціональному рівні.

Теоретичне обґрунтування участі міжнародної спільноти забезпечують концепції зв'язку та важелів, європеїзації та політичної обумовленості. Аналіз підтвердив центральне положення цих концепцій: найдієвішим чинником усталеної демократизації є не стільки прямий зовнішній тиск, скільки щільність зв'язків транзитної країни із західним світом та інтеграція до спільноти демократичних держав. Інтенсифікація зв'язків України з ЄС і західними інституціями після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення 2022 року, формує структурні передумови демократичної консолідації навіть в умовах війни.

Емпіричний аналіз за даними Freedom House «Nations in Transit 2023-2025» засвідчив, що Україну вперше віднесено до категорії режимів, що демократизуються. Показник одночасно підтверджує і вразливість демократичних інституцій країни, і збереження демократичного вектора.

Порівняння траєкторій України, Молдови та Грузії в межах єдиної рамки європейської обумовленості довело, що зовнішнє сприяння є дієвим лише за наявності внутрішнього запиту та політичної волі: там, де обумовленість резонує з прагненнями еліт і суспільства, вона запускає механізм реформ, а там, де еліти обирають автократизаційний курс, зовнішні стимули виявляються недостатніми.

Аналіз європейського підходу довів, що він ґрунтується на унікальному поєднанні нормативної сили, перспективи членства та системи політичної обумовленості, реалізованих через структуровані механізми – Копенгагенські критерії, переговорні кластери, систему семи рекомендацій, механізм Ukraine Facility, що передбачає поступове включення країни-кандидата до спільної системи врядування.

У третьому розділі *"Шляхи вдосконалення взаємодії міжнародних суб'єктів у сфері розбудови демократії"* обґрунтовано, що ефективність розбудови демократії в Україні та Молдові забезпечується шляхом компонування трьох типів міжнародного впливу: 1) політико-інтеграційного; 2) експертно-нормативного; 3) фінансово-донорського. Виявлено, що після отримання цими держави статусу кандидатів на членство в ЄС, архітектура міжнародного сприяння трансформувалася від превентивного моніторингу до жорсткої інституційної умовності та цільового фінансування конкретних демократичних реформ (передусім, антикорупційних). Зазначене аргументує позицію, за якої міжнародні інституції позиціонуються не як пасивні спостерігачі, а як потужний драйвер внутрішніх перетворень у Східній Європі.

Доведено, що ефективність міжнародних інституцій у національних реформах досліджуваних держав ґрунтується на спільних компонентах: трансформація судової системи, розбудові антикорупційної архітектури та деолігархізація. При цьому, фінансово-моніторингові інструменти та узгоджені вимоги провідних міжнародних інституцій (ЄС, МВФ, Венеціанська комісія) виступають дієвим зовнішнім стимулом для модернізації системи публічного управління, фінансової децентралізації, забезпечення незворотності імплементації принципів верховенства права. Історичним підґрунтям цього

процесу виступило Східне партнерство, яке стало основним та ефективним інституційним містком у сфері розбудови демократії, що дозволило Україна та Молдові успішно конвертувати нормативні стандарти ЄС у реальні демократичні реформи.

Встановлено, що традиційні інструменти міжнародних інституцій розраховані на мирний час, стикаються з значними обмеженнями у Східній Європі через прояви гібридної експансії та внутрішні ризики ухвалення суто формальних законодавчих актів. Подолання таких деструктивних чинників, як асиметрія спроможності органів влади та фрагментарність зовнішньої допомоги, критично залежить від рівня готовності публічного сектору до впровадження ризик-орієнтованого моніторингу та управління кадровим потенціалом на всіх рівнях врядування.

Удосконалено методологічні підходи до оцінювання ефективності зовнішнього інституційного впливу на реформування системи публічного управління. Обґрунтовано, що базовим методологічним інструментарієм для проєктування стійких систем врядування обох країнах має виступати ризик-орієнтований підхід.

Ключові слова: публічне управління, багаторівневе врядування та мережеве управління, консолідована демократія та права людини, трансформація управління, демократичний транзит та демократизація, євроінтеграція, інституційна спроможність, фасадна демократія, соціальні зміни, міжнародна спільнота та міжнародні інституції, нове державне управління, сервісно-орієнтована держава, професіоналізація, громадськість, національні інтереси та національна безпека, цифрове урядування.

ABSTRACT

Oleg Oliinyk. The Role of the International Community in the Democratic Transformations of Post-Soviet Countries. Qualifying research paper submitted in manuscript form.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 281 "Public Management and Administration" in the field of knowledge 28 "Public Management and Administration." – Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, 2026.

The dissertation provides a comprehensive analysis of the characteristics of public administration at the supranational level, using the example of international institutions' participation in supporting democratic reforms. It presents case studies of a number of countries on the path to European integration (post-Soviet states).

International institutions are identified as key actors in public administration, as they establish global standards, adopt binding decisions for member states, and influence national policy. Their activities extend to both the international and domestic levels of governance through the implementation of international treaties. International organizations (intergovernmental and non-governmental) are directly involved in decision-making processes. Intergovernmental organizations: established on the basis of agreements, they set international norms, rules, and standards to which national systems are subject. International non-governmental organizations: protect the interests of society and influence governments (Transparency International, Amnesty International). There are also supranational organizations that possess executive powers and make decisions that take precedence over the national legislation of member states (for example, the European Union). The following instruments of international actors in the public administration system have been identified: rule-making (drafting conventions and agreements that become part of national legislation upon ratification); crisis and adaptation coordination (coordinating government actions in crisis situations—environment, health, economy); policy formation through "soft law" (resolutions, declarations, recommendations) that guide the development of the social, legal, and administrative spheres; financial support and expertise (provision of loans and grants in the context of conditionality and policy-linked aid, which, in

particular, is accompanied by requirements for reforms in the public administration system).

The first chapter, *"Theoretical and Practical Foundations for Analyzing the Activities of the Contemporary International Community as an Actor in Public Administration at the Supranational Level"*, provides a detailed conceptual analysis of the processes of democratic transition and political modernization. It is noted that the factor of European integration in the countries of Central and Eastern Europe proved to be a kind of disciplining factor for the governments of these countries, thanks to detailed programs designed to meet membership criteria. It was precisely thanks to the institutional mechanisms that were implemented that the policies of the region's governments were long subordinated to the implementation of the European integration strategy and the fulfillment of formal EU membership criteria. Thus, the "EU factor" became a catalyst for the entrenchment of democratic institutions - a democratic political system, a market economy, an influential civil society, and, in general, a competitive political environment. It has been determined that the European integration experience of Central and Eastern European countries consists primarily of internal institutional changes - mechanisms for political decision-making, mechanisms for the incorporation of the political class, mechanisms for political control and accountability, the coordination of interests, and so on.

The prospect of becoming part of the European Union provides transit countries with a powerful incentive for further, deeper reforms. The countries plan to continue cooperating with EU institutions, develop a free trade area, and thereby integrate into the Union's internal market; identify common priorities to strengthen political dialogue and advance sectoral integration with the EU, particularly in the areas of transport, energy, digital transformation, the green economy, the judiciary and home affairs, strategic communications, and healthcare. Many researchers see a significant difference in the democratic transition of post-communist countries within the international context. The main directions of democratization for both countries are aimed at: strengthening electoral democracy, civil society, media independence, decentralization, the independence of the judicial system, and the fight against

corruption. “External” actors played a particularly important - one might even say decisive - role in the processes of social and political transformation in European post-communist countries.

The second chapter, *“The Current State of the International Community’s Participation in Supporting Democratic Reforms in Eastern Europe”*, notes: the international community’s participation is based on a multi-level normative system that combines universal international legal standards, regional European mechanisms, treaty instruments, and financial-institutional mechanisms of conditionality. The combination of these levels forms a coherent system of political and legal influence, the subject of which is the international community as a collective actor in the system of public administration at the supranational level.

The theoretical justification for the international community’s participation is provided by the concepts of linkage and leverage, Europeanization, and political conditionality. The analysis confirmed the central tenet of these concepts: the most effective factor in sustained democratization is not so much direct external pressure as the density of a transit country’s ties with the Western world and its integration into the community of democratic states. The intensification of Ukraine’s ties with the EU and Western institutions after 2014, and especially after the start of the full-scale invasion in 2022, creates the structural preconditions for democratic consolidation even in the context of war.

An empirical analysis based on data from Freedom House’s “Nations in Transit 2023–2025” showed that Ukraine has been classified for the first time as a “democratizing regime.” This classification simultaneously confirms both the vulnerability of the country’s democratic institutions and the preservation of its democratic trajectory. A comparison of the trajectories of Ukraine, Moldova, and Georgia within a single framework of European conditionality has shown that external assistance is effective only in the presence of domestic demand and political will: where conditionality resonates with the aspirations of elites and society, it triggers a reform mechanism, whereas where elites choose an authoritarian course, external incentives prove insufficient.

An analysis of the European approach has shown that it is based on a unique combination of normative power, the prospect of membership, and a system of political conditionality, implemented through structured mechanisms—the Copenhagen Criteria, negotiation clusters, the system of seven recommendations, and the Ukraine Facility mechanism, which provides for the gradual integration of the candidate country into the common governance system.

In the third chapter, *"Ways to Improve Interaction Among International Actors in the Field of Democracy Building"*, it is argued that the effectiveness of democracy building in Ukraine and Moldova is ensured by combining three types of international influence: 1) political-integration; 2) expert-normative; 3) financial-donor. It is revealed that after these states obtained EU candidate status, the architecture of international assistance shifted from preventive monitoring to strict institutional conditionality and targeted funding for specific democratic reforms (primarily anti-corruption measures). This supports the position that international institutions are positioned not as passive observers, but as a powerful driver of internal transformations in Eastern Europe.

It has been demonstrated that the effectiveness of international institutions in the national reforms of the studied states is based on common components: the transformation of the judicial system, the development of an anti-corruption architecture, and de-oligarchization. At the same time, financial and monitoring tools, along with the coordinated requirements of leading international institutions (the EU, the IMF, and the Venice Commission), serve as an effective external stimulus for modernizing the public administration system, promoting financial decentralization, and ensuring the irreversibility of the implementation of the principles of the rule of law. The historical foundation for this process was the Eastern Partnership, which became a key and effective institutional bridge in the field of democracy-building, enabling Ukraine and Moldova to successfully translate EU regulatory standards into tangible democratic reforms.

It has been established that the traditional tools of international institutions, designed for peacetime, face significant limitations in Eastern Europe due to

manifestations of hybrid expansion and internal risks associated with the adoption of purely formal legislative acts. Overcoming such destructive factors as the asymmetry of government capacity and the fragmentation of external assistance critically depends on the public sector's readiness to implement risk-oriented monitoring and human resource management at all levels of governance.

Methodological approaches to assessing the effectiveness of external institutional influence on the reform of the public administration system have been refined. It is argued that a risk-oriented approach should serve as the basic methodological toolkit for designing sustainable governance systems in both countries.

Keywords: public administration, multi-level governance and network governance, consolidated democracy and human rights, governance transformation, democratic transition and democratization, European integration, institutional capacity, façade democracy, social change, international community and international institutions, New Public Management, service-oriented state, professionalization, the public, national interests and national security, digital governance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опублікована основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Олійник О. О. Роль міжнародних інституцій у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору: кейс адаптації в Україні стандартів ЄС. *Наукові перспективи*, 2026, 4 (70), 531-541, https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-531-541.

2. Олійник О. О., Бандола О. О. Роль міжнародних партнерів у процесі європейської інтеграції України: державно-управлінський аспект, *Наукові інновації та передові технології*, 2026, 4 (56), 235-244, https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56)-235-244.

Особистий внесок: концептуалізовано мужнародні інституції як субєкти публічного управління на наднаціональному рівні.

3. Дмитренко, Г. А., & Олійник, О. О. Теоретико-методологічні засади управління соціальними змінами в умовах політичної модернізації та демократичного транзиту. *Публічне урядування*, 2025, 2 (43), 40-49. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2025-2(43)-5.

Особистий внесок: визначені концептуальні засади соціальних змін у процесах демократичного транзиту.

4. Oliynik Oleg, Bandola Oleksandr. Political and legal foundations of the international community's work in Eastern Europe, *Науковий вісник: Державне управління,* 2025, 1 (17), https://doi.org/10.32689/2618-0065-2025-1(17)-02.

Особистий внесок: визначені проблемні аспекти у правовому забезпеченні участі міжнародних суб'єктів у демократичних реформах у Східній Європі.

Статті у виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

5. Hahin, Andrii and Matvieieiv, Andrii and Piddubnyi, Serhii and Filipenko, Larysa and Oliinyk, Oleh, Civil Society's Involvement in the Post-2014 Political Transition in Ukraine (March 03, 2025). *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 2025, 18 (10), 77-90, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=5284511.

Особистий внесок: здійснено аналіз впливу громадянського суспільства на публічне управління та політичні зміни, визначена роль громадянського

суспільства у боротьбі з корупцією, забезпеченні прозорості влади та впровадженні демократичних реформ.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Олійник О. О. Теоретичні засади розбудови демократичного політичного режиму. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції "Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України" (м. Кропивницький, 6-7 листопада 2025 року), С. 386-387, https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/8fdf1dbf-d70c-404b-9ef0-4c95860d361c/content.

7. Олійник О. О. До проблеми управління соціальними змінами в умовах демократичного транзиту. Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів" (м. Кременчук, Придніпровський інститут МАУП, 26 лютого 2026 р.), С. 305-307, https://krm.maup.com.ua/wp-content/uploads/2026/04/IV-Conferencia.pdf.

8. Олійник О. О. Участь міжнародних інституцій у розвитку консолідованої демократії: кейс євроінтеграційних процесів в Україні: матеріали ІІІ-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю "Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ": (Івано-Франківськ, 29 травня 2026 р.). Т. 1. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2026. С. 340-342, https://nung.edu.ua/sites/default/files/2026-06/Збірник_тез_ІФНТУНГ_2026.pdf.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ 16
ВСТУП 17
РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА НАДНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....32
1.1. Темпоральний аналіз внеску міжнародної спільноти у розвиток консолідованої демократії.....32
1.2. Методологія компаративного аналізу транзитних країн.....48
1.3. Значення міжнародного фактору в процесах демократизації у сучасних умовах.....58
Висновки до розділу 1.....97
РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН УЧАСТІ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ У ПІДТРИМЦІ ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕФОРМ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ.....101
2.1. Політико-правові основи участі міжнародної спільноти у розвитку консолідованої демократії країн Східної Європи.....101
2.2. Підходи США у сприянні розвитку процесів демократизації у Східній Європі.....123
2.3. Реформи і принципи ЄС у сфері розвитку демократії у транзитних країнах у призмі публічного урядування.....138
Висновки до розділу 2.....159
РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНИХ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТІЇ.....162
3.1. Проблеми гармонізації та координації діяльності міжнародних інституцій у Східній Європі.....162
3.2. Ефективність роботи міжнародний інституцій у сфері розбудови демократії та підвищення ефективності публічного управління у країнах Східної Європи.....186
3.3. Розбудова системи кондиціональності для країн Східної Європи.....207
Висновки до розділу 3.....229
ВИСНОВКИ.....232

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....251
ДОДАТКИ..... 271

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ

ВПО	–	Внутрішньо переміщені особи
ВРУ	–	Верховна Рада України
ЄК	–	Європейська Комісія
ЄС	–	Європейський Союз

ЗСУ	–	Збройні Сили України
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
МВФ	–	Міжнародний валютний фонд
НАТО	–	Організація Північноатлантичного Договору (Північноатлантичний альянс)
ОМС	–	Органи місцевого самоврядування
ООН	–	Організація Об’єднаних Націй
ОБСЄ	–	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
СБУ	–	Служба безпеки України
РЄ	–	Рада Європи
РНБО	–	Рада національної безпеки і оборони України
ЦОВВ	–	Центральні органи виконавчої влади

ВСТУП

Актуальність теми дослідження міжнародних інституцій як важливих суб'єктів публічного управління зумовлена трансформацією архітектури владно-управлінських відносин та полягає в необхідності переосмислення класичних концепцій управління в умовах багаторівневого врядування.

Повномасштабна війна в Україні загострила потребу в ефективних, стійких і прозорих демократичних механізмах, здатних забезпечити політичну стабільність, захист прав громадян та розвиток громадянського суспільства. У цьому контексті міжнародні організації виступають ключовими партнерами, надаючи багатогранну підтримку реформі державного управління та впровадженню кращих стандартів врядування в Україні.

Європейська інтеграція не є чинником внутрішньополітичної боротьби, а цивілізаційним вибором для українців. Євроінтеграційні процеси є найрозвиненішою формою наднаціонального врядування, що передбачає поступове включення країни-кандидата до спільної системи врядування. У цьому контексті система міжнародної підтримки демократичних трансформацій у Східній Європі, як правило, набуває багаторівневого та взаємодоповнювального характеру, оскільки функції основних міжнародних акторів розподіляються відповідно до їхніх інституційних мандатів і сфер компетенції. Поряд з тим, у ЄС є певні внутрішні вразливостями, насамперед пов’язані з вимогою одностайності та можливістю національних вето.

Порівняльна оцінка дієвості європейського підходу у випадку України потребує врахування унікальності контексту повномасштабної війни. Жодна з попередніх країн-кандидатів не проходила процес європейської інтеграції в умовах повномасштабної збройної агресії та воєнного стану. Обставина створює безпрецедентні виклики для застосування стандартних механізмів умовності (кондинуціональності) вступу: вимоги щодо проведення виборів, забезпечення політичного плюралізму та повного дотримання громадянських свобод стикаються з об’єктивними обмеженнями воєнного часу.

Здатність ЄС адаптувати свої механізми до особливого контексту сучасної України, зберігаючи водночас суворість оцінки фундаментальних реформ та

враховуючи реалії війни, визначатиме як успіх української інтеграції, так і еволюцію самої політики розширення. Водночас контекст війни посилює мотивацію України до інтеграції, надаючи європейському вибору екзистенційного виміру. Особливість української ситуації полягає у винятковому збігу масштабів зовнішньої підтримки з міцним внутрішнім запитом на демократію та європейську інтеграцію.

Результативність трансформації зовнішньої підтримки у внутрішню спроможність публічних інститутів в транзитних країнах критично залежить залежить як від спроможності національних урядових та неурядових акторів діяти консолідовано, так і від фактора внутрішньої інституційної готовності. Також в аспекті нашого дослідження слід відзначити, що взаємозв'язок між безпекою та демократією у Східній Європі ґрунтується на концепції подвійної обумовленості (умовності). Цей взаємозв'язок є двостороннім, у якому безпека обумовлює демократичний розвиток так само, як консолідація демократії обумовлює регіональну безпеку та розбудову миру.

Дотримання умов вступу до складу ЄС у сучасній політиці виступає комплексним інструментом міжнародного впливу, який, поєднуючи стимулюючі, контрольні та супровідні функції, забезпечує структурований зв’язок між обсягами міжнародної підтримки та рівнем прогресу демократичних реформ, водночас підсилюючи роль інституційних критеріїв як основи оцінювання ефективності трансформаційних процесів. Таким чином, міжнародні організації відіграють ключову роль у підтримці та збереженні демократичних інститутів України в умовах повномасштабної війни, а також тривалої політичної нестабільності. Їхня діяльність слугує інституційній стійкості системи публічного управління, збереженню базових демократичних процедур, а також адаптації національного законодавства та практик урядування до міжнародних стандартів демократії, верховенства права.

Можемо стверджувати, що у сучасному світі класична вестфальська модель державоцентричного устрою поступово поступається місцем складним, мережевим та поліцентричним системам управління. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження міжнародних інституцій як самостійних, впливових та легітимних суб’єктів публічного управління. Вони не просто

координують взаємодію між державами, а безпосередньо формують глобальний порядок денний, встановлюють загальнообов'язкові стандарти та здійснюють управління на наднаціональному рівні. Теоретичне осмислення цих процесів у межах науки публічного управління потребує виходу за межі традиційного ієрархічного підходу. Концепт багаторівневого врядування дозволяє розлядати публічне управління не як лінійну вертикаль, а як динамічну систему взаємозалежних рівнів (міжнародного, національного, регіонального та локального), де владні повноваження дисперсно розподілені між державними та недержавними суб’єктами.

У сучасній вітчизняній науці публічного управління динамічно модернізується понятійно-категоріальний апарат. Методологічні підходи, які тривалий час базувалися на концепті «державного управління», трансформуються в концепт «публічного врядування». У той же час механізми публічного управління набирають функціонального значення по трьох векторах: «вгору» (до наднаціональних та міжнародних інституцій), «вниз» (до рівня децентралізованих громад) та «вбік» (до транснаціональних мереж та громадянського суспільства). Це також вимагає нових підходів до розуміння легітимності та ефективності управлінських рішень.

Повномасштабне вторгнення агресора в Україну значно ускладнило функціонування демократичних інститутів, водночас посиливши роль міжнародних організацій як ключових партнерів у збереженні демократичної стійкості держави. Демократична допомога міжнародної спільноти Україні в умовах війни виконує не лише відновлювальну, а й стабілізуючу функцію. Дослідження сучасних моделей підтримки демократії свідчать, що поєднання нормативного тиску, фінансових ресурсів та інституційної підтримки реформ може зміцнити демократичні структури навіть в умовах тривалих безпекових загроз.

Визначений стратегічний курс України на євроінтеграцію та євроатлантичну інтеграцію посилює актуальність обраної тематики дослідження. Процеси адаптації національного законодавства та інституцій до стандартів ЄС і НАТО є класичним проявом багаторівневого врядування та визнання внеску міжнародних інституцій у демократичні реформи. Міжнародні організації

беруть активну участь у реформуванні інституційної архітектури держави, надаючи підтримку антикорупційним органам, судовій системі та механізмам парламентського контролю, що розглядається як важлива передумова демократичної стійкості. Ефективність таких форм співпраці значною мірою залежить від рівня інтеграції міжнародних програм у національні стратегії розвитку та спроможності вітчизняних інституцій їх реалізовувати. Тому потребують дослідження можливості удосконалення багаторівневої моделі підтримки демократії, в рамках якої міжнародні організації не лише компенсують інституційні втрати, спричинені війною, а й створюють умови для довгострокової демократичної трансформації України.

Відтак, міжнародні інституції визначаються важливими суб'єктами публічного управління, адже вони формують глобальні стандарти, ухвалюють обов'язкові рішення для держав-учасниць та здійснюють вплив на національну політику, є джерелом фінансової та експертної допомоги, активними учасниками формування організаційних та ціннісних засад демократичного врядування. Їхня діяльність поширюється як на міжнародний, так і на внутрішньодержавний рівень управління через імплементацію міжнародних договорів. Міжнародні організації (міжурядові та неурядові) безпосередньо беруть участь у процесах прийняття рішень. Інструментами публічного управління, які використовують міжнародні суб’єкти, є: нормотворчість (розробка конвенцій та угод, що стають частиною національного законодавства після їх ратифікації), кризово-адаптаційна координація (узгодження дій урядів у кризових ситуаціях (екологія, охорона здоров'я, економіка); формування політики через “м'яке право” (резолюції, декларації, рекомендації), що спрямовують розвиток соціальної, правової та адміністративної сфер; фінансова підтримка та експертиза (надання кредитів та грантів у контексті кондиціональності та політики обумовленості, що, зокрема, супроводжується вимогами проведення реформ у системі публічного управління).

Важливим аргументом на користь написання цієї роботи є не лише необхідність вивчення суб’єктів, які беруть участь у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору, з метою вдосконалення їх взаємодії, а й аналіз ефективності ролі зовнішнього чинника в даному процесі,

об’єктивна оцінка їхнього внеску. Адже станом на 2024 р. Україна, за версією Freedom House, не вийшла зі списку країн з гібридним режимом [1]. Іншим аргументом на користь актуальності даної роботи є практичний аспект вивчення механізмів, що використовуються в процесі демократизації, їхньої ефективності, зокрема у процесі боротьби з корупцією та забезпечення правопорядку в нових демократіях.

Реалізація сучасної економічної політики вимагає добре функціонуючих політичних і адміністративних структур. У більшості країн, що знаходяться в процесі демократичного транзиту, вони недостатньо розвинені, часто корумповані і через це неефективні, що породжує проблеми, пов’язані з відсутністю підзвітності, прозорості та передбачуваності з боку політиків і державних службовців. У результаті МВФ та Світовий банк дедалі частіше виявляли інтерес до питань публічного управління, яке визначається як діяльність, за допомогою якої влада управляє економічними та соціальними ресурсами країни з метою розвитку суспільства. Слід зазначити, що Світовий банк був першим, хто ввів поняття «якість державного управління», яке потім було прийняте міжнародною спільнотою. Зрештою, ефективне управління як засіб досягнення сталого економічного зростання було додано у ролі політичного елементу до переліку необхідних умов для розвитку.

У сучасних суспільних відносинах актуалізується мережева взаємодія, де міжнародні інституції є повноправними суб’єктами, управлінські структури стають гнучкими, а національна держава втрачає виключне право на формування публічної політики. Впровадження концепту багаторівневого врядування в українську науку публічного управління дозволяє оновити застарілі парадигми адміністрування. Це створює нову теоретичну базу для дослідження євроінтеграційних процесів та децентралізації як єдиного, взаємопов'язаного процесу трансформації влади в Україні.

Теоретико-методологічний фундамент дослідження сутності публічного врядування та трансформації ролі держави в умовах глобалізації закладений у працях таких класиків світової політичної та управлінської думки, як Ф. Фукуяма, К. Поппер. Безпосередньо концепція багаторівневого врядування бере свій початок із досліджень на тему неієрархічного характеру розподілу

владних компетенцій між наднаціональним, національним та субнаціональним рівнями. У вітчизняному науковому дискурсі теоретичні засади функціонування міжнародних інституцій та їхнього впливу на державну політику досліджуються крізь призму кількох ключових напрямів. Загальнотеоретичні та концептуальні аспекти розвитку глобального врядування та трансформації державних інституцій під впливом міжнародної спільноти перебувають у центрі уваги таких українських учених, як В. Князєв, В. Ребкало та В. Тертичка. Проблематику впровадження моделі багаторівневого врядування, адаптації неієрархічних мережевих зв'язків та поєднання процесів децентралізації з міжнародними інтеграційними трендами ґрунтовно проаналізовано у працях О. Лесик, В. Малиновського, Л. Приходченко та С. Саханєнко. Особливу увагу ці дослідники приділяють питанню розмивання класичної управлінської вертикалі та посиленню ролі регіональних акторів у взаємодії з наднаціональними структурами. Механізми адаптації системи публічного управління України до стандартів європейських наднаціональних інституцій (зокрема в межах ініціатив SIGMA), а також стратегії управління в умовах глобальних викликів та євроінтеграції висвітлено в дослідженнях Т. Мотренка, Н. Орлової та С. Серьогіна. Попри наявність ґрунтовного наукового доробку, більшість досліджень вітчизняних авторів зосереджена або на процесах євроінтеграції як окремому векторі зовнішньої політики, або на децентралізації як внутрішньодержавній реформі. Водночас системне теоретичне обґрунтування ролі міжнародних інституцій як безпосередніх, повноправних суб'єктів системи публічного управління в Україні, що діють у межах єдиного простору багаторівневого врядування, залишається фрагментарним. Потребує додаткового аналізу регуляторний вплив міжнародних організацій (таких як МВФ, Світовий банк, ООН) в сучасній Україні, а також аналіз процесу формування багаторівневих систем управління, де міжнародні інституції виступають суб’єктами вищого рівня.

Додатковим фактом на підтвердження актуальності обраної теми роботи є численні наукові праці, що досліджують аспекти демократичних перетворень; не вичерпуючи усіх питань, пов’язаних із досліджуваною проблематикою, вони

вказують на необхідність систематизації знань, що буде запропоновано у даному дисертаційному дослідженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах загальноакадемічної науково-дослідної теми «Розвиток публічного управління та адміністрування в умовах системних галузевих реформ: соціальні, економічні, безпекові та культурні аспекти» (номер державної реєстрації ДР 0121U110533). Внесок автора полягає в обґрунтуванні ролі міжнародних інституцій для посилення ефективності публічного управління в сучасній Україні (довідка про впровадження № 1408/1 від 06 травня 2026 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей участі міжнародних інституцій як суб'єктів публічного управління на наднаціональному рівні (в межах концепції багаторівневого врядування) у процесах демократичних реформ у транзитних країнах, а також визначення стратегічних орієнтирів оптимізації взаємодії системи органів публічної влади України з наднаціональними структурами.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати генезу та еволюцію теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності міжнародних інституцій як суб'єктів публічного врядування, визначити особливості їхнього внеску у розбудову консолідованої демократії;

- визначити значення міжнародного фактору в процесах демократизації у сучасних умовах;

- виокремити інструменти та механізми управлінського й регуляторного впливу міжнародних організацій, особливості політико-правового забезпечення їх участі у розвитку консолідованої демократії країн Східної Європи;

- схарактеризувати підходи США та принципи ЄС у сфері розвитку демократії у транзитних країнах у призмі публічного урядування та тенденції .децентралізації функцій у системі управління;

- дослідити специфіку взаємодії органів публічної влади України з міжнародними інституціями в умовах євроінтеграційних процесів та глобальних безпекових викликів;

- сформувати пропозиції щодо посилення ефективності роботи міжнародний інституцій у сфері розбудови демократії та підвищення результативності публічного управління у країнах Східної Європи.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час публічно-управлінських процесів на наднаціональному рівні.

Предмет дослідження – участь міжнародного співтовариства у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою даного дослідження є історичний та політичний аналіз, за допомогою яких здійснено характеристику основних кроків щодо просування та розвитку демократії у країнах пострадянського простору. Системний підхід дозволив розглянути реформи, проведені за підтримки міжнародної спільноти, як єдиний процес демократизації пострадянських країн. Порівняльний метод надав можливість провести зіставлення реформ, проведених у Молдові та Грузії, а також визначити роль міжнародних інститутів у проведенні тих чи інших реформ. Інституційний підхід був застосований у процесі аналізу міжнародних акторів, залучених до модернізаційних процесів, а також інститутів, що зазнали модернізації.

У ході дослідження використано теоретичні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція). Теоретичну базу досліджень складають теорії модернізації (С. Гантінгтон, Ш. Айзенштадт) та інституційний підхід (М. Дюверже), які дозволили оцінювати транзитні процеси в контексті розвитку національних моделей політичної модернізації. Інші методологічно цінні теорії, які можна віднести до теоретичної бази досліджень, — це теорії бюрократії (М. Вебер), соціальної самоорганізації (Т. Парсонс, Р. Мертон) та теорії комунікації в адміністративно-політичних реформах (К. Белламі). Метод порівняльного аналізу було використано для визначення кращих практик адміністративної політики з питань подолання корупції та забезпечення прав людини.

У дослідженні застосовано комплексний аналітичний підхід, що включає порівняльний аналіз діяльності міжнародних організацій (ЄС, ООН, Ради Європи), огляд програм реформ та оцінку впливу міжнародних стратегій і рекомендацій на розбудову нормативно-правової бази, адаптацію української

правової системи до міжнародних стандартів. Встановлено, що багатогранна підтримка, яку надають міжнародні організації, охоплює експертні рекомендації щодо реформ, фінансову допомогу, розвиток інституційної спроможності та впровадження міжнародних стандартів врядування.

Поєднання інституціонального, ліберально-інтернаціоналістського та неоінституціонального підходів надала змогу всебічно охарактеризувати роль міжнародних організацій як агентів демократичних трансформацій у державах-реципієнтах, особливо в контексті затяжних криз, збройних конфліктів. Інституційний підхід зосереджується на ролі міжнародних організацій як суб'єктів, здатних формувати та трансформувати внутрішні «правила гри» шляхом правової гармонізації, експертного консультування та підтримки реформ у сфері державного управління. У рамках цієї парадигми підтримка демократії розглядається не як одноразове надання ресурсів, а як довгостроковий процес інституційного навчання, спрямований на зміцнення державних інститутів та інститутів громадянського суспільства. Такий підхід є особливо актуальним у контексті сучасних криз демократії, коли формальне запровадження демократичних процедур без інституційного підґрунтя не гарантує їхньої стійкості.

У свою чергу, неоінституційний підхід зосереджується на непрямих формах впливу, що здійснюються міжнародними організаціями та пов'язані з процесами соціалізації, поширення норм та формування стабільних очікувань щодо демократичної поведінки політичних акторів. У цьому контексті демократія постає не просто як сукупність формальних процедур, а як система, заснована на цінностях та інституціях, що поступово інтегруються в політичну культуру держав-реципієнтів. Діяльність міжнародних організацій сприяє консолідації демократичних норм через участь у транснаціональних мережах, експертних спільнотах та програмах обміну, що сприяє довгостроковим змінам у сприйнятті ролей держави та громадян у політичному процесі.

Теоретичний аналіз діяльності міжнародних організацій у сфері розбудови демократії дозволив розглядати її як багатовимірний та адаптивний процес, що поєднує нормативні, інституційні та соціокультурні механізми впливу. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить від здатності

міжнародних організацій враховувати специфіку національного контексту, рівень інституційного розвитку та зовнішні виклики, з якими стикаються країни-реципієнти, особливо в умовах війни та глобальної демократичної рецесії.

Використання технологій штучного інтелекту. Технології штучного інтелекту (ChatGPT) використовувалися: 1) з пошуковою метою під час опрацювання міжнародних практик розбудови консолідованої демократії; результати запитів містили посилання на офіційні вебресурси міжнародних нормативно-правових актів; 2) для попереднього перекладу іноземних нормативно-правових актів, аналітичних документів і рекомендацій, що стосуються тематики євроінтеграційного поступу України.

Наукова новизна отриманих результатів визначається комплексним дослідженням процесу демократизації у призмі єдиної системи багаторівневого врядування (multi-level governance) – через взаємодію множини акторів на наднаціональному, національному та субнаціональному рівнях, у якій ЄС, ООН, Рада Європи та інші інституції (міжнародна спільнота) поза межами єдиної ієрархічної структури формують політику та норми для національних урядів транзитних країн, застосовуючи модель «м'якого права» (експертна легітимація, політичний тиск, опосередкована перспектива інтеграції). У роботі схарактеризовано фундаментальну дилему політико-правового впливу в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, розв'язання якої потребує тонкого балансування між стимулюванням реформ і підтриманням стабільності держави, що перебуває у стані війни. Здійснення державою інституційних реформ (у сферах децентралізації, державної служби та судочинства) в умовах збройної агресії об'єктивно посилює вимоги до державного управління у призмі розбудови архітектури стійкості, інклюзивної та функціональної демократії. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Вперше:

- розроблено модель інструментальної участі міжнародної спільноти у процесах демократизації, що включає чотири взаємопов'язані компоненти, які формують цілісну багаторівневу систему політико-правового впливу, ефективність якого залежить від когерентності та послідовності дій суб'єктів.

Компоненти моделі: (1) нормативний, що полягає у формуванні стандартів демократичного врядування, верховенства права та прав людини; (2) стимулюючий, що реалізується через систему винагород і санкцій, пов'язаних із виконанням демократичних умов; (3) моніторинговий, що забезпечує оцінювання відповідності національних практик встановленим стандартам через діяльність експертних органів; (4) підтримуючий, що полягає у наданні фінансової, технічної та консультативної допомоги для реалізації реформ.

Удосконалено:

- аналіз тенденції взаємопосилення механізмів політики різних форм кондиціональності (умовності, обумовленості) ЄС, що передбачають встановлення взаємозв'язку між обсягом політичної, фінансової та інституційної підтримки та рівнем прогресу держав у впровадженні реформ відповідно до європейських стандартів. Ефективність такого інструменту демократизації зростає в умовах інтенсифікації зв'язків національних урядів із країнами західної демократії (економічних, інформаційних, освітніх, інституційних), наявності внутрішньої політичної волі у межах спільної євроінтеграційної рамки та узгодженості вимог різних акторів. Причому політична обумовленість ЄС, орієнтована на трансформацію інституцій відповідно до перспективи членства, економічна обумовленість МВФ, спрямована на макрофінансову стабільність і прозорість, операційна обумовленість американської допомоги, зосереджена на належному використанні коштів, та нормативний вплив Ради Європи й ОБСЄ через експертні оцінки діють паралельно, посилюючи одне одного. Вимір важелів у випадку України характеризується високою вразливістю до зовнішнього впливу, зумовленою екзистенційною залежністю від західної підтримки в умовах війни та поглибленні зв'язків з міжнародною спільнотою через інтеграцію та застосуванняі помірної обумовленості, адаптованої до умов воєнного стану (уникнення жорстких санкцій за недостатній прогрес реформ в умовах війни);

- поліцентричну детермінацію публічного управління, що визначає характеристику інституційного середовища розбудови демократії у Східній Європі як багаторівневу систему міжнародних акторів, що здійснюють

нормативний, консультативний, моніторинговий, технічний та фінансовий вплив на демократичні процеси;

- аналіз ЄС, ООН, Ради Європи та інших інституцій як повноправних учасників єдиної системи багаторівневого врядування, на відміну від державоцентричного підходу, та характеристика ЄС як наднаціонального суб'єкта публічного управління, що врядує через нормативну силу, систему стимулів, механізми моніторингу й оцінювання («врядування на відстані», за якого зовнішній актор формує політичні та інституційні рішення суверенної держави не через прямий примус, а через структурування простору можливостей та зв'язок бажаних винагород із виконанням визначених умов);

- рекомендації до впровадження підходу проактивного управління євроінтеграційними реформами шляхом перетворення зовнішніх вимог на внутрішні інструменти модернізації держави, що передбачають: (1) створення регіональних офісів євроінтеграції для покращення координації реформ на місцях з метою ширшого залучення місцевого самоврядування до виконання євроінтеграційних вимог, перенесення частини вимог обумовленості на рівень громад через пряме фінансування; (2) інтеграцію вимог ЄС у національні індикатори ефективності, зокрема оцінку роботи міністерств; (3) посилення роль Офісу віцепрем'єра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції як головного арбітра та координатора реформ; (4) забезпечення діяльності заступників міністрів з євроінтеграційних питань з широкими повноваженнями у кожному міністерстві; (5) створення міжвідомчих робочих груп для реформ; (6) формування постійних команд переговорників за кожною з 35 глав Угоди про членство в ЄС; (7) цифровізацію моніторингу виконання реформи через впровадження внутрішньої державної ІТ-системи для щоденного трекінгу виконання умов (у вигляді модернізованого додатка «Пульс Угоди»); (8) синхронізацію бюджету та програми Ukraine Facility, що зумовить розробку державних програм строго під індикатори програми; (9) реалізацію ризик-орієнтованого моніторингу, безпекових гнучких дедлайнів (укладення з ЄС додаткової технічної угоди для випадків затримки виконання вимог через наслідки бойових дій);

- розмежування змісту понять «міжнародна організація», «міжнародна інституція» та «міжнародна спільнота». Міжнародна організація є формалізованим об'єднанням держав, що діє на основі установчого договору та має визначену організаційну структуру. Міжнародна інституція є ширшим поняттям, що охоплює не лише формальні організації, а й сталі норми, правила та практики, які структурують поведінку акторів. Міжнародна спільнота (співтовариство) є найширшим поняттям, що позначає сукупність акторів – міжнародних організацій, інституцій, національних урядів держав-лідерів, – об'єднаних спільними цінностями та узгодженими або паралельними діями. Саме ця обставина обґрунтовує доцільність розгляду міжнародної спільноти як колективного суб'єкта публічного управління.

Набули подальшого розвитку:

- рекомендації щодо оптимізації взаємодії національних органів влади з міжнародними структурами з метою більш ефективного залучення іноземних інвестицій, захисту національних інтересів та впровадження кращих світових практик в українське врядування;

- аналіз європейського інтеграційного впливу як цілі та інструменту демократизації, що включає структуровані механізми – Копенгагенські критерії, переговорні кластери, фінансову підтримку, пов'язану з реформами, що забезпечують його системність і довгострокову спрямованість. Якщо вплив США спирається переважно на програмну допомогу та безпекове сприяння, то механізм впливу ЄС тримається на унікальному поєднанні нормативної сили, перспективи членства та системи політичної обумовленості.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною і сформульованими висновками. Цінність положень дисертації полягає в тому, що вони є певним внеском у поглиблене вивчення проблем не лише демократичного транзиту, управління змінами, теорії і практики реформ, але й питань, пов'язаних із подальшою розбудовою механізмів публічного управління у цій сфері через безпекові виклики.

Окремі положення дисертаційної роботи використано в практичній діяльності: ГО "ReSURS" (довідка № 01/4-26 від 17 липня 2026 р.),

Міжрегіональної Академії управління персоналом (довідка про впровадження № 1408/1 від 06 травня 2026 р.).

Робота дозволяє розширити понятійно-категоріальний апарат науки публічного управління, допомагає інтегрувати теорії міжнародних відносин (неолібералізм, конструктивізм) у вітчизняну теоретичну базу державотворення, пояснити, як міжнародні інституції взаємодіють із національними та регіональними акторами. Дослідження дозволяє сформувати новітню цілісну модель розуміння сучасної влади, оптимізувати процеси взаємодії України з глобальними акторами та розробити ефективніші стратегії національного розвитку в мінливому геополітичному просторі.

Результати дослідження також можуть бути використані у процесі викладання курсів «Теорія і практика реформ», «Публічна політика», «Національна безпека в контексті євроінтеграції», а також у процесі практичного вдосконалення механізмів державного управління.

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення і розробки в рамках дослідження, зокрема ті, що характеризують його наукову новизну та практичне значення результатів, отримані здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації. Отримані результати, висновки та пропозиції наукового дослідження доповідались й обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема у ході: VIII Міжнародної науково-практичної конференції “Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України” (м. Кропивницький, 6-7 листопада 2025 року), IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів” (м. Кременчук, Придніпровський інститут МАУП, 26 лютого 2026 р.), ІІІ-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю “Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ» (м. Івано-Франківськ, 29 травня 2026 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 8 наукових працях, зокрема в: 5 статтях в наукових фахових виданнях України та інших держав з напряму, з якого підготовлено дисертацію (у тому числі: 1 – у

виданнях іноземних держав, що входять у наукометричну базу Scopus); 2 тезах за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації – 250 сторінок. Обсяг основного тексту становить 284 сторінок. Робота містить 3 рисунки та 16 таблиць. Список використаних джерел налічує 229 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА НАДНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

1.1 Темпоральний аналіз внеску міжнародної спільноти у розвиток консолідованої демократії.

Шлях від формального проголошення демократії до утвердження її основних нормативних ознак може зайняти не одне десятиліття. Розпад Радянського Союзу в 1991 році ознаменував становлення 15 нових держав, кожна з яких обрала свій, відмінний від інших, шлях розвитку. Почала формуватися нова політична еліта, яка, у свою чергу, почала отримувати ідеологічну, економічну та політичну підтримку з боку міжнародної спільноти з метою побудови правової, демократичної держави.

Як приклад для детального вивчення ролі міжнародних акторів у процесах демократичних перетворень було обрано Республіку Молдову, Україну та Грузію. Наразі вже можна виділити основні досягнення у співпраці цих країн з міжнародними акторами. Так, Молдова завдяки політиці добросусідства, яку проводить ЄС, досягла значних результатів у євроінтеграції. Грузія ж, за активної підтримки США, проводила лібералізацію, стала активним учасником операцій, що проводилися під егідою НАТО в Іраку, Афганістані. Але незважаючи на обраний курс, обидві держави перебувають у постійній зоні політичної турбулентності, що спричиняє більше чи менше гальмування на шляху демократичних реформ.

Важливим аргументом на користь написання цієї роботи є необхідність вивчення суб'єктів, які беруть участь у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору та аналіз ефективності ролі зовнішнього чинника в даному процесі, об'єктивній оцінці їхнього внеску. Необхідність у вивченні ефективності більш ніж очевидна, адже станом на 2024 р. Україна, за версією Freedom House, не вийшла зі списку країн з гібридним режимом [1]. Іншим аргументом на користь актуальності даної роботи є практичний аспект вивчення

механізмів, що використовуються в процесі демократизації, їхньої ефективності, а також різних внутрішніх механізмів гальмування та протистояння реформам, що проводяться. Важливою науковою проблемою також є вивчення ролі зовнішнього чинника в процесі боротьби з корупцією та забезпечення правопорядку в нових демократіях. Демократизація, як і будь-яка інша реформа, створює масу можливостей для зловживань. Очевидно, що при різкій зміні режиму з авторитарного на демократичний, що відбулася на початку 90-х, низька політична культура, слабка судова система, хижацькі приватизації дали в подальшому вкрай негативні результати і впливали на процес демократизації, а в деяких випадках приводили і до повернення авторитарних режимів. У країнах, що перебувають у перехідному періоді, виникає так звана інституційна корупція, а саме корупція, яка перетворилася на особливий інститут в умовах глибоко травматичних суспільних перетворень - насамперед «шокової терапії» та поспішного формування демократичних інститутів. Причина інституціоналізації корупції - слабкість перехідної держави, яка вже не є авторитарною, але ще не стала правовою та демократичною. В умовах, коли перехідні держави перебувають на етапі між авторитаризмом і ще не дійшли до демократії, їхній бюрократичний апарат - практично поза контролем як з боку політичної влади, так і структур громадянського суспільства. Тому він служить не державі, не суспільству, а самому собі. Державна влада монополізується не великими приватними власниками, а бюрократією.

Перехідний або гібридний режим - це політична система, яка поєднує авторитарні риси з демократичними інститутами. Ці держави зберігають формальні ознаки демократії, такі як регулярні вибори, але не мають справжньої політичної конкуренції, незалежної судової влади та громадянських свобод, необхідних для того, щоб їх можна було вважати повноцінними демократіями [2]. Вчені поділяють ці системи на дві основні категорії: 1) тимчасова фаза в процесі неповного переходу від автократії до демократії; 2) постійний самодостатній стан, що може існувати десятиліттями, не переходячи до повної демократії і не скочуючись у відвертий тоталітаризм. Серед характеристик

транзитного (перехідного) режиму: недосконалі вибори (регулярні вибори проводяться, але правлячий апарат використовує державні ресурси, маніпуляції в ЗМІ та правові бар'єри для певного впливу на опозицію); недосконала судова система; обмеження ЗМІ та громадянського суспільства (незалежні журналісти та організації громадянського суспільства стикаються із утисками, юридичним тиском, обмеженнями фінансування), неформальні владні структури, неліберальна демократія (відсутність фундаментальних ліберальних прав), конкурентний авторитаризм (демократичні інститути не є достатньо значущими, щоб опозиція могла активно конкурувати та інколи перемагати, але умови гри сильно викривлені на користь інтересів певних осіб).

У нових демократіях (Молдова [3], Грузія [4], які також є транзитними країнами на шляху розбудови консолідованої демократії, Україна) існує висока ймовірність появи слабких урядів, схильних до тиску з боку різноманітних лобістських організацій, популістських угруповань та олігархічних структур. Слабкі уряди, таким чином, не можуть належним чином функціонувати та забезпечувати зниження рівня тіньової економіки, збирати достатню кількість податків і забезпечувати високий рівень правопорядку в державі. Більше того, неможливість забезпечити правопорядок нерідко призводить до масового розчарування в демократичних цінностях, спроби змінити зовнішньополітичний вектор, ностальгії за минулою авторитарною системою та спроби відновлення автократичних режимів. Очевидний зв'язок між демократизацією та боротьбою з корупцією для забезпечення належного розвитку демократії є очевидним, і роль міжнародних суб'єктів у процесі реформування інститутів, що займаються боротьбою з корупцією, є ще одним важливим напрямом дослідження. Вкрай важливою є роль громадянського суспільства у процесі розвитку демократії, а саме функціональність механізмів, створених державою для обговорення реформ, що проводяться.

Окрім зацікавленості наукових кіл у цій тематиці, слід зазначити інтерес самих організацій та країн-донорів. Серед демократичних держав та міжнародних організацій тенденція до збільшення фінансової підтримки

розвитку соціальних, юридичних та політичних програм у країнах молодих демократій стала очевидною у 90-х рр. XX ст.

З кінця 80-х і початку 90-х років процес демократизації став розглядатися як міжнародна норма, на території Східної Європи з'явилося кілька держав із так званим перехідним типом демократії. У ситуації, що склалася, США, як і інші великі демократичні країни та організації, зацікавлені у просуванні демократії, поставили собі за мету підтримати демократичні реформи у цих країнах. Зіткнувшись із тим, що нові демократії були неефективними, корумпованими, часто вдавалися до насильства та порушували права людини, вчені почали досліджувати демократичні держави з метою виявити відсутні елементи, здатні кардинально змінити стан речей у цих державах. Більше того, *зростаючий інтерес до розвитку економіки та подолання кризи, що включає в себе дослідження ефективного державного управління, боротьбу з корупцією, законотворчість і верховенство закону, підняв на новий рівень підходи до демократизації та розширив це поняття*.

Демократизацію почали досліджувати в середині минулого століття. З кінця 60-х років основна модель вивчення розвитку демократії, а точніше процесу демократизації, була зосереджена виключно на внутрішній політиці держави. Для аналізу бралася національна держава у відриві від міжнародних факторів, тим самим величезний перелік факторів, що впливають на демократизацію, не брався до уваги [5]. З закінченням холодної війни підхід до вивчення демократизації став включати в себе дослідження та оцінку впливу зовнішніх чинників на процеси демократизації всередині держави. Саме після закінчення холодної війни було засновано більшість міжнародних організацій, які ставили собі за мету поширення демократії в країнах Центральної та Східної Європи. Слід зазначити зростання інтересу до розгляду питання про навмисне поширення демократії, особливо це стало актуальним після подій 11 вересня 2001 року та подальших вторгнень в Ірак і Афганістан [6].

У період завершення Холодної війни набувають розвитку низка міжнародних теорій, що описують відносини між міжнародними акторами та

країнами-реципієнтами. Серед цих теорій можна виділити теорію дипломатичних зв'язків (linkage diplomacy) [7]. Ця теорія пояснює механізми, за яких одна держава впливає на політику в іншій державі, що саме по собі дуже схоже на механізм, який використовує донор для впливу та зміни політики в країні-реципієнті допомоги, яку цей донор надає. Допомога, від якої залежить країна-реципієнт, розглядається як знаряддя донора. А, наприклад, слабка політика в галузі демократизації, в рамках даної теорії розглядається як слабка сторона країни-реципієнта. Використовуючи обіцянки надати допомогу або погрозу скоротити допомогу, донор впливає на ті сфери політики країни-реципієнта, в яких хоче бачити зміни. Показовою є робота Hilde Selbervik, яка застосувала цю теорію в рамках вивчення політики міжнародних акторів щодо демократії в країнах, що розвиваються.

Окремим напрямом у дослідженні демократизації стало вивчення досвіду пострадянських країн у демократизації (транзиту). Проблеми переходу від комуністичного правління до демократії досліджуються у працях Leonardo Morloino [9-13]. Теоретик досліджує теоретичні аспекти транзиту, тобто переходу від недемократичного (комуністичного) політичного режиму до демократичного.

Звернемо увагу на авторів, які відзначають роль Центральної Європи у демократизації країн Східної Європи. В. Банс досліджувала контекст міжнародної нестабільності, з якою зіткнулися «країни посткомуністичного світу». У своїх працях вона досліджувала проблематику старих етнічних та міждержавних конфліктів на пострадянському просторі [14]. І. Селеньї вказував на особливу роль зовнішніх акторів у посткомуністичних трансформаціях у країнах Східної Європи та визначав транзитні процеси як «капіталізм ззовні». Жак Рупнік писав про «посткомуністичний розлом» між демократичною Європою та авторитарною Євразією. У 1990-х роках дві третини іноземного капіталу, що надійшов до посткомуністичних держав Європи, припадало на країни — членів Євросоюзу. Але євроінтеграційні процеси були продиктовані скоріше політичними міркуваннями, ніж економічною доцільністю. Країни

Східної Європи мали шанс стати периферією ЄС, що в довгостроковій перспективі визначатиметься як неоколоніалізм [15].

Про незворотну перебудову країн Східної Європи до самого кореня наголошував у своїх працях М. Леонард. «Усі країни, які хотіли вступити до Союзу, мали «проковтнути» близько 80 тисяч сторінок європейських законів і адаптувати власне законодавство відповідно до цих законів [16, с. 71]. Процес контролювався цілою армією представників, щоб перевірити, чи дотримуються встановлені критерії.

Але водночас феномен транзиту країн Центральної Європи полягає в тому, що в найкоротші терміни завдяки консолідованим зусиллям усього суспільства та ініціативі еліт тут було реалізовано демократичні реформи, і вони, спираючись на свій досвід, допомагали як фінансово, так і надаючи технічну допомогу у розвитку країн Східної Європи та заохочувати їх на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції.

Демократизацію країн Східної Європи досліджвав А. Шайо [17]. У своїх наукових працях вчений аналізує не тільки багатофакторність процесів демократизації, а й виклики формування консолідованої демократії у Східній Європі. «Віра суспільства в правову державу та прихильність до неї нестійкі, бо сама концепція імпортована до Східної Європи. Вона чужа більшості місцевих культур, яким знайома реальність пріоритету виживання на основі взаємних соціальних послуг», - підкреслює А. Шайо [17, с. 5].

Sukehiro Hasegawa належить до числа тих, хто стверджував, що реальні мотиви донорів частіше є корисливими, ніж альтруїстичними. На їхню думку, наївно думати, що держави-донори керуються виключно альтруїстичним бажанням допомогти бідним. Цей автор стверджує, що держави-донори переймаються національними інтересами [18]. Причина цього проста. Допомога не надається і не отримується в політичному вакуумі. Двостороння допомога, зокрема, за своєю природою передбачає діалог між представниками двох суверенних урядів, які діють у рамках політичних і дипломатичних відносин. Надання допомоги з метою розвитку є лише одним із інструментів зовнішньої політики, але

розглядається як невід'ємний елемент для підтримання тісних відносин із країнами, які, у свою чергу, вважаються такими, що мають стратегічне та економічне значення. Іноді допомога надається з метою перейняття ідеологічних наративів. Тут допомога стає інструментом для вирівнювання цінностей, інтересів і поглядів країн-реципієнтів з інтересами країн-донорів [19].

Дослідженням механізмів впливу донорських організацій США на політику, що проводиться в країнах-реципієнтах, можна ознайомитися в праці A. Alesina [20]. Це дослідження зосереджено на аспектах кондиціональності та її здатності впливати на дії країни-реципієнта допомоги. Автори здебільшого вбачають недоліки політики кондиціональності та пропонують різні методи її коригування. Зокрема, йдеться про зв'язок політики кондиціональності, модернізації та корупції в країнах-реципієнтах [20].

Розвиваючи тему безпосереднього поширення демократії, слід виділити тему електоральних революцій на пострадянському просторі. Саме її розглядають як головні поштовхи до зміни політики пострадянських та інших держав у бік прозахідних напрямків розвитку. Окремим напрямом у дослідженні демократизації та впливу на її поширення на пострадянському просторі є так звана дифузія – процес поширення нових ідей, інститутів, політик, поведінки. Дифузія поширюється географічно від однієї держави до іншої або групи держав. У сфері міжнародних відносин дифузія відноситься до процесів, пов'язаних з електоральними моделями демократичних перетворень. Основними прикладами подібних електоральних демократичних дифузій є події в Грузії (2003), Україні (2004), Киргизії (2005), Молдові (2009).

Дослідження організаційної структури стало центральною темою наукових досліджень D. Sogge [21]. Цей вчений критикує той факт, що більша частина коштів залишається в межах складної організаційної структури, і що після вирахування всіх накладних витрат, адміністративних витрат та витрат на персонал для всіх установ-учасниць лише дуже невелика частина допомоги залишається безпосередньо для отримувачів. Другим напрямком критики є той факт, що напрямки допомоги встановлюються вищим ланкою організації, а

реципієнтами є нижчі її елементи. Рекомендації щодо цієї проблеми полягають у зміні системи отримання допомоги на систему «знизу-вгору», тобто на те, що потрібно людям. Третім напрямком критики є проблема бюрократичних питань. Так, величезна кількість документів, що підтверджують витрату грошей, призводить до неефективного витрачання людських і часових ресурсів.

Важливим напрямом у вивченні демократизації є історичний напрям. Він сформувався з низки причин, головним чином через значний розрив між науковим та практичним підходами. У спробі пояснити зростаючий тиск на розвиток політики представники наукового підходу почали звертатися до історичного аналізу демократизації [5; 14].

У контексті вивчення мотивів міжнародних донорів при проведенні політики демократизації пострадянських країн слід відзначити роботи, які вказують на зв'язок між політикою деяких міжнародних акторів та геополітичними цілями й пріоритетами в регіоні. Так, A. Pickel [22] пише, що один із нових наукових підходів у дослідженні трансформації пов'язаний із проблемою визначення трансформаційних процесів на території пострадянського простору. Теорії пострадянських трансформаційних процесів орієнтовані на дію і більшою мірою описують різні політичні програми та кроки, соціальні технології, ідеологію. Між тим, у літературі з питань іноземної допомоги Швеція сприймається як одна з країн, що не переслідують геополітичних цілей.

Європеїзація - як феномен, що є частиною демократизації та зумовлює демократизацію європейських країн відповідно до стандартів, прийнятих у ЄС. Відтак, важливою є тема вивчення політики добросусідства щодо Східної Європи [23]. Говорячи про європеїзацію у західноєвропейських дослідженнях, можна виділити два основні напрямки. Перший – внутрішній аспект європеїзації, ґрунтувався на багатому емпіричному матеріалі, який вдалося зібрати за період становлення та розвитку інтеграційних процесів усередині ЄС, вплив європейської політики на національну складову держав-членів, а також зворотний зв'язок – результати, відображені на інтеграційних процесах. Першим, хто почав осмислено вивчати процеси європеїзації в рамках ЄС, став

британський дослідник Р. Ладрек [24]. Він розглядав цей процес як «поступово наростаючий процес переорієнтації напрямку та форми політики до такої міри, що політична та економічна динаміка ЄС стане частиною організаційної логіки національного політичного життя та політичної стратегії» [25].

У більшості досліджень з питань європеїзації робиться явний акцент на політичному процесі ЄС, а вплив європеїзації на держави-члени ЄС применшується. Хезер Гребб пропонує систематичний аналіз впливу ЄС на країни-кандидати з Центральної та Східної Європи в контексті процесу вступу до ЄС [26].

Томас Ріссе, Марія Грін Каулс та Джеймс Капорасо визначають європеїзацію як виникнення та розвиток окремих структур управління на європейському рівні [27]. Клаудіо М. Радаеллі визначає європеїзацію як процес «а) побудови, б) дифузії та в) інституціоналізації формальних і неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів, "способів того, як робляться справи" та спільно поділених переконань і норм, які спочатку визначаються та консолідуються в процесі розробки політики ЄС, а потім інкорпоруються в логіку внутрішнього дискурсу, ідентичностей, політичних структур та державної політики» [28, с. 30].

Другим підходом у вивченні європеїзації є дослідження зовнішнього аспекту європеїзації. Основним поворотним моментом цього підходу є концентрація на порівняльному аналізі країн-кандидатів на вступ до ЄС у 2004–2007 роках. Йоган П. Ольсен розрізняє п'ять можливих значень європеїзації. На його думку, європеїзація може стосуватися змін у зовнішніх територіальних кордонах ЄС, розвитку інститутів управління на рівні ЄС, втручання центру в національні та субнаціональні системи управління, експорту форм суто європейської політичної організації та управління за межі ЄС, а також політичного проекту, що прагне до об'єднання та політичного зміцнення ЄС [29].

Також вчені аналізували інструмент «м'якої сили», яку ЄС використовує у своїй зовнішній політиці щодо пострадянських країн.

Окремим напрямом вивчення ролі міжнародних суб'єктів у процесі демократизації країн Східної Європи, що розвиваються, є геополітичний аспект відносин між західними акторами та російською федерацією. Існує низка досліджень, пов'язаних із геополітичною складовою, які присвячені ролі росії як чинника, що гальмує процес демократичного розвитку Східної Європи. Зовнішня політика росії представлена як основна загроза політиці Заходу.

При вивченні демократизації слід виділити окремі напрями демократизації, а саме: побудову громадянського суспільства, боротьбу з корупцією, розвиток виборчих процесів і демократичної спадкоємності, відносини між національними та місцевими органами влади або, іншими словами, політику децентралізації, боротьбу з корупцією тощо. Корупція була і залишається однією з глобальних проблем, що стоять перед сучасними державами. Хоча корупція відома давно, її роль як соціально-економічного та політичного явища усвідомлюється повною мірою лише в останні три-чотири десятиліття. Помітним зростанням інтересу до проблеми корупції відзначено рубіж XX–XXI століть. Підраховано, що якщо на початку 1990-х рр. слово «корупція» зустрічалося на сторінках впливових економічних і політичних видань Європи в середньому близько 500 разів на рік, то через десять років цей показник зріс більш ніж у 6 разів [30].

Дослідження викликів корупції як феномену країн, що перебувають у перехідному періоді, - сучасний напрям науки публічного управління. Коли в демократичних країнах світу розпочалися глобальні перетворення, трансформаційні зміни також торкнулися державного управління, створюючи нові можливості для боротьби з негативними факторами, що супроводжують демократію, зокрема з корупцією. Корупція в перехідних країнах є системним явищем [31]. Реалії розвиненої демократії вимагають запровадження електронного документообігу, надання державних послуг в електронному форматі, переведення інформації в цифровий формат [32], що, у свою чергу, сьогодні створює сприятливий контекст для боротьби з корупцією. Електронні

публічні послуги зменшують ймовірність безпосередніх контактів між громадянином і державним службовцем.

Важливим чинником посилення суспільної уваги до корупції стало проведення глибоких реформ у постсоціалістичному просторі та усвідомлення необхідності обмеження певного негативного супутнього чинника реформ, яким є корупція [33]. Згідно з Індексом сприйняття корупції Transparency International до кластера найменш корумпованих країн не входить жодна з постсоціалістичних (перехідних) країн [34]. До кластера країн із середнім рівнем корупції «прорвалася» лише Словенія. Така ситуація викликає занепокоєння органів державної влади та значне посилення антикорупційної риторики в публічному дискурсі [35]. Важливим завданням у ході нашого дослідження є аналіз особливої специфіки корупційних відносин у перехідних державах. Важливо знати, як проявили себе на практиці різні варіанти антикорупційних стратегій, яку роль у протидії корупції має відігравати держава, а яку — структури громадянського суспільства. Вирішення цієї актуальної проблеми представляє значний практичний і теоретичний інтерес.

Вчені розглядають корупційні відносини у їхньому зв’язку із соціальною практикою [36], пропонуючи власний погляд на взаємовідносини між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади. Рівень поширення корупції в багатьох країнах визначається соціально-психологічними особливостями та соціокультурними традиціями різних перехідних держав [37]. Причому, парламентські / непарламентські політичні партії, низка інститутів громадянського суспільства в перехідних державах, які відіграють роль акторів модернізації, мають різні інституційні ресурси та ступінь впливу на здійснення антикорупційної політики, зокрема й внаслідок недостатнього поширення принципів та елементів «електронної демократії» у внутрішньопартійній діяльності та у роботі з населенням.

Згідно з економіко-правовим підходом, корупція тісно пов’язана з поняттям тіньової економіки, неформальних інститутів та протиправних дій суб’єктів влади [38]. Це явище характеризується як підкуп і продаж державних

службовців, а також використання їхнього іміджевого становища та зловживання владою з метою отримання вигоди.

Складні процеси державного управління, що розвиваються в країнах з перехідною економікою, насамперед пов’язані з осмисленням умовних чинників, здатних сприяти демократизації політичної системи, підвищенню ефективності функціонування політичних інститутів, впровадженню прозорих форм і механізмів взаємодії органів влади та розвитку громадянської ініціативи. З проблемами корупційних взаємодій пов'язується контекст сучасних суспільних відносин у більшості транзитних країн, що свідчить про глобальне масштабне поширення цих явищ та необхідність боротьби з ними [39]. Значних результатів у зниженні рівня корупції досягли країни, які активно використовують методи правового та громадського контролю, завдяки здійсненню адміністративної реформи та впровадженню нових технологічних комунікацій у систему державного управління та надання державних послуг [40]. При цьому сучасні досягнення у сфері інтернет-комунікацій сприяють модернізації суспільства, переходу до його інформаційної стадії розвитку, значною мірою визначають архітектоніку політичних і державних інститутів управління [41].

Політичний феномен, коли бюрократія служить не державі, не суспільству, а сама собі, вчені характеризують як інституційну корупцію. Ознаки такої корупції матиме ситуація, коли державна влада монополізується не приватними власниками (олігархами), а бюрократією [42]. Практики подолання інституційної корупції в країнах перехідного періоду є порівняно новою проблемою для світової науки.

Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і, як наслідок, становлення інформаційного суспільства вимагає від державного сектору відповідної оперативної реакції. Сучасний світ – це електронний світ, який відкриває широкі можливості та перспективи, стирає кордони та розширює міждержавну комунікацію, комунікацію центральних органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, громадянами, внутрішню комунікацію, співпрацю публічного та приватного

секторів. Наявність у державі ефективних механізмів надання електронних послуг, серед яких виділяють адміністративні, інституційні, інтеграційні та сервісні, значно підвищує їхню якість. Публічні послуги в онлайн-форматі спрощують діалог держави з громадянами, підтримуючи тим самим їхню активну громадянську позицію. Організаційний механізм являють собою систему органів державної влади, державних установ, організацій, їхніх функцій і повноважень, відповідних організаційних зв'язків для здійснення державно-управлінського впливу на всі сфери життєдіяльності суспільства з метою забезпечення їхнього безперебійного функціонування та розвитку. До головних компонентів організаційного механізму в основному відносять об'єкти, суб'єкти публічного управління, їхні цілі та завдання, принципи діяльності, а також функції, методи, підходи до управління та організаційну структуру, результати їхнього функціонування. Саме вони в нестабільні періоди перехідного розвитку стають сприятливим мікросередовищем для поширення корупційних практик. Якісне надання електронних державних послуг залежить від кадрового забезпечення владної структури. Суттю кадрового забезпечення є те, що воно спрямоване на формування, розвиток, раціональне використання кадрів у публічній сфері, меритократію та запобігання випадкам непотизму.

1. У дослідженні демократизації та ролі міжнародних акторів у цьому процесі окреме місце посідає вивчення громадянського суспільства як одного з основних реципієнтів допомоги, що виділяється на розвиток демократії. Дослідженням цього напряму, а також розвитку громадянської культури суспільства на етапі перехідного періоду займаються такі автори: Craith Nic [43], B. Hall [44].

Більшість сучасних науковців відстоюють соціокультурний підхід до розвитку громадянського суспільства, наголошуючи на важливості культурних та деяких інституційних чинників. Культурно-інституційні відмінності є важливими і мають враховуватися при розробці (не)схематичних пакетів розвитку громадянського суспільства за участю міжнародних донорських організацій у країнах з різними культурними особливостями. Так звана

«націоналізація» проектів громадянського суспільства та формування оптимальних моделей поєднання специфічних національних інтересів з універсальними ідеалами демократії - це шлях до ефективного поля громадянської політики в транзитних країнах.

Одним із найважливіших напрямків у дослідженні демократизації, що охоплює обидва фактори - як внутрішній, так і зовнішній, - є вивчення механізмів координації та гармонізації діяльності урядів країн-реципієнтів і безпосередньо донорів, які надають допомогу. Цей напрям є відносно новим у вивченні проблем демократизації, але, незважаючи на це, вже привернув чималу увагу серед дослідників.

Дослідженням теоретичних проблем гармонізації займалися такі автори, як P. Balogun [45]. Автор зазначає, що гармонізація має відповідати таким критеріям: розробка загальних механізмів для планування, управління та надання допомоги; поступове спрощення процедур і конкретних вимог, щоб зменшити їхнє навантаження на уряди країн-партнерів, а також обмін інформацією для забезпечення прозорості та покращення координації. Інші вчені додають до перелічених вище критеріїв ще й освітні функції. На їхню думку, гармонізація діяльності донорів має бути спрямована також на навчання уряду країни-реципієнта найкращим методам модернізації.

Можна виділити два види гармонізації, а саме вертикальну та горизонтальну координацію. Вертикальна координація - це координація між ієрархічними механізмами донора. Тобто відносини між штаб-квартирою організації та підрозділами, що працюють у польових умовах. Такі відносини є вкрай важливими, оскільки впливають на загальний процес реформ. Політика донорів перебуває у постійній залежності від зовнішньої політики їхніх власних урядів, важливими є загальноприйняті стандарти у вирішенні певних проблем. Горизонтальна координація – це безпосередньо відносини донорів з іншими донорами, що працюють у країні-реципієнті.

Перспективною є наукова проблема, пов’язана з необхідністю для донора брати участь лише в успішних проектах, щоб продемонструвати успіхи перед

урядом країни-донора, оскільки саме останній затверджує бюджет організацій, що надають допомогу в країнах-реципієнтах [46]. Проблематику суперництва між окремими програмами порушує у своєму дослідженні А. Бігстен; він зазначає, що ООН започаткувала програму «Цілі розвитку тисячоліття», а Світовий банк розпочав реалізацію своєї «Стратегії скорочення бідності», і обидві ці програми спрямовані на скорочення бідності. Дві основні ініціативи не були узгоджені з самого початку, і іноді навіть виникала конкуренція між установами на національному рівні [47].

Зусилля з координації між донорами є досить обмеженими через те, що їхні політичні та економічні інтереси заважають більш тісній координації.

Варто відмітити, що вчені наголошують на нездатносьі уряду Молдови створити дієвий механізм взаємодії між урядом та донорами, а також неможливість плідної координації діяльності донорів з урядом через часту зміну прем'єр-міністра. У Грузії вчені відзначали відсутність розвинених механізмів у сфері координації донорів. Лише у 2014 році з’явився орган, який відповідає за цей вид діяльності.

Дослідженню координації між міжнародними акторами в процесі реалізації їхньої політики щодо покращення демократії в країнах пострадянського простору також присвячено чимало досліджень. Так, деякі дослідники вказують на відсутність координації між самими організаціями-донорами та відсутність узгодженості у наданні допомоги [48-50].

Відсутність належної координації між донорами створює низку проблем, зокрема - збільшення адміністративних витрат як для донорів, так і для країн-партнерів. Це суттєво знижує ефективність допомоги. Останнім часом, у зв’язку з такими обставинами, у системах ОЕСР та ЄС з’явилися різні ініціативи щодо гармонізації та координації - як на рівні штаб-квартири, так і на місцях. Однак сучасні дослідники підкреслюють, що для багатьох донорів і країн-партнерів фрагментація допомоги переважає або навіть посилюється [50]. Наявність політичних витрат гальмує ефективну координацію в системі надання міжнародної допомоги. Основні завдання у цій сфері стосуються послідовного

та колективного усунення можливих збоїв в управлінні у країнах-реципієнтах та забезпечення оптимальності впливу неоднорідності країн-донорів на ефективність координації допомоги [51].

Іншим надзвичайно важливим аспектом дослідження ролі міжнародної спільноти в процесі демократизації пострадянських країн є вивчення інструментів, які використовують міжнародні донори.

Кондиціональність (від латинського *conditio* - умова) - це принцип надання кредитів, інвестицій, грантів або політичної підтримки (наприклад, від МВФ, Світового банку чи ЄС), який передбачає виконання країною-одержувачем низки жорстких умов, економічних та правових реформ. У міжнародній економіці та політиці це є системою умов до національних урядів провести певні реформи (зміна податків, приватизація, боротьба з корупцією, екологічні стандарти) в обмін на фінансування. Якщо умови не виконуються, транші припиняються.

Кондиціональність визначають вчені як «базову стратегію, за допомогою якої міжнародні організації використовують» стимули, щоб змінити поведінку держави або політику». Група вчених запропонувала модифіковане визначення «другого покоління політичної кондиційності». Згодом вони концептуалізували політичну кондиційність як «розподіл і використання фінансових ресурсів з метою накладення санкцій або як винагороду бенефіціарам з метою заохочення демократичного врядування та дотримання прав людини» [53].

Дослідженням стратегії кондиціональності займалися W. Zong, Y. Su [54], P. Lewis, F. Don [55] та низка інших авторів. Вони поділяють умови на позитивні та негативні, а також обговорюють межі застосовності даного підходу стосовно демократизації країн, що розвиваються. Політика умовності, яку проводить ЄС щодо своїх сусідів, перебуває в центрі уваги численних авторів, серед яких слід виділити О. Анастасакіса та Д. Бечева [56], які визначили умовність як найважливіший механізм для потенційного члена ЄС з пострадянського простору. Відтак, кондиціональність можна вважати основним інструментом

для просування реформ серед країн, що межують з ЄС. Політика соціалізації розглядається як невід'ємна частина зовнішньої політики ЄС та інших донорів.

Дослідженням демократичних процесів у Східній Європі займалося багато сучасних вчених [57-63], які наголошують: динаміка демократичного переходу в посткомуністичних країнах дає підстави стверджувати як про можливість демократизації через конвергенцію, так і про регрес демократизації через конвергенцію. Європейський Союз у цьому сенсі є інтеграційним формуванням з високим рівнем демократії, а тому Угоди про асоціацію, а потім і вступ країн Центрально-Східної Європи до цього союзу мають незначний дисциплінуючий вплив на розвиток їхніх демократичних інститутів.

1.2 Методологія компаративного аналізу транзитних країн

Порівняння є необхідним компонентом людського мислення та становить методологічне ядро будь-якої гуманітарної та точної наукової системи пізнання. Порівняльний метод можна назвати універсальним і загальним. Порівняльна наука публічного управління, наприклад, вивчає уряди та їхні інститути, усі форми політичної діяльності, як урядової, так і неурядової. Об'єкт порівняльної політології - усі форми діяльності, пов'язані з контролем над ухваленням публічних рішень щодо даного народу та на даній території, де цей контроль може бути підкріплений владними засобами [64].

У сучасній компаративістиці виділяють три взаємопов'язані частини:

1) вивчення окремих країн часто у відриві одна від одної. Але такий підхід не містить цілеспрямованого порівняння, за винятком тих випадків, коли дослідження передбачає збір інформації про окрему країну;

2) систематичне порівняння країн з метою вивчення та пояснення їхніх схожостей і відмінностей стосовно конкретних явищ. При цьому велике значення надається розробці та перевірці теорій, а не вивченню емпіричних даних. Саме такі порівняльні дослідження стали найважливішим компонентом

політичної науки та джерелом для створення основних політологічних праць (Г. Алмонд, С. Верба);

3) ця складова стосується методології дослідження - правил і стандартів, меж можливостей порівняння на різних рівнях аналізу.

Порівняльно-зіставний метод - спрямований на виявлення природи різних об'єктів. Історико-типологічне порівняння - пояснює схожість об'єктів, що не пов'язані за своїм походженням, однаковими умовами становлення та розвитку; історико-генетичне порівняння - пояснює схожість явищ як результат їхньої схожості за походженням.

Важливу роль у процесі формування порівняльної методології (компаративістики) відіграла розроблена американськими соціологами Девідом Аптером і Данкварт Растоу теорія модернізації, яка визначала закономірності переходу людства від традиційного до сучасного суспільства. Ця теорія була доповнена С. Гантінгтоном наприкінці 60-х років концепцією політичного розвитку та стабілізації систем. У компаративістику ця ідея прийшла завдяки сприйняттю теоретичних надбудов Макса Вебера, введених у контекст структурно-функціонального аналізу Т. Парсонса.

Друга половина 60-х років характеризується загостренням кризи. Критиці піддаються структурний функціоналізм і теорії модернізації. Деякі критики висувають тезу, що структурний функціоналізм методологічно потрібно зосередити на вивченні проблем повернення системи до попереднього стану або встановлення нової рівноваги, а головна увага дослідників має бути спрямована на проблему стабільності, виживання системи. Ще більшій критиці піддавалися теорії модернізації. Головними їхніми недоліками вважали євроцентризм і підхід до європейсько-американської цивілізації як до прогресивного варіанту розвитку. Пов'язаний із цим телеологізм відображав уявлення про суспільний прогрес як про заздалегідь задану мету, яка експортується з країн першого світу до країн, що розвиваються.

Наприкінці 70-х років на перший план вийшли дві взаємопов'язані теорії, які на сьогодні є беззаперечними лідерами в галузі методології порівняльних

політичних досліджень - теорія раціонального вибору та неоконституціоналізм. Основним досягненням теорії раціонального вибору є те, що вона зводить різноманіття людської діяльності до спрощених моделей - ігор - і в кожній визначаються оптимальні стратегії суб'єктів. При цьому отримані результати, по-перше, є нейтральними, по-друге, широко використовуються для пояснення соціальних і політичних явищ та їх прогнозування.

З точки зору теорії раціонального вибору, ігри поділяються на дві категорії: 1) ігри з нульовою сумою, де перемога одного з учасників однозначно забезпечується поразкою іншого; 2) ігри з ненульовою сумою. Кожна з них — це спрощена модель, крізь призму якої можна розглядати різноманітні суспільні та політичні конфлікти. Правила гри в політиці - це правила в умовах демократії - передбачаються Конституцією та неформальними політичними нормами, знаходять своє втілення в інститутах. Ось чому підхід, що застосовує досягнення теорії раціонального вибору до проблем компаративістики, називається неоінституціональним.

Між методами неоінституціонального та інституціонального аналізу (що виник у 30-х рр.) існують істотні відмінності. Раніше (інституціоналізм) вчених цікавили правові аспекти державного устрою. Неоінституціоналізм розглядає парламенти, уряди, партійні системи як сполучні елементи, в яких відбуваються активні (мережеві) взаємодії політичних суб'єктів. Головним завданням при цьому є визначення позитивного та негативного в межах кожного з інститутів, визначення пояснення та прогнозування висновків суб'єктів, а також з'ясування умов, за яких вони обрали відповідні стратегії. При вирішенні цих завдань неоінституціоналісти широко використовують просторове та математичне моделювання політичного процесу.

До найважливіших методологічних напрямів сучасної компаративістики належать:

1) парадигма розвитку (девелопменталізм). Г. Алмонд («Політика країн, що розвиваються» (1960)) запропонував застосовувати структурно-функціональний підхід до аналізу країн, що розвиваються. Головна ідея парадигми розвитку

полягає в тому, що соціально-економічна модернізація та політичний розвиток йдуть пліч-о-пліч, а останній є наслідком першого. З цього висновку можна висловити такі рекомендації: країни Європейського Союзу повинні всебічно нарощувати свою економічну підтримку країнам, що розвиваються, щоб гарантувати їхню демократизацію. С. Гантінгтон («Політичний порядок у суспільствах, що змінюються» (1968) довів, що економічний розвиток третього світу призводить до соціальної мобілізації та політичної участі нових соціальних сил. У разі, якщо політична участь випереджає політичну інституціоналізацію, це призводить до дестабілізації ситуації, появи невдоволення, революцій, переворотів тощо. Теорія розвитку встановлює фундаментальний взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку суспільства та його політичною структурою. Багатство сприяє плюралізму, а бідність - авторитаризму;

2) теорія залежності - відсталість країн другого та третього світу пояснюється проникненням транснаціональних корпорацій, які сприяють лише вибірковому розвитку деяких секторів економіки в цих країнах і відтворюють соціальну нерівність (Душ Сантос). Однак «багаті» країни несуть основну відповідальність за низький або недостатній рівень розвитку «бідних» країн;

3) корпоративізм. Коли асоціації інтересів певним чином організовані та беруть участь у процесі прийняття рішень на різних рівнях державної влади. Ф. Шміттер вважає, що корпоративізм слід розглядати як один із можливих механізмів, що дозволяє асоціаціям інтересів співпрацювати між своїми членами та різними контрагентами;

4) політекономічний підхід - зосереджує основну увагу на вивченні взаємовпливу між економікою та політикою, орієнтує дослідників на з’ясування ролі соціально-економічних акторів у прийнятті політичних рішень.

Бінарний аналіз дозволяє провести більш точне порівняння досліджуваних об’єктів, коли аналіз охоплює надто велику кількість факторів і критеріїв. Його головне значення полягає в тому, що він дає змогу проводити дослідження глибше. Бінарне порівняння іноді є найкращим методом дослідження, при якому не виокремлюється ані загальне, ані особливе. Порівняння двох країн підвищує

інтерес до кожної з них і підкреслює їхні головні характеристики та самобутність. Однак бінарне порівняння може бути використане не лише для того, щоб методом протиставлення підвищити рівень знань про різні системи. У багатьох випадках цей метод може також сприяти кращому розумінню загальних явищ. У таких випадках обидві досліджувані країни можуть розглядатися як різні ілюстрації широкого теоретичного усвідомлення. Метод бінарного порівняння застосовується до країн, що мають подібні особливості, навіть якщо мета аналізу полягає в тому, щоб з'ясувати відмінності, що існують між ними в одній або декількох специфічних сферах.

Методологічними проблемами порівняння при використанні бінарного підходу можна визначити:

1) проблема універсальності. Суть проблеми полягає в тому, чи можна поширити отримані під час вивчення груп країн емпіричні узагальнення на всі країни. Деякі індекси демократії, які використовуються в глобальних дослідженнях, мають схильність сприяти одним країнам і регіонам та знижувати оцінки демократичності інших. Ця проблема вирішується повторними порівняльними дослідженнями, які уточнюють і додають нові нюанси до вихідних узагальнень;

2) проблема «Гелтона». У порівняльних дослідженнях країна розглядається як самостійна одиниця дослідження. Однак в умовах глобалізації економічних і політичних процесів, інтенсивної взаємодії країн часто постає питання про взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх чинників та умов. Тобто йдеться про вплив зовнішніх чинників на культуру;

3) проблема вимірювання. Вимірювання кількісних об’єктів ставить питання щодо доцільності використання метричних шкал, які дають змогу в подальшому проводити статистичний аналіз матеріалу. При виборі індикаторів та індексів відзначається вплив ціннісних орієнтацій дослідника, що призводить до спотворення отриманих емпіричних даних;

4) проблема еквівалентності. Особливого значення ця проблема набуває при застосуванні в порівняльних дослідженнях методів інтерв’ю, анкетування та

експертного аналізу. Йдеться про еквівалентність використовуваних понять і процедур. Еквівалентність - взаємна релевантність значення концепту в різних культурах.

Наприкінці 1950-х років у рамках порівняльної політології з'явилася теорія політичної модернізації. Термін «модернізація» походить від французьких слів moderne - сучасний, новітній, та modernization - оновлення. Модернізацію розглядають як частину загального процесу модернізації, коли перетворення відбуваються у всіх компонентах соціальної сфери (економічній, правовій, політичній, культурній, освітній тощо). Нинішній етап модернізації розпочався наприкінці 80-х років. Його початок припав на період розпаду світової соціалістичної системи, коли постсоціалістичні країни прагнули інтегруватися у світову спільноту народів та будували цивілізовані соціальні держави. Наразі теорія модернізації перетворюється на інструмент пізнання.

Теоретичні та методологічні передумови модернізаційної парадигми базуються на класичних теоріях соціальних змін Г. Спенсера (перехід від «військового» до «промислового» суспільства), Еміля Дюркгейма (від механічної до органічної солідарності), Ф. Тьонніса (рух від природних зв'язків спільноти до штучного атомістичного суспільства).

Т. Парсонс у своїй теорії структурно-функціонального аналізу вважав, що сутність модернізації полягає у зменшенні функціональної нероз'єднаності соціальних одиниць та зростанні структурної диференціації, зумовленої виникненням нових соціальних організацій, що спеціалізуються на виконанні особливих функцій. При цьому кожна структурна одиниця соціальної системи при диференціації її функцій утворює нові соціальні елементи з більшою здатністю до адаптації до середовища і, відповідно, більш сучасні.

Згідно з підходами, розробленими у 50–60-х рр. XX ст., модернізація є широкомасштабним, багатостороннім процесом, який передбачає швидку соціальну динаміку, радикальні зміни в соціальній структурі, життєвих стандартах, культурних нормах і цінностях. У сучасних дослідженнях модернізацію розуміють як:

1) створення нових інституціоналізованих механізмів примирення та узгодження інтересів (С. Гантінгтон, Ш. Ейзенштадт),

2) як дифузія влади та функціональна зміна способів рекрутування й циркуляції еліт, що передбачають розподіл політичних та економічних ресурсів влади, які раніше зосереджувалися в одних руках, серед багатьох елітних або суспільних груп (Р. Даль, С. Ліпсет),

3) як економіко-технологічна трансформація через індустріалізацію (Д. Растоу).

Зрештою, рівень соціально-політичної модернізованості суспільства можна оцінити за такими основними критеріями:

1) ідентичності, що характеризує ступінь і характер розвитку політичної культури особистості,

2) легітимності, яка характеризує ступінь та мотиви публічної підтримки існуючих методів політичного управління,

3) участі, яка показує ступінь перетворення політично пасивного населення на активне завдяки його участі у виборах, у діяльності масових партій, громадських рухів,

4) дистрибуції, яка показує ступінь рівності у суспільному розподілі можливостей і благ,

5) проникнення, яке показує ступінь партикуляризму, вузькості інтересів, сепаратизму.

Політична модернізація - процес трансформації суспільства, що супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та розширенням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, притаманних розвиненим країнам, у країнах, що відстають у розвитку.

Головними вимогами формування модернізації в політичній сфері є - задоволення соціальних вимог та політична участь. Головні проблеми політичної модернізації виникають через: виведення економіки з-під політичного контролю; створення відкритої соціальної структури, формування інститутів, що забезпечують взаємну безпеку; створення ефективної системи

місцевого самоврядування. Таким чином, політична модернізація в перехідних суспільствах передбачає провідну роль держави та всієї політичної системи у забезпеченні мобілізації ресурсів та швидкій реалізації запропонованих перетворень.

Демократичний перехід, що розпочався в пострадянських країнах практично одночасно після майже тридцяти років трансформацій, призвів до формування на посткомуністичному просторі різних типів політичних режимів — від консолідованих демократій у країнах Центрально-Східної Європи та Балтії до відверто автократичних політичних режимів. Тому вчені зараз говорять про виділення трьох груп країн на території країн колишнього соціалістичного блоку, в яких сформувалися досить різні політичні режими:

1) так звані «залучені країни» - це 10 країн Центральної Європи. Цікаво зазначити, що Болгарія, Хорватія та Румунія приєдналися до групи у 2000 році. Це країни, де демократія має більш-менш консолідований характер;

2) так звані «проміжні країни». До цієї групи входять чотири балканські країни-кандидати в ЄС (Чоногорія, Албанія, Сербія, Північна Македонія) та чотири колишні республіки СРСР - Вірменія, Молдова, Грузія та Україна. Це країни, де проводяться демократичні вибори, проте політичні режими є скоріше гібридними, хоча й мають явно виражену схильність до демократії;

3) так звані «виключені країни» — це Азербайджан, Таджикистан і Туркменістан, Білорусь, Казахстан, російська федерація та Киргизька Республіка. Це країни, де сформувалися автократичні політичні режими різного ступеня консолідації.

Усі ці країни відрізняються рівнем розвитку демократії та ступенем їхньої відкритості.

Автори цього дослідження під керівництвом В. Моравського вважають, що саме *«відстань до Брюсселя» визначає рівень розвитку демократії в посткомуністичних країнах* [65, с. 88].

Основним методологічним підходом до вивчення транзитних процесів у сучасній Східній Європі вчені вважають теорію конвергенції (від лат. convergere - зближуватися, сходитися). Ця теорія ґрунтується на ідеї переваги тенденцій об'єднання елементів у систему над процесами диференціації, розрізнення та персоніфікації. Як і більшість соціальних теорій, вона була запозичена з біології та розвинута соціально-політичними науками. Як наукова концепція, ідея конвергенції представлена у працях Дж. Гелбрейта, У. Ростоу, П. Сорокіна, Я. Тінбергена, Р. Арона та ін.

Спільним у їхніх підходах є погляд на конвергенцію як на максимальну співпрацю економічно менш розвинених країн із більш розвиненими з метою вирівнювання потенціалів, ресурсів та інституційних систем. Довгий час вчені вважали, що конвергенція здатна стимулювати соціально-економічний розвиток менш розвинених країн, однак для стимулювання розвитку політичних систем вони менш «придатні», оскільки до демократії ці країни повинні «дозріти». Проте конвергентний підхід є дуже цінним з методологічної точки зору для визначення траєкторії розвитку країн Східної Європи, які (і це унікальний випадок) змогли за короткий період часу та завдяки вибору проєвропейського розвитку перейти до розряду «стабільних демократій».

Важливо підкреслити, що міжнародний вплив проявляється здебільшого не стільки через «взаємозв'язки» (linkages) недемократичних режимів із розвиненими демократіями (завдяки торгівлі, міграції, комунікацій, освітніх та наукових обмінів), скільки завдяки успішному використанню «важелів» (leverages) - цілеспрямованого впливу на ці режими (міжнародної допомоги, членства в міжнародних організаціях). Тому поступове зближення країн Східної Європи з ЄС, програма розширеного співробітництва з МВФ та Світовим банком, програми військового співробітництва з НАТО та вступ до цієї організації стали інструментами цілеспрямованого впливу, які, незважаючи на численні перешкоди та інерційність політичних систем, стимулювали процеси демократичного транзиту в цих країнах.

Важливо зазначити, що успіх демократичного переходу зумовлений насамперед внутрішніми передумовами - рівнем розвитку політичної свідомості та політичної волі, наявністю критичної маси реформаторів та їхньою політичною волею до демократизації. Якщо провести порівняння політичного розвитку, найкращі результати процесів демократизації мають країни, що потрапили у сферу впливу «колективного Заходу». Це дає підстави стверджувати про можливість стимулювати розвиток інституційної системи демократії за умови належного сприйняття як суспільством, так і елітами.

Суспільно-політичні процеси в пострадянських країнах дають підстави стверджувати, що процеси конвергенції здатні як стимулювати демократичний перехід, так і спричинити згортання процесів демократизації. У цьому випадку важливе значення має те, з якою країною відбувається конвергенція. Якщо ці країни є демократичними, то інтеграція - це прогрес (як у випадку ЄС).

Приєднання до ЄС вимагало суттєвої трансформації соціально-економічних систем держав, що є необхідною умовою їхньої участі у спільному ринку. Підготовка країн до євроінтеграційних процесів відбувалася за активної участі ЄС і опосередковувалася спільними інституційними механізмами, включаючи надання технічної допомоги для проведення відповідних реформ. Крім того, ЄС виступає як зовнішній арбітр, що відстежує успіх перетворень [66].

Під впливом заходів, спрямованих на інтеграцію, відбулися докорінні зміни й у структурі масової свідомості в країнах Східної Європи. Зокрема, виборчі процеси набули рис конкуренції програм політичних партій. З початком демократичних перетворень ці країни відповідними правовими актами підтвердили курс на забезпечення прав людини кожному своєму громадянину, ратифікувавши «Європейську конвенцію з прав людини», приєдналися до «Рамкової конвенції про захист національних меншин», «Європейській хартії місцевого самоврядування», «Міжнародного пакту про громадянські та політичні права», «Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права», «Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації», «Конвенції про права дитини» та інших. Це засвідчило прагнення впровадити

європейські стандарти у сфері прав людини в національне законодавство країн Центральної та Східної Європи.

1.3 Значення міжнародного фактору в процесах демократизації у сучасних умовах

Ніколи в історії Європи демократія не була настільки поширеною та популярною на континенті, як на початку 2010-х років і донині. Майже всі європейські суспільства вважаються демократичними, якщо вони базуються на принципах суверенного громадянства, прозорості процедури прийняття рішень та відповідального уряду. Насправді повністю досягти цих принципів складно, але, тим не менш, ми можемо сказати, що, загалом, саме вони є дороговказом для розвитку демократії в сучасній Європі.

Демократія створює сприятливе середовище, в якому можливості політичного вибору зумовлені контролем з боку вільних і відповідальних громадян, здатних забезпечувати підзвітність урядових і державних установ у процесі реалізації обраної ними політики [67].

У транзитних умовах дослідники визначають нові поняття для позначення демократичних процесів різної динаміки. Наприклад, редемократизації та дедемократизації. Редемократизація (визначення Чарльза Тіллі) - це рух у бік менш широкого представництва, нерівноправної, слабо захищеної, але не обов'язкової процедури обговорення політичних призначень та визначення політичного курсу. Редемократизація – це відновлення процесу демократизації, що відбувався в країні раніше, після певного короткого етапу авторитарної політичної практики. Найбільш розвиненою формою прийнято визначати консолідовану демократію. Підходи до визначення поняття «консолідованої демократії» є дискусійними:

- Данкварт Растоу стверджував: демократія стає консолідованою, якщо в ролі політичного режиму в уявленні як еліт, так і всього суспільства немає жодної іншої реальної альтернативи;

- Філіп Шміттер: це стан, за якого політична еліта може розраховувати на те, що правила політичної гри відомі й їх можна передбачити; процес, під час якого епізодичні угоди, випадкові рішення періоду переходу від авторитаризму трансформуються у відносини співпраці та конкуренції, міцно засвоєні, постійно діючі, добровільно прийняті політиками та громадянами, які беруть участь у демократичному управлінні;

- Семюел Валенсуела: режим не може вважатися консолідованою демократією, якщо лідери, які виграли необхідні для уряду вибори, підпорядковані представникам не обраних еліт;

- Адам Пшеворські: це ситуація, коли ніхто не думає про те, щоб діяти поза межами демократичних інститутів; коли все, чого прагнуть ті, хто програв, - це спробувати зіграти ще раз у рамках тих самих інститутів, за яких вони щойно програли;

- Ларрі Даймонд: суть консолідації полягає у досягненні широкої та глибокої легітимації, коли всі найважливіші політичні актори - як на елітному, так і на масовому рівні - переконані, що для їхньої країни демократичний режим є кращим за будь-яку іншу реальну альтернативу, якої вони могли б бажати; ситуація, за якої еліти та громадськість переконані, що існуюча в їхній країні політична система заслуговує на захист і покірність їй.

Поняття консолідації демократії акцентує увагу на стабільному функціонуванні демократичних інститутів, а також на демократичній поведінці та установках політичних еліт. Якщо в процесі переходу до демократії створюються нові демократичні інститути, що передбачають нові правила гри, то консолідація демократії полягає у стабільній інституціоналізації цих нових норм і правил як панівних і визначальних. Х. Лінц наголошував, що консолідована демократія є політичним режимом, за якого демократія як складна система інститутів, правил, стійких намірів та загальноприйнятих

заборон стає єдиними правилами гри. С. Гантінгтон стверджував: виживання політичного режиму та його консолідація значною мірою залежать від усталених практик і процедур вирішення проблем, тобто від конкретних стратегій діяльності політичних акторів. Важливим критерієм консолідації демократії є дві послідовні зміни правлячих груп (партій або рухів) у ході вільних виборів. Відповідно, демократія вважається консолідованою тоді, коли партії або групи, які отримали владу в перехідний період, під час перших демократичних виборів передають владу переможцям, а останні під час чергового виборчого циклу роблять те саме з іншими переможцями. Вільні вибори є найважливішою характеристикою демократії, яка стає реальною, коли переможені владні групи мають волю віддати владу переможцю.

Можна підбити підсумки. Консолідована демократія - це передбачуване довгострокове існування демократичного режиму; неможливість повернення до авторитаризму, здатність протистояти серйозним кризам; інституціоналізація демократичних структур та сприйняття їх як легітимних з боку громадянського суспільства, відсутність антисистемних виступів; перетворення демократії на термінальну цінність, безболісний ціннісний консенсус еліт; стан, за якого політичні актори не витрачають значну кількість ресурсів, намагаючись створити недемократичний режим, і не вдаються до насильства чи зовнішнього вторгнення, щоб відокремитися від держави. Демократичний режим вважається консолідованим, коли правлячі та підлеглі однаково підкоряються механізму вирішення конфлікту в рамках особливих законів, процедур та інститутів, санкціонованих новою демократичною конституцією [68].

Демократизація - це процес політичних і соціальних змін, спрямованих на встановлення демократичного ладу [69]. Демократизації сприяють або перешкоджають зовнішні та внутрішні чинники. Значимість зовнішніх чинників визначається глобалізацією демократичних процесів, серед яких найважливішими є: нормативне ставлення до демократії та масова підтримка демократичних ідеалів; економічна неефективність та легітимація

авторитаризму; практичне експериментування з демократичними інститутами та процедурами; сприятливе для демократизації міжнародне середовище тощо.

Зовнішні чинники можуть проявлятися у формі прямого примусу, коли зовнішня сила нав'язує демократичні інститути іншій країні; у вигляді переконання, що здійснюється несиловим зовнішнім впливом на внутрішньополітичні процеси; за допомогою використання різних стимулів, що спонукають політичних акторів робити ті чи інші кроки, які, зрештою, є сприятливими для реалізації певних зовнішніх цілей, як демократичних, так і недемократичних.

До характеристики внутрішніх факторів демократизації відносять два підходи.

1. Структурний підхід (Г. Алмонд, С. Верба, Д. Растоу, Л. Пай) - формування національної єдності та відповідної ідентичності; досягнення високого рівня економічного розвитку; масове поширення культурних норм і цінностей, які передбачають визнання демократичних принципів, довіру до політичних інститутів, почуття громадянськості тощо.

2. Процедурний підхід (Г. О'Доннелл, Ф. Шміттер [70], А. Пшеворський [71], Х. Лінц [72]) - акцентують увагу на конкретних процесах, процедурах та політичних рішеннях, які реалізують самі агенти демократизації. Головним є взаємодія конкуруючих еліт, свідомий вибір ними в процесі політичного обміну тих чи інших організаційних форм та інститутів нового політичного устрою.

Транзитологія вивчає закономірності політичних трансформацій, але не з метою побудови універсальної матриці демократизації. Транзит краще трактувати як процес виходу того чи іншого суспільства з авторитарного стану, критерієм завершеності якого зовсім не є набуття поставторитарним суспільством якоїсь однієї, спочатку заданої форми. А. Пшеворський підкреслював: навіть якщо демократія в країні, що перебуває на стадії переходу, утвердилася, вона може не зміцніти [71]. Консолідована демократія - лише один із можливих результатів краху авторитарних режимів. Розроблена концепція Х. Лінца, А. Степана - демократичної консолідації - передбачає проведення

глибоких перетворень щонайменше на трьох рівнях: поведінковому; ціннісному; конституційному [72].

Демократизація - процес, що охоплює як внутрішньодержавні процеси, так і міжнародне середовище та різних акторів. Як пише А. Мельвіль, сам процес демократизації та його результат залежать від сукупності ендогенних та екзогенних чинників [73]. До перших належать наявність і характер «доавторитарного» політичного досвіду; тип і особливості режиму, що розпадається або розпався; умови та обставини самого авторитарного розпаду, стратегії, обрані ключовими політичними акторами в процесі транзиту, тощо; до інших - зовнішнє середовище; ступінь включеності в основні міжнародні структури та інститути; масштаби міжнародної політичної, економічної та іншої підтримки тощо [73]. Обидва фактори (ендогенний та екзогенний) є невід'ємними та нерозривними частинами процесу демократизації.

Країна стає демократичною лише тоді, коли має «постійну демократичну культуру». Демократичне врядування передбачає три важливі напрямки: прозорість, надійність та участь. Прозорість передбачає вільний доступ до інформації, необхідної для прийняття рішень. Надійність передбачає можливість громадян бути поінформованими про дії органів державної влади, а також можливість накладання санкцій на закони, які ці органи хочуть запровадити. Участь стосується участі громадських організацій у розробці та формуванні політики та прийнятті адміністративних рішень. Так, демократизацію можна визначити у вузькому розумінні як інструмент, що вимагає відкритого оскарження права на контроль над урядом, а це, у свою чергу, вимагає проведення вільних конкурентних виборів, від результатів яких залежить, хто буде правити. Основні риси демократизації за таким визначенням - виборність головних посадових осіб та можливість політичної конкуренції. Отже, демократизація охоплює такі напрями:

1) демократизація державних інститутів, включаючи зміцнення законодавчої, виконавчої та судової гілок влади на національному та місцевому рівнях, зокрема створення системи стримувань і противаг;

2) демократизація політичного процесу, включаючи просування постійних, чесних і вільних виборів, у тому числі політичних прав і громадянських свобод, включаючи інвестиції у розвиток політичних партій та організацій;
3) розвиток громадянського суспільства, зокрема підтримка громадських груп та окремих осіб, які виконують важливі громадянські функції у сфері ЗМІ, освіти тощо.

У період закінчення холодної війни набувають свого розвитку низка міжнародних теорій, що описують відносини між міжнародними суб'єктами та країнами-реципієнтами. Серед цих теорій можна виділити теорію дипломатичних зв'язків (linkage diplomacy). Ця теорія пояснює механізми, за яких одна держава впливає на політику в іншій державі. Це схоже на механізм, який використовує донор для впливу та зміни політики в країні-реципієнті взамін допомоги, яку цей донор надає. Допомога, від якої країна-реципієнт залежить, сприймається як знаряддя донора. А, наприклад, слабка політика у сфері демократизації, у межах цієї теорії сприймається як слабка сторона країни-реципієнта. Використовуючи обіцянки надати допомогу або загрозу скоротити допомогу, донор впливає на ті галузі в політиці країни-реципієнта, в яких хоче бачити зміни.

Дослідниця В. Банс вивчала контекст міжнародної нестабільності, з якою зіткнулися «країни посткомуністичного світу». У своїх роботах вона вивчала проблематику старих етнічних та міждержавних конфліктів на пострадянському просторі [14]. Жак Рупник писав про «посткомуністичний розлом» на демократичну Європу та авторитарну Євразію [15]. У 1990-ті роки дві третини іноземного капіталу, що надійшов у посткомуністичні держави Європи, припадало на країни - члени Євросоюзу. Але євроінтеграційні процеси були продиктовані скоріше політичними міркуваннями, аніж економічною доцільністю. Країни Східної Європи мали шанс стати периферією ЄС, який буде визначатися як неоколоніалізм у довгостроковій перспективі. Про незворотній розбудові країн Східної Європи до самого заснування наголошував у своїх роботах М. Леонард [16].

Але в той же час, феномен транзиту країн Центральної Європи полягає в тому, що в найкоротші терміни консолідованими зусиллями всього суспільства, з ініціативою еліт тут були реалізовані демократичні реформи і ці країни стали, спираючись на свій досвід, допомагати, як фінансово, так і надаючи технічну допомогу, у розвитку країн Східної Європи.

А. Шайо у своїх наукових працях аналізує не лише багатофакторність процесів демократизації, а й виклики формування консолідованої демократії у Східній Європі. «Віра суспільства в правову державу і прихильність до нього неміцні, бо сама концепція імпортована до Східної Європи. Вона чужа більшості місцевих культур, яким знайома реальність пріоритету виживання на основі взаємних соціальних послуг», - підкреслює А. Шайо [17, с. 5]. Як стверджував Р. Даль, демократизація при відсутності згоди про конкретні кордони даної політичної одиниці не може досягнути консолідації.

Відомі теоретики Данкварт Растоу, Роберт Даль, Маргарет Канован, Ларі Даймонд стверджували, що успішні демократичні транзити неможливі, якщо задачі національної революції не закінчені (у Західній Європі в межах давно існуючих держав та у Латинській Америці, в колишніх імперських колоніях) [74]. Зазвичай, та чи інша сформована держава і нація найчастіше передувала створенню демократії та ринкової економіки. У посткомуністичних державах ці процеси відбувалися одночасно, в умовах багатоетнічності, слабкості вутрішньої національної єдності, під загрозою сепаратизму. Причому, якщо відкати до авторитаризму у країнах південного типу транзиту ніколи не супроводжувались серйозними спробами обмежити ринкову свободу, то господарські наслідки СРСР – жахливі. Як казав Лех Валенса: тут прийшлося робити не уху з акваріумних рибок, а акваріум із ухи.

Дослідниця Маргарет Канован наголошує, що саме національна самоідентифікація створює дуже сильне почуття єдності, стабільності, легітимності, допомагає здійснити політичну мобілізацію, полчтичне представництво та стимулює людей на жертовність. Відомий вчений Тарас Кузьо відзначає, що роз’єднаність титульної нації в Україні заважає розвитку

громадянського суспільства, що поряд з наявністю обширного середнього класу гарантує успіх демократичного транзиту.

Стабільні демократії для свого існування потребують не лише здорової економіки, а й консенсусу з приводу певних суспільних цінностей та переконань, на основі якої можна досягнути єдності політичної. Посткомуністична демократизація характерна тим, що зачіпає не лише сферу політики, а й культурний склад розуму громадян.

Давайте визначимо кілька закономірностей демократичного транзиту, що дістали належне теоретико-методологічне обгрунтування у працях відомих вчених. Зокрема такі.

1. Томас Карозерс: чим багатша країна, тим більш значна вірогідність успішного завершення у ній демократичних перетворень. Однак, країна, де національне багатство формується переважно за рахунок високої концентрації джерел цього багатства на її території (нафта, корисні копалини) стикається в процесі демократизації зі значними труднощами.
2. Томас Карозерс: країни, оточені всіма або майже всіма недемократичними країнами найчастіше чинять супротив процесу демократизації, ніж ті, які оточені більш демократичними сусідами.
3. Валерія Банс: головну роль в процесі демократизації відіграють пол. еліти. Залежність демократії від їх цінностей, інтересів, поведінки зростає у випадку переходу від жорсткої диктатури до демократії. Виступаючи ініціаторами демократизації, політичні еліти грають визначальну роль у подальшому укріпленні або руйнуванні демократії.
4. Самуель Хантінгтон: здатність еліт до компромісу робить демократію можливою, а схильність еліт до боротьби робить демократію необхідною.
5. Парламентські системи більше придатні для укріплення демократії, ніж президентські.
6. Ні одна країна безболісно не переходила від традиційних абсолютистсько-олігархічних систем до демократії. Основна загроза демократії – слабкість верховенства права.

7. Демократичний транзит не завжди веде до встановлення демократії. У деяких посткомуністичних країнах він мав регресивний та інволюційний характер. Більшість сучасних посткомуністичних держав – квазідемократично авторитарні. Політичній еліті у такому контексті потрібно «не грати в рулетку, де переможець отримує все (гра з нульовою сумою з теорії раціонального вибору), а перейти до відкритої конкуренції на основі загальних правил демократичної гри.

Таблиця 1.1. Участь старої та нової еліти у процесах демократичного транзиту

Стара еліта		Нова еліта	
Консерватори	Реформатори	Поміркувані	Радикали
Реставрація попереднього режиму	Домовленість – компроміс, формування демократичної пол. системи		Заворушення, застосування військової сили

Розробка автора

Також варто відзначити, що транзитологічна парадигма ставить акцент не на об'єктивні умови і передумови демократії, а на діяльність основних політичних акторів, передусім на стратегічний вибір і діяльність еліт. Тому, динаміка демократичних переходів залежить від характеру взаємодії різних політичних сил (див. Таблиці 1.1 - 1.6).

Таблиця 1.2. Моделі взаємодіїі політичних акторів у демократичному транзиті

	Поміркувані об'єднуються з радикалами	Поміркувані об'єднуються з консерваторами
Реформатори об'єднуються з консерваторами	Авторитарний режим лише частково лібералізується	Авторитарний режим зберігається у попередній формі
Реформатори об'єднуються з поміркованими	Демократія без гарантій і поступок повваленому режиму	Демократія із деякими гарантіями повваленому режиму

Розробка автора

У теорії демократичного транзиту є досить нові терміни:

1) "дедемократизація" (термін Чарльза Тіллі), що позначає рух до менш широкого представництва, нерівноправної, слабо захищеної та не зобов'язуючої процедури обговорення політичних призначень і визначення політичного курсу;

2) “редемократизація” як відновлення процесу демократизації, що мав місце в країні раніше, після деякого недовгого етапу авторитарної політичної практики.

Таблиця 1.3. Типи посткомуністичного транзиту (на початковому етапі процесу)

Стратегія поведінки еліт	Старі реформаторські еліти	Старі реформаторські та опозиційні контреліти	Опозиційні контреліти
Конфронтація	Революція зверху (Болгарія)	Оксамитові революції (Чехословаччина, НДР)	Революція знизу (Румунія)
Поєднання конфронтації та пристосування	Перебудова / Постперебудова (Росія)	Реформи у лавіруванні (Угорщина)	Реформи через розрив знизу (Албанія)
Пристосування	Реформа зверху (Україна, Сербія, Білорусія)	Реформи через компроміс (Польща, Литва)	Реформа знизу (Хорватія, Естонія, Литва)

Розробка автора

Таблиця 1.4. Характерні риси політичного розвитку за різних схем політичного транзиту

Групи країн	Специфіка демократичного правління	Риси посттразитивного розвитку	Проблеми демократичного транзиту
Латвія, Литва, Естонія	Розвинений парламентаризм, наголос на тому, що носієм держави є нація	Розвиток плюралізму, виникнення опозиццїї, чіткий поділ влади на три гілки	Національно-етнічні
Угорщина, Словаччина, Чехія, Польща	Ліберальна демократія, домінування політичних свобод та громадянських прав	Біполярні партійні системи, розвиток приватної власності, вільні ЗМІ	Економічна відсталість та затяжність реформ
Грузія, Україна, Росія, Сербія, Білорусія	Домінування держави як ініціатора і провідника демократичних реформ	Дефектні, фасадні демократії з авторитарних змістом демократичних форм політичних інститутів	Ціннісний вакуум (старі суспільні цінності зруйовано, нові – не витворено)

Узбекистан, Азербайджан, Туркменістан	Провал курсу на демократичні перетворення та реванш авторитаризму	Догматизм, етатизм, патерналізм, обмежений плюралізм, злиття гілок влади для монополії обслуговування інтересів лише одного політичного лідера – керівника держави	Протиріччя патріархально-традиційних цінностей суспільства ідеям демократії унеможливили демократ. транзит
Країни Латинської Америки	Навздогінна демократизація, вторинна модернізація, неврахування особливого внутрішньодержавного контексту у кожному національному регіоні	Низька відповідальність уряду, формальні гарантії прав людини, наявність можливості позбавитися негідних правителів	Риси патримоніального управління (клієнтелізм, персоналізація), представництво військових сил, бюрократизація

Розробка автора

Таблиця 1.5. Форми демократичних транзитів

За С. Хантінгтоном	Трансформація	Заміна	Заміщення
За Хуаном Лінцем	Реформа	Руптура	Руптформа
Характеристика	Правляча еліта очолює процес переходу до демократії, слабка опозиція – військові авторитарні режими (Чилі, Бразилія. Еквадор) та однопартійні системи (СРСР, Болгарія. Мексика)	Руйнація авторитарного режиму, перехід до демократії здійснюється опозицією, повний розрив з минулим, попередні правителі диктатори покидають політику (Чаушеску в Румунії, Маркос на Філіппінах)	Демократизація через спільні дії уряду та опозиції, уряд погоджується на зміни, але не взмозі їх розпочати – багато протестів з боку опозиції та репресій з боку уряду – Польща, Чехословаччина

За Ф.Шміттером і Т.Карлом	Нав'язаний перехід	Революційний перехід	Пакт	Реформістський перехід
Характеристика	Одна з ведучих груп режиму заставляє інших акторів визнати лише свої правила гри	Революційні виступи знизу під проводом опозиції та радикалів	Згода між правлячим и групами попереднього режиму і новими елітами	Здійснення реформ правлячим и групами через суттєвий тиск низів

Розробка автора

Щодо визначення терміну "консолідація демократії", є різні підходи, адже це поняття дискусійне, неоднозначне, консенсусне наукове визначення якого відсутнє, домінують непрямі підходи до його розуміння. Зокрема такі.

1. Данкварт Растоу: демократія стає консолідованою, якщо в ролі режиму не має реальної альтернативи в уявленні як еліт, так і всього суспільства.

2. Філіпп Шміттер: консолідація демократії - це стан, за якого політична еліта може очікувати, що правила політичної гри відомі і їх можна передбачити; це процес, в ході якого епізодичні угоди, випадкові рішення періоду переходу від авторитаризму трансформуються у відносини співробітництва і конкуренції, міцно засвоєні, постійно діючі, які добровільно приймаються політиками та громадянами, що беруть участь у демократичному управлінні;

3. Семюел Валенсуела: режим не може вважатися консолідованою демократією, якщо ті особи, хто виграли необхідні для уряду вибори, підкорені представникам необраних еліт.

4. Адам Пшеворський: консолідована демократія - це стан, коли ніхто не думає про те, щоб діяти поза демократичними інститутами; коли все, чого хочуть ті, хто програв – це спробувати зіграти ще раз в рамках тих же інститутів, при яких вони щойно програли [71].

5. Ларі Даймонд: консолідована демократія - це стан, за якої еліти та громадськість впевнена, що існуюча у їхній країні політична система заслуговує захисту та покори їй. Також це поняття можна використати на позначення доцільності демократії та поведінкових стратегій у рамках існуючих

демократичних політичних інститутів, що визнаються найкращими для організації даного суспільства [74].

Таблиця 1.6. Стадії (послідовні етапи) демократизації

За Г.О'Доне ллом та Ф.Шмітт ером	1. Лібералізація - демократія під опікою, трансформація авторитарної влади, укріплення громадянських прав і свобод, зниження екон. росту, зіткнення громадян. При наявності сильної опозиції наступає другий етап		2. Демократизація – прихід демократії уже не можна зупинити – влада групи людей замінюється владою політичних норм і правил, змагальні вибори. парламентаризм, реальна участь опозиції в творенні консенсусної політики		3. Соціалізація – засвоєння громадянами демократичних цінностей, інституційована політична активність у демократичному процесі, ріст життєвого рівня населення і швидкий економічий розвиток
За Андрієм Мельвіле м	1. Ерозія і розпад авторитаризм у – поява серед владної еліти прихильників консервативн ого і ліберального курсу	2. Режимна лібераліза ція – відкриття політичної системи	3. Інституціо нальна демократи зація – прихід до влади нового уряду через вибори, реформи державних установ	4. Неконсолід ована демократія – демократич на і реально дієва Коституція, укріплення громадянсь кого сус-ва	5. Косолідація демократії як завершення переходу від електоральної до ліберальної демократії, звикання до демократичних правил політичної гри
За Д. Растоу	1. Підготовча		2. Фаза прийняття рішень		3. Фаза звикання
За Адамом Пшеворсь-ким	1. Лібералізація – відсутність консенсусу в системі авторитарного управління		2. Демократизація. Звільнення – лібералізація «знизу чи зверху»		3. Демократизація. Інституювання – інкорпорація різних груп інтересів до управління
За Збігневом Бжезінсь-ким	1. Трансформація вищих структур влади та першопочаткова стабілізація екооміки (1-5 років)		2. Стабілізація пол. системи – нова система виборів. прийняття Конституції,		3. Політична консолідація – стійке функціонування інститутів

		трансформація економіки (3-10 років)		демократії та стійкий економічний ріст (5-15 і більше років)	
За О.Віте	1. Лібералізація	2.Формальна-інституційна демократизація	3.Мертва зона – період нестабільної стабільності	4. Сутнісна демократизація – формування демократичної ідентичності правлячої еліти	5. Консолідація демократії

Розробка автора

Можемо узагальнити ознаки консолідованої демократії як кінцевого результату успішного демократичного транзиту. Зокрема такі:

- прогнозоване довготривале існування демократичного режиму;
- неможливість повернення до авторитаризму, здатність суспільства протистояти серйозним кризам;
- інституціоналізація демократичних структур та сприйняття останніх як легітимних зі сторони громадянського суспільства, відсутність антисистемних виступів;
- перетворення демократії у термінальну цінність, безболісний ціннісний консенсус еліт;
- стан, за якого політичні актори не витрачають значну кількість ресурсів, намагаючись створити недемократичий режим та не звертаються до насильства чи зовнішнього вторгнення, щоб відділитися від держави.

Розвиваючи тему навмисного поширення демократії слід виділити тему електоральних революцій на пострадянському просторі. Саме її розглядають як основні поштовхи до зміни політики пострадянських і не лише держав на прозахідні напрямки розвитку. Окремим напрямом у дослідженні демократизації та впливу на її поширення у пострадянському просторі є так звана дифузія – процес поширення нових ідей, інститутів, політик, поведінки. Дифузія поширюється географічно від однієї держави іншій чи групі держав. У

сфері міжнародних відносин дифузія належить до процесів, що з електоральними моделями демократичних перетворень.

Важливо відзначити культурно-соціальний аспект демократизації, а саме існуючий знак рівності між США та ЄС. Зовнішній зразок – Захід, насамперед США – сприймається як такий, що не підлягає рефлексії, і такі абсолютно різні речі, як демократія, ринкова економіка, процвітання тощо, зливалися в один неясний образ бажаного «хорошого життя», позначений одним словом «демократія».

Важливим напрямом дослідження є залежність країн-реципієнтів від міжнародних партнерів у сфері співпраці. Дж. Торсвік у своєму дослідженні продемонстрував вплив міжнародної допомоги на країну-реципієнта. Так, згідно з його дослідженням, міжнародна допомога знижує бажання країни-реципієнта використовувати наявні ресурси для виправлення ситуації, що склалася, або брати участь у будь-яких проєктах нарівні з донором [75]. Дослідник показує, що лише грамотне використання політики кондиціональності зможе вирішити проблему небажання уряду брати участь у наданні допомоги донору [75].

Актори міжнародних відносин (міжнародна спільнота, міжнародне співтовариство) - суб'єкти, які діють та взаємодіють на світовій арені. При цьому цей термін є дуже зручним, оскільки він є всеосяжним, акцентує увагу на поведінці та допомагає зрозуміти, чому різні суб'єкти відіграють різні ролі в міжнародних відносинах. Існують дві різні концепції міжнародних відносин - міждержавна та транснаціональна. Згідно з першою, основним, домінуючим і навіть винятковим суб'єктом або актором міжнародної системи є держави. Тому розширення числа учасників міжнародних відносин відбувається в сучасному світі за рахунок виникнення нових держав. У рамках широкої концепції розглядаються дії не тільки держав, але й різних організацій і навіть окремих осіб. Такому трактуванню учасників міжнародних відносин найбільш повно відповідає термін «транснаціональний».

Тому слід погодитися з точкою зору відомого французького юриста Бернара Жак'є, що слід виділяти дві категорії або групи суб'єктів (акторів,

учасників) міжнародних відносин. З одного боку, це держави, які як традиційні, первинні та центральні міжнародні актори повністю відповідають вузькій концепції міжнародних відносин. З іншого боку - нові суб'єкти, що з'явилися пізніше і існування яких виправдовує широке поняття міжнародних відносин. До цієї групи слід віднести міжурядові міжнародні організації, міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації, громадські рухи, які відтворюють увесь спектр публічного управління.

Дж. Най та Р. Кохейн звертають увагу на включення до сучасної практики міжнародних відносин автономних осіб або організацій, які контролюють значні ресурси та беруть участь у політичних відносинах з іншими акторами за межами державних кордонів. Такий суб'єкт у вигляді транснаціональної організації, наприклад корпорації (ТНК), міжнародної урядової або неурядової організації (МУО або НУО), має можливості впливати на міжнародні процеси, конфлікти та процедури.

Кондиціональність, на думку Дж. Чеккедя, не має на меті захист прав людини чи демократії, вона спрямована на зміну політики або поведінки конкретної держави в цілому, тож кондиціональність за визначенням не має позитивної мети. Дослідник вважає, що кондиціональність включає в себе три типи умов. Це (1) «попередні умови»; (2) «тригери дії», які складаються з «критеріїв ефективності або вимог» донора; та (3) «положення політики», тобто додаткові зобов'язання, що містяться в загальній угоді. У цьому випадку внеском автора є демонстрація того, що умовність має обмежену в часі структуру і що вона не містить позитивної мети як такої [76].

Політичний процес перетворення в міжнародних відносинах - це насамперед процеси розробки, ухвалення та реалізації рішень, що зачіпають життя світової спільноти. У сучасній світовій політиці діє величезна кількість різних учасників. Але досі переважає думка, що основними суб'єктами світової політики є держави та групи (союзи) держав. Однак сьогодні простежується об'єктивна тенденція до розширення кола учасників міжнародних відносин. Все

більшого значення у міжнародних відносинах набувають міжнародні організації. Зазвичай їх поділяють на міждержавні або міжурядові та неурядові організації.

Суб’єкти міжнародних відносин - це певні формування, які відповідно до домовленостей між державами та міжнародного права мають міжнародну правосуб’єктність у цій системі. Суб'єкт міжнародного права – це носій міжнародних прав та обов'язків, здатний брати участь у міждержавних відносинах, міжнародному нормотворенні та нести відповідальність за свої міжнародні зобов'язання.

Під терміном «міжнародне співтовариство» у цій роботі маються на увазі як окремі держави, так і їхні об’єднання, міжнародні інститути. У такому розумінні *міжнародне співтовариство можна детермінувати як суб’єкт публічного управління на наднаціональному рівні*.

Донор - це організація або приватна особа, яка надає різного роду ресурси громадянам та організаціям на некомерційній основі для цілей, спрямованих на благо суспільства в цілому. Між донорами на міжнародному рівні існують певні домовленості. Спочатку існувала домовленість, що загальною координацією діяльності донорів (гармонізацією) займатиметься ПРООН. Крім цього, донори погодилися, що, наприклад, МВФ повинен взяти на себе ініціативу, коли йдеться про макроекономічну кондиційність, тоді як Світовий банк повинен ставити умови з урахуванням галузевої та мікроекономічної обумовленості [77, с. 20]. Країна-бенефіціар - це країна, яка отримує будь-які блага, іншими словами, кінцевий одержувач допомоги з боку міжнародної спільноти.

Карен Сміт була першою науковицею, яка визначила поняття «умовність» (кондиціональність). Вона пов’язала «винагороду» з виконанням певних умов, що стосуються захисту громадянських прав та інших демократичних принципів. Крім того, Сміт пішла ще далі й розмежувала позитивну та негативну умовність залежно від надання донорської допомоги або її скорочення (чи припинення). Її визначення передбачає, що політична обумовленість вимагає двох елементів: наявність, скорочення або припинення донорської допомоги, з одного боку, та дотримання певних умов, з іншого боку. Крім того, вона зазначила, що *суб’єкти-*

донори можуть бути або міжнародною організацією, або державою, але реципієнти є державами [78]. Надана допомога завжди містить неявні та явні політичні умови (кондиції).

Свеа Кох розглядає політичну кондиційність як стимул у відносинах між двома акторами, за яких один актор прагне змінити поведінку іншого актора шляхом встановлення певних умов (кондицій) у рамках їхніх відносин, а також шляхом маніпулювання розрахунком аналізу витрат і доходів, використовуючи (позитивний або негативний) матеріальний стимул [79, с. 99]. Розширюючи поняття політичної обумовленості, Свеа Кох додає до нього два виміри. Перший вимір стосується моменту створення умов. Це призводить до двох підтипів політичної обумовленості: «ex-ante conditionality» та «ex-post conditionality». У «ex-ante conditionality» умови встановлюються перед вступом у відносини; тоді як у «ex-post conditionality» умови фіксуються «протягом триваючих (договірних) відносин». Цей параметр стосується часової структури. Другий аспект стосується матеріальних стимулів, які отримує реципієнт умов. С. Кох розрізняє негативні умови, коли ці стимули мають каральний та/або обмежувальний характер, та позитивні умови, коли вони є винагородою та/або вигідними для реципієнта. У порівнянні з попередніми дослідженнями вчених, визначення Коха є точнішими, оскільки негативна обумовленість не обмежується виключно санкціями або призупиненням допомоги, а включає і те, і інше [79, с. 99].

Таким чином, можна виділити чотири типи політичної обумовленості: *ex-ante/позитивна умовність, ex-ante/негативна умовність, ex-post/позитивна умовність, ex-post/negative conditionality.*

У цій роботі пріоритетним напрямом дослідження є екзогенний, тобто зовнішній фактор процесу демократизації; ендогенному фактору буде приділено менше уваги, що не робить його менш значущим.

Для більш глибокого розуміння процесу демократизації розглянемо базові засади ендогенного чинника: його сутності та стратегій. Так, однією з основних проблем демократизації є питання визначення самого процесу. Модель, яку пропонує сучасна транзитологія, зводиться до такої формули: авторитарний

режим – транзит – демократична консолідація. Модель видається лінійною і з певними фазами, але вона аж ніяк не відображає поступальний або можливий регресивний рух процесу демократизації. Як зазначається у працях Р. Роуза, «описувати нові демократії як такі, що перебувають у стані транзиту, — означає... припускати, ніби ми знаємо соціальну відправну точку, нинішній стан і напрямок руху» [80]. Тобто демократизація (демократичні реформи) не є лінійними, і що найважливіше, не є статичними, ба більше, не мають кінцевої точки у своєму розвитку. Демократизація як феномен не може бути статичною, це процес, що розвивається у часі зі своїми сплесками та уповільненнями. Основними учасниками цього процесу є політичне керівництво країни, яке безпосередньо зацікавлене у побудові демократичного суспільства та отриманні преференцій з боку міжнародної демократичної спільноти.

У найзагальнішому розумінні демократизація означає процес політичних і соціальних змін, спрямованих на встановлення демократичного ладу. Історія розвитку демократичних норм і практик свідчить про те, що демократія - це процес розширення та оновлення ідей і принципів, інститутів та процедур». Тобто демократія є, по суті, постійно триваючим процесом демократизації.

Демократизація може мати різні ознаки, що відрізняються від країни до країни, це призводить до неможливості виділити алгоритм її проведення. Загалом, це процес побудови демократичного суспільства. Т. Карозерс виділяє два підходи до дослідження та класифікації демократій [81]: 1) політичний, який зосереджений на виборах, побудові демократичних інститутів та просуванні політичних свобод. Цей підхід розглядає демократизацію як політичну боротьбу між демократами та недемократами; 2) орієнтований на розвиток. Цей підхід передбачає ширше розуміння демократії, заснованої на правосудді та рівності. У цьому підході демократизація розглядається як повільний політичний, економічний і соціальний процес розвитку держави [81, с. 5].

Політичний підхід в основному зосереджений на політичній конкуренції в рамках конституційної, політичної свободи та на діях основних політичних суб’єктів. Перевага такого підходу полягає в тому, що акцент на політичному

перетворенні означає, що процес перебуває під очевидним впливом зовнішніх акторів. Зміна мислення політичного класу також відіграє стимулюючу роль у сприянні соціально-економічним реформам усього суспільства в цілому. Недолік політичного підходу полягає в тому, що, іноді, акцент на політичній конкуренції є недостатнім, існують ризики, що сприяють слабкій репрезентативності та ігноруванню думки громадян. Основна особливість другого підходу полягає у створенні важливих зв'язків між соціально-економічною реформою та політичною реформою через призму довгострокових проектів у різних секторах, що розвиваються. Слабкість даного підходу полягає в тому, що застосування цього методу часто ускладнюється через відсутність знань про те, як і коли соціально-економічні реформи генерують політичні реформи. Як видно, обидва підходи мають свої слабкі та сильні сторони, і в більшості випадків донори використовують обидва підходи у своїй політиці, спрямованій на просування демократії в країнах-реципієнтах.

Існує низка спрощених сценаріїв перехідного режиму, а саме англосаксонська модель демократизації та європейська континентальна модель. Якщо основною рисою першої моделі є зміцнення центральної влади та, завдяки цьому, впровадження/нав'язування демократизації зверху, то друга передбачає децентралізацію та впровадження демократизації знизу. Слід розрізняти утвердження конкуренції з позитивною сумою, з одного боку, та розвиток співпраці на основі соціального консенсусу - з іншого. У цьому криються основні відмінності між двома стратегіями демократизації: англо-саксонською та континентально-європейською. Перша може втілитися в життя в ситуації, коли основні правила гри вже сформувалися і утвердилися, тобто коли наявні нормативні обмежувачі вводять конкуренцію як таку в певні рамки. Але самі ці нормативні обмежувачі повинні розвиватися з самої конкуренції. Ці моделі є відображенням внутрішніх процесів, що відбуваються в державі, а отже, вони повністю залежать від волі самих політичних лідерів, які заявили про необхідність змін у країні. Важливість цього аспекту є вкрай актуальною для даної роботи, оскільки насамперед внутрішня політика та воля до змін є

основоположними для досягнення будь-яких змін. *Зовнішній фактор у процесі демократизації є важливим, але все ж певним чином другорядним*.

Роль зовнішнього чинника у поширенні демократії у світі почали активно досліджувати після закінчення Холодної війни та розпаду Варшавського блоку. Саме тоді в Європі утворився так званий вакуум влади та ідеології, який необхідно було заповнити новою ідеологією, а саме ідеєю єдиної Європи та демократичних цінностей, з метою забезпечення безпеки Західної Європи. Так розпочалася демократизація Центральної Європи, під час якої почали використовувати досвід міжнародних акторів, отриманий в Африці та інших регіонах. Саме країни Центральної Європи стали основним полігоном для відпрацювання механізмів і підходів до успішної демократизації та переходу від посткомуністичного правління до демократичного. Але ще задовго до початку демократизації та лібералізації країн Центральної Європи стало очевидно, що реалізація економічної політики вимагає добре функціонуючих політичних і бюрократичних структур. У більшості країн, що розвиваються, вони були слабо розвинені, часто корумповані і через це неефективні. Проблеми були пов'язані з відсутністю підзвітності, прозорості та передбачуваності з боку політиків і чиновників, відсутність верховенства права могла призвести до сумних наслідків. Усі ці проблеми були основними перешкодами для економічного зростання та розвитку демократії. У результаті *МВФ та Світовий банк дедалі частіше виявляли інтерес до питань публічного управління, яке визначається як спосіб, у який влада здійснюється в управлінні економічними та соціальними ресурсами країни з метою розвитку. Слід зазначити, що Світовий банк був першим, хто ввів поняття «якість державного управління», яке потім було прийняте рештою міжнародної спільноти. Зрештою, ефективне управління як засіб досягнення сталого економічного зростання було додано як політичний елемент до переліку необхідних умов для розвитку* [82].

Паралельно з еволюцією економічних умов та супутнім ефективним управлінням в інтересах економічного зростання, а також дещо пізніше з'явилася ціла низка інших умов. Процес, що спричинив нав'язування

політичних умов, розпочався задовго до політичних заворушень у країнах Східної та Центральної Європи та в колишніх країнах Радянського Союзу. Однак події, що відбулися після 1989 року, зробили запровадження політичних умов менш суперечливими та надали їм легітимності.

Демократизацію Центральної та Східної Європи здійснювали переважно актори із Західної Європи та США або актори, які поділяли загальні демократичні цінності; демократизація відбувалася за європейським зразком, тому стосовно зазначених регіонів можна сміливо вживати термін «європеїзація». Сьогодні основним розумінням перехідного процесу є перехід до західної моделі демократії, яка вважається основним еталоном демократії. У рамках цього розуміння суті перехідного процесу існує також важливе доповнення, що стосується саме *пострадянського простору. Це відмінність між тими країнами, які здатні здійснити подібну трансформацію, та іншими країнами, що перебувають у перманентному стані перехідного періоду, так би мовити, у процесі, який не має видимих горизонтів і часу закінчення* [83, с. 108].

Говорячи про демократизацію країн пострадянського простору та про роль у цьому процесі Європейського Союзу, слід розглянути поняття «європеїзація». Існує безліч визначень цього терміна, у даній роботі будуть виокремлені визначення, пов'язані із зовнішнім характером цього процесу: 1) європеїзація - це процес, під час якого неєвропейські суб'єкти (культурні, лінгвістичні,) переймають європейські норми; 2) інтеграція (країн, економік тощо) до Європейського Союзу (collinsdictionary.com); 3) європеїзація - це поступовий процес переорієнтації напряму та форми публічного управління до такого рівня, на якому політична та економічна динаміка ЄС стає частиною організаційної логіки національної політики держави [82, с. 17]; 4) процес, за допомогою якого внутрішня політика стає все більш схильною до впливу європейської політики; 5) виникнення та розвиток окремих структур управління європейського рівня, тобто політичних, правових і соціальних інститутів, пов'язаних із вирішенням політичних проблем, що формалізують взаємодію між акторами та політиками, які спеціалізуються на створенні європейських правових норм; 6) охоплює

процеси (а) формування, (б) поширення та (в) інституціоналізації формальних і неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів, «способів ведення справ» та загальних переконань і норм, які спочатку визначаються та консолідуються у процесі ухвалення рішень ЄС, а потім включаються в логіку внутрішнього дискурсу, ідентичності, політичних структур та державної політики. Як видно з наведених визначень, здебільшого під «європеїзацією» розуміють інтеграційні процеси, процеси запозичення європейських культурних, політичних, економічних та правових норм країною, що зазнає європеїзації. Під носієм європейських норм слід розуміти ЄС [82].

Європеїзацію можна розділити на два рівні: внутрішній у контексті самого ЄС та зовнішній, так звану європеїзацію периферії. Європеїзація в контексті ЄС – це інтерактивний процес, де країни-члени, на які впливає інтеграційний процес, є водночас і країнами-акторами, що впливають на цей процес. Таким чином, країни-члени через інститути ЄС можуть впливати на прийняття рішень і на процеси інтеграції своїх країн у загальну систему, отже, цей процес є циклічним. Другий рівень – європеїзація периферії ЄС – у цьому процесі динаміка європеїзації відрізняється від внутрішньої. Це визначається багатьма факторами, як географічними (віддаленість від ЄС), так і політичними (готовність прийняти європейські цінності та залежність від інших акторів). Відмінною особливістю європеїзації периферії ЄС є те, що держави, які піддаються цьому процесу з боку ЄС, не мають жодної можливості брати участь у цьому процесі на інституційному рівні, брати участь у прийнятті рішень ЄС, що зачіпають їхні національні інтереси.

Таким чином, можна виділити взаємозв’язок між поняттями «демократизація» та «європеїзація». Обидва терміни мають спільну західну спрямованість, оскільки ґрунтуються на принципах демократії. Щодо пострадянських країн, розташованих у Східній Європі та на Кавказі, де діє політика європейського добросусідства, можуть бути використані обидва терміни. На прикладі визначень «європеїзації» слід зазначити, що існує екстраполяція та проекція внутрішніх процесів європеїзації на

зовнішньополітичні процеси. Як пише колишній голова Єврокомісії Романо Проді: «Європі необхідно проектувати свою модель суспільства у світ. Ми тут не просто для того, щоб захистити наші власні інтереси: ми пропонуємо унікальний історичний досвід. Досвід звільнення людей від бідності, воєн, гніту та нетерпимості. Ми створили модель розвитку та континентальної інтеграції, побудовану на принципах демократії, свободи та солідарності, і ця модель працює». На практиці міжнародні актори, які беруть участь у процесі демократизації, включають у цей процес такі напрями: розвиток демократії, підвищення рівня дотримання прав людини та ефективне державне управління [84]. Але водночас не слід забувати про проекти, що опосередковано пов'язані з розвитком демократії.

Дослідження демократизації, засновані на теорії міжнародних відносин, які намагаються пояснити взаємодію між зовнішнім фактором та внутрішнім розвитком демократії, як правило, зосереджуються на питанні «які важелі впливу використовує зовнішній фактор, впливаючи на процес демократизації в країнах, що проводять демократизацію» [85]. Існують дві основні школи думки, що описують цей процес: 1) реалізм; 2) конструктивізм. Перша школа пропагує так звану «реалістичну модель», в якій процес демократизації спрямований «зверху вниз». У цій моделі просування демократії розглядається як процес переговорів між державами в рамках їхніх інтересів, що ґрунтуються на розрахунках вигод і витрат залучених країн [85].

Друга школа думки відстоює «конструктивістський» підхід, який розглядає зовнішню допомогу у розвитку демократії з точки зору соціалізації, конвергенції демократичних норм та взаємного навчання. Ця модель підкреслює роль зовнішніх акторів у просуванні демократії за допомогою ініціатив у сфері соціального обміну та різних ініціатив, спрямованих «знизу-вгору», наприклад, шляхом підтримки місцевої адміністрації або громадянського суспільства [85].

Існують різні думки щодо ролі зовнішнього чинника у процесі розвитку демократії в країні. К. Райк стверджує, що, хоча міжнародні організації стають дедалі активнішими у просуванні демократії, внутрішні чинники відіграють

вирішальну роль у успіху, невдачах або відсутності демократичних реформ [86]. Дж. Півхаус має аналогічну думку про те, що зовнішні суб'єкти мають скоріше прискорювальний фактор, ніж основоположний, що викликає демократичні зміни [87]. З іншого боку, І. Макдонах стверджує, що додаткові моделі стимулювання, окрім перспективи членства в ЄС, також можуть бути ефективними, тоді як відсутність такого стимулу не завжди є єдиним чинником, що призводить до провалу у розвитку демократії [88].

До основних (первинних) суб'єктів відносин на міжнародному рівні належать: держави, що володіють державним суверенітетом і набувають міжнародної правосуб'єктності в силу свого виникнення, а також нації, які борються за національне самовизначення. Нацією визнається історична спільнота людей, що проживає на певній території та характеризується єдністю політики, економіки, культури, соціального життя та мови. Щоб бути суб'єктом міжнародного права, нації необхідні: територія, на якій вона могла б самовизначитися; політична організація, яка могла б виступати від імені всієї нації; військові формування, що дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни; визнання в міжнародних організаціях.

Похідними (вторинними) суб'єктами міжнародного права визнаються, насамперед, міжнародні міжурядові організації - добровільне об'єднання незалежних держав, створене на основі міжнародного договору, що визначає цілі об'єднання та його організаційну структуру. Найважливішою ознакою міжнародної міжурядової організації є її юридична самостійність. Специфіка правового статусу міжнародних міжурядових організацій проявляється в тому, що їхня міжнародна правосуб'єктність є похідною, обумовленою волею держав, які їх створили, та функціонально-індивідуальною, визначеною в установчому документі відповідно до призначення тієї чи іншої міжнародної організації.

Міжнародні урядові та неурядові організації також беруть участь у демократизації країн, що входять до зазначеного регіону. Наприклад, ЄС, ЄБРР, Азіатський банк розвитку, МОП, ПРООН, ООН, Світовий банк, ОЕСР тощо. З появою подібних міжнародних організацій країни-донори почали все активніше

використовувати цей канал для підтримки країн, що розвиваються, так, у 2009 році через міжнародні організації було передано 36 млрд $, що становить 30% від усієї економічної допомоги з 1990 року.

Важливість двосторонніх відносин у процесі демократизації пострадянських країн обговорюється в багатьох джерелах. Роль Центральної Європи в демократизації пострадянських країн. Вона зазначає, що з початком власних перетворень країни Центральної Європи почали проводити політику допомоги своїм східним сусідам і вже через деякий час стали основними гравцями у просуванні демократизації у Східній Європі, на Кавказі та загалом на пострадянському просторі. За підтримки ЄС та Організації економічного співробітництва та розвитку країни Центрально-Східної Європи перетворилися з тих, хто отримував гроші на розвиток, на великих донорів. Так, у 2006 році СЦЄ надали 12 млрд євро допомоги на розвиток демократії. Кожна з країн Центрально-Східної Європи зосередила свої зусилля на 2–3 країнах із такого переліку: Україна, Білорусь, Молдова, Грузія та Сербія. Важливо зазначити, що роль Центрально-Східної Європи полягає у сприянні розширенню ЄС та НАТО на схід шляхом заохочення своїх східних сусідів до співпраці з цими організаціями.

Невід'ємною частиною зовнішньої політики будь-якої держави є захист власних політичних та економічних інтересів. Очевидно, що міжнародна допомога, яка надається країнам, що розвиваються, з боку різних міждержавних акторів, є важливим елементом зовнішньої політики багатьох країн. Зовнішня допомога завжди мала геополітичні корені. Цілі країн-донорів можна розділити на три, а саме геополітичні/стратегічні інтереси донорів, економічні інтереси донорів та задоволення потреб реципієнта, пізніше до цих цілей додалися ще дві: характер існуючого режиму в країні-реципієнті та права людини. Геополітичні інтереси, що переважали за часів холодної війни, були замінені іншими геополітичними мотивами, пов'язаними вже з мінливим середовищем під загрозами зовнішньої безпеки.

Демократизація як один із пріоритетних напрямків зовнішньої політики зустрічається у низці західних країн та міжнародних організацій, таких як США, Швеція, МВФ тощо. Основним способом просування демократії є міжнародна допомога, що може сприяти демократизації кількома способами:

- шляхом надання технічної допомоги з особливим акцентом на виборчих процесах, зміцненні законодавчих і судових органів як механізмів контролю за виконавчою владою, а також сприяння організаціям громадянського суспільства, зокрема вільній пресі;
- за допомогою висунення умов;
- за рахунок поліпшення освіти та підвищення доходів на душу населення, що, як показують дослідження, сприяє демократизації.

Сполучені Штати Америки є давнім донором, який визначає демократію як основний напрям своєї зовнішньої політики. На сайті Державного департаменту США зазначено: підтримка демократії не тільки сприяє просуванню таких фундаментальних американських цінностей, як релігійна свобода та права трудящих, але й сприяє створенню більш безпечної, стабільної та процвітаючої глобальної арени, на якій Сполучені Штати можуть просувати свої національні інтереси. Крім того, демократія є одним із національних інтересів, що допомагає забезпечити безпеку всіх інших. Нації, керовані демократичним шляхом, мають більше шансів забезпечити мир, стримати агресію, розширити відкриті ринки, сприяти економічному розвитку, захистити американських громадян, боротися з міжнародним тероризмом і злочинністю, відстоювати права людини та права трудящих, уникати гуманітарних криз і потоків біженців, покращувати глобальне довкілля та забезпечувати охорону здоров'я населення. Демократизація як процес перейняття системи цінностей, що поділяються у США та західному світі, є основною метою зовнішньої політики США у Східній Європі, включаючи Україну.

Тривалий час діюли дві основні програми з надання допомоги країнам-реципієнтам з боку США. Це USAID та Millennium Challenge Corporation. USAID - одна з найвідоміших і найуспішніших організацій, заснованих у США, яка

займалася просуванням демократичних норм, зміцненням та лібералізацією економіки. Millennium Challenge Corporation також займається гуманітарними проектами в галузі освіти та боротьби з корупцією. Агентство міжнародного розвитку США націлене на поширення демократії та об'єднання демократичних режимів у всьому світі - через захист прав людини, проведення демократичних виборів, розвиток ринкової економіки тощо.

ЄС - один із головних суб'єктів, що просувають принципи демократії та лібералізму в країнах пострадянського простору. На відміну від попередніх організацій, до цього союзу можна вступити лише завдяки проведеним реформам у сфері захисту прав і свобод, лібералізації ринку, поліпшення якості продукції, боротьби з корупцією та демократизації загалом.

Основними критеріями вступу до ЄС, сформульованими в червні 1993 року в Копенгагені, є стабільна демократична держава, в якій поважають права людини та захищають національні меншини, а також наявність ринкової економіки.

Історія відносин між ЄС та пострадянським простором розпочалася у 2004 році, під час п'ятого та найбільшого розширення ЄС на Схід. Цього року до ЄС приєдналися 8 країн: Чехія, Естонія, Угорщина, Литва, Латвія, Польща, Словаччина та Словенія. У 2007 році до ЄС вступили Болгарія та Румунія.

Ще однією ініціативою ЄС стала Європейська політика сусідства, яка була створена для «зони економічного процвітання та добросусідства, з якою ЄС мав би мирні та продуктивні відносини». Ця ініціатива була воістину революційною: напередодні розширення 2004 року ЄС усвідомив і визнав доцільність ідеї експорту своїх демократичних норм і стандартів серед сусідів. Ця ініціатива чітко давала зрозуміти, що після 2004 року (Болгарія та Румунія в даному випадку не беруться до уваги) нового розширення не передбачається. ЄС знайшло свої кордони та термін «добросусідство».

У 2008 році ЄС спільно з Україною, Молдовою, Азербайджаном, Вірменією, Грузією та Білоруссю започаткував програму «Східне партнерство». Основними напрямками цієї програми є:

- ✓ демократія, вдосконалення системи управління та забезпечення стабільності;
- ✓ економічна інтеграція та конвергенція з галузевою економічною політикою ЄС, включаючи створення зон вільної торгівлі;
- ✓ енергетична безпека;
- ✓ розвиток контактів між людьми (лібералізація візового режиму та посилення боротьби з нелегальною міграцією).

Рада Європи. Підхід Ради Європи до просування демократії ґрунтується не на умовах вступу до цієї організації, як, наприклад, у ЄС, а на демократичній соціалізації після вступу. Зазначу, що демократичні перетворення під керівництвом Ради Європи проводяться в таких сферах, як: правова система, боротьба з корупцією та відмиванням грошей, захист прав дітей, моніторинг дотримання конституційних норм, захист індивідуальних прав і свобод тощо. До складу Ради Європи входить Венеціанська комісія - консультативний орган з питань конституційного права, до якого Молдова неодноразово зверталася протягом останніх 2016-2020 рр. у зв'язку з політичною кризою та спробою перейти на одномандатні округи. Також частиною цієї організації є Європейський суд з прав людини – організація, яка приймає до розгляду справи, пов'язані з порушенням конвенції про захист прав людини та основних свобод.

ОБСЄ. Вплив ОБСЄ, як і Ради Європи, на розвиток демократії в пострадянських країнах полягає у соціалізації, а не в умовах щодо вступу (Україна, Молдова та Грузія є членами ОБСЄ). Слід зазначити, що ОБСЄ ніколи не висувала умов щодо вступу до цієї організації. Однак існує низка відмінностей від РЄ, а саме: ОБСЄ розглядається країнами перехідного періоду як організація з нижчим статусом, ніж Рада Європи. Це пояснюється тим, що ОБСЄ - це політичний договір, а отже, він є менш престижним.

Основними засобами соціалізації ОБСЄ є технічна або експертна допомога, яка реалізується через місії, соціальний тиск або нормативний тиск, навчальні проєкти чи програми роботи з населенням. Завдяки нормативному тиску організація здатна провести певні соціальні перетворення за допомогою своїх доповідей про стан справ у постсоціалістичних державах, уряди яких хотіли б

уникнути відповідальності за можливі порушення. Ці побоювання викликані тим, що Європейський Союз прислухається до цієї організації під час ухвалення політичних рішень.

ООН також займається просуванням прав і свобод людини, верховенства права та демократії. Соціалізація в рамках ООН може бути розділена на три складові: (1) розробка міжнародних стандартів; (2) технічна підтримка та допомога у просуванні демократичних стандартів; та (3) діяльність різних інституцій, таких як Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії.

Отже, міжнародні актори в цій роботі - це суб'єкти міжнародного права, які ставлять собі за мету участь у демократичних реформах у пострадянських країнах.

Важливим є фактор співпраці між організаціями, які проводять спільну політику щодо підтримки демократичних реформ у країнах Східної Європи.

Координація донорської діяльності здійснюється двома способами: до першого належить координація донорської діяльності з боку уряду країни-одержувача допомоги, другий стосується безпосередньо координації самих донорів шляхом проведення зборів, конференцій та форумів.

Необхідність координації виявляється у таких аспектах:

- ✓ дублювання: донори часто зосереджуються на одних і тих самих проблемах у країні та можуть дублювати зусилля один одного за відсутності координації. Приклад: донорська агенція може інвестувати значний час і ресурси в рамках геологорозвідувальних робіт за проєктом дороги, не підозрюючи про те, що аналогічне дослідження було завершено місяцем раніше іншим донором;
- ✓ протиріччя цілей: неузгоджена діяльність різних донорів може призвести до конфлікту інтересів і підірвати загальну мету розвитку;
- ✓ втрата масштабу: експерти стверджують, що існуюча тенденція підтримки все більшої кількості дрібних проєктів знижує вплив донорської допомоги в цілому. Іншими словами, підтримуючи дрібні проєкти, з поля зору випадають великі проєкти. Звісно, як уже було сказано вище, бюджет донорських організацій обмежений, а отже, дрібні проєкти легше фінансувати;

- ✓ адміністративне навантаження: наявність великої кількості донорів не обов'язково означає більше допомоги; часто це означає більше адміністративних вимог з боку донорів до країни-реципієнта з метою задоволення власних вимог щодо бухгалтерського обліку та нагляду;
- ✓ нечітке керівництво: у багатьох країнах-реципієнтах більше немає донорів, які б мали повноваження координувати інших донорів.

Отже, необхідність координації є надзвичайно важливою, вона унеможливлює зайві витрати на різноманітні проекти. Тут слід зазначити, що донорські організації обирають певні напрямки роботи залежно від досвіду та знань; координація донорів у цьому аспекті є важливою для розмежування сфер впливу та спільної роботи в обраних напрямках.

Історія спроб скоординувати дії міжнародних акторів та підвищити ефективність їхньої участі в модернізації сягає другої половини минулого століття. Першою спробою створити організацію, яка координувала б отримання офіційної допомоги з метою розвитку, було створення Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 1960 році. Ця організація була створена для основних двосторонніх донорів з метою обговорення питань, пов'язаних із наданням допомоги та участю у розвитку країн-реципієнтів.

Що стосується багатосторонньої допомоги, Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) була створена у 1965 році. Уся координація донорів загалом зводилася до відстеження того, куди та скільки допомоги було надано. За останнє десятиліття акцент змістився у бік координації зусиль двосторонніх і багатосторонніх донорів щодо надання допомоги з метою підвищення ефективності та результативності наданої допомоги.

У рамках дослідження питання координації донорських зусиль необхідно згадати дві важливі події, які вплинули на розвиток цього напряму, а саме: Форум з гармонізації донорської діяльності, що відбувся в Римі у 2003 році, та Паризьку декларацію щодо підвищення ефективності допомоги, підписану у 2005 році. Обидва документи сприяли покращенню координації між донорами, визнали сторону-одержувача допомоги рівноправним партнером, що розділяє

обов’язки сторін. Саме ці два заходи стали основними в процесі еволюції координації донорської діяльності. Той факт, що обидва заходи припадають на початок і середину 2000-х років, свідчить про те, що відбувся важливий зсув у проблематиці координації донорів, спричинений, на думку автора, переважно подіями, що відбувалися в Центральній Європі, та переосмисленням стратегій, пов’язаних з участю міжнародних акторів у процесі модернізації цих країн.

Паризька декларація була першою вагомою спробою вирішити проблеми координації міжнародної політики у сфері допомоги з метою розвитку. У березні 2005 року донори домовилися не тільки краще узгоджувати іноземну допомогу з пріоритетами країни-реципієнта, а й узгодити процедурні питання надання допомоги. Було також висловлено необхідність усунення дублювання зусиль та раціоналізації діяльності донорів, щоб зробити їх економічно ефективними. Донори зобов’язуються повною мірою використовувати свої порівняльні переваги в певному напрямку або на національному рівні в цілому. Було відзначено, що фрагментація допомоги знижує її ефективність, тоді як прагматичний підхід до поділу праці може скоротити операційні витрати. Іншими словами, донори розподіляють свою роботу за напрямками. На жаль, слід зазначити, що існуючий поділ за напрямками все одно вимагає наявності координуючої структури.

Існує два основних рівні координації міжнародних акторів: міжнародний та локальний рівні. На міжнародному рівні працює низка організацій, бюджет яких формується за рахунок пожертв країн-учасниць. Наприклад, Світовий банк та МВФ фінансуються за рахунок своїх країн-членів і, отже, забезпечують координацію діяльності донорів. Вони також іноді замінюють координуючу роль на державному рівні, будучи провідним донором. Якщо МВФ заявляє, що процес реформ проходить успішно, донори, які надають допомогу в рамках двосторонніх відносин, будуть більш схильні надавати кошти уряду країни-реципієнта, насамперед у вигляді бюджетної підтримки. Європейські країни в даний час також направляють частину допомоги через ЄС, який також слід розглядати як координуючий орган. Проте, доки двосторонні донори

підтримують свої власні програми, введення ще одного агента в процес координації підвищує операційні витрати. Міжнародна координація зусиль донорів на найзагальнішому рівні може набувати форми великих міжнародних зустрічей, форумів тощо, що призводять до різних угод про загальні цілі та принципи, про які держави-донори можуть бути повідомлені, а також, можливо, притягнуті до відповідальності.

Локальний рівень передбачає створення координаційних інститутів у країнах-реципієнтах допомоги з боку міжнародних суб'єктів. Такими інститутами часто є Міністерство фінансів, Міністерство закордонних справ або Центральний банк, які на постійній основі скликають наради та зустрічі, на яких обговорюються різні проєкти. Існує небезпека того, що інші міністерства теж захочуть відігравати роль у координації та створять свої відділи зі спілкування з донорами, що, у свою чергу, призведе до порушення загальної координації та неможливості підвищення ефективної координації.

Отже, ми бачимо таких учасників, залучених до процесу координації: *міжнародні організації, які фінансуються окремими учасниками та країнами і є координаційними центрами; окремі міжнародні учасники, які діють на двосторонньому рівні; уряди країн-реципієнтів у особі окремих міністерств.*

Існує низка механізмів координації діяльності міжнародних суб'єктів у їхній участі в модернізації країни. Серед них – використання багатосторонніх організацій, спільні стратегії надання допомоги, розподіл роботи за секторами, поширення інформації. Цей напрям допоможе виявити основні механізми в сфері координації, на основі яких буде проведено подальший аналіз координаційних проблем у Молдові та Грузії.

Багатосторонні організації, як координатори діяльності міжнародних донорів. Багатосторонні організації, такі як Світовий банк, регіональні банки розвитку та ООН, були засновані, зокрема, як координатори допомоги з метою розвитку. Завдяки об'єднанню їхніх ресурсів, що надаються країнами-донорами, які беруть участь, та розподілу їх відповідно до прийнятих рішень, ці організації

відіграють важливу роль у підвищенні ефективності допомоги та забезпеченні максимальної результативності.

Багато донорів використовують такі організації для підтримки, але не для заміни двосторонніх відносин із державою-реципієнтом. Так, у 2011 році загальний обсяг допомоги, наданої через багатосторонні організації, становив 8,1 % від усієї наданої допомоги. Надання допомоги через багатосторонні організації, однак, швидше за все, не зменшить фрагментацію чи покращить координацію, оскільки багатосторонні організації функціонують багато в чому як донори, що надають допомогу на двосторонній основі.

Після Паризької декларації уряди країн-реципієнтів та донори в ряді країн об’єдналися, щоб розробити спільні стратегії надання допомоги; основною метою стало поліпшення координації донорської допомоги, а також було зроблено спробу встановити чіткий розподіл праці між донорами. Спільні стратегії надання допомоги були створені у спеціальній формі, з безліччю варіацій та особливостей, що відрізняються між країнами.

Існує думка, що в реалізації розподілу роботи за секторами, викладених у цій стратегії, було досягнуто обмеженого прогресу; це пов’язано з тим, що було складно визначити, які донори мають порівняльні переваги в певних секторах, а які не повинні брати в них участі. У зв'язку з цим нових спільних стратегій з надання допомоги не існує і, найімовірніше, цей напрямок не отримає подальшого розвитку. Важливість даного напрямку, а саме розподіл обов'язків між донорами щодо роботи в певних секторах, є очевидною.

У багатьох країнах донори об'єдналися з метою підтримки так званого підходу щодо поділу донорської діяльності за секторами. Цей підхід ставить своїм основним завданням координацію всієї діяльності донорів у певному секторі шляхом надання ресурсів для підтримки обраного сектора; координація здійснюється під керівництвом уряду країни-одержувача наданої допомоги. Часто координація в рамках даного підходу здійснюється за рахунок країни-реципієнта. Проте можуть виникнути труднощі в тих випадках, коли донори мають різні погляди на підхід до розвитку. У сільському господарстві,

наприклад, розбіжності в поглядах донорів США та їхніх європейських колег на сільгоспвиробників (європейці зазвичай віддають перевагу підтримці малих господарств, тоді як США підтримують великих виробників) можуть стати перешкодою для ефективного здійснення розподілу діяльності донорів. Крім того, проблема, пов'язана зі спільним фінансуванням, а також із директивами Конгресу США та законодавчими обмеженнями, може ускладнити участь США у роботі за секторами. У деяких випадках донори обходять подібні проблеми шляхом участі у розподілі за секторами на обмеженій основі, відповідно до їхніх внутрішніх політичних вимог та мотивів.

Прозорість або загальнодоступність даних, - тема, яка також була згадана в Паризькій декларації. Поширення інформації, використання загальних показників під час вимірювання та використання даних почали розглядати учасники донорської спільноти як прагматичний підхід до координації спільних зусиль з підтримки демокрватичних реформ у країнах з гібридним режимом. Поширення інформації та її прозорість допомагає донорам скоригувати та розвинути свою політику в державі-реципієнті. Тут слід зазначити ініціативу щодо прозорості міжнародної допомоги, яка вимагає від донорів повідомляти про суму коштів, витрачених на той чи інший проєкт. Ця ініціатива була вперше озвучена у 2008 році, і її метою було створення механізму, за якого всі учасники та громадськість отримали б доступ до інформації про те, скільки, куди та на які цілі донори виділили кошти.

Проблеми, пов'язані з координацією, виникали майже в усіх міжнародних організаціях, що надають допомогу в розвитку країнам з перехідним режимом. Так, майже половина опитаних донорів у рамках оцінки діяльності Паризької декларації у 2008 році повідомили, що зіткнулися зі значними внутрішніми політичними та інституційними перешкодами на шляху створення механізмів координації допомоги.

Першою основною проблемою, з якою зіткнулися міжнародні актори, були питання розподілу обов'язків. Деякі аналітики виступають за створення чіткого розподілу праці між країнами-донорами, щоб зменшити фрагментацію допомоги.

У Паризькій декларації розглядається розподіл праці як засіб скорочення кількості партнерів, з якими має справу уряд держави-реципієнта. Тим самим забезпечується найбільш ефективне використання ресурсів з урахуванням порівняльних переваг донора перед іншими донорами. Ці порівняльні переваги можуть ґрунтуватися на географічній близькості, спільних культурних і мовних зв’язках, кадровому потенціалі або конкретних експертних знаннях.

Наприклад, Європейський Союз спробував реалізувати ідею розподілу праці між країнами ЄС через Кодекс Європейського Союзу щодо взаємодоповнюваності та розподілу праці (European Union Code of Conduct on Complementarity and Division of Labor), прийнятий у травні 2007 року. Серед іншого, добровільна угода закликає членів ЄС працювати лише у трьох секторах та в обмеженій, але невизначеній кількості пріоритетних країн. Мета полягає в тому, щоб гарантувати, що в секторі бере участь від одного до п’яти активних донорів ЄС. Це чудово ілюструється на прикладі модернізації країн Східної Європи.

ЄС запропонував ширше впровадження Кодексу в рамках зусиль з гармонізації Паризької декларації, але натрапив на опір з боку низки міжнародних організацій. Реалізація виявилася складною навіть у межах ЄС. Звіт 2009 року щодо моніторингу розподілу праці виявив кілька перешкод на шляху впровадження Кодексу, зокрема небажання донорів обмежувати свою участь у певних секторах, відсутність ясності щодо ролі «провідного» донора, обмежені можливості серед донорів бути головними в секторі, правові та адміністративні бар'єри, а також нездатність інтегрувати донорів, які не є членами ЄС, таких як США, у процес розподілу праці.

Розподіл праці може бути реалізований кількома способами. Донори можуть вирішити бути більш активними в меншій кількості країн, зосередити увагу на меншій кількості секторів у країнах-реципієнтах або делегувати виконання роботи іншим країнам-донорам. На практиці зазначається, що переговори щодо розподілу праці та делегування повноважень можуть викликати чимало суперечок. Країни-донори можуть відмовитися припинити

відігравати роль у тій чи іншій країні-реципієнті або секторі, не можуть прийняти керівництво іншого донора або не можуть прийняти відповідальність за роботу з провідним донором.

Хоча Аккрська програма дій (Accra Agenda for Action) закликає отримувачів допомоги самостійно взяти на себе провідну роль у визначенні ролі різних донорів у своїх країнах, країни-отримувачі часто з дипломатичних міркувань не бажають визначати, яка допомога, на їхню думку, є найбільш ефективною. Донори також, як правило, часто хочуть бути залученими в регіонах і секторах, де очевидний короткостроковий успіх, і побоюються звертати свою увагу на країни або сектори, в яких досягти успіху практично неможливо, оскільки ризик несприятливих наслідків є відносно високим. Крім того, існує думка, що поділ праці не є необхідним для координації, але може призвести до монополії донорів.

Таким чином, очевидним є низка проблем у комунікації між самими донорами, а також небажання співпрацювати, незважаючи на політичні та економічні інтереси. До цього слід додати політичну та економічну нездатність низки країн-реципієнтів взяти на себе відповідальність за координацію діяльності міжнародних акторів.

Іншою проблемою, з якою стикаються всі донори, є операційні витрати на координацію. Хоча передбачається, що координація зусиль донорів у кінцевому підсумку може призвести до більшої ефективності та зниження адміністративних витрат, водночас координація вимагає додаткових ресурсів; як правило, необхідно створити механізми координації, іноді на тривалий період часу. Спільні стратегії з надання допомоги, наприклад, як правило, плануються на два-три роки і вимагають значних людських і часових витрат донорів для отримання готового стратегічного плану, який, у разі успіху, може зменшити адміністративне навантаження в майбутньому.

Проблема суперечності в інтересах донорів також виникає при координації дій міжнародних акторів. Для прикладу слід навести політику США. Очевидно, що мета щодо поліпшення координації донорів - більш ефективної та дієвої допомоги з метою розвитку - є лише одним із багатьох напрямків зовнішньої

допомоги США, напрямків, які вступають у суперечність із політикою координації, що проводиться іншими міжнародними акторами. Одним із таких пріоритетів США є підтримка своїх комерційних інтересів, що проявляється через концепцію «купуй американське»; ця концепція стала перешкодою для повного визнання Паризької декларації з боку США. Геополітичні інтереси та інтереси безпеки домінують у політиці допомоги США щодо багатьох країн. Є країни, де Сполучені Штати залишаються активним донором з причин, пов'язаних більше зі стратегічними перевагами безпеки, ніж з гуманітарними цілями. Стратегічні цілі, які є у США, ускладнюють прийняття рішень посадовими особами щодо делегування своїх повноважень іншим донорам через страх втратити доступ і вплив.

Отже, у практичному аспекті координації донорів існує низка проблем, які заважають досягти максимальної ефективності. По-перше, відносини між самими акторами в рамках процесу координації. Розбіжності в підходах, знаннях і досвіді, а також роль політичних та економічних інтересів заважають міжнародним акторам домовитися між собою про методи реалізації тієї чи іншої стратегії розвитку країни-реципієнта. По-друге, геополітичні інтереси, з ними пов'язано безліч аспектів діяльності донорів, наприклад, від них залежить інтерес країни-донора у розвитку та підтримці демократії в країні-реципієнті. По-третє, роль країни-реципієнта в координації супроводжується політичними та економічними прагненнями зацікавити донорів, що, у свою чергу, призводить до небажання прислухатися до вимог місцевого громадянського суспільства, та прагненнями догодити міжнародним донорам. Інший аспект, пов'язаний з країною-реципієнтом, лежить у сфері координації, а саме у відсутності достатніх коштів для налагодження цього процесу та у суперництві між міністерствами за можливість управління фінансами, що надходять від міжнародних акторів.

Висновки до Розділу 1

Євроінтеграційний фактор в країнах Центральної та Східної Європи виявився своєрідним дисциплінуючим чинником для урядів країн, завдяки детально розробленим програмам досягнення критеріїв членства. Саме завдяки інституційним механізмам, які були реалізовані, політика урядів країн регіону тривалий час підпорядковувалася реалізації євроінтеграційної стратегії та виконанню формальних критеріїв членства в ЄС. Таким чином «фактор ЄС» став своєрідним каталізатором для укорінення демократичних інститутів - демократичної політичної системи, ринкової економіки, впливового громадянського суспільства та, загалом, конкурентного політичного середовища. Тобто євроінтеграційний досвід країн Центрально-Східної Європи - це, насамперед, інституційні зміни внутрішнього характеру - механізмів прийняття політичних рішень, механізмів інкорпорації політичного класу, механізмів політичного контролю та політичної відповідальності, узгодження інтересів тощо. Тобто інструментів, які робили ефективним конструктивний екзогенний вплив. Але без створення належної інфраструктури, здатної реалізувати стратегію євроінтеграції, неможливо досягнути реальних результатів.

У дослідженнях процесів консолідації демократії значна увага приділяється елітам. З огляду на концепцію еліт, консолідація демократії є процесом змін, що здійснюються за ініціативою різних груп еліт; у центрі уваги тут перебувають відносини між елітами та їхнє ставлення до демократії.

Сучасні європейці, як і раніше, розглядають демократію крізь призму її ліберальних та електоральних компонентів, але очікування щодо результатів зростають. Європейці справді сподіваються, що демократія також забезпечить «соціальну справедливість». Однак демократичні громадяни країн Центрально-Східної Європи та їхні західні колеги не відрізняються «якісно» в тому, чого вони очікують від демократії; вони дійсно більше розрізняються з точки зору того, як вони оцінюють ефективність своїх демократій.

Перспектива стати частиною Європейського Союзу надає транзитним країнам потужний стимул для подальших, більш глибоких реформ. Країни

планують продовжувати співпрацювати з інститутами ЄС, розвивати зону вільної торгівлі і тим самим інтегруватися у внутрішній ринок Союзу, визначати спільні пріоритети, щоб посилити політичний діалог та просування галузевої інтеграції з ЄС, особливо у сферах транспорту, енергетики, цифрових трансформацій, зеленої економіки, судової системи та внутрішніх справ, стратегічних комунікацій та охорони здоров'я.

Сучасні дослідники наголошують, що в більшості пострадянських країн сформувалися гібридні політичні режими (Г. Хейл, А. Фісун), а суспільства живуть на основі неформальних інститутів, які часто прямо протилежні офіційним. Політична модернізація є одним із основних каталізаторів розвитку суспільства. Використовуючи як основний інструментарій запуск процесів демократизації та глобалізації, вона призводить до реформування всієї системи та структур державного управління. У результаті починається формування нової політичної системи та повернення до її структури демократичних принципів та інститутів. При цьому характерною особливістю процесу демократизації перехідних держав є високий рівень корупції. Корупція в країнах з перехідною економікою є системним явищем. Ініціативи з координації могли поширюватися, але не обов'язково приносили результати з точки зору спільної роботи або спеціалізації донорів. Основні перешкоди для координації включають різноманітні адміністративні процедури; неоднакову адміністративну структуру; опір з боку місцевої влади, а також з боку провідних донорів. Сучасні дослідники сформулювали такі закономірності подолання корупції в країнах перехідного періоду. (1) Якщо антикорупційна практика розвивається на основі трьох основних схем інформаційної взаємодії: між органами влади та громадянами (Government to Citizens), різними державними та комунальними установами (Government to Governance), органами державної влади, інститутами громадянського суспільства та приватними структурами (Government to Business) - вона з великою ймовірністю буде успішною в перехідних країнах. (2) Якщо правовий та громадський контроль над органами управління з використанням сучасних методів комунікацій безперервно розвиватиметься, - опір щодо

впровадження антикорупційних практик з боку державних службовців постійно знижуватиметься. (3) Якщо діяльність гілок влади у сфері протидії корупції підтримується достатнім правовим (законодавчим) забезпеченням антикорупційного процесу, належним кадровим ресурсом для «електронного управління», супроводжуватиметься високим рівнем узгодженості прийнятих рішень і дій між різними органами влади та управління, розвиненістю інформаційної інфраструктури в країні, то антикорупційні практики в таких умовах з високим рівнем достовірності будуть успішними.

Показовим є приклад Молдови та України, які, підписавши Угоди про асоціацію, отримали необхідні «зовнішні інституційні преференції» для демократизації через конвергенцію. Важливо підкреслити, що міжнародний вплив проявляється в основному не стільки через «взаємозв'язки» (linkages) недемократичних режимів із розвиненими демократіями (за допомогою торгівлі, міграції, комунікацій, освітніх та наукових обмінів), скільки завдяки успішному використанню «важелів» (leverages) - цілеспрямованого впливу на ці режими (міжнародної допомоги, членства в міжнародних організаціях). Ні динаміка макроекономічних показників, ні порівняння рівня розвитку цих країн із середнім рівнем ЄС, ні темпи та результати економічних і політичних реформ не вселяли надії на те, що вони здатні до відносно безболісної інтеграції в «єдину Європу».

Динаміка демократичного переходу в посткомуністичних країнах дає підстави стверджувати як про можливість демократизації через конвергенцію, так і про регрес демократизації через конвергенцію. Результати в їхньому випадку залежать від того, з яким наднаціональним формуванням держави інтегруються. Європейський Союз у цьому сенсі є союзом з високим рівнем демократії, а тому Угода про асоціацію мала дисциплінуючий вплив на розвиток демократичних інститутів України та Молдови.

Європейська комісія, окрім оцінки відповідності країн-кандидатів у члени ЄС «Копенгагенським критеріям» (визнання кандидата країною «з діючою ринковою економікою»; досягнення рівня конкурентоспроможності країни;

здатність взяти на себе зобов'язання, пов'язані з членством в ЄС, включаючи дотримання єдиних принципів політичного, економічного та валютного союзів) щорічно проводила оцінку та порівняння прогресу країн у прийнятті «зводу правил» ЄС, його імплементації в національне законодавство та забезпечення їх виконання через відповідні адміністративні структури. Одночасно вона вказувала, в яких сферах потрібні подальші інституційні перетворення. Таким чином, Європейський Союз як міжнародна наднаціональна спільнота стала для країн Східної Європи метою, основним донором, головним арбітром і контролером успішності їхнього реформування на засадах ринкової економіки та ліберальної західної демократії.

Багато дослідників вбачають важливу відмінність демократичного переходу в посткомуністичних країнах у міжнародному контексті. Основні напрями демократизації для обох країн спрямовані на: зміцнення виборчої демократії, громадянського суспільства, незалежності ЗМІ, децентралізацію, незалежність судової системи та боротьбу з корупцією. Особливо важливу, можна сказати, вирішальну роль «зовнішні» актори відіграли в процесах соціальних і політичних трансформацій у європейських посткомуністичних країнах.

Мережевий елемент реалізується через залучення множини акторів – національних урядів, наднаціональних інституцій, громадянського суспільства – до процесів узгодження політики. Гібридна форма врядування, що не зводиться до жодної з класичних моделей, становить сутність європейського впливу на демократизацію та обґрунтовує розгляд ЄС як повноправного суб'єкта публічного управління на наднаціональному рівні.

РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН УЧАСТІ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ У ПІДТРИМЦІ ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕФОРМ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

2.1 Політико-правові основи участі міжнародної спільноти у розвитку консолідованої демократії країн Східної Європи

Участь міжнародної спільноти у демократичних перетвореннях країн Східної Європи лежить на перетині кількох наукових полів – публічного управління, міжнародного права, порівняльної політології та теорії демократизації. Щоб визначити та проаналізувати політико-правові основи такої участі предметно, спершу варто з'ясувати, що саме ми розуміємо під «міжнародною спільнотою» як суб'єктом наднаціонального рівня в системі публічного управління. Вітчизняна та зарубіжна традиція тривалий час виходила з того, що єдиним повноцінним суб'єктом публічного управління є держава, яка реалізує владні повноваження у межах власної території та юрисдикції. Трансформація системи міжнародних відносин після завершення «холодної війни», поглиблення європейської інтеграції та поява розгалуженої мережі міжнародних інституцій зробили таке уявлення завузьким.

Під міжнародною спільнотою у цьому дослідженні розуміється сукупність міжнародних організацій – Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародного валютного фонду, – а також національних урядів держав-лідерів демократичного світу, які узгоджено або паралельно впливають на політичні, правові та інституційні процеси у транзитних країнах. Така інтерпретація дозволяє бачити міжнародну спільноту не як аморфне утворення, а як функціонально визначеного колективного суб'єкта зі своїм інструментарієм впливу, ресурсами та нормативними рамками. У цьому й полягає наукова новизна запропонованої концепції: переважна більшість досліджень досі зосереджена на державі як єдиному носієві управлінської суб'єктності.

Кучук А., Мінченко О., Орлова О. [156] зазначають, що політико-правові основи вибудовуються на кількох рівнях нормативного регулювання. Перший рівень утворюють універсальні міжнародно-правові акти, що закріплюють

демократичні стандарти як загальновизнані цінності міжнародного співтовариства. Загальна декларація прав людини 1948 року проголошує, що *«воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування»* (стаття 21, п.3), а Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року гарантує кожному громадянинові право *«голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців»* (стаття 25) [89; 90]. Прямих механізмів примусу до демократизації ці документи не містять, проте вони формують нормативне підґрунтя, на яке спираються подальші, конкретніші інструменти впливу.

Другий рівень складають регіональні нормативні системи, передусім європейська. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод разом із практикою Європейського суду з прав людини утворює розгалужену систему контролю за дотриманням демократичних стандартів державами-членами Ради Європи [91]. Україна, ратифікувавши Конвенцію 1997 року, взяла на себе зобов'язання приводити національне законодавство та правозастосовну практику у відповідність до європейських стандартів верховенства права. У межах Ради Європи діє також Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія), консультативний орган, чиї висновки хоч і не мають обов'язкової юридичної сили, проте відчутно впливають на законодавчу політику держав-членів.

Показовим є розгляд Венеційською комісією Закону України «Про національні меншини (спільноти)», ухваленого парламентом наприкінці 2022 року та введеного в дію у липні 2023 року. У червневому висновку 2023 року комісія розкритикувала закон за обмеження використання мов національних меншин, зокрема російської, у сфері медіа, освіти та видавничої діяльності [92; 124].

Уряд переглянув закон, частково врахувавши рекомендації, однак у подальшому висновку комісія зазначила, що низку ключових рекомендацій реалізовано лише частково або не реалізовано взагалі. Епізод виявляє характерну рису політико-правового впливу міжнародної спільноти: він діє не через прямий примус, а через нормативний діалог, експертну оцінку та поступове узгодження національного законодавства з наднаціональними стандартами.

Третій рівень утворюють двосторонні та багатосторонні угоди, що прямо пов'язують надання політичної, фінансової й технічної підтримки з виконанням демократичних умов. Центральне місце серед них посідає Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підписана 2014 року та повністю чинна з 2017 року [93]. Угода є однією з найбільш масштабних і всеохопних серед усіх угод про асоціацію, укладених ЄС із третіми країнами; вона охоплює широкий спектр напрямів – від торгівлі до зовнішньої політики, безпеки та співробітництва у сфері юстиції і внутрішніх справ [113]. Угода закладає правову основу для поступового зближення України з нормативною системою Союзу, пов'язуючи поглиблення інтеграції з прогресом демократичних реформ.

Теоретичне осмислення політико-правових механізмів участі міжнародної спільноти спирається на кілька концептуальних моделей порівняльної політології та теорії міжнародних відносин. Найвпливовіша з них – концепція «зв'язку та важелів», яку запропонували американські дослідники Левіцький С. і Вей Л. [95]. За цією концепцією, здатність західних акторів сприяти демократизації транзитних країн визначають дві ключові змінні. Перша – «важелі», тобто вразливість урядів цих країн до зовнішнього тиску через політичну обумовленість, санкції, дипломатичний тиск та інші форми впливу. Друга – «зв'язки», тобто щільність економічних, політичних, дипломатичних, соціальних та організаційних відносин і транскордонних потоків між транзитною країною та західним світом [95].

Таблиця 2.1. Багаторівнева нормативно-правова база участі міжнародної спільноти у демократизації України

Рівень	Ключові акти та інституції	Механізм впливу
Універсальний	Загальна декларація прав людини 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.; резолюції ГА ООН	закріплення демократичних стандартів як загальновизнаних цінностей; нормативне підґрунтя
Регіональний (європейський)	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; ЄСПЛ; Венеційська комісія; ОБСЄ/БДІПЛ; GRECO	судовий контроль; експертні висновки; моніторинг виборів і верховенства права
Договірний	Угода про асоціацію Україна–ЄС 2014 р.; Договір про Європейський Союз (ст. 2, ст. 49)	політична обумовленість; зближення законодавства; перспектива членства
Фінансово-інституційний	Ukraine Facility; програми МВФ; пряма бюджетна підтримка США через трастові фонди Світового банку	економічна обумовленість; ув'язування коштів із реформами; моніторинг і аудит

Таблиця складена автором на основі аналізу джерел [89-93; 113; 115; 124].

Левіцький С. і Вей Л. доводять, що саме щільність зв'язків, а не сила прямого тиску, найпослідовніше сприяє демократизації у посткомуністичних та інших гібридних режимах. Країни з високим рівнем зв'язків із Заходом – економічних, інформаційних, освітніх, інституційних – майже неминуче демократизувалися незалежно від контексту, тоді як самі лише важелі рідко виявлялися достатніми для усталеної демократизації [95]. Висновок прямо стосується української ситуації: інтенсифікація зв'язків України з Європейським Союзом та західними інституціями після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення 2022 року, формує структурні передумови для демократичної консолідації навіть в умовах війни [143].

Не менш важлива концепція європеїзації, що описує засвоєння країнами-кандидатами норм, правил та практик Європейського Союзу [128; 129]. У її

межах ключове місце посідає механізм політичної обумовленості, детально досліджений Ф.Шіммельфеннігом та У. Зедельмайєром

За їхньою «моделлю зовнішніх стимулів», країни-кандидати приймають демократичні правила як умови для отримання винагород – фінансової допомоги, поглиблення торговельних відносин і, зрештою, членства в ЄС [97]. Дієвість механізму залежить від співвідношення внутрішніх витрат на адаптацію та зовнішніх стимулів: що визначенішою й привабливішою є винагорода і що нижчими внутрішні витрати на реформи, то ймовірнішим стає засвоєння демократичних норм [98].

Застосування цих моделей до українського випадку потребує врахування інституційного статусу країни. За оцінкою Freedom House у щорічному звіті «Nations in Transit 2024», який охоплює події 2023 року, Україна належить до категорії «перехідних або гібридних режимів» із загальним балом 40 зі 100 за шкалою демократичного відсотка та оцінкою демократії 3,43 за семибальною шкалою, де 7 означає найвищий рівень демократичного прогресу, а 1 – найнижчий [101; 105]. Порівняно з попереднім роком, коли демократичний відсоток України становив 39 зі 100, показник дещо покращився за збереження статусу [105; 112]. Методологія Freedom House відносить до перехідних або гібридних режимів країни з оцінкою демократії від 3,01 до 4,00 – переважно електоральні демократії з крихкими інституціями та суттєвими викликами у захисті політичних прав і громадянських свобод [106].

Емпіричний показник має принципове значення для розуміння політико-правового контексту. Перебування України серед гібридних режимів означає, що демократичні інституції країни існують, проте лишаються вразливими й потребують зовнішньої підтримки для зміцнення. Водночас у звіті 2024 року Freedom House уперше класифікувала гібридні режими за трьома траєкторіями – демократизація, автократизація та циклічний рух між цими полюсами, – віднісши Україну до країн, що демократизуються [104; 107]. Класифікація підкреслює: попри збройну агресію та воєнний стан, Україна зберігає

демократичний вектор, що відрізняє її від інших гібридних режимів регіону, які дрейфують до автократизації.

За підсумками звіту Freedom House «Freedom in the World 2026», який оцінює стан політичних прав і громадянських свобод упродовж 2025 року, Україна зберегла статус частково вільної держави із загальним балом 51 зі 100, де політичні права оцінено у 22 бали з 40, а громадянські свободи – у 29 балів з 60. Порівняно з попереднім роком сумарний показник не змінився, проте за окремими складовими відбулися різноспрямовані зрушення, що відображають суперечливу динаміку демократичного розвитку країни в умовах повномасштабної війни. Усі оцінки стосуються виключно підконтрольних уряду територій і не враховують ситуацію на тимчасово окупованих землях, які Freedom House аналізує в окремому звіті.

Визначальним тлом для оцінювання залишається режим воєнного стану, запроваджений одразу після вторгнення росії у лютому 2022 року. За цього режиму заплановані парламентські та президентські вибори було відкладено, а реалізацію низки прав обмежено. Саме з відсутністю виборчого процесу пов'язана найвідчутніша негативна зміна звіту: оцінка за показником вільних і чесних парламентських виборів знизилася з трьох до двох балів, оскільки Україна не проводила законодавчих виборів від 2019 року, а отже народні депутати фактично продовжують роботу без оновленого мандата. Ситуацію поглиблює те, що упродовж 2025 року сплив строк конституційних повноважень і парламенту, і президента. Водночас укладена між парламентськими партіями домовленість передбачає проведення виборів лише через шість місяців після завершення воєнного стану, що відображає як безпекові ризики, так і неможливість повноцінного волевиявлення для мільйонів внутрішньо переміщених осіб і військовослужбовців на передовій.

Центральною подією року у сфері врядування стала боротьба навколо антикорупційної архітектури держави. У липні 2025 року парламент ухвалив, а президент підписав закон, який, на думку фахових спостерігачів, позбавляв незалежності ключові антикорупційні органи – Національне антикорупційне

бюро та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, підпорядковуючи їх Офісу генерального прокурора. Таке рішення спричинило масові протести у великих містах і застереження з боку Європейської комісії, що такий крок здатен поставити під загрозу вступ України до Європейського Союзу. Під тиском громадськості та міжнародних партнерів закон було скасовано вже за кілька днів. Епізод водночас показав вразливість антикорупційних інституцій до політичного впливу та продемонстрував спроможність громадянського суспільства швидко мобілізуватися на захист реформ.

Подальші місяці підтвердили, що проблема корупції залишається системною. Антикорупційні органи викрили низку гучних справ, зокрема масштабну схему розкрадання в одній із найбільших енергетичних компаній країни. У відповідь на ці викриття впливовий помічник президента Андрій Єрмак залишив посаду керівника Офісу президента та провідні органи національної безпеки, що було розцінено як свідчення тривалих структурних проблем і водночас готовності влади реагувати на суспільний тиск. Попри це бал за дієвість запобіжників проти корупції залишився на низькому рівні в один бал із чотирьох, а оцінка прозорості врядування – також лише один бал. Показовою є статистика декларування: упродовж січня – липня 2025 року Національне агентство з питань запобігання корупції провело 567 повних перевірок і виявило порушення у 563 з них, тобто у 99 відсотках випадків [147]. Окремою загрозою для антикорупційної журналістики та ініціатив стала втрата фінансування внаслідок згортання діяльності Агентства США з міжнародного розвитку.

На тлі переважно негативних або застійних показників вирізняється одне покращення – у сфері свободи пересування, де оцінка зросла з одного до двох балів. Підставою став ухвалений у серпні 2025 року дозвіл чоловікам віком від 18 до 22 років вільно перетинати державний кордон, тоді як раніше виїзд був заборонений усім чоловікам віком від 18 до 60 років. Уряд обґрунтував цей крок прагненням зберегти зв'язок молодих українців із батьківщиною та можливістю здобувати освіту за кордоном, а також реакцією на демографічний тиск і невдоволення молоді.

Найгострішою залишається ситуація з фізичною безпекою населення, що відображено мінімально можливою нульовою оцінкою за показником захисту від нелегітимного застосування сили та свободи від війни. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, липень 2025 року став найсмертоноснішим місяцем для цивільного населення від жовтня 2022 року: щонайменше 286 загиблих і 1388 поранених. Кількість російських дронових атак у 2025 році зросла щонайменше вдесятеро порівняно з попереднім роком, а удари спрямовувалися по медичних закладах, об'єктах культури, житлових будинках і навіть супермаркетах. Восени бомбардування посилилися як частина кампанії з виведення з ладу енергетичної інфраструктури напередодні зими.

Попри ці випробування, звіт послідовно підкреслює стійкість українського громадянського суспільства, яке у 2025 році зберегло реальний вплив на ухвалення державних рішень.

Загальний висновок звіту полягає в тому, що Україна перебуває у стані складного балансування: зовнішня агресія та режим воєнного стану об'єктивно звужують простір політичних прав, проте країна зберігає конкурентну політику, активне громадянське суспільство та інституційну спроможність до реформ. Стабільність підсумкового балу приховує внутрішню напругу між тиском воєнного часу, який підриває легітимність представницьких органів і прозорість урядування, та зустрічним рухом реформ, найпомітнішим у сферах антикорупції, судочинства та поступової лібералізації окремих обмежень.

Регіональний контекст стає виразнішим при зіставленні показників сусідніх транзитних країн. У порівнянні з даними Freedom in the World 2024–2025 Україна демонструє помірне покращення показника свободи – з 49 до 51 бала зі 100, тоді як Молдова знизилася з 61 до 60 балів, а Грузія – з 58 до 55 балів. Отже, у 2024–2025 роках траєкторії трьох держав-кандидатів східного напряму ЄС розійшлися: Україна, попри умови повномасштабної війни та воєнного стану, покращила загальний показник політичних прав і громадянських свобод; Молдова зберегла відносно стабільний, але дещо нижчий результат; Грузія, навпаки, продемонструвала помітний демократичний відкат. Дані дозволяють

говорити не про однорідний вплив європейської обумовленості, а про різні внутрішньополітичні траєкторії реформування в межах спільної євроінтеграційної рамки [139; 140].

Зіставлення трьох випадків підтверджує тезу про вирішальну роль взаємодії зовнішніх стимулів із внутрішніми чинниками. Там, де європейська обумовленість резонує з прагненнями еліт і суспільства, як у Молдові та Україні, вона запускає потужний механізм реформ. Там, де еліти обирають автократизаційний курс усупереч суспільним настроям, як у Грузії, зовнішні стимули виявляються недостатніми, а реакцією міжнародної спільноти стає перехід від підтримки реформ до критичнішої позиції, аж до обмеження допомоги [139; 144]. Висновок принциповий для розуміння меж впливу: як суб'єкт наднаціонального публічного управління, міжнародна спільнота структурує простір можливостей і стимулів, проте не може підмінити внутрішню політичну волю, яка лишається вирішальним чинником демократичної консолідації.

Інституційний вимір політико-правових основ не обмежується нормативними актами – він включає механізми моніторингу та оцінювання. Організація з безпеки і співробітництва в Європі через Бюро з демократичних інституцій і прав людини (БДІПЛ) спостерігає за виборами, переглядає законодавство та консультує уряди щодо розбудови демократичних інституцій, виходячи з нерозривного зв'язку між правами людини, справжньою демократією та сталою безпекою [130]. В умовах воєнного стану вибори в Україні відкладено: за Конституцією України парламентські вибори мали відбутися у жовтні, а президентські – у березні 2024 року, однак законодавство забороняє проводити вибори до завершення режиму воєнного стану [105]. Експертна та консультативна діяльність Бюро тривала попри це – воно брало участь у спільних із Венеційською комісією оцінках виборчого законодавства.

Показовим прикладом спільної роботи слугує оцінка законодавства, що обмежує право бути обраним для осіб, пов'язаних із політичними партіями, діяльність яких заборонено. Питання стосувалося виборчої сфери, тому

висновок готували спільно Венеційська комісія [132]. Експерти аналізували проєкт у світлі європейських і міжнародних стандартів та зобов'язань ОБСЄ у людському вимірі, звертаючи увагу на те, що особи, на яких поширюються обмеження, не були засуджені за кримінальні правопорушення, а самі обмеження мали діяти десять років після завершення воєнного стану. Координована взаємодія кількох наднаціональних інституцій, що спільно формують оцінку відповідності національного законодавства демократичним стандартам, добре ілюструє колективний характер політико-правового впливу.

Універсальний рівень нормативного регулювання заслуговує на глибший розгляд у його історичній динаміці. Протягом значної частини XX століття класична доктрина міжнародного права виходила з принципу невтручання у внутрішні справи держав, закріпленого у Статуті ООН, що формально унеможливлювало розгляд внутрішнього політичного устрою як предмета міжнародного регулювання. Друга половина століття, а особливо період після завершення «холодної війни», позначилися поступовим формуванням того, що в науковій літературі дістало назву «права на демократичне врядування». Процес зумовили як поширення універсальних стандартів прав людини, реалізація яких неможлива поза демократичним контекстом, так і практика міжнародних організацій, які дедалі частіше пов'язували повноцінне членство та підтримку з дотриманням демократичних принципів. Саме у такому історичному контексті слід розуміти трансформацію уявлень про суб'єктність у публічному управлінні, коли поряд із державою постають наднаціональні актори, здатні впливати на внутрішні політичні процеси.

Концептуальне обґрунтування міжнародної спільноти як суб'єкта публічного управління спирається на еволюцію самого поняття врядування у теорії публічного адміністрування. Класична веберівська модель пов'язувала управління з ієрархічною бюрократичною структурою держави, що володіє монополією на легітимний примус. Сучасні концепції врядування – «врядування без уряду» (governance without government) та багаторівневого врядування (multi-level governance) – описують управлінські процеси поза межами єдиної

ієрархічної структури, через взаємодію множини акторів на наднаціональному, національному та субнаціональному рівнях [128; 129]. У межах цих концепцій ЄС, ООН, Рада Європи та інші інституції постають не зовнішніми чинниками впливу на державне управління, а повноправними учасниками єдиної системи багаторівневого врядування, що формують політику та норми для національних урядів.

Застосування концепції багаторівневого врядування до проблематики демократизації дозволяє переосмислити характер взаємодії між міжнародною спільнотою та транзитними країнами. У державоцентричній парадигмі взаємодія поставала як зовнішній вплив однієї держави або групи держав на іншу. У парадигмі багаторівневого врядування вона набуває вигляду внутрішнього процесу узгодження політики у межах єдиної, хоч і неформалізованої, управлінської системи. Україна у статусі країни-кандидата фактично інтегрується до європейської системи багаторівневого врядування ще до формального вступу, поступово приймаючи норми, процедури та механізми ухвалення рішень Союзу. Інтегрування є водночас метою та інструментом демократизації, адже засвоєння європейських управлінських стандартів безпосередньо зміцнює демократичні інституції країни [142].

Окремо варто розглянути Венеційську комісію як інституцію, що відіграє унікальну роль у формуванні конституційно-правової політики. Особливість її впливу полягає у тому, що висновки, не маючи обов’язкової юридичної сили, набувають значної політичної ваги завдяки авторитету комісії як незалежного експертного органу та завдяки тому, що їх врахування часто розглядається як критерій прогресу європейської інтеграції [124; 125]. Реалізується модель «м’якого права», за якої нормативний вплив досягається не примусом, а експертною легітимацією та політичним тиском, опосередкованою перспективою інтеграції. Протягом 2022–2024 років комісія ухвалила низку висновків щодо ключових для демократичної консолідації питань – процедури конкурсного відбору суддів Конституційного Суду України, реформи Вищої

ради правосуддя, законодавства про обмеження участі у владі осіб, пов'язаних із забороненими партіями [124; 125; 132].

Окремої уваги потребує узгодження вимог Венеційської комісії щодо політичного плюралізму з безпековими міркуваннями воєнного часу. Розглядаючи закон про запобігання загрозам національній безпеці у діяльності Ради національної безпеки і оборони, комісія застерігала, що відповідні положення складно узгодити з принципами політичного плюралізму та верховенства права, оскільки вони мають потенціал зловживання у політичних цілях [125]. Приклад розкриває фундаментальну дилему політико-правового впливу на країну, що перебуває під екзистенційною загрозою: демократичні стандарти вимагають захисту політичного плюралізму, а реалії війни зумовлюють потребу обмеження діяльності проросійських політичних сил. Розв'язання дилеми потребує тонкого балансування, що його забезпечує саме механізм експертного діалогу з наднаціональними інституціями.

В.Кремінь наголошує, що договірний рівень політико-правових основ доцільно розглянути крізь призму типології обумовленості [95-96]. Розрізняють демократичну обумовленість, що пов'язує винагороди з дотриманням демократичних принципів, та обумовленість, що стосується прийняття й імплементації нормативного доробку ЄС [97; 98]. Обумовленість буває також позитивною, що передбачає винагороди за прогрес, та негативною, що передбачає санкції чи призупинення підтримки у разі регресу. Переглянута методологія розширення ЄС, затверджена для України 2024 року, поєднує всі ці типи, передбачаючи водночас принцип зворотності, за якого досягнуті переваги можуть бути згорнуті у разі відступу від узгоджених стандартів [111]. Дієвість обумовленості залежить від визначеності та привабливості винагороди, чіткості умов і довіри до актора, що її застосовує.

Інституційний вимір доповнює діяльність Групи держав проти корупції (GRECO) – антикорупційного моніторингового органу Ради Європи. GRECO оцінює антикорупційні механізми держав-членів та надає рекомендації щодо їх удосконалення [126]. Стосовно України GRECO відзначала прогрес у реалізації

Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, спрямованої на уточнення підстав суддівської відповідальності та вдосконалення дисциплінарних процедур, водночас зазначаючи, що реформи лишаються у процесі реалізації та потребують подальших зусиль [126]. Поєднання діяльності Венеційської комісії, GRECO, ОБСЄ та інших моніторингових механізмів утворює щільну мережу наднаціонального контролю за дотриманням демократичних стандартів.

Емпіричний аналіз стану української демократії за методологією Freedom House потребує розгляду структури оцінювання. Демократична оцінка є середнім арифметичним оцінок за сімома категоріями: національне демократичне врядування, виборчий процес, громадянське суспільство, незалежні медіа, місцеве демократичне врядування, судова рамка та незалежність, корупція [106]. Кожну категорію оцінюють за семибальною шкалою, де вищий бал відповідає вищому рівню демократичного прогресу. Загальна оцінка України на рівні 3,43, що відповідає демократичному відсотку 40 зі 100, формується усередненням цих категорій, причому за окремими спостерігаються різноспрямовані тенденції: покращення оцінки судової рамки з 2,25 до 2,50 контрастує з тиском на інші виміри демократії, зумовленим воєнним станом, що й пояснює помірний характер загального покращення [105].

Детальне застосування концепції зв’язку та важелів до українського випадку потребує розгляду кожного з п’яти вимірів зв’язку, виокремлених Левіцьким С. і Веєм Л. [94]. Економічний зв’язок України із західним світом суттєво посилився після укладення Угоди про асоціацію та запровадження поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі, що переорієнтувала українську торгівлю на європейські ринки. Геополітичний зв’язок досяг безпрецедентного рівня після початку повномасштабної війни, коли підтримка України стала пріоритетом західної політики. Соціальний зв’язок поглибився через масштабну міграцію українців до європейських країн, комунікаційний – через інтеграцію українського інформаційного простору із західним, а зв’язок через транснаціональне громадянське суспільство – через щільну мережу контактів

українських неурядових організацій із західними партнерами. Сукупне посилення всіх п’яти вимірів, відповідно до теорії, формує потужні структурні передумови демократизації [95; 96].

Вимір важелів у випадку України характеризується високою вразливістю до зовнішнього впливу, зумовленою екзистенційною залежністю від західної підтримки в умовах війни. Залежність, з одного боку, посилює дієвість обумовленості, адже потреба у підтримці підвищує готовність виконувати демократичні умови. З іншого боку, вона породжує етичну дилему: застосування жорсткої обумовленості до країни, що бореться за виживання, може сприйматися як невиправданий тиск у критичний момент. Розв’язання дилеми вимагає тонкого балансування між підтриманням стимулів до реформ і беззастережною підтримкою у протистоянні агресії. Практика 2022–2024 років показує, що міжнародна спільнота загалом обирала поєднання масштабної підтримки з помірною обумовленістю, уникаючи жорстких санкцій за недостатній прогрес реформ в умовах війни [98; 109].

Діяльність Ради Європи набула особливого значення після четвертого саміту глав держав та урядів у Рейк’явіку 16–17 травня 2023 року. Лідери сорока шести держав-членів ухвалили рішення про створення Реєстру збитків, завданих агресією російської федерації проти України, який має фіксувати докази та інформацію про шкоду, заподіяну фізичним особам, юридичним особам та українській державі [131]. Реєстр задумано як перший компонент майбутнього механізму компенсації. Саміт також ухвалив декларацію про ситуацію з дітьми України та принципи демократії й підтвердив відданість Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Рішення зміцнюють політико-правову інфраструктуру взаємодії міжнародної спільноти з Україною навколо спільних демократичних цінностей.

Окремий компонент політико-правових основ – система обумовленості фінансової підтримки. Європейський Союз через механізм Ukraine Facility, що у 2024 році передбачав виплати 16 мільярдів євро, пов’язує надання коштів із виконанням реформ у сферах протидії корупції, прозорості, корпоративного

управління та оборонних закупівель [98; 110]. Механізм виявив суперечність позицій: українські посадовці вважали, що досягнутий прогрес у реформах не отримує належної винагороди та достатнього фінансування, тоді як представники громадянського суспільства, навпаки, критикували ЄС за надмірну м'якість і вивільнення коштів до повного впровадження реформ [109]. Суперечність увиразнює фундаментальну проблему обумовленості – складність балансування між стимулюванням реформ і підтриманням стабільності держави, що перебуває у стані війни.

Якісно новий характер політико-правовий вимір участі міжнародної спільноти набув після 23 червня 2022 року, коли Європейська Рада надала Україні статус країни-кандидата на членство в ЄС [115]. Крок трансформував характер взаємодії: від відносин асоціації та сусідства вони перейшли у площину передвступної підготовки, що передбачає значно глибшу інтеграцію національної правової та інституційної системи з нормами Союзу. 21 червня 2024 року Рада затвердила переговорну рамку, а наприкінці того ж місяця офіційно розпочалися переговори про вступ [110; 111]. Переглянута методологія розширення, що лежить в основі процесу, покликана підвищити передбачуваність, довіру та динамічність приєднання на засадах об'єктивних критеріїв і суворої позитивної та негативної обумовленості з можливістю зворотності [111].

Аналіз політико-правових основ був би неповним без проблеми узгодження демократичних реформ із вимогами воєнного часу. Запровадження воєнного стану після початку повномасштабного вторгнення зумовило відкладення виборів та обмеження окремих прав, об'єктивно необхідні в умовах екзистенційної загрози. Експерти, однак, звертають увагу на ризики надмірної централізації влади, що можуть виходити за межі суворо необхідного [114]. Європейські партнери та українське громадянське суспільство наголошують на потребі постійного моніторингу балансу влади та взаємодії між державою і місцевим самоврядуванням, парламентом, правоохоронними й антикорупційними органами та судовою системою. Меритократичний характер

вступу до ЄС і сувора обумовленість підтримки розглядаються як ключові механізми закріплення й подальшого просування демократичних та структурних перетворень [114].

Підсумкове теоретичне узагальнення дозволяє чіткіше окреслити наукову новизну запропонованого підходу. Традиційна парадигма, що визнавала державу єдиним повноцінним суб'єктом владних відносин, виявляється недостатньою для опису реальних процесів у транзитних країнах Східної Європи. Розглянуті нормативні системи, інституційні механізми та емпіричні дані засвідчують: демократичні перетворення формуються не лише внутрішніми силами, а й систематичним, інституціоналізованим впливом наднаціональних акторів, які володіють визначеними ресурсами, інструментами та цілями. Систематичність та інституціоналізованість впливу обґрунтовують його кваліфікацію як публічного управління, а множинність і координованість акторів – концептуалізацію їх сукупності як колективного суб'єкта.

Інституційна спроможність держави потребує окремого розгляду стосовно українського випадку, оскільки результат демократизації визначають не лише зовнішні чинники зв'язку та важелів, а й внутрішня організаційна спроможність режиму [94]. Україна характеризується відносно слабкою організаційною спроможністю централізованого контролю порівняно з консолідованими автократіями регіону, що історично перешкоджало встановленню стійкого авторитарного режиму та лишало простір для демократичної конкуренції. Особливість, що у певних контекстах розглядається як ознака слабкості держави, у поєднанні з високою щільністю зв'язків із Заходом створює сприятливі умови для демократизації. Вона ж зумовлює вразливість демократичних інституцій та потребу у зовнішній підтримці, що пояснює перебування України серед гібридних режимів.

Синтез теоретичних та емпіричних спостережень дозволяє охарактеризувати український випадок як приклад демократизації, що відбувається переважно через механізм зв'язку за відносно помірного застосування важелів. Висока й зростаюча щільність зв'язків України із

західним світом у всіх п’яти вимірах, поєднана зі слабкою організаційною спроможністю авторитарного контролю та сильним внутрішнім запитом на демократію, формує структурні передумови демократичної консолідації [94; 95; 96]. Роль міжнародної спільноти полягає насамперед у поглибленні зв’язків через інтеграцію та підтримку, а також у застосуванні помірної обумовленості, адаптованої до умов війни. Такий підхід підтверджує теоретичний висновок: *найдієвішою стратегією сприяння демократизації є не стільки зовнішній тиск, скільки інтеграція країни до спільноти демократичних держав, що становить квінтесенцію функції міжнародної спільноти як суб’єкта публічного управління.*

Розмежування понять «міжнародна організація», «міжнародна інституція» та «міжнародна спільнота» має принципове значення для коректного визначення суб’єкта публічного управління. Міжнародна організація є формалізованим об’єднанням держав, що діє на основі установчого договору та має визначену організаційну структуру. Міжнародна інституція є ширшим поняттям, що охоплює не лише формальні організації, а й сталі норми, правила та практики, які структурують поведінку акторів. Міжнародна спільнота є найширшим поняттям, що позначає сукупність акторів – міжнародних організацій, інституцій, національних урядів держав-лідерів, – об’єднаних спільними цінностями та узгодженими або паралельними діями. Саме широке розуміння міжнародної спільноти, що включає поряд із міжнародними інституціями також національні уряди країн-лідерів демократичного світу, дозволяє концептуалізувати її як колективного суб’єкта публічного управління на наднаціональному рівні, що становить наукову новизну запропонованого підходу.

Методологічний вимір розгляду політико-правових основ передбачає визначення критеріїв оцінювання суб’єктності міжнародної спільноти. У теорії публічного управління суб’єктом визнається актор, що володіє здатністю формувати та реалізовувати управлінські рішення, має у розпорядженні відповідні ресурси та інструменти впливу, а також несе певну відповідальність за наслідки діяльності. Застосування цих критеріїв до міжнародних інституцій

засвідчує їхню відповідність ознакам суб'єкта публічного управління: ЄС, ООН, Рада Європи, ОБСЄ формують політику щодо демократизації, мають нормативні, фінансові та експертні ресурси, застосовують інструменти обумовленості, моніторингу та технічної підтримки. Колективний характер суб'єктності не суперечить її визнанню, адже сучасні концепції врядування допускають множинних та мережевих суб'єктів управління поряд із класичною державою [128; 129].

Дієвість будь-якого зовнішнього механізму сприяння демократизації значною мірою залежить від наявності внутрішніх акторів, готових і здатних сприйняти й реалізувати демократичні норми. У випадку України таким актором виступає насамперед громадянське суспільство, що продемонструвало значну мобілізаційну спроможність під час Революції гідності та зберігає активність у моніторингу реформ. Тенденція до централізації влади, яку відзначають експерти, не лишається непоміченою українським суспільством, що засвідчує збереження демократичного потенціалу країни [114]. Взаємодія між зовнішнім тиском обумовленості та внутрішнім запитом на демократизацію створює синергетичний ефект, за якого міжнародна спільнота не нав'язує демократію ззовні, а підтримує внутрішні демократичні процеси, що відповідає теоретичним уявленням про найдієвішу модель сприяння демократизації.

Запропонована концептуалізація не заперечує суверенітету національних держав, а доповнює його розумінням багаторівневого характеру сучасного врядування. Національна держава лишається ключовим суб'єктом, що ухвалює остаточні рішення та несе відповідальність за їх реалізацію; проте простір її рішень структурується взаємодією з наднаціональними акторами у межах єдиної системи багаторівневого врядування. Демократичні перетворення постають як результат складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, національних і наднаціональних суб'єктів, що діють у спільному управлінському просторі. Таке розуміння відповідає реаліям світу, де глобалізація, регіональна інтеграція та розгалужена мережа міжнародних інституцій суттєво трансформували класичні уявлення про суб'єктність у публічному управлінні.

Окремої уваги потребує проблема легітимності зовнішнього впливу на внутрішні демократичні процеси. Парадоксальність ситуації полягає у тому, що сприяння демократизації, тобто утвердженню народовладдя, здійснюють зовнішні актори, які не отримували мандата від народу країни-реципієнта. Це породжує питання сумісності зовнішнього впливу з принципом народного суверенітету. Розв'язання парадоксу лежить у площині розрізнення між нав'язуванням демократії та її підтримкою. Коли зовнішній вплив підтримує внутрішній демократичний запит, посилюючи позиції тих внутрішніх акторів, що обстоюють демократичні цінності, він не суперечить народному суверенітету, а навпаки, сприяє його реалізації. У випадку України, де прагнення до європейської інтеграції та демократії має широку суспільну підтримку, підтверджену масовими рухами, легітимність зовнішнього сприяння ґрунтується саме на його відповідності волі українського суспільства.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС як ключовий елемент договірного рівня розкриває механізм поступового правового зближення. Угода передбачає не лише політичне співробітництво, а й всеохопну адаптацію українського законодавства до нормативного доробку Союзу у численних секторах – від технічного регулювання та санітарних стандартів до захисту прав споживачів, конкурентної політики та державних закупівель [92; 113]. Процес правового зближення, що супроводжується створенням поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі, інтегрує Україну до європейського правового та економічного простору ще до формального членства. Адаптація законодавства не зводиться до механічного копіювання європейських норм, а передбачає їх імплементацію у національну правову систему з відповідним інституційним забезпеченням, що перетворює Угоду з декларативного документа на дієвий інструмент трансформації.

Інституційна структура Угоди про асоціацію передбачає створення спільних органів – Ради асоціації, Комітету асоціації, Парламентського комітету асоціації, – що забезпечують управління процесом імплементації та моніторинг прогресу [92]. Функціонування цих органів ілюструє практичне втілення

концепції багаторівневого врядування, за якої наднаціональні та національні актори діють у межах єдиної інституційної системи. Парламентський вимір структури, що передбачає взаємодію Європейського Парламенту та Верховної Ради України, додає демократичної легітимності процесу, забезпечуючи парламентський контроль за імплементацією угоди.

Динаміка показників України у часовій перспективі дозволяє оцінити траєкторію її демократичного розвитку у ширшому контексті. Перебування України серед перехідних або гібридних режимів є тривалою характеристикою, що зберігається протягом багатьох років вимірювань [105; 106]. Якісні зрушення відбувалися у переломні моменти новітньої історії – після Помаранчевої революції 2004 року та Революції гідності 2013–2014 років, які супроводжувалися активізацією демократичних процесів і поглибленням взаємодії з міжнародною спільнотою. Кожен із цих епізодів демонстрував характерну закономірність: посилення зв’язків із західним світом та інтенсифікація зовнішньої підтримки збігалися з періодами демократичного піднесення, що узгоджується з концепцією зв’язку та важелів [6; 7]. Сучасний період, попри тягар повномасштабної війни, характеризується безпрецедентним поглибленням інтеграції України з європейськими структурами.

Роль Організації Об’єднаних Націй у політико-правовій системі має специфічний характер, зумовлений універсальним складом організації та принципом суверенної рівності держав. На відміну від регіональних організацій, що можуть застосовувати інтеграційну обумовленість, ООН діє переважно через формування універсальних нормативних стандартів, надання технічної підтримки та координацію гуманітарного реагування [89; 90]. Програма розвитку ООН реалізує проєкти з підтримки врядування, реформи публічної адміністрації та зміцнення інституційної спроможності. В українському контексті діяльність структур ООН набула особливого значення у документуванні порушень прав людини та воєнних злочинів, що становить частину ширшого процесу утвердження верховенства права. Універсальний

характер обмежує здатність ООН застосовувати жорстку обумовленість, проте її нормативний та координаційний вплив є важливим елементом загальної системи.

Міжнародний валютний фонд, попри переважно фінансово-економічну спрямованість, відіграє значну роль через механізм економічної обумовленості. Програми МВФ передбачають виконання структурних умов, що часто включають заходи з підвищення прозорості державних фінансів, протидії корупції та зміцнення інституційної спроможності управління. Безпосередньою метою умов є макроекономічна стабілізація, проте їх реалізація опосередковано зміцнює демократичне врядування через підвищення підзвітності та прозорості. В умовах війни підтримка МВФ набула критичного значення для макрофінансової стабільності України, а пов'язані з нею структурні умови продовжують стимулювати інституційні реформи. Економічна обумовленість МВФ доповнює політичну обумовленість ЄС та операційну обумовленість американської допомоги, утворюючи комплексну систему стимулів.

Синергія різних форм обумовленості, що застосовуються різними суб'єктами, є ключовою характеристикою сучасної системи сприяння демократизації. Політична обумовленість ЄС, орієнтована на трансформацію інституцій відповідно до перспективи членства, економічна обумовленість МВФ, спрямована на макрофінансову стабільність і прозорість, операційна обумовленість американської допомоги, зосереджена на належному використанні коштів, та нормативний вплив Ради Європи й ОБСЄ через експертні оцінки діють паралельно, посилюючи одне одного. Узгодженість вимог різних акторів забезпечує когерентність загального тиску на демократизацію, тоді як неузгодженість здатна послабити його та створити для країни-реципієнта можливості вибіркового виконання умов. Потреба узгоджувати дії множини акторів є найвагомішим аргументом на користь концептуалізації міжнародної спільноти як єдиного суб'єкта публічного управління.

Аналіз дозволяє сформулювати узагальнену модель механізму впливу міжнародної спільноти на демократизацію, що включає чотири взаємопов'язані

компоненти. Перший – нормативний, що полягає у формуванні стандартів демократичного врядування, верховенства права та прав людини. Другий – стимулюючий, що реалізується через систему винагород і санкцій, пов'язаних із виконанням демократичних умов. Третій – моніторинговий, що забезпечує оцінювання відповідності національних практик встановленим стандартам через діяльність експертних органів. Четвертий – підтримуючий, що полягає у наданні фінансової, технічної та консультативної допомоги для реалізації реформ. Узгоджена дія цих компонентів, що їх забезпечують різні суб'єкти, формує цілісну систему політико-правового впливу, ефективність якої залежить від когерентності та послідовності застосування.

Узагальнення політико-правових основ підводить до висновку: участь міжнародної спільноти у розвитку консолідованої демократії країн Східної Європи спирається на багаторівневу нормативну систему, що поєднує універсальні міжнародно-правові стандарти, регіональні європейські механізми, двосторонні й багатосторонні угоди та інституційні інструменти моніторингу й фінансової обумовленості. Теоретичне обґрунтування забезпечують концепції зв'язку та важелів, європеїзації і політичної обумовленості, що пояснюють механізми зовнішнього впливу. Емпіричні дані Freedom House засвідчують перебування України серед гібридних режимів із демократизаційною траєкторією, що водночас підтверджує і вразливість демократичних інституцій країни, і збереження її демократичного вектора.

2.2 Підходи США у сприянні розвитку процесів демократизації у Східній Європі

Сполучені Штати Америки посідають особливе місце серед суб'єктів міжнародної спільноти, що сприяють демократичним перетворенням у Східній Європі. На відміну від Європейського Союзу, чий вплив значною мірою тримається на перспективі членства та засвоєнні нормативного доробку, американський підхід історично поєднував пряму програмну допомогу розвитку

демократії, дипломатичний тиск, підтримку громадянського суспільства та, в окремих випадках, безпекове сприяння. Щоб зрозуміти його специфіку, варто розглянути інституційну архітектуру, еволюцію останніх десятиліть та особливості застосування до української ситуації після 2014 і 2022 років.

Інституційну основу американського сприяння становить Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), яке розпочало діяльність в Україні 1992 року, невдовзі після здобуття країною незалежності [116]. Більшу частину періоду незалежності пріоритетом агентства була підтримка демократії та прав людини. USAID допомагав Україні ставати демократичнішою державою через сприяння учасницьким, прозорим та підзвітним процесам врядування: робота з парламентом спрямовувалася на вдосконалення законодавчих процесів і підвищення громадської участі та підзвітності, зміцнення верховенства права через покращення судової підзвітності й незалежності, побудову основ децентралізації та підзвітності місцевого самоврядування, а також на програми протидії торгівлі людьми [116].

Характерна риса американського підходу – реалізація допомоги через організації-виконавці. Програма «Демократичне врядування на Сході» (Democratic Governance East), п’ятирічна ініціатива компанії Chemonics International, діяла протягом 2018–2023 років [116]. Її метою було підвищення довіри між громадянами та владою у східних регіонах України, що відповідало ширшому завданню пом’якшення наслідків російської агресії. Програма сприяла участі громадян у вирішенні місцевих проблем, розвитку сучасного надання послуг, інтеграції відокремлених і маргіналізованих громад та зміцненню демократичної громадянської участі. Реалізація конкретних, територіально й секторально спрямованих програм через виконавців типова для американського підходу і відрізняє його від централізованіших механізмів європейської допомоги.

Американська модель орієнтується на розвиток горизонтальних структур громадянського суспільства, незалежних медіа, антикорупційних інституцій та місцевого самоврядування.

Повномасштабне російське вторгнення у лютому 2022 року радикально трансформувало масштаби та структуру американської допомоги. Якщо 2021 року портфель USAID в Україні становив близько 200 мільйонів доларів, то 2023 року він зріс до 16 мільярдів доларів, а загалом за три роки сягнув близько 35 мільярдів доларів, що зробило Україну найбільшим реципієнтом допомоги агентства у світі [117]. Конгрес США з початку війни виділив понад 174 мільярди доларів на підтримку України, частину з яких спрямовано на гуманітарні та розвиткові проєкти [118; 120]. USAID став основним каналом нелетальної підтримки України з боку Сполучених Штатів.

Структура допомоги при цьому суттєво змінилася. До повномасштабної війни найвищим пріоритетом USAID в Україні була підтримка демократії та прав людини, проте після 2022 року фокус змістився до економічного відновлення та прямої гуманітарної допомоги [117]. Частка бюджету USAID, спрямована на розвиток, послідовно зменшувалася – з 96 відсотків усієї допомоги 2022 року до 91 відсотка 2023 року та 80 відсотків 2024 року [117]. Попри відносне зменшення, абсолютні обсяги допомоги розвитку лишалися значними й суттєво перевищували інші категорії витрат. Левова частка коштів ішла на економічну підтримку – малий і середній бізнес, сприяння експорту, відновлення інфраструктури та створення робочих місць [108].

Значну частину підтримки становила пряма бюджетна допомога уряду України. До 2024 року USAID зобов’язав близько 22,9 мільярда доларів прямої бюджетної підтримки через трастові фонди, керовані Світовим банком; більшість коштів ішла на відшкодування уряду України прийнятних витрат – заробітної плати вчителів, державних службовців і працівників охорони здоров’я [30]. У липні 2024 року USAID зобов’язав додаткові 3,899 мільярда доларів прямої бюджетної підтримки [118]. Механізм передбачав багаторівневий нагляд: USAID залучив компанії Deloitte та KPMG для моніторингу й аудиту, а Світовий банк найняв PwC для додаткових перевірок поряд із власним наглядом [118].

Прикметною зміною стало запровадження елементів зворотності та обумовленості. Розділ 507 Закону про додаткові асигнування на безпеку України 2024 фінансового року встановив вимогу узгодити між Президентом США та урядом України план повернення економічної допомоги [120]. Це могло стати першою прямою позикою іноземному уряду, виданою USAID за понад тридцять років, після відмови від суверенних прямих позик через занепокоєння нестійким борговим тягарем; попередня бюджетна підтримка надавалася у формі гранту [120]. Водночас у листопаді 2024 року Президент США скасував повернення 4,65 мільярда доларів прямої бюджетної підтримки, що демонструє гнучкість застосування механізму з урахуванням воєнного контексту [120].

Безпековий вимір американського підходу безпосередньо не належить до сфери демократизації, проте створює передумови для збереження української державності й, відповідно, демократичних інституцій. Закон про ленд-ліз для захисту демократії в Україні 2022 року спрощував процедури експорту оборонного обладнання задля оперативності його постачання [121]. Назва закону, що відсилала до програми ленд-лізу часів Другої світової війни, символічно пов’язувала військову підтримку України із захистом демократичних цінностей. Закон діяв протягом 2022 та 2023 фінансових років і втратив чинність 30 вересня 2023 року [121].

Інституційна архітектура американського сприяння не вичерпується USAID. Поряд із основним урядовим агентством діють напівурядові та неурядові структури: Національний фонд підтримки демократії та пов’язані з ним Національний демократичний інститут і Міжнародний республіканський інститут реалізують програми підтримки політичних партій, парламентаризму та виборчих процесів, а Державний департамент забезпечує дипломатичний вимір сприяння [120]. Інституційна множинність дозволяє одночасно впливати на різні рівні та виміри демократичного розвитку, проте породжує проблему координації, що становить один із системних викликів американського підходу.

Історична ретроспектива американського сприяння в Україні дозволяє виокремити кілька якісно відмінних періодів. Перший, що охоплює 1990-ті роки,

був позначений становленням базової інфраструктури допомоги, орієнтованої на ринкові реформи, формування інституцій незалежної держави та розвиток громадянського суспільства. Другий, пов'язаний із Помаранчевою революцією 2004 року, характеризувався посиленням уваги до виборчих процесів, незалежних медіа та підзвітності влади. Третій, що розпочався після Революції гідності 2014 року та анексії Криму, ознаменувався переорієнтацією допомоги на протидію російському впливу, підтримку децентралізації та зміцнення антикорупційної інфраструктури [120]. Четвертий, започаткований повномасштабним вторгненням 2022 року, вирізняється безпрецедентним зростанням масштабів допомоги за одночасного зміщення фокуса від демократизації до економічного виживання та гуманітарного сприяння [117].

Масштаби американської фінансової підтримки потребують контекстуалізації. Зростання портфеля USAID в Україні з близько 200 мільйонів доларів 2021 року до 16 мільярдів доларів 2023 року становить вісімдесятикратне збільшення, що не має аналогів в історії агентства [117]. Загальний обсяг близько 35 мільярдів доларів за три роки зробив Україну найбільшим реципієнтом допомоги USAID у світі, що відображає винятковий геополітичний пріоритет підтримки України [117].

За публічним «вихідним меморандумом» адміністраторки USAID Пауер С. агентство забезпечило співфінансування у співвідношенні три до одного з боку інших донорів, включаючи приватний сектор та союзні країни [117]. Співфінансування показує, що навіть американська допомога функціонувала у межах ширшої коаліції донорів, що знову підтверджує доцільність розгляду міжнародної спільноти як колективного суб'єкта.

Структурна трансформація допомоги, що полягала у зміщенні від підтримки демократії до економічного відновлення та гуманітарного сприяння, потребує критичного осмислення. З одного боку, в умовах екзистенційної загрози збереження функціонування держави та виплата заробітної плати вчителям, державним службовцям і працівникам охорони здоров'я є необхідною передумовою існування будь-яких демократичних інституцій [118]. З іншого

боку, відносне зменшення частки допомоги, спрямованої безпосередньо на розвиток демократії, прав людини та громадянського суспільства, створює ризик послаблення тих напрямів, що мають найбільше значення для якісної демократичної консолідації. Розв'язання суперечності потребує забезпечення наступності демократичних програм навіть за домінування економічних і гуманітарних пріоритетів.

Механізм прямої бюджетної підтримки через трастові фонди Світового банку потребує окремий розгляд як інноваційна форма сприяння. Обсяг близько 22,9 мільярда доларів, наданий до 2024 року, спрямовувався переважно на відшкодування уряду України прийнятних витрат соціального характеру [118]. Використання трастових фондів Світового банку як посередника забезпечувало додатковий рівень фінансового контролю та зменшувало ризики неналежного використання коштів. Багаторівнева система нагляду із залученням компаній Deloitte і KPMG з боку USAID та PwC з боку Світового банку відображала прагнення забезпечити прозорість і підзвітність використання значних обсягів допомоги [118]. Акцент на оверсайті сам по собі є елементом сприяння демократизації, адже впровадження стандартів фінансової прозорості та підзвітності зміцнює інституційну спроможність української держави.

Порівняння американського та європейського механізмів обумовленості виявляє відмінності у їхній логіці. Європейська обумовленість має переважно трансформаційний характер: вона спрямована на глибоку перебудову інституцій та правової системи країни-кандидата відповідно до нормативного доробку ЄС, а головним стимулом виступає перспектива членства [97]. Американська обумовленість має радше операційний та фінансовий характер: вона зосереджена на забезпеченні належного використання коштів, фінансовій прозорості та підзвітності, а її стимули мають здебільшого матеріальний вимір [120]. Відмінність зумовлена різною природою акторів: ЄС діє як інтеграційне об'єднання, що пропонує членство, тоді як США діють як держава-донор, що надає двосторонню допомогу. Взаємодоповнюваність механізмів забезпечує комплексний вплив на різні аспекти демократичного розвитку України.

Проблема стійкості результатів сприяння потребує осмислення у світлі досвіду згортання програм. Завершення низки програм 2023 року, зумовлене як плановим закінченням циклів, так і загальною переорієнтацією допомоги, поставило питання про долю досягнутих результатів [116]. Стійкість залежить від ступеня інституціоналізації відповідних практик та їх укорінення у національній системі врядування. Програми, що обмежувалися наданням ресурсів без розбудови сталої інституційної спроможності, ризикують втратити вплив після завершення фінансування; натомість програми, спрямовані на формування стійких інституцій, навчання кадрів та зміну управлінських практик, забезпечують довгостроковий ефект. Урок підкреслює значення якісних, а не лише кількісних аспектів сприяння та потребу орієнтації на сталу інституційну трансформацію.

Парламентський вимір американського сприяння є прикладом підтримки ключової демократичної інституції. Робота з Верховною Радою України спрямовувалася на вдосконалення законодавчих процесів, підвищення громадської участі та підзвітності законодавчого органу [116]. Парламент як інституція представницької демократії забезпечує представництво інтересів громадян, контроль за виконавчою владою та легітимацію державної політики. В умовах воєнного стану та відкладення виборів роль парламенту набуває особливого значення як єдиного загальнонаціонального представницького органу, що функціонує на основі мандата, отриманого на останніх довоєнних виборах 2019 року [105]. Зміцнення спроможності парламенту, прозорості його діяльності та вдосконалення законодавчого процесу безпосередньо сприяють демократичній консолідації.

Оцінка ефективності американського підходу не може оминути дискусію про вплив зовнішньої допомоги на демократизацію загалом. У науковій літературі співіснують оптимістичні оцінки, що вбачають у такій допомозі дієвий інструмент підтримки демократичних процесів, та скептичні, що вказують на обмеженість зовнішнього впливу й ризики створення залежності. Досвід України дає аргументи обом сторонам. Тривала американська підтримка

сприяла розбудові демократичних інституцій, громадянського суспільства та антикорупційної інфраструктури; водночас збереження статусу гібридного режиму та зниження довіри громадян до інституцій влади свідчать про обмеженість зовнішнього впливу за відсутності стійких внутрішніх передумов [105]. Спостереження підтверджують теоретичне положення: зовнішня допомога є необхідною, але не достатньою умовою демократичної консолідації.

Ефективність американського підходу неможливо оцінити без його обмежень і суперечностей. Системним викликом є нагляд за використанням значних обсягів допомоги. Управління підзвітності уряду США (GAO) неодноразово наголошувало на потребі вдосконалити механізми оверсайту, зокрема перевірку спроможності партнерів-виконавців [119]. Кошти спрямовувалися 111 партнерам через 197 угод, причому аудит виявив певні слабкості у процесах перевірки минулої діяльності потенційних партнерів і моніторингу субпідрядників, хоча процеси USAID виявилися надійнішими [31].

Другий системний виклик – залежність американського сприяння від внутрішньополітичної кон'юнктури у самих Сполучених Штатах. Розширення допомоги Україні початково мало міцну двопартійну підтримку, однак згодом стало предметом політичних дискусій, що позначилося на передбачуваності та обсягах фінансування [117]. Залежність показує структурну вразливість моделі, що тримається переважно на ресурсах однієї держави-донора: зміна політичних пріоритетів здатна швидко трансформувати або згорнути цілі напрями підтримки. Саме ця обставина обґрунтовує доцільність розгляду міжнародної спільноти як колективного суб'єкта публічного управління – множинність акторів забезпечує більшу стійкість, ніж залежність від єдиного донора.

Зіставлення американського та європейського підходів виявляє їхню взаємодоповнюваність. Американська модель вирізняється гнучкістю, оперативністю розгортання програм, орієнтацією на конкретні секторальні й територіальні цілі та значними ресурсами, проте лишається вразливою до коливань внутрішньополітичної кон'юнктури. Європейська модель відзначається інституційною стійкістю, нормативною глибиною та потужним

стимулом перспективи членства, проте діє повільніше й бюрократизованіше. Поєднання двох підходів у межах єдиної стратегії дає синергетичний ефект: американська допомога забезпечує оперативне реагування й ресурсну підтримку, а європейська інтеграція задає довгострокову нормативну траєкторію демократичної консолідації.

Помітну роль американський підхід відіграв у зміцненні антикорупційної інфраструктури України. Цифрові інновації для зниження корупції та безперебійного функціонування державних послуг становили важливий напрям підтримки, а вдосконалення корпоративного управління на великих державних підприємствах було сферою тривалої уваги [117]. Напрями прямо пов'язані з демократизацією, адже протидія корупції та прозорість державного управління – необхідні умови зміцнення інституцій і довіри громадян. Водночас опитування, на які посилається Freedom House у звіті «Nations in Transit 2024», засвідчують зниження довіри українців до інституцій влади протягом 2023 року: довіра до президента впала з 84 до 62 відсотків, до кабінету міністрів – з 52 до 26 відсотків, до парламенту – з 35 до 15 відсотків [105]. Дані показують масштаб завдань зовнішньої підтримки у сфері демократичної легітимності.

Зв'язок між антикорупційною реформою, демократизацією та обороноздатністю держави вирізняє український контекст з-поміж класичних випадків сприяння демократизації у мирний час. В умовах війни успішна протидія корупції безпосередньо працює на оборону, запобігаючи розкраданню ресурсів. Українські антикорупційні органи передали до бюджету Збройних Сил України близько 46 мільйонів доларів, конфіскованих як доходи від корупційних діянь, а також розпочали конфіскацію російських активів [145]. Американська підтримка розбудови антикорупційної інфраструктури набуває подвійного значення: вона зміцнює водночас демократичні інституції та обороноздатність держави. Поєднання демократизаційного й безпекового вимірів проходить наскрізною лінією через увесь американський підхід до України в умовах війни.

Громадянське суспільство України виступає ключовим партнером американського сприяння. Програми традиційно приділяли значну увагу

неурядовим організаціям, аналітичним центрам та ініціативам, що моніторять реформи, протидіють корупції й обстоюють демократичні стандарти. Українське громадянське суспільство, що сформувалося як впливовий актор після Революції гідності, відіграє роль незалежного контролера влади та рушія реформ. Підтримка цього сектору з боку американських донорів є інвестицією у внутрішній демократичний потенціал, що забезпечує стійкість демократичних процесів незалежно від коливань зовнішньої підтримки [116]. Саме розвинене громадянське суспільство уможливило захист антикорупційних інституцій від спроб їх підпорядкування.

Окремий напрям – зміцнення децентралізації та місцевого самоврядування. Реформа децентралізації, започаткована після 2014 року, вважається одним із найуспішніших перетворень в Україні: вона суттєво посилила місцеве демократичне врядування та наблизила прийняття рішень до громадян. Американська підтримка реформи сприяла розбудові спроможності об'єднаних територіальних громад, удосконаленню надання послуг на місцевому рівні та зміцненню підзвітності місцевої влади [116]. Місцеве демократичне врядування є фундаментом демократичної системи й забезпечує безпосередню участь громадян в управлінні. В умовах воєнного стану та тенденцій до централізації збереження здобутків децентралізації стає предметом особливої уваги американських партнерів і українського громадянського суспільства.

Проблема координації донорської допомоги загострюється в умовах масштабної підтримки. Множинність американських акторів – USAID, Державний департамент, Національний фонд підтримки демократії та пов'язані з ним інститути – потребує внутрішньої координації для уникнення дублювання [117]. Ще складнішим завданням є координація з допомогою інших донорів – ЄС, окремих європейських держав, міжнародних фінансових інституцій. Співфінансування у співвідношенні три до одного з боку інших донорів, включаючи приватний сектор та союзні країни, свідчить про наявність таких механізмів [117]. Потреба узгоджувати дії множини акторів прямо обґрунтовує

розгляд міжнародної спільноти як єдиного, хоч і внутрішньо диференційованого, суб'єкта публічного управління.

Програма «Демократичне врядування на Сході» заслуговує на докладніший аналіз як показовий приклад американського підходу на субнаціональному рівні. Реалізована протягом 2018–2023 років, вона була спрямована на специфічний контекст східних регіонів України, що зазнали безпосереднього впливу російської агресії після 2014 року [118]. Логіка програми ґрунтувалася на припущенні, що зміцнення довіри між громадянами та місцевою владою, покращення надання публічних послуг та інтеграція маргіналізованих громад підвищать стійкість регіонів до зовнішнього дестабілізаційного впливу. Підхід відображає характерне для американської моделі поєднання цілей демократизації та безпеки: розвиток демократичного врядування розглядається не лише як самостійна цінність, а й як інструмент протидії гібридним загрозам. Завершення програми 2023 року збіглося із загальною переорієнтацією допомоги в умовах повномасштабної війни.

Концептуальне осмислення американського підходу у термінах теорії публічного управління дозволяє виявити його специфіку порівняно з європейською моделлю. Якщо ЄС здійснює врядування через інтеграцію, поступово включаючи країну-кандидата до власної системи багаторівневого врядування, то США реалізують модель зовнішнього сприяння, що не передбачає інтеграції реципієнта до американської інституційної системи. Американський вплив має характер цілеспрямованого програмного втручання, орієнтованого на досягнення конкретних результатів у визначених сферах. Відмінність зумовлює різну темпоральну логіку: європейський підхід орієнтований на довгострокову трансформацію з кінцевою метою членства, тоді як американський структурований навколо програмних циклів із визначеними часовими рамками та індикаторами результативності. Поєднання різних логік у межах загальної системи забезпечує водночас довгострокову стратегічну спрямованість та оперативну результативність.

Роль приватного сектору та недержавних донорів відображає характерну для американської моделі множинність джерел підтримки. Співфінансування у співвідношенні три до одного з боку інших донорів, включаючи приватний сектор, свідчить про залучення не лише державних, а й приватних ресурсів [118]. Участь приватного сектору, благодійних фондів та корпоративних донорів розширює ресурсну базу сприяння та зменшує залежність від державного фінансування. Водночас вона ускладнює координацію та потребує узгодженості зусиль різних типів донорів. Множинність джерел є ще одним проявом колективного характеру міжнародної підтримки, у якій поряд із державами та міжнародними організаціями діють приватні актори, що разом утворюють складну екосистему сприяння демократизації, концептуалізація якої як єдиного суб'єкта публічного управління відображає реальну координацію їхніх дій.

Перспективи американського сприяння значною мірою залежать від еволюції зовнішньополітичних пріоритетів США та конфігурації трансатлантичних відносин. Скорочення обсягів допомоги чи переорієнтація пріоритетів здатні відчутно вплинути на динаміку демократичних процесів в Україні. Водночас навіть за скорочення прямої допомоги збережена інституційна інфраструктура – розбудовані за роки співпраці демократичні інституції, громадянське суспільство, незалежні медіа – забезпечує певну стійкість. Результати сприяння демократизації вимірюються не лише поточними обсягами фінансування, а й накопиченим інституційним потенціалом. Диверсифікація джерел підтримки через залучення європейських та інших донорів додає системі стійкості до коливань американської політики.

Економічний вимір американського сприяння тісно пов'язаний із демократизацією. Підтримка малого і середнього бізнесу, що була пріоритетом від часу заснування представництва USAID в Україні 1992 року, має не лише економічне, а й політичне значення [118]. Розвиток незалежного підприємницького середнього класу традиційно розглядається у теорії демократизації як чинник, що сприяє утвердженню демократії, адже економічно незалежні громадяни менш вразливі до політичного тиску та схильніші

обстоювати свої права. Сприяння експорту, відновленню інфраструктури та створенню робочих місць опосередковано зміцнює соціально-економічну основу демократії [108]. Удосконалення корпоративного управління на державних підприємствах прямо пов'язане з протидією корупції та підвищенням прозорості, що становлять необхідні умови демократичного врядування.

Підтримка незалежних медіа та свободи слова потребує врахування специфіки інформаційного виміру демократизації. Незалежні медіа виконують функцію контролю за владою та забезпечення поінформованості громадян, що є необхідною умовою свідомої участі у політичному житті. Американська підтримка українських незалежних медіа, розслідувальної журналістики та проєктів медіаграмотності спрямована на зміцнення цього виміру [116]. Особливого значення підтримка набуває в умовах інформаційного протистояння з росією, що активно використовує дезінформацію як інструмент гібридної агресії. Зміцнення спроможності українського інформаційного простору протистояти дезінформації є водночас завданням демократизації та безпеки, що знову ілюструє характерне для американського підходу поєднання цих вимірів.

Система нагляду за використанням допомоги є прикладом інституціоналізації підзвітності. Конгрес США передбачив додаткове фінансування для генеральних інспекторів Державного департаменту та USAID, а також для Управління підзвітності уряду, поклавши на них нагляд за використанням коштів [120]. Спільний стратегічний план нагляду за реагуванням щодо України, розроблений генеральними інспекторами, забезпечував координацію наглядових зусиль різних відомств. Багаторівнева система нагляду відображала не лише прагнення запобігти неналежному використанню значних обсягів допомоги, а й розуміння того, що прозорість та підзвітність самі по собі є елементом сприяння демократизації. Впровадження високих стандартів фінансового контролю у практику взаємодії з українським урядом сприяє формуванню культури прозорості, що є основою демократичного врядування.

Особливість української ситуації полягає у винятковому збігу масштабів зовнішньої підтримки з міцним внутрішнім запитом на демократію та європейську інтеграцію. Безпрецедентний обсяг американської допомоги, що зробив Україну найбільшим реципієнтом USAID у світі, поєднався з мобілізацією українського суспільства навколо демократичних і проєвропейських цінностей, підтвердженою як Революцією гідності, так і опором російській агресії, а також стійко високим рівнем суспільної підтримки європейського курсу [117; 145]. Збіг створив умови, за яких зовнішнє сприяння змогло реалізувати свій потенціал, що засвідчує збереження Україною демократизаційної траєкторії навіть в умовах війни. Внесок американського підходу у демократизацію України був значним, проте він діяв у синергії з внутрішнім демократичним потенціалом, а не замість нього.

Взаємодія американського підходу з міжнародними фінансовими інституціями є важливим аспектом загальної системи зовнішньої підтримки. Використання трастових фондів Світового банку як механізму надання прямої бюджетної підтримки ілюструє тісну координацію між американською двосторонньою допомогою та багатосторонніми фінансовими інституціями [118]. Координація забезпечує додатковий рівень фінансового контролю, використовує експертизу міжнародних фінансових інституцій та посилює легітимність допомоги. Водночас вона ускладнює інституційну архітектуру підтримки, потребуючи узгодження процедур та стандартів різних акторів. Взаємодія є ще одним проявом колективного характеру міжнародної підтримки демократизації, у якій двосторонні донори, міжнародні фінансові інституції та інтеграційні об’єднання діють у тісній координації.

Запровадження елементів зворотності у формі прямих позик замість безповоротних грантів є значущою зміною у філософії американської допомоги. Вимога Розділу 507 Закону про додаткові асигнування на безпеку України 2024 фінансового року щодо узгодження плану повернення економічної допомоги відображала прагнення забезпечити стійкість підтримки та розподілити відповідальність за майбутнє відновлення [120]. Скасування у листопаді 2024

року повернення 4,65 мільярда доларів прямої бюджетної підтримки демонструвало гнучкість застосування механізму з урахуванням реального становища України [120]. Поєднання формальної умовності з практичною гнучкістю є характерним для американського підходу, що прагне водночас стимулювати відповідальну поведінку реципієнта та враховувати надзвичайні обставини воєнного часу.

Перехід від надзвичайної підтримки воєнного часу до сталої моделі сприяння розвитку становить ключовий виклик перспективного характеру. Безпрецедентне зростання масштабів допомоги після 2022 року було реакцією на надзвичайні обставини війни [117]. У міру стабілізації ситуації постає завдання переходу до сталої, передбачуваної моделі підтримки, орієнтованої на довгострокову демократичну консолідацію та відновлення. Перехід вимагає переосмислення структури допомоги, відновлення пріоритетності напрямів демократизації, відсунутих нагальними потребами воєнного часу, та забезпечення наступності реформ. Успішність переходу значною мірою визначатиме довгостроковий внесок американського сприяння у демократичну трансформацію України, а його координація з європейським процесом інтеграції забезпечуватиме когерентність загальної системи зовнішньої підтримки.

Історичний досвід американського сприяння демократизації у Центральній та Східній Європі протягом 1990-х років допомагає зрозуміти сучасний підхід до України. Після завершення «холодної війни» США реалізували масштабні програми підтримки демократичних і ринкових перетворень у країнах колишнього соціалістичного блоку, що згодом стали членами ЄС. Досвід виявив і потенціал, і обмеження зовнішнього сприяння: там, де країни мали міцні внутрішні передумови демократизації та чітку перспективу інтеграції, американська підтримка давала відчутні результати. Найбільш ефективним сприяння виявлялося у поєднанні з європейською інтеграційною перспективою, яка забезпечувала довгостроковий стимул реформ. Урок прямо застосовний до української ситуації, де американська допомога знову діє у синергії з європейською перспективою.

Підсумовуючи аналіз американського підходу до сприяння демократизації у Східній Європі, варто виокремити кілька визначальних рис. По-перше, підхід поєднує програмну допомогу розвитку демократії, пряму бюджетну підтримку, безпекове сприяння та дипломатичний тиск, утворюючи комплексний інструментарій впливу. По-друге, після 2022 року спостерігається безпрецедентне зростання масштабів допомоги за одночасного зміщення її структури від підтримки демократії до економічного відновлення та гуманітарного сприяння, що відображає адаптацію до умов повномасштабної війни. По-третє, американський підхід вирізняється гнучкістю та оперативністю, проте лишається вразливим до коливань внутрішньополітичної кон'юнктури й потребує вдосконалення механізмів нагляду. По-четверте, взаємодоповнюваність американського та європейського підходів обґрунтовує доцільність концептуалізації міжнародної спільноти як колективного суб'єкта публічного управління на наднаціональному рівні. Детальний розгляд європейського виміру становить предмет наступного підрозділу.

2.3 Реформи і принципи ЄС у сфері розвитку демократії у транзитних країнах у призмі публічного урядування

Європейський Союз є, найімовірніше, найвпливовішим зовнішнім актором у процесах демократизації країн Східної Європи, причому специфіка його впливу принципово відрізняється від моделей інших суб'єктів міжнародної спільноти. Якщо вплив США спирається переважно на програмну допомогу та безпекове сприяння, то механізм впливу ЄС тримається на унікальному поєднанні нормативної сили, перспективи членства та системи політичної обумовленості. Саме перспектива інтеграції до спільноти держав, об'єднаних спільними цінностями верховенства права, демократії та прав людини, створює потужний стимул для глибоких внутрішніх реформ. Розгляд реформ і принципів ЄС потребує аналізу нормативних засад розширення, еволюції відносин з

Україною та конкретних механізмів, через які європейський вплив трансформує політичні й інституційні системи транзитних країн.

Б. Мельниченко зазначає, що правовою основою європейського впливу є стаття 49 Договору про Європейський Союз, за якою «будь-яка європейська держава, що поважає цінності, зазначені у статті 2, і зобов'язується їх дотримуватися, може звернутися із заявою про набуття членства в Союзі» [151]. Цінності, закріплені у статті 2 Договору, охоплюють «повагу до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини» [93]. Дотримання демократичних стандартів є, отже, не лише бажаною характеристикою, а юридичною передумовою членства. Конкретизують ці вимоги Копенгагенські критерії, ухвалені на засіданні Європейської Ради 1993 року, що встановлюють політичні умови вступу – стабільність інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до меншин і їх захист.

Відносини між ЄС та Україною у сфері демократизації пройшли кілька якісно відмінних етапів. Початковий етап тримався на форматі сусідства та партнерства у межах Європейської політики сусідства, що передбачала зближення без перспективи членства. Угода про асоціацію, підписана 2014 року, ознаменувала перехід до значно глибшого рівня інтеграції. Угоду уклали у період після східного розширення ЄС та в контексті формування Європейської політики сусідства, що пояснює її початкову орієнтацію на інтеграцію без членства та на обумовленість [113]. Угода є однією з найбільш амбітних та об'ємних серед усіх угод ЄС про асоціацію з третіми країнами; вона становить комплексну рамкову угоду, що охоплює весь спектр діяльності Союзу – від торгівлі до зовнішньої та безпекової політики й співробітництва у сфері юстиції та внутрішніх справ [92; 113].

У контексті вступу до ЄС обумовленість означає засвоєння демократичних правил і практик як умов для отримання винагород – фінансової допомоги або, зрештою, членства [97]. Дієвість механізму визначає співвідношення визначеності та розміру винагороди, з одного боку, та внутрішніх витрат на

адаптацію – з іншого [98]. Європейський підхід реалізує принцип «більше за більше», за яким поглиблення інтеграції та обсяг підтримки прямо пов'язуються з прогресом реформ, і доповнюється можливістю зворотності, що передбачає згортання переваг у разі регресу [111].

Поворотним моментом стало надання Україні статусу кандидата. Російська війна агресії спонукала три країни, що мали угоди про асоціацію з ЄС, – Україну, Грузію та Молдову – подати заявки на членство, висловивши прагнення своїх народів жити у вільних і демократичних країнах [115].

23 червня 2022 року Європейська Рада надала статус кандидата Україні та Молдові, водночас визнавши європейську перспективу Грузії [115]. Крок засвідчив трансформацію політики розширення, яка в умовах зростання російської загрози миру та стабільності в Європі стала розглядатися як найпотужніший геополітичний інструмент у розпорядженні ЄС [115].

Подальша еволюція позначена переходом до фази практичних переговорів про вступ. У звіті щодо України 2024 року Європейська Комісія окреслила процес, що мав привести до офіційного відкриття переговорів у червні 2024 року, зазначивши, що залишкові кроки завершено, а реформи визнано задовільними [127]. 21 червня 2024 року Рада затвердила переговорну рамку відповідно до переглянутої методології розширення [110; 111]. Методологія покликана пожвавити процес приєднання, надавши йому більшої передбачуваності, довіри та динамічності й сильнішого політичного керування на основі об'єктивних критеріїв та суворої позитивної і негативної обумовленості з можливістю зворотності [111].

Переговорний процес структурується навколо тематичних кластерів, причому переговори розпочинаються з кластера «Основи» (Fundamentals), що охоплює верховенство права, функціонування демократичних інституцій, реформу державного управління та критерії економічного врядування. Пріоритетність кластера відображає позицію ЄС: саме демократичні та правові реформи становлять фундамент усього процесу інтеграції [146]. Починаючи з червня 2024 року, лідери ЄС у Європейській Раді неодноразово закликали Раду

без зволікань відкрити переговорні кластери, розпочавши з кластера основ, відповідно до методології розширення та підходу, заснованого на заслугах [110].

Дослідники виокремлюють два запобіжники, що мають убезпечити демократичну консолідацію України від ризиків змін в умовах воєнного стану [147-149]. Перший: українське суспільство лишається твердо відданим демократичним цінностям та європейській інтеграції, причому тенденція до централізації влади не залишається непоміченою громадянами. Українському громадянському суспільству та європейським партнерам рекомендується й далі уважно моніторити зміни у балансі влади та взаємодії між державою і місцевим самоврядуванням, парламентом, правоохоронними й антикорупційними органами та судовою системою [114]. Другий запобіжник – меритократичний характер вступу до ЄС та сувора обумовленість підтримки, ключові механізми закріплення й подальшого просування демократичних та структурних перетворень. Зайві затримки, втім, несуть ризик дестабілізації внутрішньої ситуації у воєнній Україні [114].

Фінансовий вимір європейського впливу реалізується через спеціалізовані механізми, пов’язані з виконанням реформ. Центральним інструментом став механізм Ukraine Facility, через який 2024 року виплачено 16 мільярдів євро [109; 110]. Механізм пов’язує надання коштів із прогресом реформ, зокрема у протидії корупції, прозорості, корпоративному управлінні та оборонних закупівлях. Функціонування механізму оголило суперечність позицій: українські урядовці вважали, що прогрес реформ не отримує належної винагороди та достатнього фінансування, тоді як представники громадянського суспільства критикували ЄС за надмірну м’якість і вивільнення коштів до повного впровадження реформ, особливо на тлі централізації влади, що виходила за межі суворо необхідного в умовах воєнного стану [109].

Дієвість механізму ілюструє реформа судової системи, відображена у звіті Freedom House «Nations in Transit 2024». За даними звіту, оцінка за категорією «Судова рамка та незалежність» покращилася з 2,25 до 2,50 завдяки впровадженню законодавства, що дозволяє заповнювати вакантні посади у

Конституційному Суді України, а також формуванню Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, що розблокувало процес перевірки та призначення суддів [105]. Покращення є прямим наслідком реформ на виконання вимог європейської інтеграції та доводить, що механізм обумовленості здатний стимулювати конкретні інституційні зміни навіть в умовах воєнного стану.

Той самий звіт оголює і складність застосування європейських стандартів у чутливих сферах. Розгляд Венеційською комісією Закону України «Про національні меншини (спільноти)» виявив напруження між вимогами захисту прав меншин, що становлять частину Копенгагенських критеріїв, та міркуваннями національної безпеки в умовах війни з росією [92; 124]. Після критики комісії щодо обмеження використання мов меншин, зокрема російської, у медіа, освіті та видавничій справі уряд переглянув закон, частково врахувавши рекомендації. Подальша критика з боку українських активістів, які стверджували, що запропоновані зміни можуть уможливити «масштабну русифікацію» теле- та радіомовлення й книговидання, засвідчила, наскільки складно узгоджувати універсальні європейські стандарти зі специфічним безпековим контекстом країни, що зазнає збройної агресії.

Дієвість європейського впливу обмежують внутрішні особливості самого Союзу. Процес розширення вимагає одностайності держав-членів на кожному етапі – від оцінки прогресу до остаточної ратифікації, що відкриває можливості для національних вето [123].

Угорщина під керівництвом Орбана В. стала найвідвертішим опонентом вступу України до ЄС, а Словаччина пов’язувала свою підтримку зі «суворим тлумаченням» умов приєднання [123]. Ці країни, разом із праворадикальними та популістськими партіями у багатьох державах ЄС, наголошували також на нібито нестійкості впливу України на бюджет Союзу. Інституційна вразливість процесу створює ризик блокування геополітично обґрунтованого рішення про інтеграцію України внутрішньополітичними міркуваннями окремих держав-членів.

Для подолання вразливості Європейський Парламент рекомендував оновити політику розширення, зробивши її гнучкішою, динамічнішою та винагороджувальнішою з урахуванням політичних реалій і нового геополітичного контексту, створеного російською війною агресії, за збереження меритократичного характеру процесу [115]. Серед рекомендацій – посилення спроможності ЄС діяти шляхом реформування ухвалення рішень, у тому числі через запровадження голосування кваліфікованою більшістю у сферах, релевантних для приєднання, та скасування вимоги одностайності при ухваленні рішення про початок переговорів [115]. Реалізація рекомендацій здатна суттєво підвищити дієвість європейського механізму, зменшивши залежність процесу від позицій окремих держав-членів.

Осмислення європейського підходу у термінах теорії публічного управління дозволяє розглядати Європейський Союз як наднаціонального суб'єкта публічного управління, що врядує за допомогою специфічного інструментарію. На відміну від класичної держави, ЄС не володіє монополією на легітимне застосування примусу щодо країн-кандидатів; його управлінський вплив реалізується через нормативну силу, систему стимулів та механізми моніторингу й оцінювання. Вплив має характер «врядування на відстані» (governance at a distance), за якого зовнішній актор формує політичні та інституційні рішення суверенної держави не через прямий примус, а через структурування простору можливостей – пов'язування бажаних винагород із виконанням визначених умов. Така форма управлінського впливу обґрунтовує концептуалізацію міжнародної спільноти як суб'єкта публічного управління на наднаціональному рівні.

Емпіричні дані Freedom House засвідчують відносну дієвість європейського підходу у випадку України на тлі загальної регіональної тенденції. Тоді як «Nations in Transit 2025» зафіксував контраст між загальним регіональним занепадом і збереженням демократизаційної траєкторії України на тлі повномасштабної війни є непрямим свідченням дієвості європейської

перспективи як чинника, що утримує країну на демократичному курсі навіть в умовах екзистенційної загрози.

Концепція європеїзації потребує уточнення у частині механізмів засвоєння норм. У науковій літературі розрізняють кілька логік, за якими відбувається європеїзація [128; 129]. Логіка наслідків передбачає, що актори приймають європейські норми внаслідок раціонального розрахунку витрат і вигод, де головною вигодою є винагороди, пов'язані з інтеграцією. Логіка доречності передбачає, що засвоєння норм відбувається через соціалізацію та переконання, коли європейські стандарти приймаються як такі, що відповідають уявленням про належну поведінку. У випадку України діють обидві логіки: раціональний розрахунок, пов'язаний із перспективою членства та фінансовою підтримкою, поєднується з глибокою ціннісною прихильністю значної частини українського суспільства до європейського вибору, що особливо виразно проявилася під час Революції Гідності та після початку повномасштабної війни.

Механізм Копенгагенських критеріїв заслуговує на докладніший розгляд як ключовий інструмент демократичної обумовленості. Політичний критерій, що вимагає стабільності інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до меншин і їх захист, є передумовою відкриття переговорів про вступ. Оцінку відповідності здійснює Європейська Комісія на основі систематичного моніторингу, результати якого відображаються у щорічних звітах про розширення. У звіті щодо України 2024 року Комісія констатувала певний рівень підготовленості у функціонуванні судової системи, відзначивши роль новосформованих інституцій – Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя [127]. Деталізована оцінка за окремими аспектами демократичного врядування показує, наскільки предметним є європейський механізм моніторингу, що значно перевершує загальні політичні декларації за рівнем впливу на національну політику.

Структурування переговорів за тематичними кластерами є методологічною інновацією переглянутого підходу ЄС. Поділ на шість кластерів – основи; внутрішній ринок; конкурентоспроможність та інклюзивне зростання;

зелений порядок денний і стале сполучення; ресурси, сільське господарство та згуртованість; зовнішні відносини – забезпечує системність переговорів. Принципово, що кластер «Основи» відкривається першим і закривається останнім [110; 136]. Архітектура закріплює центральність демократичних та правових реформ, унеможливлюючи технічне просування за іншими напрямами без належного прогресу у фундаментальних питаннях демократії та верховенства права.

Принцип меритократичності вступу потребує осмислення у контексті напруження між геополітичними та нормативними мотивами розширення. Рішення про надання Україні статусу кандидата та відкриття переговорів було значною мірою геополітичним, зумовленим російською агресією та прагненням ЄС закріпити європейський вибір України. Водночас інституції ЄС послідовно підкреслювали, що приєднання не є дискреційною політичною винагородою, а ґрунтується на об'єктивній оцінці виконання критеріїв [115; 123]. Напруження між геополітичною доцільністю прискорення інтеграції та нормативною вимогою дотримання стандартів становить характерну дилему сучасної політики розширення. Її розв'язання відбувається через формулу, за якої політична воля до інтеграції поєднується зі збереженням суворості оцінки реформ, що має забезпечити і швидкість, і якість демократичної трансформації.

Детальний розгляд механізму Ukraine Facility розкриває еволюцію підходів ЄС до фінансування реформ. На відміну від попередніх форм макрофінансової допомоги, що надавалася окремими траншами, Ukraine Facility є комплексним середньостроковим механізмом, структурованим навколо Плану України – стратегічного документа, що визначає послідовність реформ та інвестицій на кілька років [110]. Структура забезпечує передбачуваність фінансування для української сторони та чітке пов'язування коштів із реформами для європейської. План України охоплює як макроекономічну стабілізацію, так і структурні реформи у сферах верховенства права, державного управління, управління державними фінансами та секторальної політики. Прив'язка виплат до виконання визначених кроків реалізує принцип

обумовленості у найрозвиненішій формі, перетворюючи фінансову підтримку на дієвий важіль стимулювання реформ.

Роль громадянського суспільства як учасника механізму обумовленості часто залишається поза увагою. На відміну від суто міждержавної взаємодії, європейський механізм передбачає залучення організацій громадянського суспільства до моніторингу реформ та оцінки їх відповідності європейським стандартам. Українські неурядові організації, що спеціалізуються на антикорупційній політиці, судовій реформі та верховенстві права, відіграють роль незалежного контролера, який оцінює реальний стан реформ незалежно від офіційних звітів уряду [134; 135]. Участь громадянського суспільства посилює дієвість механізму, забезпечуючи зворотний зв'язок та запобігаючи імітації реформ. Вона ж ілюструє складну конфігурацію європейського впливу, у якій взаємодіють наднаціональні інституції, національний уряд та внутрішні недержавні актори, що відповідає концепції багаторівневого врядування.

Антикорупційну ініціативу ЄС (EUACI) варто згадати як приклад спеціалізованого інструмента підтримки. Запущена у новій фазі у січні 2024 року, ініціатива зосереджується на зниженні корупції в Україні, просуванні антикорупційних реформ та реалізації відновлення у постраждалих від війни регіонах з акцентом на прозорість, підзвітність та доброчесність [136]. У травні 2025 року уряд України ухвалив Дорожню карту верховенства права, що окреслює комплексну послідовність реформ для зміцнення незалежності судової влади, підвищення ефективності антикорупційних інституцій та узгодження з європейськими стандартами [136]. Дорожня карта ілюструє характерну для європейського підходу методологію поетапного, верифіковного просування за конкретними індикаторами.

Свобода медіа є окремим виміром європейського підходу з огляду на включення узгодження законодавства про аудіовізуальні медіа до семи рекомендацій. Свобода медіа та плюралізм медійного середовища – необхідні умови функціонування демократії, адже забезпечують поінформованість громадян та публічний контроль за владою. Європейські стандарти

передбачають незалежність регуляторних органів, прозорість власності на медіа, захист журналістів та забезпечення плюралізму [123]. Реформування українського медійного законодавства відповідно до цих стандартів ускладнюється умовами війни та потребою протидії російській дезінформації. Узгодження вимог свободи медіа з міркуваннями інформаційної безпеки воєнного часу становить характерну дилему, що потребує тонкого балансування за участю європейських експертних інституцій.

Підтримка децентралізації та місцевого демократичного врядування часто залишається у тіні помітніших аспектів інтеграції. Реформа децентралізації, що вважається одним із найуспішніших перетворень в Україні, узгоджується з європейськими принципами субсидіарності та місцевого самоврядування, закріпленими у Європейській хартії місцевого самоврядування. Зміцнення місцевого демократичного врядування наближає прийняття рішень до громадян, підвищує підзвітність влади та забезпечує безпосередню участь громадян в управлінні. Європейська підтримка реформи доповнює американське сприяння, утворюючи узгоджений вплив на розвиток місцевої демократії. В умовах воєнного стану та тенденцій до централізації збереження здобутків децентралізації потребує постійної уваги, причому європейські партнери та українське громадянське суспільство наголошують на необхідності моніторингу балансу між державою та місцевим самоврядуванням [114].

Конкретизація механізму обумовленості найвиразніше проявилася у системі семи рекомендацій, що супроводжували надання Україні статусу кандидата. Рекомендувавши 17 червня 2022 року надати Україні статус кандидата, Європейська Комісія визначила сім невідкладних пріоритетів: реформа Конституційного Суду України; продовження судової реформи; антикорупційні заходи, включно з урядуванням Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Національного антикорупційного бюро України (НАБУ); правила протидії відмиванню коштів; імплементація антиолігархічного закону відповідно до висновків Венеційської комісії; узгодження законодавства про аудіовізуальні медіа; перегляд законодавства про

національні меншини [123; 135]. Система рекомендацій є класичним прикладом деталізованої обумовленості, що пов'язує просування інтеграції з виконанням конкретних, верифіковних кроків реформ.

Моніторинг виконання семи рекомендацій ілюструє динаміку реформ під впливом обумовленості. Незалежні оцінки засвідчували поступове зростання загального показника виконання, причому найбільший прогрес спостерігався у реформі Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, а також у зміцненні антикорупційних інституцій [134]. Виконання окремих рекомендацій, зокрема щодо імплементації антиолігархічного закону, фактично загальмувалося через очікування висновку Венеційської комісії, причому є підстави вважати, що ЄС переглянув своє ставлення до цього критерію, розглядаючи інші механізми подолання надмірного впливу олігархів як ефективніші за пряму імплементацію закону [134]. Гнучкість у застосуванні обумовленості показує, що європейський механізм не є механічним відліком виконаних пунктів, а передбачає оцінку сутнісного прогресу.

Антикорупційний вимір європейської обумовленості має центральне значення для демократичної консолідації. Європейська Комісія у звіті 2024 року відзначила прогрес України у запобіганні та протидії корупції – зокрема через зміцнення антикорупційної інституційної рамки, посилення незалежності й інституційної спроможності САП, НАБУ та Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), а також через набуття досвіду досудового розслідування, судового розгляду та винесення вироків у справах щодо корупції на високому рівні [133]. Комісія наголосила на потребі поступово розширити повноваження керівника САП та внести зміни до процесуального законодавства задля запобігання процесуальним зловживанням під час судового розгляду [133]. Структурованість рекомендацій показує глибину європейського впливу на формування антикорупційної політики України.

Інтеграція антикорупційної політики у структуру переговорів є інноваційним елементом підходу ЄС. Переговорна рамка передбачає наскрізне впровадження антикорупційної політики у всіх релевантних розділах,

встановлюючи, що жоден розділ не може бути попередньо закритий до впровадження достатньої антикорупційної політики [136]. Особливе значення мають Розділ 23 «Судова система та фундаментальні права» і Розділ 24 «Юстиція, свобода та безпека», що охоплюють ключові вимоги верховенства права та протидії корупції; Розділ 23 містить окремий акцент на боротьбі з корупцією [136]. Архітектура переговорів робить антикорупційну реформу не одним із технічних завдань, а наскрізним пріоритетом, від якого залежить просування за всіма напрямами.

Криза антикорупційних органів продемонструвала водночас і крихкість прогресу, і дієвість поєднання зовнішнього тиску з внутрішньою мобілізацією. Спроба поставити НАБУ та САП під урядовий контроль, підтримана голосуванням парламенту, була згодом скасована після масових протестів та реакції європейських партнерів [123]. Епізод оголює кілька закономірностей. Реформи, досягнуті під впливом обумовленості, лишаються вразливими до спроб відкату. Дієвість їх захисту забезпечує синергія зовнішнього тиску європейських партнерів та внутрішньої мобілізації громадянського суспільства. Здатність української системи до самокорекції під впливом цих чинників свідчить про збереження демократичного потенціалу країни, що відповідає її класифікації як гібридного режиму, що демократизується.

Розбіжність траєкторій України, Молдови та Грузії після надання їм статусу кандидата чи європейської перспективи емпірично підтверджує умовний характер дієвості європейського впливу. Україна та Молдова продемонстрували послідовне просування реформ і поглиблення інтеграції, тоді як Грузія обрала автократизаційний курс, що призвів до фактичного заморожування її європейського шляху [51; 52]. Розподіл не пояснюється відмінностями у рівні початкової підготовленості чи інтенсивності європейської підтримки, які були порівнянними, а зумовлюється насамперед політичним вибором правлячих еліт. ЄС відреагував диференційовано: щодо України та Молдови продовжив позитивну обумовленість, відкриваючи нові етапи інтеграції, а щодо Грузії перейшов до негативної обумовленості, заморозивши

етапи приєднання та обмеживши підтримку [139]. Диференційована реакція демонструє дієвість принципу зворотності.

Таблиця 2.2. Порівняння американського та європейського підходів до сприяння демократизації України

Критерій	Підхід США	Підхід ЄС
Основа впливу	програмна допомога, пряма бюджетна та безпекова підтримка	нормативна сила, перспектива членства, обумовленість
Головний стимул	фінансові й матеріальні ресурси, безпекове сприяння	членство в ЄС, інтеграція до спільного простору
Темпоральний горизонт	коротко- і середньостроковий, програмні цикли	довгостроковий, кінцева мета членства
Сильні сторони	гнучкість, оперативність, значні ресурси	інституційна стійкість, нормативна глибина, системність
Слабкі сторони	залежність від внутрішньополітичної кон'юнктури донора	повільність, бюрократизованість, ризик національних вето
Тип врядування	зовнішнє програмне сприяння	інтеграційне «врядування на відстані»

Таблиця складена автором на основі аналізу джерел [89-93; 113; 98-115; 118-124; 138-142].

Концептуальне узагальнення європейського підходу дозволяє розглядати його як найрозвиненішу форму наднаціонального врядування серед усіх суб'єктів міжнародної спільноти. На відміну від американського сприяння, що зберігає характер зовнішньої допомоги, європейська інтеграція передбачає поступове включення країни-кандидата до власної системи врядування, фактичне формування її інституцій, правової системи та управлінських практик відповідно до європейських стандартів. Процес виходить далеко за межі традиційного зовнішнього впливу, наближаючись до спільного врядування, у якому наднаціональні інституції та національні органи діють у межах єдиної багаторівневої системи. Європейський підхід найпереконливіше демонструє

спроможність міжнародної спільноти виступати суб'єктом публічного управління, що не лише впливає на національну політику ззовні, а й бере безпосередню участь у формуванні системи врядування країни-партнера.

Політика розширення традиційно вважається найуспішнішим інструментом зовнішнього впливу ЄС, що забезпечив демократичну трансформацію країн Центральної та Східної Європи у межах розширень 2004 та 2007 років. Цей успіх відтворений у низці наукової літератури, присвяченої механізмам європеїзації та обумовленості [97; 128; 129]. Досвід попередніх розширень виявив і обмеження європейського підходу, зокрема проблему стійкості реформ після вступу, коли зникнення головного стимулу – перспективи членства – послаблювало мотивацію підтримувати демократичні стандарти. Феномен, що дістав назву «втоми від обумовленості» є важливим застереженням для розуміння довгострокової дієвості європейського впливу на демократизацію України.

Порівняння європейського підходу до України з підходом до країн Західних Балкан виявляє специфіку українського випадку. Країни Західних Балкан перебувають у процесі інтеграції тривалий час, причому їхній прогрес характеризується нерівномірністю та періодами стагнації. Тривале очікування членства без чіткої перспективи його досягнення породило у регіоні явище «втоми від розширення» як з боку країн-кандидатів, так і з боку ЄС [123]. Український випадок вирізняється безпрецедентною динамікою – від подання заявки до відкриття переговорів минуло близько двох років, що значно швидше за досвід балканських країн. Динаміку зумовив геополітичний контекст війни, що надав українській інтеграції особливої терміновості. Прискорення процесу, втім, не повинно відбуватися коштом якості реформ, що становить характерну напругу сучасної політики розширення.

Розбіжність траєкторій України, Молдови та Грузії після надання їм статусу кандидата чи європейської перспективи емпірично підтверджує умовний характер дієвості європейського впливу. Розподіл не пояснюється відмінностями у рівні початкової підготовленості чи інтенсивності європейської

підтримки, які були порівнюваними, а зумовлюється насамперед політичним вибором правлячих еліт. Як ми наголошували вище, ЄС відреагував диференційовано: щодо України та Молдови продовжив позитивну обумовленість, відкриваючи нові етапи інтеграції, а щодо Грузії перейшов до негативної обумовленості, заморозивши етапи приєднання та обмеживши підтримку [139]. Диференційована реакція демонструє дієвість принципу зворотності та підтверджує, що європейський механізм здатний як винагороджувати прогрес, так і реагувати на відкат.

Аналіз грузинського випадку має значення для оцінки меж європейського впливу, оскільки демонструє ситуацію, коли механізм обумовленості виявляється неспроможним запобігти демократичному відкату. Попри широку суспільну підтримку інтеграції в Грузії, правляча партія обрала курс, що суперечить європейським стандартам, ухваливши законодавство, подібне до російських репресивних практик [140]. ЄС, назвавши Грузію кандидатом «лише за назвою», фактично визнав обмеженість свого впливу за відсутності політичної волі правлячих еліт. Висновок прямо стосується українського випадку: збереження Україною демократизаційної траєкторії не є автоматичним наслідком європейської перспективи, а результатом збігу зовнішніх стимулів із внутрішнім політичним вибором на користь демократії та інтеграції. Стійкість цього вибору залежить від збереження достовірності європейської перспективи та послідовності внутрішньої політичної волі.

Осмислення європейського підходу у термінах теорії врядування дозволяє виявити його гібридну природу. ЄС реалізує специфічну форму управлінського впливу, що поєднує елементи ієрархії, ринку та мережі. Ієрархічний елемент проявляється в обов’язковості нормативного доробку для держав-членів та у структурованості переговорного процесу. Ринковий елемент полягає у системі стимулів і винагород, що структурують поведінку країн-кандидатів через раціональний розрахунок. Мережевий елемент реалізується через залучення множини акторів – національних урядів, наднаціональних інституцій, громадянського суспільства – до процесів узгодження політики [128; 129].

Гібридна форма врядування, що не зводиться до жодної з класичних моделей, становить сутність європейського впливу на демократизацію та обґрунтовує розгляд ЄС як повноправного суб'єкта публічного управління на наднаціональному рівні.

Перспективи європейського впливу пов'язані із взаємозалежністю між успіхом інтеграції та еволюцією самого Союзу. Інтеграція України, як і інших нових кандидатів, ставить перед ЄС завдання внутрішнього реформування – перегляду ухвалення рішень, бюджетної політики та інституційної структури. Здатність ЄС здійснити реформування значною мірою визначатиме його спроможність забезпечити дієвість політики розширення як інструмента демократизації. Демократична трансформація України та внутрішня еволюція Союзу постають як взаємопов'язані процеси: успіх української інтеграції залежить від реформування ЄС, а перспектива розширення стимулює внутрішні зміни в Союзі. Взаємозалежність увиразнює багатовимірність європейського впливу, що виходить за межі простої передачі норм та охоплює взаємну адаптацію обох сторін інтеграційного процесу.

Узагальнена оцінка дієвості європейського підходу потребує зваженості, що уникає як надмірного оптимізму, так і невиправданого скептицизму. Європейський вплив забезпечив активацію потужного механізму реформ, що засвідчують покращення окремих демократичних показників та просування у виконанні рекомендацій навіть в умовах війни [105; 134]. Водночас збереження Україною статусу гібридного режиму, зниження довіри до інституцій влади та крихкість досягнутого прогресу свідчать про обмеженість зовнішнього впливу та незавершеність демократичної консолідації [105]. Європейська інтеграція є потужним, але не всемогутнім інструментом демократизації, дієвість якого залежить від поєднання зовнішнього стимулювання з внутрішнім запитом на реформи. Український випадок підтверджує, що найбільший ефект досягається саме за такого поєднання, коли європейська перспектива резонує з прагненнями суспільства.

Дискусія щодо реформування ухвалення рішень ЄС має безпосереднє значення для дієвості європейського сприяння. Пропозиції щодо запровадження голосування кваліфікованою більшістю замість одностайності у питаннях, релевантних для приєднання, та щодо скасування вимоги одностайності при ухваленні рішення про початок переговорів спрямовані на зменшення вразливості процесу до національних вето [115]. Реалізація пропозицій підвищила б передбачуваність та довіру до європейської перспективи, посиливши стимулюючий вплив обумовленості. Реформа стикається з опором держав-членів, що не бажають відмовлятися від права вето як інструмента впливу. Розв'язання інституційної дилеми визначатиме майбутню дієвість політики розширення як інструмента демократизації, у тому числі щодо України.

Вимір верховенства права є наскрізним пріоритетом інтеграції. Верховенство права становить не лише одну з категорій оцінювання, а фундаментальний принцип, що пронизує всі аспекти європейської інтеграції. Реформа судової системи, забезпечення незалежності судів, протидія корупції, ефективність правоохоронних органів розглядаються ЄС як взаємопов'язані елементи єдиної системи [127; 136]. Покращення оцінки України за категорією судової рамки та незалежності є результатом саме цього комплексного тиску на реформування системи правосуддя [105]. Формування Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, що розблокувало процес перевірки та призначення суддів, ілюструє здатність європейського механізму стимулювати конкретні інституційні зміни у чутливій сфері, де внутрішній опір реформам традиційно є значним.

Проблема захисту прав національних меншин ілюструє найскладніший вимір європейської обумовленості в українському контексті. Розгляд Венеційською комісією Закону України «Про національні меншини (спільноти)» виявив фундаментальне напруження між європейськими стандартами захисту мовних прав меншин та міркуваннями національної безпеки в умовах війни з росією [92; 124]. Критика комісії щодо обмеження використання мов меншин, зокрема російської, у сфері медіа, освіти та видавничої діяльності, та подальша

реакція української сторони демонструють складність застосування універсальних стандартів у специфічному безпековому контексті. Випадок засвідчує, що європейська обумовленість не є механічним нав'язуванням стандартів, а передбачає діалог та пошук балансу між загальними принципами та конкретними обставинами, у якому ключову роль відіграє експертний авторитет наднаціональних інституцій.

Значення європейської перспективи як чинника внутрішньої стабільності України в умовах війни заслуговує на окремий наголос. Перспектива членства в ЄС виконує не лише функцію стимулу реформ, а й функцію консолідації суспільства навколо спільної мети. В умовах екзистенційної загрози чітка європейська перспектива надає сенсу жертвам та зусиллям, мобілізує суспільну підтримку реформ і зміцнює стійкість держави. Саме тому експерти наголошують, що зайві затримки у процесі інтеграції несуть ризик дестабілізації внутрішньої ситуації у воєнній Україні [114]. Обставина накладає на Європейський Союз особливу відповідальність: європейська перспектива має лишатися достовірною та підкріпленою реальним прогресом, оскільки її девальвація здатна послабити не лише мотивацію реформ, а й загальну стійкість української держави перед обличчям агресії.

Структура переговорного процесу навколо тридцяти п'яти розділів нормативного доробку ЄС заслуговує на детальніший розгляд у частині демократичного виміру. Серед усіх розділів acquis особливе значення для демократизації мають Розділ 23 «Судова система та фундаментальні права» та Розділ 24 «Юстиція, свобода та безпека», що охоплюють ключові вимоги верховенства права та протидії корупції; Розділ 23 включає окремий акцент на боротьбі з корупцією [136]. Принциповою методологічною інновацією є те, що жоден розділ не може бути попередньо закритий до впровадження достатньої антикорупційної політики, причому антикорупційна політика підлягає наскрізному впровадженню у всіх релевантних розділах [136]. Так, структура переговорів закріплює пріоритетність демократичних та правових реформ,

унеможливлюючи технічне просування інтеграції без сутнісного прогресу у фундаментальних питаннях.

Дорожня карта 0верховенства права, ухвалення якої передбачено у межах переговорного процесу, є інструментом структурування реформ у фундаментальній для демократизації сфері. Документ окреслює комплексну послідовність реформ, спрямованих на зміцнення незалежності судової влади, підвищення ефективності антикорупційних інституцій та забезпечення узгодженості з європейськими стандартами [136]. Деталізація реформ у форматі дорожньої карти ілюструє характерну для європейського підходу методологію поетапного, верифіковного просування, що дозволяє і країні-кандидату, і європейським інституціям відстежувати прогрес за конкретними індикаторами. Заходи охоплюють зміцнення незалежності антикорупційних органів та розширення їх юрисдикції, реформування процедури добору й звільнення Генерального прокурора за участю Венеційської комісії, запровадження прозорої системи добору прокурорів на керівні посади та підвищення прозорості судових процедур.

Порівняльний аналіз європейського підходу до України з досвідом попередніх розширень дозволяє виявити спадкоємність і новації. Спадкоємність полягає у застосуванні тих самих базових механізмів – Копенгагенських критеріїв, обумовленості, моніторингу прогресу, поетапних переговорів. Новації зумовлені як уроками попередніх розширень, так і безпрецедентним контекстом української інтеграції. Уроки попередніх розширень спонукали ЄС посилити акцент на верховенстві права та запровадити принцип зворотності [111]. Безпрецедентний контекст війни зумовив потребу адаптації стандартних механізмів до умов воєнного стану. Поєднання перевірених інструментів із новими підходами характеризує сучасну політику розширення, що еволюціонує під впливом накопиченого досвіду та нових викликів.

Порівняльна оцінка дієвості європейського підходу у випадку України потребує врахування унікальності контексту повномасштабної війни. Жодна з попередніх країн-кандидатів не проходила процес європейської інтеграції в

умовах повномасштабної збройної агресії та воєнного стану. Обставина створює безпрецедентні виклики для застосування стандартних механізмів обумовленості: вимоги щодо проведення виборів, забезпечення політичного плюралізму та повного дотримання громадянських свобод стикаються з об'єктивними обмеженнями воєнного часу [105; 114]. Водночас контекст війни посилює мотивацію України до інтеграції, надаючи європейському вибору екзистенційного виміру. Здатність ЄС адаптувати свої механізми до цього контексту, зберігаючи водночас суворість оцінки фундаментальних реформ та враховуючи реалії війни, визначатиме як успіх української інтеграції, так і еволюцію самої політики розширення.

Зіставлення трьох розглянутих вимірів участі міжнародної спільноти – політико-правових основ, американського та європейського підходів – дозволяє сформулювати цілісне бачення механізму наднаціонального публічного управління у сфері демократизації. Політико-правові основи задають нормативну та теоретичну рамку, у межах якої діють конкретні суб'єкти. Американський підхід репрезентує модель зовнішнього програмного сприяння, що вирізняється ресурсним потенціалом, оперативністю та поєднанням демократизаційного й безпекового вимірів. Європейський підхід репрезентує модель інтеграційного врядування, що вирізняється нормативною глибиною, системністю та потужним стимулом перспективи членства. Підходи не є взаємозамінними альтернативами, а взаємодоповнюваними складовими єдиної системи, у якій кожен суб'єкт робить специфічний внесок відповідно до своєї природи та інструментарію.

Порівняльний досвід України, Молдови та Грузії дозволяє сформулювати важливий теоретичний висновок щодо умов дієвості наднаціонального публічного управління. На відміну від класичного державного управління, що спирається на монополію легітимного примусу, цей вид управління реалізується через структурування простору можливостей та стимулів, а не через пряме владне розпорядження [139; 140]. Там, де такий внутрішній суб'єкт відсутній або обирає протилежний курс, наднаціональне управління виявляється

неспроможним досягти цілей, що засвідчує грузинський випадок. Там, де внутрішній запит на демократію резонує із зовнішніми стимулами, як в Україні та Молдові, наднаціональне управління реалізує свій потенціал. Міжнародна спільнота як суб'єкт публічного управління діє не директивно, а кооперативно, у партнерстві з внутрішніми демократичними силами.

Зіставлення американського та європейського підходів виявило їхню взаємодоповнюваність: американська допомога забезпечує оперативне реагування та ресурсну підтримку, а європейська інтеграція задає довгострокову нормативну траєкторію демократичної консолідації. Поєднання різних суб'єктів міжнародної спільноти – ЄС, США, ООН, Ради Європи, ОБСЄ, міжнародних фінансових інституцій – у скоординовану систему підтримки обґрунтовує центральну тезу дослідження про доцільність концептуалізації міжнародної спільноти як колективного суб'єкта публічного управління на наднаціональному рівні, що і становить наукову новизну запропонованого підходу. Узагальнений механізм такого впливу подано на рис. 2.1.

Рис. 2.1 Напрями впливу міжнародної спільноти на демократизацію в Україні.

Авторська розробка

Узагальнення аналізу реформ і принципів ЄС дозволяє виокремити визначальні риси європейського підходу. По-перше, європейський вплив ґрунтується на унікальному поєднанні нормативної сили, перспективи членства та системи політичної обумовленості, що відрізняє його від моделей інших

суб’єктів. По-друге, вплив реалізується через структуровані механізми – Копенгагенські критерії, переговорні кластери, фінансову підтримку, пов’язану з реформами, – які забезпечують його системність і довгострокову спрямованість. По-третє, дієвість підходу обмежують внутрішні вразливості ЄС, насамперед вимога одностайності та можливість національних вето, що потребує реформування ухвалення рішень. По-четверте, концептуалізація ЄС як наднаціонального суб’єкта публічного управління, що здійснює «врядування на відстані» через структурування простору можливостей, обґрунтовує ширшу тезу про міжнародну спільноту як колективного суб’єкта публічного управління.

Висновки до Розділу 2

Дослідження сучасного стану участі міжнародної спільноти у підтримці демократичних реформ у Східній Європі дозволяє сформулювати низку узагальнень. Участь міжнародної спільноти спирається на багаторівневу нормативну систему, що поєднує універсальні міжнародно-правові стандарти, регіональні європейські механізми, договірні інструменти та фінансово-інституційні механізми обумовленості. Сукупність цих рівнів утворює цілісну систему політико-правового впливу, суб’єктом якого виступає міжнародна спільнота як колективний актор наднаціонального публічного управління.

Теоретичне обґрунтування участі міжнародної спільноти забезпечують концепції зв’язку та важелів, європеїзації та політичної обумовленості. Аналіз підтвердив центральне положення цих концепцій: найдієвішим чинником усталеної демократизації є не стільки прямий зовнішній тиск, скільки щільність зв’язків транзитної країни із західним світом та інтеграція до спільноти демократичних держав. Інтенсифікація зв’язків України з ЄС і західними інституціями після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення 2022 року, формує структурні передумови демократичної консолідації навіть в умовах війни.

Емпіричний аналіз за даними Freedom House засвідчив, що Україну вперше віднесено до категорії режимів, що демократизуються. Показник одночасно підтверджує і вразливість демократичних інституцій країни, і збереження демократичного вектора. Порівняння траєкторій України, Молдови та Грузії в межах єдиної рамки європейської обумовленості довело, що зовнішнє сприяння є дієвим лише за наявності внутрішнього запиту та політичної волі: там, де обумовленість резонує з прагненнями еліт і суспільства, вона запускає механізм реформ, а там, де еліти обирають автократизаційний курс, зовнішні стимули виявляються недостатніми.

Аналіз американського підходу показав, що він поєднує програмну допомогу розвитку демократії, пряму бюджетну підтримку, безпекове сприяння та дипломатичний тиск. Після 2022 року спостерігалося безпрецедентне зростання масштабів допомоги за одночасного зміщення її структури від підтримки демократії до економічного відновлення та гуманітарного сприяння. Американський підхід вирізняється гнучкістю й оперативністю, проте лишається вразливим до коливань внутрішньополітичної кон'юнктури країни-донора та потребує вдосконалення механізмів нагляду.

Аналіз європейського підходу довів, що він ґрунтується на унікальному поєднанні нормативної сили, перспективи членства та системи політичної обумовленості, реалізованих через структуровані механізми – Копенгагенські критерії, переговорні кластери, систему семи рекомендацій, механізм Ukraine Facility. Дієвість підходу засвідчує покращення оцінки України за категорією судової рамки та незалежності з 2,25 до 2,50, тоді як його обмеження пов'язані з внутрішніми вразливостями ЄС, насамперед вимогою одностайності та можливістю національних вето. Європейський підхід є найрозвиненішою формою наднаціонального врядування, що передбачає поступове включення країни-кандидата до спільної системи врядування.

Європейська інтеграція є потужним, але не всемогутнім інструментом демократизації, дієвість якого залежить від поєднання зовнішнього стимулювання з внутрішнім запитом на реформи. Український випадок

підтверджує, що найбільший ефект досягається саме за такого поєднання, коли європейська перспектива резонує з прагненнями суспільства.

Роль міжнародної спільноти полягає насамперед у поглибленні зв'язків через інтеграцію та підтримку, а також у застосуванні помірної обумовленості, адаптованої до умов війни. Такий підхід підтверджує теоретичний висновок: *найдієвішою стратегією сприяння демократизації є не стільки зовнішній тиск, скільки інтеграція країни до спільноти демократичних держав, що становить квінтесенцію функції міжнародної спільноти як суб'єкта публічного управління.*

Синергія різних форм обумовленості, що застосовуються різними суб'єктами, є ключовою характеристикою сучасної системи сприяння демократизації. Політична обумовленість ЄС, орієнтована на трансформацію інституцій відповідно до перспективи членства, економічна обумовленість МВФ, спрямована на макрофінансову стабільність і прозорість, операційна обумовленість американської допомоги, зосереджена на належному використанні коштів, та нормативний вплив Ради Європи й ОБСЄ через експертні оцінки діють паралельно, посилюючи одне одного. Узгодженість вимог різних акторів забезпечує когерентність загального тиску на демократизацію, тоді як неузгодженість здатна послабити його та створити для країни-реципієнта можливості вибіркового виконання умов. Потреба узгоджувати дії множини акторів є найвагомішим аргументом на користь концептуалізації міжнародної спільноти як єдиного суб'єкта публічного управління.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНИХ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТІЇ

3.1 Проблеми гармонізації та координації діяльності міжнародних інституцій у Східній Європі

Інституційне середовище розбудови демократії у Східній Європі характеризується наявністю багаторівневої системи міжнародних акторів, які здійснюють нормативний, консультативний, моніторинговий, технічний та фінансовий вплив на демократичні процеси в регіоні. До таких акторів належать насамперед Європейський Союз (European Union, EU) [157], Рада Європи (Council of Europe, CoE) [158], Організація з безпеки і співробітництва в Європі (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE) [159], а також міжнародні фінансові інституції та донорські організації, які формують комплексну систему зовнішньої підтримки демократичних трансформацій. Як зазначається в науковій літературі, міжнародні організації відіграють ключову роль у процесах демократизації в Центральній і Східній Європі через механізми «інтеграційного моделювання», що передбачає адаптацію національних інститутів до європейських стандартів та норм [160]. Особливого значення в контексті демократичних трансформацій у Східній Європі набуває взаємодія між європейськими та міжнародними інституціями, діяльність яких спрямована на формування сприятливого інституційного середовища для зміцнення демократичних інститутів, утвердження принципів верховенства права, забезпечення належного рівня захисту прав людини та розвитку громадянського суспільства як невід'ємного елементу демократичного врядування. І саме Європейський Союз посідає провідне місце як ключовий нормативний актор, вплив якого реалізується через механізми політики умовності (conditionality), що, зокрема, передбачають встановлення взаємозв'язку між обсягом політичної, фінансової та інституційної підтримки та рівнем прогресу

держав у впровадженні демократичних, правових і адміністративних реформ відповідно до європейських стандартів і цінностей. Таким чином, інструменти умовності виступають не лише засобом стимулювання реформаторських процесів, але й важливим механізмом поширення демократичних норм та інституційних практик у країнах регіону. Водночас, як підкреслюється у дослідженнях політики Східного партнерства, ефективність демократизаційного впливу ЄС значною мірою залежить від внутрішніх політичних умов у країнах-партнерах та рівня зацікавленості національних еліт у реформах [161]. Найбільш виразно зазначена динаміка, як правило, простежується на прикладі України, де процес європейської інтеграції поступово трансформувався у ключовий зовнішній драйвер внутрішніх інституційних змін. Отримання Україною статусу країни-кандидата на членство в Європейському Союзі та подальше розгортання переговорного процесу, як відзначається в аналітичних документах Європейської Комісії щодо політики розширення, засвідчили істотну активізацію механізмів умовності та посилення впливу реформаторських зобов'язань на національну політико-правову систему. Виконання рекомендацій Європейської Комісії, зокрема у сфері реформування судової влади, посилення антикорупційної інфраструктури (включно із забезпеченням інституційної спроможності НАБУ та САП), а також гармонізації законодавства щодо медіа та національних меншин, як правило, демонструє, яким чином зовнішні інтеграційні стимули, будучи закріпленими в умовності європейської політики розширення, поступово трансформують національне правове та політичне поле.

Таким чином, інституційна взаємодія у сфері демократичного розвитку Східної Європи базується на поєднанні зовнішніх стимулів та внутрішніх трансформаційних процесів. З одного боку, міжнародні інституції забезпечують нормативні стандарти, експертну підтримку та фінансові ресурси, з іншого це є ефективність цих механізмів значною мірою залежить від політичної волі держав та рівня зрілості їхніх інституцій. У результаті формується складна система багаторівневого управління демократичними процесами, яка поєднує наднаціональні, національні та суспільні рівні впливу.

Також варто зазначити, що провідним суб'єктом демократичних перетворень виступає Європейський Союз, який формує найбільш комплексну систему зовнішнього впливу на процеси політичної трансформації у країнах Східної Європи, а його роль визначається поєднанням нормативної, інституційної та фінансової складових, що дозволяє ЄС виступати не лише донором реформ, але й ключовим центром формування демократичних стандартів, і такий підхід часто визначається як «нормативна сила ЄС» [161], яка реалізується через поширення правил, норм і практик демократичного врядування за межі його безпосередніх кордонів.

Через механізми Європейської політики сусідства та ініціативу Східного партнерства ЄС сприяє проведенню політичних, адміністративних та правових реформ у країнах регіону, і саме ці інструменти передбачають як політичний діалог на високому рівні, так і практичну імплементацію реформ у сферах державного управління, судової системи, боротьби з корупцією, реформування правоохоронних органів та зміцнення інституційної спроможності держав. Важливим елементом є також фінансова підтримка через програми фінансової допомоги, які прив'язуються до виконання конкретних реформаторських умов. В контексті України фінансова та інструментальна підтримка ЄС в межах програми Ukraine Facility виступає безпрецедентним прикладом поєднання макрофінансової стабілізації з чіткими індикаторами виконання структурних реформ, що безпосередньо впливає на якість державного управління та прозорість інституцій [162].

На офіційному рівні зазначається, що співпраця в межах Східного партнерства ґрунтується на «спільних фундаментальних цінностях демократії, верховенства права та поваги до прав людини» та спрямована на поглиблення політичних і економічних зв'язків між ЄС та країнами-партнерами [164]. У цьому контексті ЄС використовує механізм умовності, за якого доступ до фінансової допомоги, ринків та інтеграційних переваг прямо пов'язується з прогресом у впровадженні демократичних реформ.

Водночас ефективність впливу Європейського Союзу не є однорідною в межах усього регіону, оскільки результати реалізації політики умовності суттєво залежать від внутрішніх політичних умов у державах-партнерах, рівня консолідації політичних еліт та інституційної спроможності до імплементації реформ. Сучасні емпіричні дослідження підтверджують, що демократизаційний вплив ЄС має контекстуальний характер і варіюється залежно від політичного середовища, ступеня стабільності інституцій та зовнішніх безпекових факторів, що зумовлює нерівномірність результатів європейської політики у Східній Європі [165].

Таким чином, Європейський Союз виступає одним із ключових акторів демократизаційних процесів у Східній Європі, поєднуючи нормативний вплив із широким спектром практичних інструментів підтримки реформ, а його діяльність формує багаторівневу систему взаємодії між наднаціональними механізмами регулювання та національними політичними інститутами держав регіону, що значною мірою визначає специфіку сучасних демократичних трансформацій та характер їх інституційного закріплення.

Важливу роль у забезпеченні демократичних процесів у Східній Європі також відіграє Організація з безпеки і співробітництва в Європі, яка належить до провідних багатосторонніх інституцій у сфері регіональної безпеки та демократичного розвитку. У структурі ОБСЄ особливе місце займає Бюро демократичних інститутів і прав людини (Office for Democratic Institutions and Human Rights, ODIHR) [166], яке виконує функції центрального експертного та моніторингового органу у сфері демократії, верховенства права та захисту прав людини. Його діяльність спрямована на оцінювання виборчих процесів, надання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та підтримку розвитку демократичних інституцій у державах-учасницях.

Відповідно до офіційних підходів Організації з безпеки і співробітництва в Європі, демократичне врядування розглядається як невід’ємний елемент концепції всеосяжної безпеки, що охоплює політичний, військовий та гуманітарний виміри й передбачає взаємопов’язаність безпекових та

інституційно-демократичних компонентів розвитку держав. У цьому контексті зміцнення демократичних інститутів, забезпечення верховенства права та дотримання прав людини інтерпретуються як базові передумови довгострокової стабільності в регіоні Організація з безпеки і співробітництва в Європі, оскільки саме вони формують нормативну основу функціонування політичних систем та запобігають ескалації внутрішніх конфліктів, при цьому, як наголошується у матеріалах Бюро демократичних інститутів і прав людини, «демократичне врядування є важливим для забезпечення миру, стабільності та безпеки в регіоні Організація з безпеки і співробітництва в Європі» [167]. І саме тому діяльність Організації з безпеки і співробітництва в Європі характеризується системною спрямованістю на підтримку держав-учасниць у процесах інституційного розвитку демократичного врядування, що включає вдосконалення виборчих процедур, посилення політичного плюралізму та сприяння становленню і функціонуванню інститутів громадянського суспільства. І особлива увага зосереджується на здійсненні моніторингу виборчих процесів, експертній оцінці національного законодавства, а також на формуванні рекомендацій, спрямованих на забезпечення відповідності внутрішньодержавних практик загальновизнаним міжнародним демократичним стандартам, що, у свою чергу, підвищує рівень інституційної прозорості та політичної підзвітності.

У межах зазначених напрямів Бюро демократичних інститутів і прав людини здійснює цілеспрямовану діяльність, орієнтовану на зміцнення демократичних інститутів у державах-учасницях, розвиток політичного плюралізму та забезпечення умов для проведення вільних і справедливих виборів, одночасно підтримуючи інституційну спроможність парламентських структур і сприяючи активному залученню організацій громадянського суспільства до процесів демократичного врядування.

Ключовим напрямом роботи є моніторинг виборів, який вважається одним із найвпливовіших інструментів міжнародного спостереження, так у документах організації підкреслюється, що «Бюро демократичних інститутів і прав людини здійснює спостереження за виборами по всьому регіону Організація з безпеки і

співробітництва в Європі для оцінки того, якою мірою дотримуються фундаментальні свободи та чи характеризуються вибори рівністю, універсальністю, політичним плюралізмом, довірою, прозорістю та підзвітністю» [168].

Виборчі місії Організації з безпеки і співробітництва в Європі, які, зокрема, формуються як спеціалізовані експертно-спостережні інституційні механізми, здійснюють незалежний моніторинг виборчих процесів у державах-учасницях. Їхня діяльність, насамперед, передбачає комплексну оцінку виборів, що охоплює не лише технічні аспекти організації голосування та підрахунку голосів, але й, водночас, аналіз функціонування демократичних інститутів, рівня політичної конкуренції, стану медіасередовища та дотримання міжнародних демократичних стандартів. У цьому контексті, як правило, виборчий процес розглядається не як суто процедурний механізм, а як багатовимірний індикатор загального стану демократичного врядування та рівня інституційної зрілості політичної системи держави. Для України співпраця з Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі (БДІПЛ ОБСЄ), як правило, має суттєве значення в контексті розвитку виборчої системи, оскільки рекомендації, сформульовані за результатами міжнародного спостереження за президентськими та парламентськими виборами, поступово інтегрувалися у процес удосконалення національного виборчого законодавства та підготовки Виборчого кодексу України. У цьому зв’язку, як відзначається у звітах місій БДІПЛ ОБСЄ щодо оцінювання виборчих процесів, імплементація таких рекомендацій сприяє підвищенню прозорості та підзвітності електоральних процедур, а також наближенню національної виборчої системи до загальновизнаних міжнародних демократичних стандартів. Поряд із цим Організації з безпеки і співробітництва в Європі та Бюро демократичних інститутів і прав людини беруть участь у процесах правової та інституційної трансформації держав Східної Європи через експертну оцінку законодавства, розробку рекомендацій щодо вдосконалення конституційних і виборчих норм, а також підтримку судових реформ і зміцнення гарантій прав людини, приділяючи

особливу увагу розвитку громадянського суспільства. Варто відзначити, що навіть після суттєвого обмеження або згортання окремих польових місій унаслідок позиції окремих держав-учасниць, ОБСЄ, як правило, зберігає залученість до підтримки України через альтернативні інструменти та програмні механізми, орієнтовані на гуманітарне розмінування, захист прав людини та документування наслідків воєнних злочинів. У цьому контексті така діяльність, відповідно до підходів ОБСЄ до кризового реагування та захисту цивільного населення, свідчить про поступову трансформацію традиційного безпекового мандату організації у бік більш гнучких, проєктно-орієнтованих форматів підтримки, які адаптуються до умов сучасних конфліктів та обмежень інституційної присутності на місцях.

Таким чином, діяльність Організації з безпеки і співробітництва в Європі, яка, як правило, розглядається як невід'ємний елемент інституційного середовища демократизації у Східній Європі, характеризується поєднанням моніторингових, експертних і консультативних механізмів впливу, що, зокрема, спрямовані на підвищення якості демократичного врядування, зміцнення інституційної спроможності держав та забезпечення політичної стабільності в регіоні. У цьому контексті, слід також підкреслити, що інтеграція зазначених інструментів дозволяє організації здійснювати комплексний вплив на демократичні процеси, хоча, водночас, ефективність цього впливу значною мірою залежить від політичної волі держав-учасниць та рівня їхньої готовності до імплементації відповідних рекомендацій.

Суттєве значення в інституційному середовищі розбудови демократії у Східній Європі, безперечно, має Рада Європи, яка, як правило, розглядається як один із ключових регіональних інструментів формування та поширення демократичних стандартів і принципів верховенства права. Її діяльність, насамперед, базується на розгалуженій системі міжнародних договорів і конвенцій, серед яких центральне місце, зокрема, посідає Європейська конвенція з прав людини, а також на механізмах моніторингу їх виконання державами-членами, що, у свою чергу, забезпечує нормативно-правову

уніфікацію демократичних практик у межах європейського простору. У стратегічних документах Ради Європи акцентується увага, що вона є організацією, яка «захищає права людини, зміцнює демократію та верховенство права в Європі» [169]. Важливим напрямом діяльності є експертна підтримка реформ у сфері судочинства, виборчого законодавства, місцевого самоврядування та антикорупційної політики. Зокрема, Венеційська комісія Ради Європи відіграє ключову роль у правовій оцінці конституційних і законодавчих реформ, надаючи державам рекомендації щодо відповідності демократичним стандартам, а саме: «верховенство права є основою демократичного суспільства» [170].

Так, у контексті України висновки Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) [171], як правило, виступають важливим експертно-правовим орієнтиром у процесі вдосконалення національного законодавства у сферах конституційного устрою, судової системи та антикорупційної політики. У цьому зв'язку, як зазначається в офіційних матеріалах Ради Європи щодо діяльності Венеційської комісіїїї рекомендації відіграють роль стандартоформувального механізму, який сприяє узгодженню національних реформ із європейськими принципами верховенства права та демократичного врядування. Водночас План дій Ради Європи для України, як інструмент програмної підтримки, відповідно до підходів Ради Європи до співробітництва з державами-членами [172], забезпечує загальну рамку технічної та експертної допомоги, спрямованої на зміцнення інституційної спроможності та стійкості демократичних інститутів. У сукупності ці механізми відображають більш загальний характер нормативного та програмного впливу Ради Європи на процеси демократичних трансформацій в Україні.

Таким чином, Рада Європи має провідну роль у формуванні нормативно-правового та експертного виміру процесів демократизації, забезпечуючи встановлення та уніфікацію загальноєвропейських демократичних стандартів, а також здійснюючи контроль за їх дотриманням через відповідні моніторингові та консультативні механізми. Водночас важливим напрямом її діяльності є

співпраця з державами Східного партнерства, яка реалізується як у межах власних програм, так і у форматі спільних ініціатив з Європейським Союзом, спрямованих на посилення верховенства права, реформування судової системи та підвищення ефективності механізмів захисту прав людини.

У цьому контексті система міжнародної підтримки демократичних трансформацій у Східній Європі, як правило, набуває багаторівневого та взаємодоповнювального характеру, оскільки функції основних міжнародних акторів розподіляються відповідно до їхніх інституційних мандатів і сфер компетенції. Зокрема, Європейський Союз, виступаючи інструментом умовної інтеграції, забезпечує політичні та фінансові стимули для впровадження реформ, що, у свою чергу, створює зовнішні інституційні передумови для модернізаційних процесів у державах регіону. Водночас Рада Європи виконує переважно нормативно-правову функцію, формуючи систему загальноєвропейських демократичних стандартів і забезпечуючи їхній експертний та правовий супровід на етапі імплементації, тоді як Організація з безпеки і співробітництва в Європі здійснює моніторинг демократичних процесів, передусім виборчих, а також надає консультативну й практичну підтримку розвитку демократичних інститутів і громадянського суспільства, що, у сукупності, формує відносно цілісну та функціонально диференційовану архітектуру міжнародного впливу на процеси демократизації у Східній Європі.

Демократичні трансформації у регіоні розгортаються в умовах тривалого впливу постсоціалістичної спадщини та характеризуються загальною нерівномірністю, що проявляється як у різних темпах інституційних змін, так і в неоднаковому рівні консолідації демократичних режимів у межах окремих держав. У посттрансформаційний період політичні системи одночасно зазнали процесів формування демократичних інститутів, становлення ринкових механізмів господарювання та інституціоналізації нових моделей політичного представництва, однак результати цих змін виявилися асиметричними та значною мірою залежними від внутрішніх політичних умов, рівня інституційної спроможності та впливу зовнішніх акторів.

Характерною ознакою зазначених процесів є поєднання відносно успішних реформ із проявами демократичного регресу та інституційної стагнації, що, у свою чергу, формує неоднорідну картину політичного розвитку. В окремих випадках спостерігається динамічне просування реформ і посилення інтеграційних процесів, тоді як в інших фіксується уповільнення демократичної консолідації, послаблення інститутів верховенства права та зниження рівня політичної конкуренції [173], що загалом свідчить про фрагментований характер демократичних трансформацій у межах регіону.

Важливою структурною складовою цих процесів виступає громадянське суспільство, яке, як правило, відіграє роль не лише партнера міжнародних інституцій, але й самостійного каталізатора реформ, забезпечуючи механізми суспільного контролю, експертного супроводу політичних рішень та розширення каналів політичної участі. Український досвід, як правило, ілюструє специфічний феномен відносно високої активності громадянського суспільства за одночасної інституційної слабкості державних структур на початкових етапах транзиту. У цьому контексті громадянський сектор, зокрема такі мережеві коаліції, як Реанімаційний Пакет Реформ, а також сучасні антикорупційні ініціативи, поступово набув не лише функцій громадського контролю, але й елементів безпосередньої участі у формуванні нормативно-правових змін, включно з підготовкою законодавчих пропозицій та експертним супроводом реформ. Відповідно, громадські організації в Україні, як правило, виступали важливими посередниками між міжнародними донорами та державними інституціями, сприяючи артикуляції та реалізації зовнішніх реформаторських зобов’язань у національній політико-правовій площині. Водночас міжнародні організації наголошують на необхідності подальшого зміцнення інституційної спроможності громадянського суспільства та розширення його участі у процесах формування, реалізації та моніторингу публічної політики, що є важливою передумовою підвищення стійкості демократичних інститутів у довгостроковій перспективі.

Окремою рисою є те, що демократичні реформи реалізуються паралельно з процесами державотворення, адміністративної модернізації та забезпечення національної безпеки, що істотно ускладнює їхню інституційну імплементацію та підвищує рівень залежності реформ від політичної стабільності й ресурсної спроможності держав. В Україні цей характер трансформацій, проявився особливо виразно, оскільки держава була змушена одночасно здійснювати комплексні інституційні реформи, зокрема у сферах децентралізації, державної служби та судочинства, в умовах збройної агресії, що об'єктивно посилило вимоги до державного управління. У таких умовах виникла необхідність забезпечення складного балансу між посиленням централізаційних механізмів у сфері безпеки та збереженням демократичного плюралізму і принципів належного врядування, що, у свою чергу, істотно ускладнило темпи та послідовність трансформаційних процесів.

Геополітичний фактор є одним із визначальних детермінантів функціонування системи міжнародної співпраці у сфері демократизації, оскільки регіон перебуває у зоні перетину стратегічних інтересів ключових міжнародних акторів, що, у свою чергу, зумовлює підвищену політичну чутливість та ускладнює узгодження підходів до підтримки реформ. Водночас загострення геополітичних протиріч у міжнародному середовищі призводить до зростання рівня політичної поляризації та ускладнення процедур ухвалення рішень у межах окремих багатосторонніх інституцій, зокрема тих, що функціонують на основі консенсусного принципу [174], який, як правило, може одночасно забезпечувати інклюзивність процесу прийняття рішень і, однак, знижувати їхню оперативність та ефективність у складних політичних умовах. Повномасштабна війна проти України розглядається як один із найкритичніших геополітичних викликів для сучасної європейської архітектури безпеки та демократичного врядування, що обумовило необхідність суттєвого переосмислення підходів міжнародних інституцій до поєднання безпекового та інституційно-реформаторського вимірів. І у цьому контексті відбулося поступове зближення безпекового порядку денного з питаннями державного

управління, стійкості інституцій та демократичної резильєнтності, що, у свою чергу, актуалізувало комплексний підхід до підтримки держав у кризових умовах.

У цьому контексті спостерігається також посилення безпекового виміру міжнародної співпраці, що поступово трансформує підходи до підтримки демократичних реформ, інтегруючи їх у ширші рамки стабільності та стратегічного розвитку. Водночас у стратегічних документах Європейської Комісії підкреслюється, що політика щодо східного сусідства спрямована не лише на політичне зближення, але й на зміцнення політичної, економічної та інституційної стабільності в регіоні, що, у свою чергу, відображає тенденцію до комплексного поєднання демократичних і безпекових цілей у сучасній міжнародній практиці.

Таким чином, інституційне середовище розбудови демократії у Східній Європі формується в умовах складної взаємодії міжнародних організацій, національних урядів і громадянського суспільства, а його специфіка визначається поєднанням процесів демократичної трансформації, європейської інтеграції та посилених безпекових викликів, що об’єктивно підвищує значення координації діяльності міжнародних інституцій у регіоні та актуалізує проблему узгодженості їхніх стратегій і інструментів впливу.

Координація діяльності міжнародних інституцій у сфері підтримки демократичних трансформацій у Східній Європі ускладнюється низкою системних чинників, що зумовлюють фрагментацію зусиль, зниження ефективності програм та нерівномірність впливу зовнішньої допомоги. Попри наявність спільної нормативної мети (зміцнення демократії, верховенства права та інституційної спроможності держав), практична реалізація цих завдань часто відбувається неузгоджено. І першою суттєвою проблемою є дублювання програм і проєктів**,** що виникає внаслідок паралельної діяльності різних міжнародних акторів у схожих секторах реформ, зокрема у сфері судової системи, виборчого законодавства та антикорупційної політики. Як зазначається в наукових дослідженнях [175], міжнародна підтримка демократії в країнах

Східного сусідства характеризується фрагментацією та повторенням аналогічних ініціатив, що знижує загальну ефективність допомоги.

Другою проблемою є конкуренція за ресурси та вплив**,** яка проявляється як між міжнародними організаціями, так і між донорськими структурами, що прагнуть розширити власну присутність у регіоні та закріпити роль ключових партнерів у процесах реформ і у результаті виникає ситуація конкуренції за проєктні майданчики, фінансові ресурси та політичний вплив на формування реформаторського порядку денного.

Третьою суттєвою проблемою координації виступає наявність відмінностей у стратегічних пріоритетах та концептуально-інституційних підходах міжнародних організацій, що, як правило, зумовлюється специфікою їхніх мандатів і функціональних логік діяльності. Зокрема, Європейський Союз реалізує переважно модель політичної та економічної умовності, використовуючи інструменти інтеграційного стимулювання реформ і пов’язуючи їх із перспективами розширення співпраці та доступу до відповідних інституційних переваг. Водночас Рада Європи концентрується на формуванні, уніфікації та забезпеченні дотримання загальноєвропейських правових стандартів, здійснюючи нормативно-експертний вплив і функціонуючи як ключовий механізм правового моніторингу у сфері демократії та верховенства права. Натомість Організація з безпеки і співробітництва в Європі, як правило, орієнтується на моніторингово-консультативну модель діяльності, яка передбачає оцінювання демократичних процесів, насамперед виборчих, а також надання експертних рекомендацій без застосування юридично обов’язкових або примусових механізмів впливу, що, у сукупності, відображає різнорідність інституційних підходів у межах європейської системи демократичної підтримки. Через таку інституційну різнорідність, яка в теорії може розглядатися як взаємодоповнювальна, на практиці часто виникають розбіжності у підходах до оцінювання реформ, різні вимоги до держав та відсутність єдиної узгодженої стратегічної рамки їх реалізації. У результаті це ускладнює координацію міжнародних зусиль у сфері демократичних трансформацій у Східній Європі.

Четвертою проблемою виступає обмежений обмін інформацією та відсутність уніфікованих механізмів моніторингу результативності, що, відповідно, ускладнює здійснення комплексної та методологічно зіставної оцінки ефективності міжнародних програм. У дослідженнях [176], зокрема, підкреслюється, що недостатній рівень координації між донорами та міжнародними інституціями призводить до паралельної імплементації подібних ініціатив, а також до фрагментації ресурсного забезпечення, що, у підсумку, знижує загальну результативність підтримки процесів демократичних трансформацій.

Відмінності у стратегічних пріоритетах та інституційних підходах міжнародних акторів, як правило, зумовлюють значну варіативність інструментів впливу на процеси демократизації у Східній Європі. Тому, для більш системного розуміння зазначених розбіжностей доцільним є здійснення порівняльного аналізу ключових міжнародних інституцій за їхніми мандатами, механізмами впливу та основними функціональними орієнтирами, що, у свою чергу, дозволяє більш чітко окреслити їхню роль і місце в загальній архітектурі міжнародної підтримки реформ.

Таким чином, результати порівняльного аналізу свідчать, що міжнародні інституції функціонують у межах різних стратегічних підходів (інтеграційної, правової та безпеково-моніторингової), які, попри їхній взаємодоповнювальний потенціал у теоретичному вимірі, у практичній площині зумовлюють відмінності в підходах до оцінювання демократичних реформ, а також спричиняють розбіжності у визначенні пріоритетів і критеріїв їхньої ефективності, що, у свою чергу, ускладнює формування єдиної координаційної рамки міжнародної підтримки трансформаційних процесів у Східній Європі.

Таблиця 3.1. Проблеми гармонізації та координації діяльності міжнародних інституцій у Східній Європі

Критерій	**Європейський Союз**	**Рада Європи**	**ОБСЄ**

Тип інституції	наднаціональна політико-економічна організація	міжурядова правова організація	міжурядова безпеково-політична організація
Стратегічний пріоритет	інтеграція та політична/економічна конвергенція	захист прав людини та верховенство права	демократична стабільність та безпека
Основний інструмент впливу	певні умови, фінансова допомога	конвенції, правові стандарти	моніторинг, спостереження, рекомендації
Характер впливу	стимулюючий, трансформаційний	нормативно-правовий і контрольний	консультативний, оціночний
Рівень впливу	середній (через доступ до ресурсів і інтеграції)	високий у правовій площині	низький

Авторська розробка

Отже, можна стверджувати, що координаційні проблеми міжнародних суб'єктів у сфері демократизації Східної Європи мають системний характер і зумовлені як інституційною багаторівневістю міжнародної допомоги, так і відмінностями мандатів, стратегічних підходів та механізмів реалізації політики різних акторів, що в сукупності знижує узгодженість і ефективність зовнішнього впливу на демократичні трансформації в регіоні.

Розгляд інституційної спроможності держав як базового чинника ефективності демократичних трансформацій є, безперечно, необхідним для подальшого комплексного аналізу зовнішніх і внутрішніх детермінант, які, у свою чергу, визначають результативність міжнародної підтримки реформ у Східній Європі, а також рівень узгодженості взаємодії міжнародних інституцій у межах цього процесу [177]. Ефективність демократичних трансформацій у Східній Європі значною мірою визначається інституційною спроможністю держав, яка охоплює якість державного управління, ефективність політик та здатність до їх імплементації, що підтверджується аналітичними підходами

У науковому вимірі інституційна спроможність розглядається як багатовимірна характеристика державних інститутів, що відображає їхню здатність ефективно формулювати, координувати та реалізовувати публічну

політику, а також забезпечувати сталість управлінських процедур і передбачуваність інституційного середовища. Як підкреслюється в сучасних дослідженнях державної спроможності [178], зокрема присвяченій проблемам публічного управління, йдеться не лише про формальні інституційні структури, але й про фактичну здатність адміністративного апарату забезпечувати імплементацію рішень та досягнення політичних результатів у різних секторах врядування.

Водночас низький рівень інституційної спроможності часто призводить до ситуації, коли формальне впровадження реформ не супроводжується їхньою фактичною імплементацією, що знижує ефективність міжнародної допомоги та ускладнює досягнення сталих демократичних результатів. У таких умовах міжнародні інституції вимушені не лише підтримувати реформаторські процеси, але й компенсувати інституційні слабкості держав через експертну, фінансову та моніторингову діяльність. Яскравим прикладом такої компенсаторної взаємодії в Україні стало створення за підтримки міжнародних донорів тимчасових експертно-консультативних структур, зокрема офісів підтримки реформ при центральних органах виконавчої влади, які виконували функцію інституційного підсилення державного апарату. У цьому контексті такі механізми, залучаючи зовнішню експертизу та проєктний менеджмент, сприяли частковому подоланню дефіциту кваліфікованих кадрів у період інтенсивних трансформацій і забезпечували безперервність впровадження реформ навіть за умов інституційного навантаження та обмежених адміністративних ресурсів [179].

Отже, інституційна спроможність виступає не лише внутрішнім чинником демократизації, але й ключовим параметром, що визначає ефективність взаємодії держав із міжнародними акторами, а також ступінь результативності реалізованих реформ у регіоні.

Водночас політична нестабільність, військові конфлікти та гібридні загрози виступають одними з ключових детермінант, що істотно впливають на траєкторію та інтенсивність демократичних трансформацій у Східній Європі, оскільки вони не лише ускладнюють функціонування державних інституцій, але

й змінюють саму логіку міжнародного реагування, зумовлюючи переорієнтацію ресурсів і політичної уваги з довгострокових реформ на кризове управління та забезпечення безпеки.

За таких умов міжнародні організації та донорські інституції змушені адаптувати свої стратегії, посилюючи безпековий компонент у своїй діяльності, інтегруючи антикризові механізми, інструменти швидкого реагування та стабілізаційні програми, що, у свою чергу, впливає на баланс між демократизаційними та безпековими пріоритетами в регіоні. У науковому дискурсі, як правило, підкреслюється, що сучасні конфлікти дедалі частіше набувають гібридного характеру, поєднуючи військові, інформаційні, економічні та кібернетичні інструменти впливу, що, у свою чергу, суттєво ускладнює як процеси внутрішньодержавного управління, так і координацію міжнародних зусиль у сфері підтримки демократичних трансформацій. Зазначений підхід до розуміння сучасних безпекових викликів знайшов відображення, зокрема, в аналітичних матеріалах НАТО [180], присвячених концептуалізації гібридних загроз та оцінці їхнього впливу на функціонування політичних інститутів і міжнародне безпекове середовище. Для України цей виклик має надзвичайно високий рівень значущості, оскільки агресія з боку РФ та повномасштабне вторгнення зумовили кардинальне переформатування системи взаємодії з міжнародними партнерами. Пріоритети міжнародної фінансової та технічної підтримки були переорієнтовані на забезпечення макрофінансової стабільності, функціонування критичної інфраструктури та підтримку стійкості державних інституцій. Водночас здатність України забезпечити безперервну роботу парламенту, уряду та антикорупційної інфраструктури в умовах воєнного стану свідчить про високий рівень інституційної адаптивності та про поєднання безпекових потреб із базовими принципами демократичного врядування. І такі умови призводять до підвищення рівня невизначеності, фрагментації політичних процесів та зростання залежності демократичних реформ від зовнішніх безпекових факторів,

що ускладнює формування стабільної та передбачуваної траєкторії демократичного розвитку в регіоні.

Крім того, рівень розвитку громадянського суспільства виступає одним із ключових внутрішніх чинників забезпечення демократичної стійкості, оскільки саме громадські організації, незалежні медіа та експертні спільноти формують інституційні механізми суспільного контролю, політичної участі та артикуляції суспільних інтересів, які є необхідними для функціонування демократичної системи в умовах політичної конкуренції та інституційних трансформацій.

У цьому контексті громадянське суспільство виконує не лише функцію посередника між державою та громадянами, але й виступає важливим агентом демократизаційних змін, здатним впливати на формування публічної політики, підвищення рівня прозорості державного управління та зміцнення підзвітності інституцій влади, що є особливо значущим у країнах Східної Європи, де процеси інституційної консолідації перебувають у стадії незавершеної трансформації. Так, в Україні громадянське суспільство після 2022 року пройшло етап додаткової еволюції, інтегрувавшись у процеси забезпечення національної оборони (через розгалужену волонтерську мережу), одночасно зберігши за собою функцію нагляду за реформами, що визнано міжнародними партнерами як один із головних фундаментів української стійкості.

Водночас емпіричні оцінки міжнародних організацій свідчать, що ступінь розвитку громадянського суспільства безпосередньо корелює з рівнем демократичної консолідації та стійкості політичних інститутів, що підкреслюється у звітах Freedom House щодо стану громадянських свобод і демократичного розвитку [181], де аналізується взаємозв’язок між якістю демократичного врядування, рівнем політичних свобод та участю громадян у суспільно-політичних процесах.

Таблиця 3.2. Основні фактори впливу на ефективність демократичних трансформацій у Східній Європі

Група факторів	**Фактор**	**Зміст і характеристика впливу**	**Наслідки для демократизації**

Зовнішні фактори	політична нестабільність	часті зміни урядів, поляризація еліт, слабкість політичних інститутів	ускладнення імплементації реформ, зниження передбачуваності політики
Зовнішні фактори	військові конфлікти та гібридні загрози	збройні конфлікти, інформаційний та кібертиск, зовнішнє втручання	переорієнтація на безпеку, зменшення ресурсів для реформ
Внутрішні фактори	рівень розвитку громадянського суспільства	активність незалежних медіа та експертних спільнот	посилення суспільного контролю та демократичної участі
Внутрішні фактори	інституційна спроможність держав	якість державного управління, ефективність інституцій, здатність до імплементації політик	визначає реальну ефективність реформ та стійкість змін

Авторська розробка

Таким чином, громадянське суспільство є не лише допоміжним елементом політичної системи, а й структурним чинником її стабільності, який значною мірою визначає ефективність демократичних реформ та здатність держав до сталого розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Узагальнення основних зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на ефективність демократичних трансформацій у Східній Європі, дозволяє систематизувати їхній зміст та функціональне навантаження в межах єдиної аналітичної моделі. З цією метою доцільним є подання ключових детермінант у порівняльному форматі, що дає змогу чітко окреслити їхню роль у формуванні умов реалізації реформ та взаємодії міжнародних інституцій у регіоні.

Отже, можна стверджувати, що наведені фактори формують багатовимірну систему впливів, у якій зовнішні безпекові виклики та внутрішні інституційні характеристики держав взаємодіють між собою, визначаючи не

лише темпи, але й якість демократичних трансформацій у Східній Європі, а також рівень ефективності взаємодії міжнародних інституцій у процесі підтримки реформ.

Аналіз особливостей інституційної взаємодії міжнародних акторів у процесах демократизації закономірно актуалізує необхідність розгляду системних наслідків недостатнього рівня координації їхньої діяльності, оскільки саме вони найбільш повно відображають структурні обмеження існуючих механізмів міжнародної підтримки реформ і дозволяють комплексно оцінити їхній вплив на динаміку, послідовність та якість демократичних трансформацій у Східній Європі. Недостатній рівень координації між міжнародними інституціями, які залучені до підтримки демократичних трансформацій у Східній Європі, формує низку системних наслідків, що безпосередньо впливають на результативність реформ, їхню сталість та сприйняття зовнішньої допомоги з боку держав-реципієнтів [182]. Також варто зазначити, що розпорошеність міжнародних зусиль та відсутність єдиної стратегічної рамки призводять до зниження загальної ефективності програм розвитку та ускладнюють досягнення синергійного ефекту між різними акторами

Одним із ключових наслідків недостатньої координації міжнародних інституцій є зниження загальної ефективності міжнародної допомоги, що проявляється у нераціональному розподілі фінансових і експертних ресурсів, паралельному фінансуванні подібних або частково дублюючих ініціатив, а також у відсутності єдиних узгоджених підходів до оцінювання результативності реалізованих програм. У таких умовах міжнародна підтримка набуває фрагментованого характеру, що ускладнює досягнення синергії між окремими проєктами та знижує їхній сукупний вплив на інституційний розвиток держав.

Як підкреслюється в аналітичних документах Комітету з питань розвитку ОЕСР, ефективність допомоги безпосередньо залежить від рівня координації між донорами, узгодженості пріоритетів і передбачуваності інтервенцій, тоді як фрагментація донорської діяльності та дублювання програм призводять до

зменшення результативності міжнародних зусиль і послаблюють довгостроковий вплив допомоги на процеси інституційного зміцнення держав-реципієнтів [183]. У результаті зазначені чинники не лише знижують економічну та організаційну ефективність міжнародної допомоги, але й ускладнюють формування цілісної стратегічної рамки підтримки реформ, що є особливо критичним у контексті складних трансформаційних процесів у країнах Східної Європи.

Другою суттєвою проблемою виступає фрагментація реформ, яка виникає внаслідок одночасної реалізації різними міжнародними акторами схожих або частково узгоджених програм у межах окремих секторів державного управління, зокрема у сферах судової реформи, антикорупційної політики, реформування системи публічної адміністрації та зміцнення інституційної спроможності держав. У таких умовах реформаційні процеси набувають розірваного та несистемного характеру, оскільки окремі компоненти реформ можуть впроваджуватися автономно, без належної інтеграції в єдину стратегічну рамку державної модернізації, що ускладнює досягнення внутрішньої узгодженості політик та знижує ефективність їх практичної імплементації. Крім того, паралельна діяльність міжнародних інституцій у схожих секторах нерідко призводить до дублювання інституційних ініціатив, конкуренції методологічних підходів та різноспрямованості рекомендацій, що додатково ускладнює процес координації реформ на національному рівні. Як зазначається у аналітичних матеріалах Світового банку [184], відсутність належної координації між донорами та міжнародними партнерами може призводити до фрагментації програм підтримки, дублювання інституційних інтервенцій і розриву між окремими компонентами реформ, що у свою чергу ускладнює формування цілісної та послідовної політики модернізації державного управління. Прикладом часткового подолання такої фрагментації в Україні стало створення Багатосторонньої координаційної платформи донорів. Її функціонування забезпечило більш узгоджений підхід до координації фінансової та технічної допомоги з боку Європейського Союзу, країн G7 та міжнародних фінансових

інституцій, зокрема МВФ і Світового банку. У межах цього механізму поступово посилилася прив'язка надання ресурсів до узгодженої дорожньої карти структурних реформ, що сприяло підвищенню передбачуваності міжнародної підтримки та зменшенню ризиків дублювання донорських інтервенцій [185].

Також важливим є уповільнення демократичних перетворень, що зумовлюється неузгодженістю міжнародних підходів, різними умовами надання допомоги та множинністю інституційних вимог, які одночасно висуваються до країн-реципієнтів у межах різних програм міжнародної підтримки. У таких умовах держави змушені адаптуватися до паралельних і часто відмінних за логікою та процедурними вимогами реформаторських рамок, що створює додаткове адміністративне навантаження та знижує швидкість імплементації інституційних змін у сфері публічного управління. У міжнародних документах з питань ефективності допомоги підкреслюється, що гармонізація дій донорів є ключовою умовою підвищення результативності реформ, тоді як відсутність координації, дублювання програм і розпорошення ресурсів призводять до зниження ефективності інституційних трансформацій і уповільнення досягнення розвитку-орієнтованих результатів. Зокрема, Паризька декларація з ефективності допомоги [186] закріплює принцип гармонізації як один із базових механізмів підвищення узгодженості міжнародної підтримки та зменшення фрагментації донорських інтервенцій.

Четвертим важливим наслідком є ризик зниження довіри до міжнародних інституцій, який може виникати у випадках, коли держави-реципієнти сприймають міжнародну допомогу як недостатньо узгоджену, фрагментовану або таку, що має різні інтерпретації пріоритетів, що, у свою чергу, може впливати на рівень її сприйняття та ускладнювати імплементацію зовнішніх рекомендацій у сфері реформ. За таких умов, як правило, посилюється обережність у ставленні до міжнародного впливу, а також знижується готовність національних акторів до послідовного та узгодженого впровадження змін у сфері публічного управління.

У дослідженнях Світового банку та OECD з ефективності допомоги [187] підкреслюється, що рівень довіри між донорами та країнами-реципієнтами є ключовим чинником результативності міжнародної підтримки, тоді як фрагментація допомоги, дублювання інституційних інтервенцій і використання паралельних систем управління знижують ефективність реформ і підривають стійкість інституційних змін.

Таким чином, недостатня координація міжнародних інституцій у процесах демократизації Східної Європи має комплексний і багаторівневий характер наслідків, які охоплюють як інституційно-управлінський вимір реформ, так і політичну довіру до міжнародних акторів, що в сукупності визначає загальну ефективність демократичної трансформації регіону.

Отже, аналіз засвідчує, що недостатня координація між міжнародними інституціями формує взаємопов'язану систему негативних наслідків, які охоплюють як інституційний, так і політичний рівні демократизаційних процесів у Східній Європі. Фрагментація програм, дублювання ініціатив і відмінності у підходах знижують ефективність міжнародної допомоги, ускладнюють узгодженість реформ у сфері публічного управління та уповільнюють їх реалізацію.

Водночас така ситуація підвищує адміністративне навантаження на держави-реципієнти та може негативно впливати на рівень довіри до міжнародних інституцій. У результаті координаційний дефіцит стає одним із ключових факторів, що зменшує результативність демократичних трансформацій у регіоні.

Таблиця 3.3. Наслідки недостатньої координації міжнародних інституцій для процесів демократизації у Східній Європі

Наслідок	**Прояви**	**Вплив на демократичні трансформації**
Зниження ефективності	дублювання програм і проєктів, нераціональний	зменшення результативності міжнародної

міжнародної допомоги	розподіл фінансових та експертних ресурсів, відсутність єдиних підходів до оцінювання результатів	підтримки, послаблення впливу допомоги на інституційний розвиток держав
Фрагментація реформ	паралельна реалізація схожих програм різними міжнародними акторами, дублювання ініціатив, неузгодженість рекомендацій	порушення цілісності реформаторських процесів, ускладнення формування узгодженої політики модернізації публічного управління
Уповільнення демократичних перетворень	множинність вимог і процедур, різні умови надання допомоги, відсутність гармонізації донорської діяльності	зростання адміністративного навантаження, уповільнення імплементації реформ та інституційних змін
Зниження довіри до міжнародних інституцій	сприйняття міжнародної допомоги як недостатньо узгодженої або фрагментованої, різні інтерпретації пріоритетів реформ	послаблення підтримки міжнародних ініціатив, зниження готовності до впровадження рекомендацій та довгострокових змін у сфері публічного управління

Авторська розробка

Отже, міжнародні інституції є важливими суб'єктами підтримки демократичних трансформацій у Східній Європі, забезпечуючи нормативно-правові, політичні, фінансові, експертні та моніторингові механізми сприяння реформам. На прикладі України показано, що динаміка реформ та європейської інтеграції може зберігати високу інтенсивність навіть за умов масштабних безпекових криз, за умови наявності відносно стійкого суспільного консенсусу та консолідованої підтримки міжнародних донорів. У таких обставинах реформаторські процеси, попри значні зовнішні виклики, продовжують реалізовуватися завдяки поєднанню внутрішньої політичної волі та узгоджених міжнародних інструментів підтримки. Водночас їхня діяльність характеризується відмінностями у стратегічних пріоритетах, інструментах

впливу та підходах до реалізації програм, що зумовлює необхідність посилення координації міжнародних зусиль. Визначено, що ефективність демократичних перетворень значною мірою залежить від інституційної спроможності держав, якості публічного управління, рівня розвитку громадянського суспільства та впливу зовнішніх безпекових і геополітичних чинників. Недостатня координація міжнародних інституцій може призводити до зниження ефективності міжнародної допомоги, фрагментації реформ, уповільнення демократичних змін і послаблення довіри до міжнародних механізмів підтримки.

Таким чином, підвищення рівня узгодженості діяльності міжнародних акторів є важливою передумовою забезпечення результативності демократичних трансформацій та сталого розвитку системи публічного управління.

3.2 Ефективність роботи міжнародних інституцій у сфері розбудови демократії та підвищення ефективності публічного управління у країнах Східної Європи

Дослідження ефективності діяльності міжнародних інституцій в контексті демократичного транзиту країн Східної Європи вимагає застосування комплексного інституційно-організаційного підходу, що дозволяє оцінити не лише обсяги зовнішньої підтримки, а й реальну спроможність національних систем публічного управління до трансформації. Вибір України та Молдови як об’єктів порівняльного аналізу обумовлений спільністю їхнього євроінтеграційного вектору, подібністю вихідних умов, а також наявністю критичних безпекових викликів, які безпосередньо впливають на стійкість державних інститутів. У межах цього підрозділу особливу увагу приділено аналізу механізмів взаємодії органів публічної влади досліджуваних держав із

міжнародними акторами, критеріям оцінювання результативності їхніх програм, а також виявлення системних детермінант, що перешкоджають, або, навпаки, сприяють успішній імплементації міжнародних стандартів демократичного врядування.

Міжнародні інституції відіграють ключову роль у розбудові демократії, зміцненні верховенства права та захисті прав людини у Східній Європі. Вони надають експертну, фінансову та інституційну підтримку країнам регіону на шляху до євроінтеграції та внутрішніх реформ [192].

З метою комплексної оцінки міжнародного чинника нами було розроблено класифікацію інструментів впливу ключових інституцій у сфері розбудови демократії (табл. 3.3.). Аналіз засвідчує, що кожен тип інституції застосовує специфічні важелі – від правового моніторингу до макрофінансової стабілізації. При цьому визначальною детермінантною для активізації їхніх інструментів в Україні та Молдові стало одержання даними країнами офіційного статусу кандидатів на членство в ЄС.

Табл. 3.3. Класифікація та інструменти впливу міжнародних інституцій у сфері розбудови демократії

№	Тип інституції	Представники	Ключовий інструмент впливу	Управлінський аспект
1.	Політико-інтеграційні	Європейський Союз	Інституційна умовність: імплементація реформ як передумова набуття статусу кандидата та фінансової підтримки	Характеризується як найефективніший механізм стимулювання реформ; основний акцент сфокусовано на виконані рекомендацій ЄК для України та Молдови після одержання статусу кандидатів
2.	Експертно-нормативні	Рада Європи (Венеціанська комісія), ОБСЄ	Експертно-дорадче супроводження, правовий моніторинг та оцінка відповідності законодавства	Не володіють прямими санаційними чи фінансовими важелями, однак їхні висновки відносно ключових реформ є інституційним критерієм оцінки рівня демократичного розвитку удержави
3.	Фінансово-донорська	МВФ, Світовий банк, USAID, Програма розвитку ООН (ПРООН)	Фінансова стабілізація, цільове кредитне та грантове фінансування	Компонування жорстких макрофінансових вимог відносно антикорупційних реформ зі сторони МВФ та Світового банку з активним фінансуванням ініціатив громадянського суспільства по напряму USAID та ПРООН

Авторська розробка

У своїх висновках стосовно заявок України та Молдови на членство Європейська Комісія (ЄК) виклала своє обґрунтування, що рекомендація щодо статусу кандидата була надана лише за умови, що Україна та Молдова працюватимуть над виконанням висновків та стандартів Венеціанської комісії. Зокрема, це незалежність судової влади, закон проти олігархів та захист національних меншин. Практично це означає, що ЄК передала встановлення конкретних стандартів для розширення ЄС органу, який не пов'язаний з нею самою. Кейси України та Молдови демонструють зростаючу залежності ЄК від Венеціанської комісії у просуванні зовнішньої демократії. Венеціанська комісія, офіційно відома як Європейська комісія за демократію через право, є важливим дорадчим органом Ради Європи (РЄ). Вона була заснована в 1990 році з метою допомоги нещодавно декомунізованим країнам Центральної та Східної Європи у проведенні демократичних реформ [199].

Роль Венеціанської комісії істотно зросла з того часу, як ЄК почала системно залучати її експертний потенціал до процедур оцінювання відповідності критеріям вступу та формування зовнішньої політики. Зазначений формат взаємодії має виражений комплементарний характер: Венеціанська комісія отримує необхідні ресурси та офіційні запити від ЄК, що створює додаткові стимули для держав-кандидатів відносно імплементації її рекомендацій, тоді як ЄК здобуває інструмент незалежного арбітражу з питань, які є надмірно чутливими з політичної точки зору для їх самостійного вирішення в Брюсселі.

Однак на сучасному етапі, в умовах відновлення пріоритетності політики розширення ЄС, практика делегування експертних повноважень актуалізувала хвилю критичних зауважень. Застосування такої незалежної експертизи нерідко зумовлює до навіювання демократичного контролю, адже стратегічно важливі та далекосяжні питання фактично деполітизуються в рамках Комісії. У випадку екстраполяції даного підходу на політично вразливі сфери – зокрема, реформування судоустрою й медіапростору – дефіцит публічних дебатів може підірвати легітимність та демократичну підтримку реформ на національному

рівні. Окремою детермінантою критики виступає закритість внутрішніх процесів самої Венеціанської комісії, структура її членства та певна дивергенція місії від її первинних завдань. Зважаючи на те, що РЄ є головним органом Венеціанської комісії, ЄК позбавлена прямих інструментів ініціювання її реформування. Як наслідок, брюссельський апарат демонструє обмежену спроможність відносно самостійного просування реформ у політично складних кейсах, де відсутнє спільне консенсусне розуміння стратегічного підходу [199].

Отже, системні суперечності напряму екстраполюються в практичну площину провадження реформ у країнах Східної Європи (зокрема в Україні та Молдові), де внутрішньополітичні трансформації супроводжуються зростанням неліберальних та антидемократичних трендів. Зокрема, у контексті Молдови, задекларовані правлячою партією (PAS) інституційні зрушення у сфері верховенства та секторі юстиції детермінують неоднозначну оцінку через брак швидких і помітних суспільству результатів. Глибока, амбітна спрямованість реформаторських ініціатив підвищує рівень вразливості владних інституцій до суспільної критики. Затримка у досягненні відчутного прогресу значно мінімізує первинний позитивний імпульс реформ та утруднює комунікаційну взаємодію суб'єктів публічного управління з громадськістю.

Незважаючи на позитивний імпульс від реформ у секторі юстиції України, бракує судових рішень у головних справах про корупцію, що підкреслює необхідність більшої інституційної ефективності, прозорості та незалежності в процесі судового переслідування. Оскільки справи про корупцію часто пов'язані зі складними фінансовими схемами з елементами відмивання грошей, з'явилася гостра необхідність делегувати їх спеціалізованому суду. З метою інституційного реагування на зазначені виклики, 11 квітня 2019 року було створено Вищий антикорупційний суд (ВАКС) як орган у судовій системі держави.

За фінансової підтримки Державного департаменту США, Міжнародна організація з розвитку права (IDLO) розпочала реалізацію цільового проєкту, спрямованого на зміцнення інституційної спроможності та забезпечення

високих стандартів доброчесності ВАКС, що є ключовою передумовою зростання суспільної довіри до антикорупційних зусиль держави. У рамках зазначеної ініціативи було забезпечено функціонування Секретаріату Громадської ради міжнародних експертів (ГРМЕ). До його аналітичного та допоміжного складу було залучено профільних юристів, експертів з бізнес-аналітики, фахівців з управління персоналом (HR), а також кваліфікованих перекладачів з метою надання всебічної технічної, логістичної та експертної підтримки.

Паралельно з цим, IDLO проводить систематичне підвищення кваліфікації суддів ВАКС з основних концептів передового міжнародного досвіду у сфері протидії корупції. Організація також надає дорадчу допомогу з оптимізації внутрішніх робочих процесів суду шляхом впровадження методів ефективного управління справами. Зокрема, для підвищення рівня транспарентності правосуддя, IDLO підтримує ВАКС у розробці та практичній імплементації збалансованої комунікаційної стратегії.

Узагальнення даних, що відображені на рисунку 3.1 надають можливість констатувати, що ефективність роботи міжнародних інституцій у сфері розбудови демократії безпосередньо залежить від глибини їхнього інституційного залучення в національні реформи. У кейсах трансформації судових та антикорупційних систем України та Молдови можна простежити спільну закономірність: рекомендації та фінансово-моніторингові інструменти міжнародних організацій виступають дієвим зовнішнім стимулом, що надає змогу долати внутрішній спротив старої системи, усуваючи тим самим олігархічні впливи та забезпечувати транспарентність державотворчих процесів.

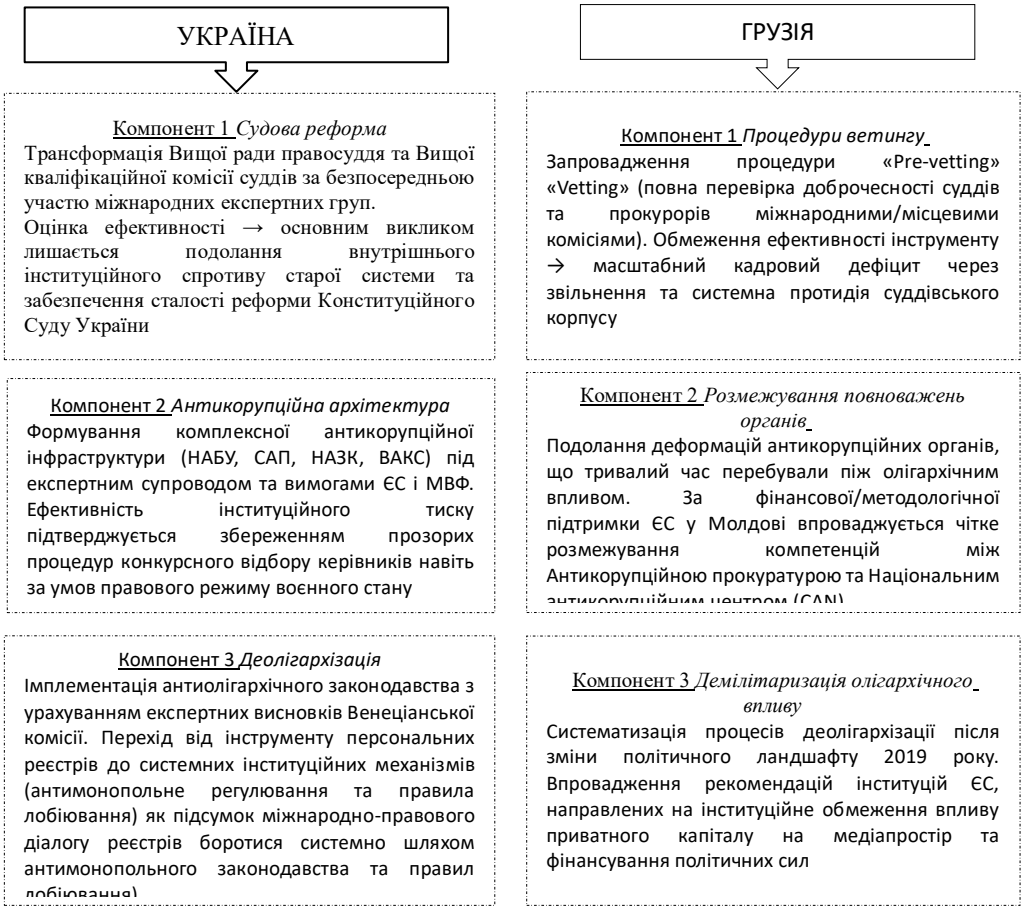

Рис. 3.1. Порівняльний аналіз ефектності імплементації рекомендацій міжнародних інституцій у процесах демократизації та судових реформ

Авторська розробка

Ефективність міжнародних інституцій у розбудові демократії у Східній Європі є високою в питаннях інституційного дизайну, але обмеженою щодо сталості внутрішніх трансформацій. Найбільший успіх демонструють структури, які пропонують чіткі критерії членства, тоді як геополітичні ініціативи часто стикаються зі стагнацією [197].

Здійснюючи аналіз основних гравців, можна відзначити, що ЄС виступає найпотужнішим каталізатором реформ. Його механізми, зокрема мова йде про Копенгагенські критерії були досить ефективними для держав Центральної Європи (Республіка Польща, Чехія), однак для країн Східного партнерства (Україна, Молдова) відсутність автоматичної перспективи членства понижувала результативність. Якісна зміна характеру та ефективності взаємодії відбулася після набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, що трансформувало європейські інституції із зовнішніх суб'єктів моніторингу на

ключових архітекторів та внутрішніх рушіїв формування стійкої системи демократичних інститутів. У цьому контексті ЄС постає головним драйвером демократичних перетворень, який через імплементацію механізмів розширення та політику сусідства забезпечує комплексну фінансову й експертну підтримку реформ. Відповідно, у рамках провадження профільних програм (EU4PAR) фінансуються проєкти, спрямовані на оптимізацію системи публічного управління, побудову транспарентних органів влади, захист прав людини та інституційне зміцнення незалежної антикорупційної архітектури.

Сучасний етап процесу розширення свідчить про те, що обидві держави демонструють стійку динаміку в інтеграції з ЄС, що сприяє відкриттю офіційних переговорних кластерів. Означений формат взаємодії потребує здійснення глибоких інституційно-організаційних трансформацій на національних рівнях. Зокрема, за безпосередньої піддержки інституцій ЄС у країнах-кандидатах запроваджуються жорсткі європейські стандарти відносно забезпечення прозорості, підзвітності та незалежності діяльності антикорупційних органів. Одночасно ЄС впроваджує масштабні цільові програми підтримки, що постають стабілізаційною детермінантою і допомагають зміцнювати стійкість демократичних інституцій в умовах системних безпекових та інституційних криз.

Синхронізований євроінтеграційний поступ досліджуваних держав на шляху до набуття повноправного членства у ЄС обумовлює взаємопов'язану спрямованість процесів розбудови національних демократичних систем. За цих умов архітектура основних досягнень та викликів демократичного транзиту включає комплексне реформування системи державного управління, поглиблення процесів децентралізації, детермінацію антикорупційної трансформації та імплементацію принципів верховенства права, що конкретизовано на рисунку 3.2.

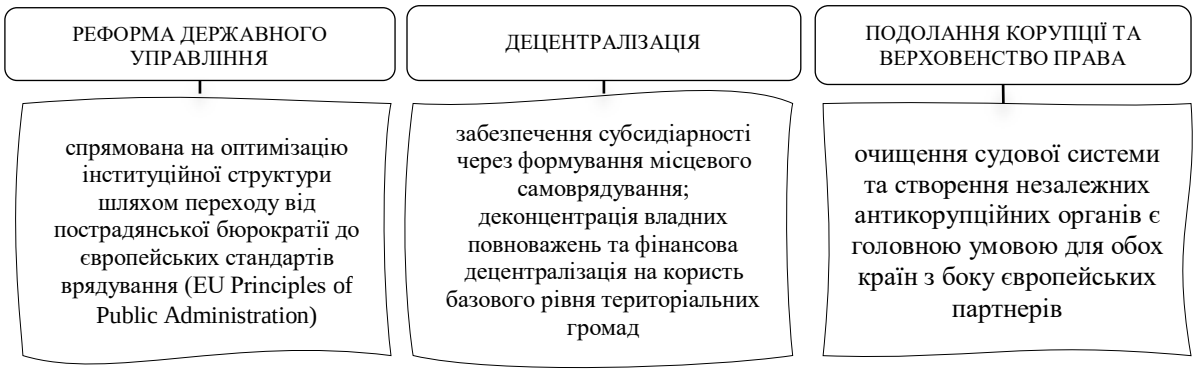

Рис. 3.2. Ключові детермінанти інституційної трансформації та розбудови демократії на шляху до членства в ЄС

Авторська розробка

Основна деструктивна тенденція сучасного демократичного транзиту полягає тому, що після формального досягнення країнами-кандидатами базових інституційних стандартів часто фіксується фаза стагнації, а в окремих випадках – регрес до авторитаризму, детермінований деформаціями та слабкістю внутрішньої політичної культури. З ціллю мінімізації цих ризиків та підвищення реальної ефективності інструментарію, міжнародні інституції виконують стратегічне переформатування. Зокрема фокус уваги переміщується з суто макроінституційної підтримки центральних органів влади до системного зміцнення інститутів громадянського суспільства, розвиток місцевого самоврядування та розбудову сталих механізмів соціального партнерства.

У межах дослідження ефективності роботи ЄС доцільно акцентувати на основних викликах та обмеженнях ефективності цієї міжнародної інституції.

По-перше, бюрократизм та швидкість реакції. Інструменти ЄС часто є повільними та розраховані на мирний період і стабільні обставини. Таким чином, доводиться адаптуватися до умов війни в Україні та гібридних загроз у Молдові.

По-друге, ризик адаптивного маніпулювання реформами. Політичні сили в обох східноєвропейських державах (Україна, Молдова) інколи приймають закони, що формально відповідають вимогам ЄС, однак в практичній площині вони виявляються недієвими через брак реальної політичної волі або нормативно-правових прогалин, які дозволяють нівелювати суть реформ.

По-третє, вагомим детермінуючим чинником є безпековий імператив. Процеси демократизації у Східній Європі вимагають урахування безпекового аспекту, адже традиційний інструментарій «м'якої сили» (soft power) ЄС зазнає значних обмежень та зіштовхується з викликами повномасштабної агресії російської федерації проти України, а також проявами гібридної експансії (зокрема через засоби дезінформаційних кампаній та корупційного втручання у виборчі процеси) в Республіці Молдові.

Отже, діяльність міжнародних інституцій в Україні та Молдові координується навколо їхньої спільної євроінтеграції. Основні зусилля спрямовані на реформування системи державного управління, боротьбу з корупцією, зміцнення верховенства права та розвиток місцевого самоврядування відповідно до стандартів Ради Європи [190; 194].

Забезпечення підзвітності публічної влади, запобігання ризикам «захоплення держави» (state capture) та захист правових норм напряму детерміновані якістю підтримки незалежних правових інституцій з боку міжнародного співтовариства. У даному аспекті, досліджуючи сутнісні характеристики сучасного процесу демократизації, дослідники (зокрема, Ю. Горенко) наголошують на необхідності імплементації універсальних стандартів глобальної демократії в національне законодавче поле [1, с. 370]. Для України та Молдови дана стратегічна орієнтація є не просто ціннісним орієнтиром, а базовою передумовою успішної європейської та євроатлантичної інтеграції. Відтак, ефективність роботи міжнародних інституцій у Східній Європі слід оцінювати крізь призму їхньої спроможності виступати каталізаторами процесу адаптації національних правових систем до глобальних демократичних стандартів, що мінімізує внутрішні ризики авторитарних тенденцій.

Боротьба за демократію та суверенітет у країнах Східної Європи

Регіон Східної Європи залишається на сучасному етані основним об'єктом воєнно-політичної експансії рф. Повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року в Україну суттєво дестабілізувало регіональну безпекову архітектуру,

деформувало природні демократичні процеси та поглибило соціополітичну поляризацію між проросійськими та проєвропейськими силами в країнах регіону. На тлі активізації імперіалістичної політики рф, Україна та Молдова подали заявку на отримання статусу кандидата на вступ до ЄС і як підсумок у червні того ж року Україна та Молода отримали цей статус.

Історичний аналіз засвідчує, що Україна значний період часу не мала стабільного, передбачуваного зовнішньополітичного курсу, що обумовлено коливанням між двома (східним/євразійським та західним/європейським) зовнішніми векторами політики з прагненнями їх компонування. В підсумку, у 2014 році Україною було обрано західний напрямок, про що свідчать конституційні норми (Закон України від 7 лютого 2019 р.). Як слушно відзначається, «в інституціональному контексті глобального розвитку такі коливання зовнішньої політики значною мірою пояснюються специфікою процесів становлення демократії в пострадянських суспільствах» [2, с. 19].

В умовах відкритого воєнного протистояння з російською федерацією, стратегічне значення для збереження суверенітету отримала консолідація зусиль українського керівництва та дипломатичного корпусу на географічному вимірі співробітництва з головними партнерами – державами ЄС та НАТО. Завдяки системні дипломатичній діяльності було сформовано стійкі треки двосторонніх та багатосторонніх відносин, де домінуючим завданням виступало забезпечення оборонної та макрофінансової стабільності країни [189, с. 21].

Воєнні успіхи Сил оборони України у протиборстві агресору засвідчили пряму кореляцію між рівнем національної стійкості та масштабами піддержки зі сторони західних донорів. Зокрема, акумульовані ресурси спрямовувалися на забезпечення функціонування антикорупційної архітектури, судову реформу, фінансування муніципальних ініціатив та підвищення публічної прозорості. Окреслений комплекс міжнародної допомоги надав змогу мінімізувати ефективність російських гібридних технологій, включаючи дезінфораційні кампанії, кібератаки та прямі воєнні загрози.

Імпульсом для якісного пришвидшення інституційного зближення стало отримання Україною у лютому 2022 року історичного вікна можливостей задля набуття повноправного членства у ЄС. Подання офіційної заявки супроводжувалась значною мобілізацією урядових, парламентських й експертних спроможностей для виконання умом Комісії та здійснення комплексної адвокації національних інтересів. Визнання ЄС європейської перспективи України та офіційне надання статусу кандидата в червні зафіксувало цей історичний перехід, не дивлячись на об'єктивні перепони у виконані всього переліку рекомендацій Європейської Комісії в умовах воєнного стану [189, с. 21].

На сьогодні, одержавши статус кандидата, держава продовжує впроваджувати реформи, спираючись на довгострокові фінансові/політичні механізми підтримки. Відповідно, серед таких можна відзначити адаптацію Української ініціативи [205] (Ukraine Facility) грантів і позик на суму 50 мільярдів євро на період 2024-2027 років для підтримки зусиль України щодо макрофінансової стабільності, сприяння короткостроковому відновленню, а також відбудови та модернізації країни, одночасно впроваджуючи ключові реформи на шляху вступу до ЄС. Він підтримує перехід до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки, яка поступово узгоджується з правилами та стандартами ЄС. Одночасно динаміка подальшого зближення та внутрішня політична стабільність залишатимуться залежними від успішності регулювання безпекової кризи, забезпечення прозорості публічного управління та безкомпромісної протидії корупційним ризикам.

Процес інституційного та ціннісного зближення України з ЄС знаходить своє безпосереднє відображення у структурі суспільних орієнтацій громадян. Загалом 54% опитаних європейських громадян виступають за посилення військової прихильності ЄС до України. Водночас архітектура суспільних настроїв залишається доволі динамічою. Результати моніторингу громадської думки фіксують превалювання тенденцій до підтрики мирного врегулювання та якнайшвидшого припинення бойових дій. Опитані європейці частіше (47%)

погоджуються, що «Україна повинна погодитися підписати мирний договір, навіть якщо це означає поступку частини своєї території, окупованої Росією, ніж альтернативна пропозиція, що «Україні слід надати військову підтримку, поки вона не відновить контроль над окупованими Росією своїми територіями» (35%) [204].

Водночас аналіз міжнародної підтримки засвідчує наявність ряду деструктивних чинників, що потенційно спроможні понижувати рівень солідарності іноземних суспільств з Україною. Серед основних факторів такого спаду дослідники виділяють мінливість внутрішньополітичного курсу США, інтенсифікацію кампаній та посилення націоналістичних наративів у державах-партнерах відносно доцільності розширення міжнародної допомоги та регулювання міграційних потоків. Зважаючи на означене, стратегічним орієнтиром для забезпечення національного суверенітету та сталого функціонування демократичних інституцій є диверсифікація джерел підтримки. Активізація зусиль європейських партнерів з приводу збільшення власних безпекових і фінансових внесків надасть можливість не тільки нівелювати ризики, що пов'язані з політичними коливаннями США, а й закладе тривале підґрунтя задля створення автономної, довготривалої системи регіональної стійкості у Східній Європі.

Особливістю сучасного етапу є те, що діяльність міжнародних організацій здійснюється в умовах компонування надзвичайних викликів безпекового характеру із стратегічними цілями євроінтеграції та післявоєнної відбудови. Означене детермінує перехід від класичних моделей демократизаційної допомоги, спрямованих здебільшого на технічну підтримку реформ, до інтегрованих підходів, що включають інституційне зміцнення, нормопроєктувальний супровід, діагностику дотримання демократичних стандартів, а також розвиток громадської участі [191].

Узагальнення аналітичних даних, представлених у наукових роботах дослідників [191], переконливо свідчать, що міжнародні організації відіграють системоутворювальну роль у підтримці та розвитку демократичних інститутів

України, гарантуючи комплексне поєднання інституційного, нормативно-правового та функціонального впливу. Співробітництво з такими інституціям, як ОБСЄ/БДІПЛ, РЄ, International IDEA, USAID, ПРООН, та рядом міжнародних демократичних інститутів, включає основні сфери демократичного врядування – виборчі процеси, судову систему, антикорупційну політику, місцеве самоврядування, медіасферу та політичну партійну систему.

На нашу думку, означена багатовекторна співпраця повинна ґрунтуватися на принципах ризик-орієнтованого управління, де кожен вектор підтримки оцінюється за критерієм спроможності національних інституцій протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам стійкості.

Оцінюючи результати інституційного виміру підтримки, відображені у працях вчених, відмітимо, що процеси створення спеціалізованих органів (зокрема, в антикорупційній, судовій сферах) мають синхронний характер як для України, так і для Республіки Молдова. Однак, саме дослідження деструктивних випадків та умов гальмування реформ у цих країнах надає змогу сформулювати основне зауваження: результативність міжнародних донорських програм критично залежить від фактора внутрішньої інституційної готовності.

З огляду на те, що у обох досліджуваних державах вплив міжнародного фінансування та нормопроєктування часто носить опосередковану, відтерміновану спрямованість, з'являється вимога щодо діагностики внутрішніх ризиків. Саме ризик-орієнтоване управління кадровим потенціалом та публічними процедурами спроможне компенсувати дефіцит політичної волі та забезпечити сукупний ефект реформ – збереження демократичної керованості держави та посилення підзвітності влади в умовах воєнних або гібридних загроз.

Окреслена у наукових розробках В.Заглади, В.Бабіної та О.Оверчук [191] проблематика підвищення ефективності взаємодії з міжнародними інституціями в Україні детермінується комплексним поєднанням воєнно-політичних, інституційних та соціальних детермінант, які в сучасних умовах диктують низка системних деструкцій. На засадах комплексного дослідження досвіду України та Молдови виявляється глибока асиметрія між масштабними обсягами

зовнішнього донорського проєктування та реальною спроможністю національних органів влади з приводу їх повноцінного інституційного засвоєння та практичного впровадження результатів. В умовах режиму воєнного стану або гібридних загроз класичні моделі підтримки, розраховані на стабільне безпекове середовище та тривалий термін, об'єктивно втрачають свою ефективність. Як зазначають дослідники, це обумовлює критичний ризик формалізації реформ, за якого трансформації відбуваються переважно на нормативно-законодавчому рівні, не закріплюючись у практичній площині щоденного публічного управління та політичної культури.

Розвиваючи авторську позицію [191], доцільно акцентувати, що ситуація в значній мірі утруднюється вираженою фрагментарністю міжнародної допомоги, яка має свій прояв у паралельному впровадженню розпорошених програм різними інституціями без належного рівня координації зі сторони національних урядів. За цих обставин з'являється деструктивний дефіцит стратегічної узгодженості реформ, що зумовлює до дублювання функцій та надмірного перевантаження державних структур супутніми процедурами звітності. Поміж тим, тривале зростання залежності окремих секторів держаного будівництва від зовнішнього фінансування в довгостроковій перспективі загрожує автономії та внутрішній стійкості демократичних інститутів. Таке напруження між імперативами національної безпеки та принципами відкритості й підзвітності остаточно актуалізує потребу щодо розробки національних систем ризик-орієнтованого моніторингу, які здатні збалансувати зовнішній плив і забезпечити внутрішню самодостатність архітектури публічного управління.

Водночас сучасні безпекові виклики актуалізують пошук нових напрямів підвищення ефективності міжнародної підтримки процесів демократизації. В першу чергу мова йде про перехід від деструктивних короткострокових комплексних програм, орієнтованих на забезпечення інституційної стійкості та повоєнне відновлення архітектури демократичного врядування. Стратегічним вектором у даному аспекті є поглиблення секторальної інтеграції міжнародної допомоги з національними планами реформ, що надасть можливість

гармонізувати загальні пріоритети суспільного розвитку із нагальними безпековими та соціально-економічними потребами держави. За таких умов значно зростає роль підтримки локального рівня – зокрема місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та незалежних медіа, які виступають головними носіями стійких демократичних трансформацій [191].

Зважаючи на спільний євроінтеграційний напрям та сучасні безпекові виклики, зазначений системний аналіз співпраці вимагає обов'язкового застосування компаративного підходу до досвіду України та Молдови. Оцінювання нормативних і практичних результатів взаємодії цих країн із міжнародними структурами (зокрема ЄС, РЄ, НАТО) надає змогу ідентифікувати не тільки універсальні закономірності інституційної трансформації Східної Європи, а й специфічні національні відмінності, обумовлені різного спрямування та інтенсивністю безпекових загроз. Цей порівняльний зріз є необхідним для виокремлення найбільш життєвих моделей адаптації європейських стандартів публічного управління.

У даному контексті ключовим методологічним інструментарієм для оцінювання та подальшого проектування ефективних систем державного управління в обох державах повинен стати ризик-орієнтований підхід. Практична площина взаємодії з міжнародними партнерами доводить, що традиційний акцент на суто технічній діагностиці реформ уже не відповідає сучасним викликам. Натомість виникає нагальна необхідність щодо потреби у суспільному моделюванні систем превентивного реагування та забезпеченні національної стійкості. Отже, інтеграція інструментів ідентифікації, оцінки та мінімізації безпекових ризиків у діяльності органів публічної влади постає фундаментальним критерієм реального інституційного зміцнення як України, так і Молдови.

Як засвідчують аналітичні узагальнення Дослідницької служби ВРУ, в умовах правового режиму воєнного стану у державі сформувалася власна модель «воюючої демократії», в основі якої – досягнення балансу між функціонуванням демократичних інститутів та забезпеченням національної

безпеки. Стратегічним завданням держави у даному контексті після припинення воєнного стану є організація та проведення демократичних повоєнних виборчих процесів відповідно до європейських стандартів і кращих світових практик. Сталість цієї моделі безпосередньо залежить від здатності інституційної системи функціонувати в рамках інклюзивного політичного діалогу та скоординованої міжвідомчої комунікації [193].

У аспекті дослідження спільних євроінтеграційних прагнень особливого акценту вимагає аналіз сучасних демократичних процесів у Молдові. Подібно до України, Молдова засвідчує чіткий ціннісний консенсус стосовно інтеграції до ЄС, що постає ключовим драйвером інституційних трансформацій. Однак специфічні особливості молдовського досвіду полягають у тому, що реформа відбувається в умовах гібридних загроз, великого інформаційного тиску та наявності замороженого конфлікту в Придністровському регіоні. Означене зумовлює публічну влади Республіки Молдови так само шукати баланс між вимогами національної безпеки та збереженням демократичних стандартів. Основним заданням для молдовського уряду в рамках взаємодії з міжнародними організаціями постають реформа системи правосуддя, деолігархізація та зміцнення стійкості інститутів публічного управління перед зовнішніми деструктивними впливами, що робить компаративний аналіз досвіду обох держав концептуально цілісним.

У вимірі практичної реалізації демократичних трансформацій Молдова лишається об'єктом системного деструктивного зовнішнього тиску, направленого на дестабілізацію її інституційної архітектури. Електоральні процеси, передусім президентська кампанія 2024 року, чітко унаочнила перетин з зовнішнього гібридного втручання та внутрішніх корупційних чинники, що виявилося у масштабному нелегальному фінансуванні підкупу виборців, дезінформаційних кампаній та спробах дезінформації державного апарату. За даними соціологічних моніторингів (зокрема Eurobarometer), супутнім дестабілізуючим фактором постає високий рівень уразливості суспільства до економічної нестабільності, що поглиблює недовіру до органів публічної влади.

Напередодні чергової парламентської кампанії зазначені деструктивні чинники актуалізують потребу залучення системної міжнародної допомоги для моніторингу виборчих процедур, захист інформаційного простору та підвищення загальної мобілізації громадянського суспільства [203].

Не зважаю на складну безпекову кон'юнктуру, зафіксовано позитивну динаміку окремих індексів демократії, що надало можливість державі розпочати офіційні переговори про вступ до ЄС. Інституційне зміцнення молдовської республіки у 2023-2026 роках пов'язане із законодавчим розширенням публічної прозорості уряду, розробкою онлайн-платформ для інклюзивних консультацій, а також розгортанням судової реформи, направленої на формування спеціалізованих антикорупційних інституцій та впровадження механізмів перевірки доброчесності суддів. Основну роль у забезпеченні стійкості даної моделі відіграє План зростання ЄС для Молдови та фінансово-технічний пакет допомоги у розмірі 1,9 мільярда євро [200]. Даний механізм напряму обумовлений ефективністю втілення внутрішніх реформ у сферах належного врядування, верховенства права та деолігархізації, що підкреслює важливість трансформації зовнішньої підтримки у внутрішню спроможність публічних інститутів.

Водночас, як відмічають зарубіжні дослідники [201], ключовим викликом залишається певна «крихкість» її демократичної стійкості за відсутності сформованої на місцях глибокої інституційної відповідальності за впроваджувані зміни. Усунення дефіциту суспільної довіри вимагає розбудови багатогранного підходу до захисту демократичних досягнень, який у науковому дискурсі визначається як створення локального та регіонального «щита демократії». Означені ініціатива має охоплювати як глобальний безпековий вимір, так і скоординоване фінансово-аналітичне забезпечення на рівні держав-кандидатів на вступ до ЄС, що надасть можливість мінімізувати політичні ризики, консолідувати зусилля громадянського суспільства та незалежних медіа, а також забезпечити сталість вектору євроінтеграційного розвитку в довгостроковій перспективі.

Особливе місце багатосторонньої взаємодії ЄС з країнами досліджуваного регіону відводиться Східному партнерству – спільній ініціативі, що об'єднує ЄС, його країн-членів та держави Східної Європи (зокрема, Україну та Молдову) в єдину інституційну платформу. У аспекті демократичного транзиту Східне партнерство постає не просто як майданчик для політичного діалогу, а як гнучкий інструмент диференційованого підходу, що забезпечує зміцнення стабільності, процвітання.

Еволюція Східного партнерства засвідчує глибоку трансформацію від суто нормативного співробітництва до прагматичного зміцнення державних інститутів. Важливим у даному аспекті став Спільний робочий документ ЄК (2021 р.) «Відновлення, стійкість та реформи: пріоритети Східного партнерства після 2020 року» [15]. Зазначений документ зафіксував зміну парадигми, де демократичні принципи, підзвітність органів публічної влади, посилення ролі громадянського суспільства та академічної мобільності розглядається як базові передумови життєздатності держави.

Надаючи оцінку ефективності Східного партнерства у контексті України та Молдови, доцільним вбачається виокремити два основні тренди, що підтверджуються останніми тенденціями (мова йде про підсумкове комюніке зустрічі високого рівня у березні 2025 р.):

- концепція подвійної обумовленості (взаємозв'язок між безпекою та демократією у Східній Європі ґрунтується на парадигмі, де національна й регіональна безпека обумовлюють стійкий демократичний розвиток, і навпаки – міцні демократичні інституції є гарантом безпеки та миру);

- трансформація у місток євроінтеграції (не зважаючи на те, що Україна та Молдова нині перейшли на вищий щабель двосторонніх відносин з ЄС (одержання статусу кандидатів у союз та відкриття передвступної переговорної рамки) Східне партнерство лишається ефективним регіональним механізмом, що забезпечує додаткову горизонтальну взаємодію між урядами, парламентами та неурядовим сектором обох держав, капіталізуючи спільний досвід реформ).

Отже, інструмент Східного партнерства засвідчив свою спроможність адаптуватися до мінливого геополітичного середовища, трансформувавшись із політики «сусідства» на архітектуру підтримки реального євроінтеграційного поступу України та Молдови.

В аспекті нашого дослідження слід відзначити, що взаємозв'язок між безпекою та демократією у Східній Європі ґрунтується на концепції подвійної обумовленості. Цей взаємозв'язок є взаємним, у якому безпека обумовлює демократичний розвиток так само, як консолідація демократії обумовлює регіональну безпеку та розбудову миру.

Слушно відзначається, що «…Україна проходить свій власний унікальний шлях воюючої демократії, і одночасно держави, яка впроваджує євроінтеграційні реформи…» [198].

Процес інституційного зміцнення демократичної системи значно інтенсифікується завдяки активному залученню та експертній підтримці міжнародних партнерів. Подальше реформування державного сектору потребує комплексного компонування зовнішньої інституційної та фінансово-консультаційної допомоги з поступовим виконанням внутрішніх євроінтеграційних зобов'язань. У даному аспекті визначальну роль посідає налагодження системної взаємодії між органами публічного влади та інститутами громадянського суспільства. Практичним кейсом такої синергії є залучення національних експертних об'єднань (зокрема представників Реанімаційного Пакету Реформ до процесі стратегічного планування, створення нормативних пропозицій та формування комплексних «дорожніх карт», у сфері верховенства права й правовладдя) [198]. Означене підтверджує, що ефективність роботи міжнародних інституцій прямо залежить від спроможності національних урядових та неурядових акторів діяти консолідовано.

Таким чином, міжнародні організації відіграють ключову роль у підтримці та збереженні демократичних інститутів України в умовах повномасштабної війни, а також тривалої політичної нестабільності. Їхня діяльність слугує інституційній стійкості системи публічного управління, збереженню базових

демократичних процедур, а також адаптації національного законодавства та практик урядування до міжнародних стандартів демократії, верховенства права, прав людини. Виявлено, що найбільш дієвими вважаються ті форми міжнародної піддержки, що компонують нормативно-правове консультування, фінансову допомогу, а також розвиток інституційної спроможності державних та громадських структур [191].

Разом з тим ідентифіковано низку системних деструкцій, що обмежують ефективність міжнародної підтримки демократії: а) фрагментарність програм; б) недостатній рівень міжінституційної координації; в) ризики формального характеру реформ в умовах режиму воєнного стану. Політико-безпековий аспект обумовлює потребу постійного балансу між вимогами національної безпеки та дотриманням демократичних принципів, що гальмує як внутрішні реформаційні процеси, так і діяльність міжнародних партнерів, що актуалізує потребу у втіленні більш гнучких, контекстно чутливих підходів щодо підтримки національних демократичних інститутів [191].

Стратегічні орієнтири оптимізації міжнародної допомоги у сфері розбудови демократії в Україні безпосередньо залежать від рівня синергії та координації між донорськими програмами та суверенними пріоритетами державного розвитку. Пріоритетним напрямком такої взаємодії має стати забезпечення довгострокової інституційної стійкості публічної влади та комплексне повоєнне відновлення держави. Важливим компонентом даного процесу є децентралізація та інтенсифікація підтримки місцевого самоврядування й громадського сектору, впровадження інструментів електронної демократії та цифрового врядування, що слугує дієвим механізмом підвищення прозорості, підзвітності та суспільної довіри до владних інституцій. У підсумку, діяльність міжнародних інституцій із підтримки демократичного транзиту має трактуватися не як зовнішній стабілізаційний чинник, а як паритетна спільна відповідальність міжнародних партнерів і Української держави за архітектуру стійкості, інклюзивної та функціональної демократії в умовах воєнних викликів і майбутньої модернізації [191].

Аналіз регіонального досвіду країн Східної Європи засвідчує, що напрацювання у сфері взаємодії між урядовими інституціями та неурядовим сектором мають набувати сталих інституційних форм, втілюючись у конкретних практиках діджиталізації сервісних послуг, координованій підтримці громадських організацій та етнонаціональних спільнот. Схожий формат публічно-управлінських відносин, що базується на прозорості прийняття рішень, взаємності дій та спільній соціальній відповідальності, є надзвичайно ціннісним для українського суспільства в контексті розбудови координаційних центрів і цілеспрямованої політики інтеграції. Разом з тим, формування позитивного іміджу національних неурядових організацій напряму залежить від прозорості їхньої діяльності, проєктної активності, розвитку волонтерського руху, а також спроможності ефективно використовувати передовий досвід країн задля вибудовування стабільно-дієвих партнерських зв'язків із державою [196, с. 625-626].

Отже, Європейська політика сусідства прагне розширити сферу впливу та роль ЄС з державами-сусідами й налагодити ширшу економічну та політичну співпрацю у регіоні. Однак її практична площина, що на початку вважалась досить перспективною, була затьмарена зовнішніми чинниками, тому мусила переформуватися у Східне партнерство [195, с. 45].

Таким чином, комплексний аналіз інституційних інструментів Східного партнерства та регіональних практик взаємодії між державою і громадянським суспільством у країнах Східної Європи унаочнює, що ефективність міжнародної підтримки напряму залежить від рівня внутрішньої готовності системи публічного управління до трансформацій. Це надає змогу сформувати комплексне уявлення про характер та динаміку міжнародного пливу на процеси демократичної консолідації досліджуваних держав, що детальніше відображено у висновках до цього підрозділу.

3.3 Розбудова системи кондиціональності для країн Східної Європи

У контексті підвищення ефективності міжнародної підтримки демократичних трансформацій у Східній Європі, як правило, особливого значення набуває питання розбудови та вдосконалення системи кондиціональності, яка, у свою чергу, виступає одним із ключових інструментів узгодження зовнішніх стимулів і внутрішніх реформаторських процесів. З огляду на це, кондиціональність доцільно розглядати не лише як механізм прив'язки міжнародної допомоги до виконання визначених зобов'язань, але й як складову ширшої архітектури міжнародного впливу на процеси демократизації. Водночас, як свідчить практика міжнародної взаємодії, наявні підходи до застосування умовності характеризуються певною фрагментарністю та відмінностями у критеріях оцінювання реформ, що, відповідно, знижує рівень узгодженості між міжнародними акторами та ускладнює імплементацію єдиної стратегічної рамки підтримки трансформаційних процесів. У таких умовах, очевидно, актуалізується необхідність системного вдосконалення механізмів кондиціональності, спрямованого на гармонізацію вимог, підвищення передбачуваності умов та посилення координації міжнародних інституцій.

У сучасному науковому дискурсі [206] кондиціональність трактується як системний інструмент міжнародного впливу, який передбачає взаємозв'язок між наданням зовнішньої підтримки та виконанням державами-реципієнтами визначених політичних, інституційних та правових зобов'язань, що, у свою чергу, дозволяє розглядати її як механізм стимулювання структурних реформ і підвищення якості публічного управління. У практиці Європейського Союзу цей підхід реалізується насамперед через політику розширення, у межах якої прямо наголошується, що «перспектива членства є потужним стимулом для демократичних та економічних реформ у країнах, які прагнуть стати членами ЄС» [207]. Зазначене формулювання, що має концептуальне значення для розуміння логіки умовності, фактично відображає механізм зовнішнього стимулювання, за якого інтеграційна перспектива виступає ключовим фактором інтенсифікації внутрішніх трансформацій, спрямованих на адаптацію

національних інституцій до європейських стандартів. Крім того, у документах Європейської Комісії підкреслюється інституційний вимір підтримки реформ, оскільки «під час процесу вступу Комісія допомагає країнам, які бажають приєднатися до ЄС, виконати необхідні критерії членства та підтримує їх у впровадженні відповідних економічних і демократичних реформ» [207]. У цьому контексті кондиціональність набуває не лише контрольної, але й супровідної функції, оскільки міжнародна підтримка поєднується з експертною та інституційною допомогою, спрямованою на забезпечення практичної реалізації реформ.

Найбільш репрезентативним та інноваційним прикладом розбудови якісно нової моделі кондиціональності у Східній Європі стала розробка та імплементація інструменту фінансової підтримки України від Європейського Союзу Ukraine Facility [208]. Специфіка цієї моделі базується на затвердженні деталізованого загальнодержавного плану реформ (Плану України), де надання фінансових траншів напряму корелює із чітким виконанням покрокових якісних та кількісних індикаторів у сферах верховенства права, антикорупційної архітектури та реформи публічної адміністрації. Такий формат кондиціональності зміщує фокус із формального процесу моніторингу на кінцевий вимірюваний результат реформ.

Водночас зв’язок між реформами та міжнародною підтримкою у межах ЄС має чітко виражений нормативно-правовий характер, оскільки фінансові механізми дедалі більше пов’язуються з принципами верховенства права та належного врядування. Так, у відповідному регламенті ЄС наголошується, що «дотримання верховенства права є ключовим для належного фінансового управління бюджетом Союзу та ефективного використання коштів Союзу» [209]. Таким чином, кондиціональність фактично трансформується у багаторівневий механізм, який поєднує політичні стимули, фінансові інструменти та правові обмеження, формуючи залежність між доступом до ресурсів і прогресом реформ у сферах демократичного врядування, судової системи та публічної адміністрації.

Крім того, у стратегічних підходах Європейського Союзу до політики розширення підкреслюється якісний вимір реформ, оскільки «результати цих реформ повинні бути стійкими, стабільними та незворотними» [210]. Це положення, у свою чергу, акцентує на довгостроковому характері трансформацій, які не обмежуються формальним виконанням критеріїв, а передбачають глибинну інституційну перебудову державних структур.

Отже, у підсумку слід зазначити, що кондиціональність у сучасній політиці Європейського Союзу виступає комплексним інструментом міжнародного впливу, який, поєднуючи стимулюючі, контрольні та супровідні функції, забезпечує структурований зв'язок між обсягами міжнародної підтримки та рівнем прогресу демократичних реформ, водночас підсилюючи роль інституційних критеріїв як основи оцінювання ефективності трансформаційних процесів.

У сучасній системі міжнародної підтримки демократичних трансформацій дедалі більшого значення набуває проблема узгодженості підходів до застосування кондиціональності, оскільки різні міжнародні інституції, хоча й декларують спільну мету сприяння демократичному врядуванню, верховенству права та розвитку інституційної спроможності держав, на практиці використовують відмінні інструменти впливу, критерії оцінювання та механізми імплементації вимог; у цьому контексті особливого аналітичного значення набуває порівняльний аналіз моделей умовності, що застосовуються Європейським Союзом, Радою Європи та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, оскільки саме їхня взаємодія формує базову архітектуру міжнародного впливу на процеси демократичних реформ.

Зокрема, у межах підходу Європейського Союзу до політики умовності, який, як правило, інтегрується в механізми фінансової та політичної взаємодії з державами-реципієнтами, підкреслюється ключова роль принципу верховенства права як системоутворюючого елемента ефективного функціонування інституційної системи. Так, ЄС зазначає, що «дотримання верховенства права є ключовим для належного фінансового управління бюджетом Союзу та

ефективного використання коштів Союзу» [211], що, у свою чергу, свідчить про безпосередню інтеграцію правових критеріїв у фінансові механізми умовності та формування прямого зв'язку між якістю інституцій і доступом до ресурсів. Що стосується політики розширення, то тут наголошується на стимулюючій функції умовності, оскільки «перспектива членства є потужним стимулом для демократичних та економічних реформ у країнах, які прагнуть стати членами ЄС» [212], що дозволяє інтерпретувати кондиціональність як багаторівневий механізм, у межах якого поєднуються політичні стимули, інституційний супровід та нормативне наближення до acquis communautaire.

Водночас у межах політики ЄС також підкреслюється, що результати реформ мають не лише формальний, але й якісний характер, оскільки «результати цих реформ повинні бути стійкими, стабільними та незворотними» [213], що, у свою чергу, акцентує на довгостроковій спрямованості трансформаційних процесів та необхідності їхньої інституційної закріпленості.

Натомість підходи Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі характеризуються відмінною логікою впливу, що зумовлено різницею їхніх інституційних мандатів та інструментів дії. Зокрема, Рада Європи орієнтується переважно на нормативно-правове стандартотворення та моніторинг виконання державами-учасницями зобов'язань у сфері прав людини, демократії та верховенства права, що реалізується через систему конвенцій, експертних механізмів і практику Європейського суду з прав людини [214]. У цьому контексті ключовим є не фінансовий чи політичний тиск, а саме юридична зобов'язальність стандартів, закріплених у Європейській конвенції з прав людини, що забезпечує нормативну уніфікацію демократичних критеріїв у межах держав-членів.

У свою чергу ОБСЄ реалізує переважно моніторингово-експертну модель впливу, яка базується на оцінюванні демократичних інститутів, виборчих процесів та практик врядування, а також на формуванні рекомендаційного впливу без застосування юридично обов'язкових або фінансово зумовлених

механізмів примусу. Так, діяльність Бюро демократичних інститутів і прав людини передбачає спостереження за виборами та підготовку детальних звітів і рекомендацій щодо їх відповідності міжнародним стандартам демократичних виборів [214].

У сукупності така інституційна диференціація, як правило, зумовлює формування багаторівневої, однак методологічно неоднорідної системи кондиціональності, в межах якої співіснують різні нормативно-інституційні логіки, зокрема юридично зобов'язальні стандарти Ради Європи, рекомендаційно-експертні механізми впливу ОБСЄ та політико-економічні інструменти умовності Європейського Союзу. Відповідно, така багатошаровість, забезпечуючи розширення інструментарію міжнародного впливу на процеси демократичних трансформацій, водночас об'єктивно ускладнює формування уніфікованої системи критеріїв оцінювання реформ і, як наслідок, підвищує ризики інституційної фрагментації та неузгодженості міжнародної підтримки.

Таблиця 3.4. Порівняльна характеристика підходів міжнародних інституцій до застосування кондиціональності у сфері демократичних реформ

Міжнародна інституція	**Основний підхід до кондиціональності**	**Ключові інструменти впливу**	**Основні критерії оцінювання**
Європейський Союз	політична та фінансова умовність	фінансова допомога, інтеграційні стимули, виконання критеріїв членства, програми підтримки реформ	результативність реформ, верховенство права, ефективність державного управління, виконання політичних зобов'язань
Рада Європи	нормативно-правова умовність	конвенції, моніторингові механізми, висновки експертних	відповідність правам людини, демократичним стандартам і міжнародно-

		органів, рекомендації	правовим зобов'язанням
ОБСЄ	моніторингово-консультативна умовність	спостереження за виборами, експертні місії, консультативна підтримка, рекомендації	якість виборчих процесів, функціонування демократичних інститутів, дотримання демократичних принципів

Авторська розробка

Отже, можна зробити висновок, що виникає певна проблема методологічної розбіжності у підходах до вимірювання прогресу демократичних трансформацій, оскільки Європейський Союз орієнтується переважно на результативні індикатори виконання реформ, Рада Європи зосереджується на оцінюванні відповідності правовим зобов'язанням і стандартам конвенційної системи, тоді як ОБСЄ приділяє основну увагу якісним експертним оцінкам функціонування демократичних процесів. І така фрагментація критеріїв, як правило, ускладнює координацію міжнародних зусиль, знижує рівень порівнюваності результатів реформ та створює ризики формування різноспрямованих рекомендацій для держав-реципієнтів, що, у свою чергу, актуалізує необхідність подальшої гармонізації підходів до застосування кондиціональності в межах європейського інституційного простору.

У сучасній системі міжнародної підтримки демократичних трансформацій дедалі більш очевидною стає наявність низки структурних обмежень, які знижують узгодженість та ефективність застосування кондиціональності як інструменту впливу на реформи. Попри задекларовану спільну мету міжнародних акторів щодо сприяння демократичному врядуванню, на практиці формуються різні підходи до визначення умов, критеріїв оцінювання та механізмів імплементації вимог, що, у свою чергу, зумовлює появу системних дисфункцій у функціонуванні цієї моделі. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз основних проблем чинної системи кондиціональності, які проявляються на рівні фрагментації стандартів, дублювання вимог, зростання

адміністративного навантаження та недостатньої координації міжнародних інституцій.

Однією з ключових дисфункцій сучасної системи кондиціональності є фрагментація вимог і стандартів, що зумовлена одночасною участю значної кількості міжнародних інституцій, кожна з яких застосовує власні індикатори оцінювання та методології моніторингу. Унаслідок цього держави-реципієнти змушені адаптуватися до множинних і частково неузгоджених рамок звітності, що, як підкреслюється в підходах OECD до ефективності розвитку [214] ускладнює формування цілісної реформаторської політики та послаблює інституційну узгодженість трансформаційних процесів. Похідною від зазначеної проблеми є дублювання умов і показників, яке виникає внаслідок паралельного застосування міжнародними акторами подібних або частково ідентичних вимог у сферах судової реформи, антикорупційної політики та реформування системи публічного управління, коли одна й та сама реформа, за логікою Паризької декларації щодо ефективності допомоги [215] потребує уникнення дублювання інтервенцій і гармонізації підходів оцінювання. Це, у свою чергу, підвищує складність моніторингових процедур і створює ризики різночитань у трактуванні результатів.

Ще однією суттєвою дисфункцією є зростання адміністративного навантаження на держави-реципієнти, які змушені одночасно виконувати численні вимоги різних міжнародних програм, готувати паралельні звітні документи та забезпечувати взаємодію з кількома інституційними партнерами, що, як зазначається у підходах ООН до ефективної співпраці у сфері розвитку [216], призводить до підвищення транзакційних витрат і відволікання ресурсів від безпосередньої імплементації реформ.

Також системною проблемою залишається недостатня координація міжнародних акторів, що проявляється у різних підходах до визначення пріоритетів реформ, відсутності єдиних методологій оцінювання та обмеженому обміні інформацією між інституціями, у результаті чого програми підтримки нерідко реалізуються паралельно та без належного узгодження. Саме тому в

аналітичних матеріалах OECD підкреслюється важливість координації донорів і узгодженості політик як базової умови підвищення ефективності міжнародної допомоги [216].

Узагальнення сучасних підходів до оцінювання ефективності міжнародної підтримки демократичних реформ дозволяє виокремити низку системних дисфункцій чинної моделі кондиціональності, які, як правило, мають інституційний, методологічний та організаційний характер. Вони проявляються у різних вимірах функціонування міжнародної допомоги та безпосередньо впливають на результативність реалізації реформ у державах-реципієнтах, у зв'язку з чим доцільним є їх систематизований розгляд.

Таблиця 3.5. Основні дисфункції чинної системи кондиціональності у процесах міжнародної підтримки демократичних трансформацій

Дисфункція	**Зміст проблеми**	**Основні наслідки**
Фрагментація вимог і стандартів	використання різними міжнародними інституціями різних критеріїв, індикаторів та методологій оцінювання реформ	ускладнення координації, зниження узгодженості реформ, інституційна розпорошеність
Дублювання умов і показників	паралельне застосування схожих вимог різними донорами у межах одних і тих самих реформ	зростання бюрократичного навантаження, різночитання результатів, неефективність моніторингу
Адміністративне навантаження на держави	необхідність виконання численних звітних і процедурних вимог різних інституцій	відволікання ресурсів від реформ, уповільнення імплементації змін
Недостатня координація міжнародних акторів	відсутність єдиної стратегічної рамки та обмежений обмін інформацією між інституціями	паралельні програми, зниження синергії, фрагментація міжнародної підтримки

Авторська розробка

Узагальнення наведених у таблиці даних дозволяє зробити висновок, що чинна система кондиціональності у сфері міжнародної підтримки демократичних трансформацій характеризується комплексом взаємопов'язаних дисфункцій, які мають системний характер і проявляються на інституційному, процедурному та методологічному рівнях. Зокрема, фрагментація вимог і стандартів, дублювання умов і показників, зростання адміністративного навантаження на держави-реципієнти, а також недостатня координація міжнародних акторів формують кумулятивний ефект зниження ефективності міжнародної допомоги. Водночас, як випливає з аналізу, зазначені проблеми є взаємопов'язаними та взаємно підсилюють одна одну, що, у свою чергу, призводить до зменшення узгодженості реформаторських зусиль і ускладнює досягнення синергії між різними програмами підтримки. Отже, виявлені дисфункції актуалізують потребу в подальшій гармонізації підходів міжнародних інституцій до застосування кондиціональності, а також у посиленні координаційних механізмів у межах системи міжнародної підтримки демократичних трансформацій.

Аналізуючи кейс України, варто наголосити, що розрахунок індикаторів у межах Плану України для Ukraine Facility побудований на принципі «гроші в обмін на верифіковані реформи» (payment-by-results). Загальна сума у €50 мільярдів розбита на щоквартальні транші, виплата яких прямо залежить від виконання понад 150 конкретних індикаторів. Якщо індикатор протерміновано або виконано некоректно, Єврокомісія автоматично зменшує або заморожує суму фінансування.

Воєнний стан створює ризики форс-мажорів (руйнування інфраструктури, блекаути, безпекові загрози), через які Україна ризикує втрачати мільярди євро через технічні зриви дедлайнів. Для захисту фінансового потоку органи влади мають ініціювати модернізацію процесу. Серед таких заходів можуть бути:

- безпекові гнучкі дедлайни (Proportional Security Adjustment): укладення з ЄС додаткової технічної угоди, яка дозволить автоматично продовжувати

дедлайни на виконання кількісних показників, якщо затримка викликана прямими наслідками бойових дій чи обстрілів (наприклад, пошкодженням об'єктів енергетики, що будувалися за планом);

- заміна «фізичних» індикаторів на «цифрові»/«інституційні»: там, де безпекова ситуація блокує капітальне будівництво або модернізацію матеріальних об'єктів, оперативно замінювати ці кроки на створення нормативної бази чи запуск цифрових послуг, які можна реалізувати дистанційно;

- перехід на пропорційне фінансування: замість принципу «все або нічого» для великих інвестиційних індикаторів, впровадити покрокову оплату. Наприклад, якщо план з гуманітарного розмінування виконано на 80% через замінування нових територій, ЄС має виплачувати 80% коштів від траншу, а не заморожувати його повністю;

- запровадити процедуру «зеленого коридору» для законопроєктів Ukraine Facility - їхній розгляд має відбуватися позачергово без спаму поправок;

- посилення внутрішнього пре-аудиту: Міністерство економіки України як Національний координатор має запровадити внутрішній стрес-тест індикаторів за 45 днів до завершення кварталу. Це дозволить уряду вчасно виявити загрозу зриву та почати дипломатичні переговори з Брюсселем про перенесення або коригування умови.

У цьому контексті особливий науково-практичний інтерес становить досвід України, де простежується спроба інституційного подолання зазначених дисфункцій системи міжнародної підтримки. З метою мінімізації фрагментації вимог, а також усунення ризиків дублювання зобов’язань, що надходять від різних міжнародних партнерів, зокрема Європейського Союзу, Міжнародного валютного фонду, Світового банку та країн G7, було сформовано єдину аналітично-моніторингову систему - Матрицю реформ [217]. Зазначений інструмент, по суті, забезпечив консолідацію ключових умов, індикаторів та цільових показників структурних реформ у межах уніфікованої дорожньої карти, що дозволило підвищити узгодженість між зовнішніми вимогами та

національними пріоритетами розвитку. Функціонування Матриці реформ сприяло впорядкуванню процесів моніторингу та оцінювання реформаторських змін, оскільки забезпечило використання спільної системи відстеження прогресу для широкого кола міжнародних партнерів. Унаслідок цього, з одного боку, було суттєво знижено рівень дублювання умов і показників, а з іншого було суттєво зменшено адміністративне навантаження на органи державної влади, що пов'язане з підготовкою паралельної звітності для різних донорських структур. Таким чином, український досвід демонструє, що інституційна координація вимог міжнародних акторів здатна підвищувати ефективність реалізації реформ, забезпечуючи більш тісний взаємозв'язок між механізмами міжнародної підтримки та процесами внутрішніх трансформацій.

Ураховуючи виявлені дисфункції чинної системи кондиціональності, які проявляються у фрагментації вимог, дублюванні індикаторів, зростанні адміністративного навантаження та недостатній координації міжнародних акторів, постає необхідність визначення концептуальних і практичних напрямів її вдосконалення. У цьому контексті особливого значення набуває пошук механізмів гармонізації підходів міжнародних інституцій, спрямованих на підвищення узгодженості та ефективності підтримки демократичних трансформацій. Відповідно, доцільним є розгляд основних напрямів гармонізації системи кондиціональності, які охоплюють як уніфікацію критеріїв оцінювання реформ, так і посилення координації та синхронізації міжнародних програм, а також розвиток спільних моніторингових підходів.

У сучасному науковому дискурсі уніфікація базових критеріїв оцінювання реформ, як правило, розглядається як один із ключових інструментів підвищення ефективності системи міжнародної кондиціональності, оскільки стандартизація індикаторів дозволяє забезпечити не лише порівнюваність результатів реформ, але й зменшити рівень методологічної фрагментації, яка виникає внаслідок паралельного застосування різними міжнародними інституціями відмінних систем оцінювання. У цьому контексті Gehring K., Michaelowa K., Dreher A. та Spörri F. у дослідженні про фрагментацію та ефективність допомоги,

підкреслюють, що узгодженість підходів до вимірювання результатів є критичною умовою підвищення результативності міжнародної допомоги та зниження витрат координації [218]. У цьому контексті, очевидно, особливого значення набуває питання формування єдиних підходів до вимірювання прогресу демократичних трансформацій, що дозволяє, у свою чергу, підвищити прозорість і передбачуваність міжнародної підтримки.

У цьому зв'язку Європейська Комісія, як правило, наголошує на тому, що оцінювання реформ у межах політики розширення має ґрунтуватися на чітко визначених, взаємопов'язаних та послідовно застосовуваних критеріях верховенства права, демократичного врядування та інституційної спроможності держав, що, зокрема, відображено у підходах до політики розширення [219], де акцент робиться на результативності реформ, їхній стійкості та відповідності європейським стандартам.

Водночас слід зазначити, що уніфікація критеріїв оцінювання реформ не лише виконує функцію технічного узгодження індикаторів, але й, безперечно, виступає інструментом посилення політичної та інституційної узгодженості міжнародних акторів, оскільки дозволяє зменшити ризики різночитань у трактуванні результатів реформ, уникнути дублювання моніторингових процедур і сформувати більш цілісну систему оцінювання демократичних трансформацій.

Отже, уніфікація індикаторів, як правило, сприяє формуванню більш прозорої, передбачуваної та методологічно узгодженої системи оцінювання демократичних реформ, що, у свою чергу, є важливою передумовою підвищення ефективності міжнародної кондиціональності в умовах складних і багаторівневих трансформаційних процесів.

Важливим напрямом гармонізації системи міжнародної кондиціональності, безперечно, виступає посилення координації між міжнародними організаціями, що, у свою чергу, спрямоване на зменшення дублювання програм, уникнення паралельного фінансування схожих ініціатив та підвищення ефективності використання фінансових, експертних і інституційних

ресурсів. У таких умовах координація набуває не лише технічного, але й стратегічного значення, оскільки визначає рівень узгодженості міжнародних зусиль у сфері підтримки демократичних трансформацій.

У документах Організація економічного співробітництва та розвитку з питань ефективності розвитку, зокрема в аналітичних матеріалах Development Co-operation, прямо підкреслюється необхідність узгоджених і взаємопогоджених дій донорів, оскільки фрагментація допомоги, як правило, призводить до зниження її результативності, підвищення транзакційних витрат та ускладнення досягнення довгострокових інституційних змін у державах-реципієнтах [9].

У цьому контексті слід зазначити, що координація міжнародних організацій передбачає не лише обмін інформацією або технічну взаємодію між інституціями, але й більш глибокий рівень узгодження стратегічних пріоритетів, методологічних підходів та критеріїв оцінювання реформ, що, у свою чергу, дозволяє формувати більш цілісну, послідовну та внутрішньо узгоджену архітектуру міжнародної підтримки демократичних трансформацій. Таким чином, посилення координаційних механізмів, як правило, виступає ключовою передумовою підвищення ефективності системи кондиціональності в умовах багаторівневої міжнародної взаємодії.

Синхронізація програм підтримки, як правило, розглядається як практичний механізм узгодження часових рамок, секторальних пріоритетів і фінансових інструментів міжнародної допомоги, що дозволяє підвищити ефективність координації між різними донорами та зменшити ризики дублювання інтервенцій у межах одних і тих самих реформаторських секторів. У цьому контексті Європейський Союз у межах підходу Team Europe наголошує на необхідності спільного планування та узгодження дій держав-членів і інституцій ЄС, що спрямовано на підвищення узгодженості зовнішньої допомоги та її результативності [219]. Також варто зазначити, що у науковій літературі підкреслюється, що недостатня узгодженість донорських дій суттєво знижує ефективність міжнародної допомоги, оскільки, як зазначають Heller P.,

Harilal K. N., Chaudhuri S. «фрагментація допомоги пов’язана з вищими адміністративними витратами та нижчою ефективністю допомоги» [220], що, у свою чергу, безпосередньо впливає на якість імплементації реформ у державах-реципієнтах. Таким чином, синхронізація програм підтримки, як правило, виступає не лише організаційним інструментом узгодження міжнародних інтервенцій, але й ключовим механізмом підвищення ефективності реформ, оскільки дозволяє уникати паралельного фінансування схожих ініціатив і сприяє формуванню більш узгоджених та послідовних реформаторських траєкторій у державах-реципієнтах.

Дієвим інституційним майданчиком для забезпечення такої синхронізації у межах міжнародного простору виступає Багатостороння координаційна платформа донорів для України (Donor Coordination Platform for Ukraine) [221]. У цьому контексті її Керівний комітет, як правило, виконує не лише функцію технічного обміну інформацією між учасниками, але й забезпечує узгодження стратегічних пріоритетів між Кабінетом Міністрів України, державами G7, інституціями Європейського Союзу та провідними міжнародними фінансовими організаціями. Відповідно, діяльність Платформи демонструє здатність до поступової конвертації фрагментованих донорських інтервенцій у консолідований фінансово-технічний ресурс, орієнтований на підтримку макроекономічної стабільності та реалізацію довгострокових структурних реформ.

Ще одним важливим напрямом гармонізації системи міжнародної кондиціональності виступає розвиток спільних моніторингових підходів, які, як правило, спрямовані на підвищення прозорості оцінювання реформ, забезпечення порівнюваності результатів міжнародної допомоги та зменшення методологічних розбіжностей між різними міжнародними акторами, що застосовують відмінні системи індикаторів та критеріїв ефективності. У цьому контексті Програма розвитку ООН наголошує на необхідності посилення систем моніторингу, оцінювання та підзвітності як ключової умови підвищення результативності політик розвитку і якості управління [222], підкреслюючи

важливість доказових (що базуються на доказах) підходів у міжнародній допомозі.

Водночас у документах Організації економічного співробітництва та розвитку зазначається, що ефективність міжнародної допомоги безпосередньо залежить від узгодженості систем моніторингу, гармонізації індикаторів та спільного вимірювання результатів, оскільки саме фрагментація методологій, як правило, ускладнює оцінювання впливу реформ і знижує загальну результативність інтервенцій [223]. У свою чергу, Світовий банк також підкреслює значення єдиних систем моніторингу та оцінювання для забезпечення прозорості та підзвітності програм розвитку [224].

Таким чином, узгоджені моніторингові підходи, як правило, передбачають використання спільних індикаторів, уніфікованих методик оцінювання та регулярного обміну даними між міжнародними інституціями, що, у свою чергу, сприяє підвищенню порівнюваності результатів реформ, зменшенню ризиків різночитань у їх інтерпретації та зміцненню довіри між донорами та державами-реципієнтами.

Узагальнюючи підходи міжнародних організацій до формування спільних моніторингових механізмів, доцільно підкреслити, що їхня практична реалізація відрізняється залежно від інституційних повноважень, методологічних традицій та функціональної спрямованості. Тому у цьому контексті порівняльний аналіз підходів провідних міжнародних інституцій дозволяє більш чітко виявити як спільні риси, так і відмінності у підходах до оцінювання ефективності демократичних трансформацій та програм міжнародної допомоги.

Проведений порівняльний аналіз підходів провідних міжнародних інституцій до моніторингу реформ засвідчує наявність суттєвої методологічної різнорідності, яка, з одного боку, відображає функціональну спеціалізацію кожного актора, а з іншого формує складну багаторівневу систему оцінювання демократичних трансформацій. Зокрема, Європейський Союз орієнтується переважно на результативні індикатори виконання реформ у межах політики умовності та розширення, тоді як Організація економічного співробітництва та

розвитку акцентує увагу на ефективності допомоги та координації донорських практик, а Організація Об'єднаних Націй, у межах рамки Цілей сталого розвитку, застосовує глобальні індикатори розвитку, що забезпечують порівнюваність на макрорівні, тоді як Світовий банк використовує переважно кількісні індекси врядування для оцінювання інституційної якості держав. Рада Європи, у свою чергу, фокусується на нормативно-правовому вимірі, забезпечуючи моніторинг відповідності держав міжнародним конвенційним стандартам.

Таблиця 3.6. Порівняльні підходи міжнародних інституцій до моніторингу реформ

Міжнародна інституція	**Основний фокус моніторингу**	**Методологічна база**	**Інструменти оцінювання**	**Особливості підходу**
ЄС	оцінка прогресу реформ у межах умовності та політики розширення	результативні індикатори (підхід, орієнтований на результати)	щорічні звіти про розширення, індикатори верховенства права	орієнтація на вимірюваний прогрес і виконання критеріїв
Організація економічного співробітництва та розвитку	ефективність міжнародної допомоги та координація донорів	принципи Паризької декларації щодо ефективності допомоги	показники ефективності допомоги, експертні огляди (peer reviews)	акцент на гармонізації донорських підходів
ООН	моніторинг сталого розвитку та інституційної спроможності	Рамка Цілей сталого розвитку (SDGs)	звіти, моніторинг	орієнтація на глобальні індикатори розвитку
Світовий банк	інституційна якість та врядування	індикатори світового врядування (WGI)	індекси управління, оцінки політик	кількісні індикатори якості врядування
Рада Європи	дотримання правових	конвенційна система та	моніторинг	нормативно-правовий контроль

	стандартів і конвенцій	моніторингові механізми		відповідності стандартам

Авторська розробка

Таким чином, поєднання різних методологічних підходів, хоча й забезпечує багатовимірність оцінювання реформ, водночас призводить до фрагментації критеріїв та ускладнює формування єдиної системи моніторингу міжнародної підтримки демократичних трансформацій, що, у свою чергу, актуалізує потребу подальшої гармонізації індикаторних і процедурних підходів між міжнародними інституціями.

Вдосконалення системи міжнародної кондиціональності, як правило, розглядається як комплексний процес інституційної та методологічної оптимізації механізмів зовнішнього впливу на демократичні трансформації, результатом якого є підвищення узгодженості міжнародної підтримки, зменшення фрагментації реформ та підвищення ефективності імплементації політик. У цьому контексті сучасні дослідження підкреслюють, що узгодженість донорських дій і зниження фрагментації допомоги безпосередньо впливають на результативність розвитку, однак цей ефект є контекстно залежним та посилюється за наявності достатньої інституційної спроможності держав-реципієнтів, що, зокрема, доведено у дослідженні Gehring K., Michaelowa K., Dreher A., Spörri F. [225], де зазначається, що вплив фрагментації є неоднозначним і залежить від інституційних умов у країнах-одержувачах .

Підвищення узгодженості міжнародної підтримки передбачає посилення координації між міжнародними інституціями та гармонізацію інструментів зовнішньої допомоги, що в межах європейського підходу до управління розвитком розглядається як умова зменшення транзакційних витрат і підвищення ефективності інтервенцій, тоді як у наукових дослідженнях [226] наголошується, що розпорошення донорських зусиль між численними країнами та секторами послаблює загальний вплив допомоги, навіть попри потенційні позитивні ефекти диверсифікації ризиків і ресурсів.

Отже, зменшення фрагментації реформ проявляється у переході до більш інтегрованих моделей інституційних змін, за яких реформи реалізуються не ізольовано, а в межах узгоджених програмних рамок, що знижує ризики дублювання інтервенцій і підвищує внутрішню логічність реформаторських траєкторій. У цьому зв'язку у дослідженнях Klingebiel S., Negre M., та Morazán P. йдеться про те, що відсутність єдиного координуючого центру між донорами призводить до зростання витрат і зниження ефективності управління програмами розвитку [227].

Підвищення ефективності імплементації політик пов'язується зі скороченням адміністративного навантаження на держави, зменшенням транзакційних витрат та підвищенням узгодженості вимог міжнародних акторів, оскільки надмірна кількість паралельних програм і різних процедур оцінювання, як правило, ускладнює реалізацію реформ і знижує швидкість інституційних змін. У цьому контексті емпіричні дослідження Annen K., та Moers L. [228] також демонструють, що надмірна кількість донорів у межах однієї країни або сектора підвищує складність управління допомогою та може негативно впливати на результативність політик розвитку.

Посилення стабільності демократичних трансформацій у дослідженні групи експертів Gehring K., Michaelowa K., Dreher A., та Spörri F. [229] розглядається як інтегральний результат попередніх процесів і проявляється у зміцненні інституційної спроможності держав, підвищенні передбачуваності реформ та зростанні довіри до міжнародної підтримки, що особливо актуально у випадках, коли узгодженість донорських дій зменшує ризики політичної та інституційної нестабільності, пов'язаної з фрагментованими інтервенціями та конкуренцією між міжнародними акторами.

Таким чином, можна констатувати, що удосконалення системи кондиціональності має комплексний мультиплікативний ефект, що охоплює інституційний, управлінський та політичний виміри демократичних трансформацій і сприяє формуванню більш узгодженої та ефективної моделі міжнародної підтримки реформ.

Таблиця 3.7. Напрями гармонізації системи міжнародної кондиціональності

Напрям гармонізації	**Зміст та характеристика**	**Очікуваний ефект**	**Приклад міжнародного підходу**
Уніфікація базових критеріїв оцінювання реформ	встановлення спільних індикаторів та стандартів оцінювання прогресу реформ у різних секторах державного управління	підвищення порівнюваності результатів та зменшення методологічної фрагментації	підхід ЄС до оцінювання реформ у межах політики розширення
Посилення координації між міжнародними організаціями	узгодження стратегічних пріоритетів та механізмів надання допомоги між донорами	зменшення дублювання програм і підвищення ефективності ресурсів	OECD Development Effectiveness Framework
Синхронізація програм підтримки	координація часових рамок, фінансових інструментів і секторальних пріоритетів допомоги	формування узгоджених реформаторських траєкторій	Team Europe Approach (ЄС)
Розвиток спільних моніторингових підходів	використання уніфікованих методик оцінювання та спільних систем збору даних	підвищення прозорості та довіри до результатів реформ	SDG monitoring framework (ООН)

Авторська розробка

Узагальнюючи напрями вдосконалення системи міжнародної кондиціональності, слід наголосити, що її ефективність значною мірою залежить від ступеня гармонізації інструментів, процедур та критеріїв оцінювання, які

застосовуються різними міжнародними акторами. Водночас, як свідчить аналіз сучасної практики міжнародної допомоги та досліджень щодо ефективності розвитку, підвищення результативності реформ прямо корелює з рівнем координації донорських підходів, узгодженістю моніторингових механізмів та зниженням фрагментації інтервенцій. У цьому контексті систематизація ключових напрямів гармонізації дозволяє більш чітко окреслити інституційні пріоритети подальшого вдосконалення системи кондиціональності.

Проведений узагальнювальний аналіз основних напрямів гармонізації системи міжнародної кондиціональності свідчить про її багатовимірний характер, який охоплює як інституційно-методологічні, так і процедурно-організаційні аспекти міжнародної взаємодії у сфері підтримки реформ. Зокрема, уніфікація критеріїв оцінювання реформ виступає базовою передумовою забезпечення порівнюваності результатів і зниження методологічної фрагментації, тоді як посилення координації між міжнародними організаціями сприяє оптимізації використання ресурсів і мінімізації дублювання інтервенцій.

Водночас синхронізація програм підтримки дозволяє формувати більш узгоджені та передбачувані реформаторські траєкторії у державах-реципієнтах, що, у свою чергу, підвищує ефективність реалізації політик і зменшує адміністративне навантаження на національні інституції. Розвиток спільних моніторингових підходів, як інтеграційний елемент зазначених процесів, забезпечує підвищення прозорості оцінювання результатів реформ та зміцнює довіру між міжнародними акторами і країнами, що отримують допомогу.

Таким чином, гармонізація системи кондиціональності виступає ключовим чинником підвищення ефективності міжнародної підтримки демократичних трансформацій, оскільки забезпечує узгодженість інструментів впливу, зменшує фрагментацію інтервенцій і сприяє формуванню більш стабільних і послідовних реформаторських процесів.

Отже, можна стверджувати, що розбудова системи кондиціональності для країн Східної Європи є складним багаторівневим процесом, який поєднує інституційні, політичні та методологічні виміри міжнародної взаємодії у сфері

підтримки демократичних трансформацій. Її ключовим змістом виступає формування узгоджених правил, критеріїв та механізмів оцінювання реформ, які забезпечують більш передбачуваний та структурований характер зовнішньої підтримки.

Встановлено, що ефективність кондиціональності значною мірою залежить від ступеня координації міжнародних акторів, узгодженості їхніх підходів до оцінювання реформ та здатності до синхронізації програм допомоги. У випадку недостатньої гармонізації спостерігаються явища фрагментації інтервенцій, дублювання вимог і зростання адміністративного навантаження на держави-реципієнти, що знижує загальну результативність демократичних перетворень. Водночас удосконалення системи кондиціональності розглядається як чинник підвищення ефективності імплементації політик, посилення інституційної спроможності держав та забезпечення більшої стабільності трансформаційних процесів у регіоні. У цьому контексті гармонізація критеріїв оцінювання, розвиток спільних моніторингових підходів і координація донорських стратегій виступають ключовими умовами підвищення результативності міжнародної підтримки.

Дослідження міжнародних інструментів впливу на трансформаційні процеси у країнах Східної Європи засвідчує поступовий перехід від фрагментованої моделі кондиціональності до більш інтегрованої системи міжнародної підтримки реформ. У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває координація вимог міжнародних інституцій, уніфікація індикаторів оцінювання та синхронізація фінансових інструментів допомоги, що дозволяє зменшити дублювання зобов’язань і підвищити ефективність імплементації реформ. Особливо виразно ці процеси простежуються на прикладі України, де поєднання макрофінансової підтримки, програм структурних реформ та інституційної допомоги сприяло формуванню більш цілісної архітектури міжнародної взаємодії. У цьому контексті кондиціональність поступово трансформується з інструменту зовнішнього контролю у механізм довгострокового партнерського впливу, що передбачає більш активну роль

національних інституцій у формуванні та реалізації реформаторського порядку денного. Також спостерігається перехід від жорстко асиметричних відносин між донорами та державами-реципієнтами до моделі взаємної відповідальності, у межах якої ефективність реформ оцінюється через узгоджені багатосторонні механізми моніторингу. Це, у свою чергу, підвищує передбачуваність міжнародної підтримки та сприяє більш стабільному впровадженню структурних змін.

У підсумку зазначимо, що система кондиціональності в країнах Східної Європи відображає перехід до більш узгодженої та інституційно складної моделі міжнародної взаємодії, орієнтованої не лише на виконання формальних умов, але й на забезпечення стійкості демократичних та інституційних трансформацій.

Висновки до Розділу 3

Обґрунтовано, що ефективність розбудови демократії в Україні та Молдові забезпечується шляхом компонування трьох типів міжнародного впливу: 1) політико-інтеграційного; 2) експертно-нормативного; 3) фінансово-донорського. Виявлено, що після отримання цими держави статусу кандидатів на членство в ЄС, архітектура міжнародного сприяння трансформувалася від превентивного моніторингу до жорсткої інституційної умовності та цільового фінансування конкретних демократичних реформ (передусім, антикорупційних). Зазначене аргументує позицію, за якої міжнародні інституції позиціонуються не як пасивні спостерігачі, а як потужний драйвер внутрішніх перетворень у Східній Європі. Кейси України та Молдови демонструють зростаючу залежність ЄК від висновків Венеціанської комісії у просуванні зовнішньої демократії.

Доведено, що ефективність міжнародних інституцій у національних реформах досліджуваних держав ґрунтується на спільних компонентах: трансформація судової системи, розбудові антикорупційної архітектури та деолігархізація. При цьому, фінансово-моніторингові інструменти та узгоджені

вимоги провідних міжнародних інституцій (ЄС, МВФ, Венеціанська комісія) виступають дієвим зовнішнім стимулом для модернізації системи публічного управління, фінансової децентралізації, забезпечення незворотності імплементації принципів верховенства права. Історичним підґрунтям цього процесу виступило Східне партнерство, яке стало основним та ефективним інституційним містком у сфері розбудови демократії, що дозволило Україна та Молдові успішно конвертувати нормативні стандарти ЄС у реальні демократичні реформи.

Встановлено, що традиційні інструменти міжнародних інституцій розраховані на мирний час, стикаються з значними обмеженнями у Східній Європі через прояви гібридної експансії та внутрішні ризики ухвалення суто формальних законодавчих актів. Підвищення ефективності взаємодії України та Молдови з міжнародними інституціями в умовах воєнного стану та гібридних загроз потребує системного переходу від короткострокових комплексних програм, орієнтованих на довгострокове забезпечення інституційної стійкості. Подолання таких деструктивних чинників, як асиметрія спроможності органів влади та фрагментарність зовнішньої допомоги, критично залежить від рівня готовності публічного сектору до впровадження ризик-орієнтованого моніторингу та управління кадровим потенціалом на всіх рівнях врядування.

Удосконалено методологічні підходи до оцінювання ефективності зовнішнього інституційного впливу на реформування системи публічного управління. Обґрунтовано, що базовим методологічним інструментарієм для проєктування стійких систем врядування обох країнах має виступати ризик-орієнтований підхід. На основі аналізу практичних результатів такої взаємодії доведено, що інтеграція інструментів ідентифікації, оцінки та мінімізації безпекових загроз у діяльності органів влади (зокрема в систему кадрового менеджменту та стратегічного аналізу) виступає ключовим критерієм реального інституційного зміцнення держави та забезпечення її національної стійкості.

Політика розширення традиційно вважається найуспішнішим інструментом зовнішнього впливу ЄС, що забезпечив демократичну

трансформацію країн Центральної та Східної Європи у межах розширень 2004 та 2007 років.

Розбіжність траєкторій України, Молдови та Грузії після надання їм статусу кандидата чи європейської перспективи емпірично підтверджує умовний характер дієвості європейського впливу. Україна та Молдова продемонстрували послідовне просування реформ і поглиблення інтеграції, тоді як Грузія обрала автократизаційний курс, що призвів до фактичного заморожування її європейського шляху. Водночас збереження Україною статусу гібридного режиму, зниження довіри до інституцій влади та крихкість досягнутого прогресу свідчать про обмеженість зовнішнього впливу та незавершеність демократичної консолідації.

Уроки попередніх розширень спонукали ЄС посилити акцент на верховенстві права та запровадити принцип зворотності. Безпрецедентний контекст війни зумовив потребу адаптації стандартних механізмів до умов воєнного стану. Поєднання перевірених інструментів із новими підходами характеризує сучасну політику розширення, що еволюціонує під впливом накопиченого досвіду та нових викликів. Наприклад, пріоритети міжнародної фінансової та технічної підтримки були переорієнтовані на забезпечення макрофінансової стабільності, функціонування критичної інфраструктури та підтримку стійкості державних інституцій у транзитних країнах.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано вирішення наукової задачі, що полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей участі міжнародних інституцій як суб'єктів публічного управління на наднаціональному рівні (в межах концепції багаторівневого врядування) у процесах демократичних реформ у транзитних

країнах, визначення стратегічних орієнтирів оптимізації взаємодії системи органів публічної влади України з наднаціональними структурами.

1. У сучасному світі кожна країна зазнає впливу загального демократичного руху, навіть якщо в ній існує інший політичний режим, а не демократичний. При цьому міжнародне співтовариство слід розглядати як джерело та генератор демократичних інститутів і реформ по всьому світу. У поясненні взаємодії між зовнішнім фактором та внутрішнім розвитком демократії вчені, як правило, зосереджуються на питанні: «які важелі впливу використовує зовнішній фактор, підтримуючи процес демократизації в країнах, що проводять демократизацію». Існують дві основні школи думки, що описують цей процес: 1) реалізм; 2) конструктивізм. Перша школа пропагує так звану «реалістичну модель», в якій процес демократизації спрямований «зверху вниз». У цій моделі просування демократії розглядається як процес переговорів між державами в рамках їхніх інтересів, що ґрунтуються на розрахунках вигод і витрат залучених країн. Друга школа наукової думки відстоює «конструктивістський» підхід, який розглядає зовнішню допомогу у розвитку демократії з точки зору соціалізації, конвергенції демократичних норм та взаємного навчання. Ця модель підкреслює роль зовнішніх акторів у просуванні демократії за допомогою ініціатив у сфері соціального обміну та різних ініціатив, спрямованих «знизу-вгору», наприклад, шляхом підтримки місцевих органів влади та громадянського суспільства.

Міжнародна спільнота як суб’єкт публічного управління діє не директивно, а кооперативно, у партнерстві з внутрішніми демократичними силами. Розглянуті нормативні системи, інституційні механізми та емпіричні дані засвідчують: демократичні перетворення формуються не лише внутрішніми силами, а й систематичним, інституціоналізованим впливом наднаціональних акторів, які володіють визначеними ресурсами, інструментами та цілями.

Запропонована концептуалізація не заперечує суверенітету національних держав, а доповнює його розумінням багаторівневого характеру сучасного врядування, у якому множинність акторів забезпечує більшу стійкість, ніж

залежність від єдиного донора. Національна держава лишається ключовим суб'єктом, що ухвалює остаточні рішення та несе відповідальність за їх реалізацію; проте простір її рішень структурується взаємодією з наднаціональними акторами у межах єдиної системи багаторівневого врядування. Демократичні перетворення постають як результат складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, національних і наднаціональних суб'єктів, що діють у спільному управлінському просторі. Таке розуміння відповідає реаліям світу, де глобалізація, регіональна інтеграція та розгалужена мережа міжнародних інституцій суттєво трансформували класичні уявлення про суб'єктність у публічному управлінні.

Осмислення європейського підходу у термінах теорії публічного управління дозволяє розглядати Європейський Союз як наднаціонального суб'єкта публічного управління, що врядує за допомогою специфічного інструментарію. На відміну від класичної держави, ЄС не володіє монополією на легітимне застосування примусу щодо країн-кандидатів; його управлінський вплив реалізується через нормативну силу, систему стимулів та механізми моніторингу й оцінювання. Вплив має характер «врядування на відстані» (governance at a distance), за якого зовнішній актор формує політичні та інституційні рішення суверенної держави не через прямий примус, а через структурування простору можливостей – пов'язування бажаних винагород із виконанням визначених умов. Така форма управлінського впливу обґрунтовує концептуалізацію міжнародної спільноти як суб'єкта публічного управління на наднаціональному рівні.

Узагальнення аналізу реформ і принципів ЄС дозволяє виокремити визначальні риси європейського підходу. По-перше, європейський вплив ґрунтується на унікальному поєднанні нормативної сили, перспективи членства та системи політичної обумовленості, що відрізняє його від моделей інших суб'єктів. По-друге, вплив реалізується через структуровані механізми – Копенгагенські критерії, переговорні кластери, фінансову підтримку, пов'язану з реформами, які забезпечують його системність і довгострокову спрямованість.

По-третє, дієвість підходу обмежують внутрішні вразливості ЄС, насамперед вимога одностайності та можливість національних вето, що потребує реформування ухвалення рішень.

2. Феномен транзиту країн Центральної Європи полягає в тому, що тут в найкоротші терміни, завдяки консолідованим зусиллям усього суспільства та ініціативі еліт тут було реалізовано демократичні реформи. Ці країни, спираючись на свій досвід, допомагали як фінансово, так і надаючи технічну допомогу у розвитку країн Східної Європи. Взаємодія між зовнішнім тиском обумовленості та внутрішнім запитом на демократизацію створює синергетичний ефект, за якого міжнародна спільнота не нав'язує демократію ззовні, а підтримує внутрішні демократичні процеси, що відповідає теоретичним уявленням про найдієвішу модель сприяння демократизації.

Інтенсифікація зв'язків України з Європейським Союзом та західними інституціями після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення 2022 року, формує структурні передумови для демократичної консолідації навіть в умовах війни. Попри збройну агресію та воєнний стан, Україна зберігає демократичний вектор, що відрізняє її від інших гібридних режимів регіону, які дрейфують до автократизації. Емпіричні дані Freedom House засвідчують перебування України серед гібридних режимів із демократизаційною траєкторією, що водночас підтверджує і вразливість демократичних інституцій країни, і збереження її демократичного вектора. У міру стабілізації ситуації постає завдання переходу до сталої, передбачуваної моделі підтримки України з боку міжнародної спільноти, орієнтованої на довгострокову демократичну консолідацію та відновлення.

Особливістю сучасного етапу є те, що діяльність міжнародних організацій здійснюється в умовах компонування надзвичайних викликів безпекового характеру із стратегічними цілями євроінтеграції та післявоєнної відбудови. Означене детермінує перехід від класичних моделей демократизаційної допомоги, спрямованих здебільшого на технічну підтримку реформ, до інтегрованих підходів, що включають інституційне зміцнення,

нормопроєктувальний супровід, діагностику дотримання демократичних стандартів, а також розвиток громадської участі.

Таким чином, результати порівняльного аналізу свідчать, що міжнародні інституції (ЄС, Рада Європи, ОБСЄ) функціонують у межах різних стратегічних підходів (інтеграційної, правової та безпеково-моніторингової), які, попри їхній взаємодоповнювальний потенціал у теоретичному вимірі, у практичній площині зумовлюють відмінності в підходах до оцінювання демократичних реформ, а також спричиняють розбіжності у визначенні пріоритетів і критеріїв їхньої ефективності, що, у свою чергу, ускладнює формування єдиної координаційної рамки міжнародної підтримки трансформаційних процесів у Східній Європі.

Як підкреслюється в аналітичних документах Комітету з питань розвитку ОЕСР, ефективність допомоги безпосередньо залежить від рівня координації між донорами, узгодженості пріоритетів і передбачуваності інтервенцій, тоді як фрагментація донорської діяльності та дублювання програм призводять до зменшення результативності міжнародних зусиль і послаблюють довгостроковий вплив допомоги на процеси інституційного зміцнення держав-реципієнтів. У результаті зазначені чинники не лише знижують економічну та організаційну ефективність міжнародної допомоги, але й ускладнюють формування цілісної стратегічної рамки підтримки реформ, що є особливо критичним у контексті складних трансформаційних процесів у країнах Східної Європи.

Міжнародні організації виступають носіями демократичних норм і стандартів, які вони поширюють через механізми умовної допомоги, технічної підтримки та політичного діалогу, поєднуючи фінансову підтримку з вимогами дотримання принципів верховенства права, політичного плюралізму та підзвітності уряду. Останні дослідження підтверджують, що перехід від суто фінансової допомоги до моделей «розвитку потенціалу» значно підвищує ефективність демократичної допомоги та її довгостроковий вплив.

Демократична підтримка з боку міжнародних організацій набуває додаткового значення як інструмент збереження нормативної привабливості демократії.

3. Основну роль у демократичних процесах відіграють внутрішньополітичні сили в державі. Вихідний принцип – демократію не можна «принести» ззовні, умови для неї повинні сформуватися у внутрішньому середовищі. Але, як і будь-яка система, процеси, що відбуваються в державі, не можуть розглядатися у відриві від впливу зовнішнього фактору. Екзогенний фактор - міжнародне співтовариство - має свої інтереси і використовує механізми соціалізації та кондиціональності для того, щоб спонукати до проведення реформ, у тому числі й демократичних. Важливим аспектом, необхідним для теоретичного дослідження, є аспекти комунікації між донорами та урядами, а також між самими донорами. Це зумовлено різними факторами: по-перше, необхідністю виявити здатність уряду до побудови ефективного методу комунікації з донорами. По-друге, готовність і здатність самих донорів домовлятися між собою та виявляти ефективні механізми для гармонізації своєї діяльності. Вчені відзначали відсутність розвинених механізмів у сфері координації дій останніх у транзитних країнах.

У дослідженнях Світового банку та OECD на тему ефективності допомоги підкреслюється, що рівень довіри між донорами та країнами-реципієнтами є ключовим чинником результативності міжнародної підтримки, тоді як фрагментація допомоги, дублювання інституційних інтервенцій і використання паралельних систем управління знижують ефективність реформ і підривають стійкість інституційних змін.

Політика розширення традиційно вважається найуспішнішим інструментом зовнішнього впливу ЄС, що забезпечив демократичну трансформацію країн Центральної та Східної Європи у межах розширень 2004 та 2007 років. Європейський підхід реалізує принцип «більше за більше», за яким поглиблення інтеграції та обсяг підтримки прямо пов’язуються з прогресом реформ, і доповнюється можливістю зворотності, яка передбачає згортання переваг у разі регресу. Встановлені чіткі політичні умови вступу до складу ЄС –

стабільність інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до меншин і їх захист.

Участь міжнародної спільноти у демократизаційних процесах спирається на багаторівневу нормативну систему, що поєднує універсальні міжнародно-правові стандарти, регіональні європейські механізми, договірні інструменти та фінансово-інституційні механізми обумовленості. Сукупність цих рівнів утворює цілісну систему політико-правового впливу, суб'єктом якого виступає міжнародна спільнота як колективний актор наднаціонального виміру публічного управління.

4. Європейський Союз у цьому сенсі є інтеграційним формуванням з високим рівнем демократії, а тому Угоди про асоціацію, а потім і вступ країн Центрально-Східної Європи до цього союзу мають незначний дисциплінуючий вплив на розвиток їхніх демократичних інститутів.

Підсумовуючи значення процесу євроінтеграції в країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), очевидно, що в цьому випадку євроінтеграційний фактор виявився своєрідним дисциплінуючим чинником насамперед для урядів транзитних країн. Саме завдяки інституційним механізмам, які були реалізовані, політика урядів країн регіону тривалий час підпорядковувалася реалізації євроінтеграційної стратегії та виконанню формальних критеріїв членства в ЄС. Таким чином «фактор ЄС» став своєрідним каталізатором для укорінення демократичних інститутів - демократичної політичної системи, ринкової економіки, впливового громадянського суспільства та, загалом, конкурентного політичного середовища. Тобто євроінтеграційний досвід країн ЦСЄ - це, насамперед, інституційні зміни внутрішнього характеру - механізмів прийняття політичних рішень, механізмів інкорпорації політичного класу, механізмів політичного контролю та політичної відповідальності, узгодження інтересів тощо. Тобто інструментів, які робили ефективним конструктивний екзогенний вплив. Але без створення належної інфраструктури всередині країни, здатної реалізувати стратегію євроінтеграції, неможливо досягти реальних результатів.

Євроінтеграційні процеси були продиктовані більше політичними міркуваннями, аніж економічною доцільністю. Повертаючись до індексів демократизації Freedom House, можна побачити, що в країнах Східної Європи динаміка демократизації після підписання угод з ЄС покращилася. Угода про асоціацію передбачає співпрацю за такими напрямками: секторальна бюджетна підтримка, сприяння розвитку держави, підтримка регіонального розвитку, громадянського суспільства, макрофінансова допомога, гуманітарна допомога. Модель асоціації дає цим країнам «все, крім інститутів», зокрема, повну інтеграцію з ЄС, але без прямої участі в органах, що приймають рішення в Брюсселі. Країна, яка повністю виконає Угоду про асоціацію, стане схожою на Норвегію, яка залишається за межами ЄС, але, як член Європейського економічного простору (єдиного ринку), повинна дотримуватися acquis. Основна практична відмінність полягає в тому, що Осло не може, на відміну від столиць країн-членів, брати участь у визначенні політики Брюсселя. Тому вимога прийняти acquis стала потужним важелем реформування внутрішньої політекономічної реальності нових членів зі Східної Європи.

Угода про асоціацію не тільки стимулює реформи, але також створює практичний геоекономічний та геоідейний досвід. Перекладаючи процес виконання Угоди про асоціацію на мову проектного менеджменту, можна сказати, що фактично кожен блок зобов'язань складається з низки етапів: правове наближення до вимог права ЄС, створення належних інституційних основ, впровадження прийнятих євроінтеграційних політик, впровадження нових політик відповідно до принципів ЄС, спільна з ЄС оцінка та визнання прогресу.

Звісно, у випадку країн Східної Європи зовнішні стимули демократизації стали можливими після створення необхідних внутрішніх умов для демократизації. Після підписання Угоди про асоціацію динаміка розвитку відносин з ЄС була прогресивною, і її можна охарактеризувати як конвергенцію. Але сьогодні деякі проблеми позитивного впливу ЄС можуть нівелюватися

самою соціально-політичною ситуацією в ЄС на сучасному етапі, який переживає суспільно-політичну кризу і не є монолітною структурою

Для ефективності євроінтеграційного підходу важливими є зв'язки між соціально-економічною реформою та політичною реформою через призму довгострокових проєктів у різних секторах транзитних країн, що розвиваються. Слабкість даного підходу полягає в тому, що застосування цього методу часто ускладнюється через відсутність знань про те, як і коли соціально-економічні реформи генерують політичні реформи. Насамперед, внутрішня політика та воля до змін є основоположними для досягнення будь-яких змін. Зовнішній фактор у процесі демократизації є важливим, але все ж певним чином другорядним.

Концептуальне узагальнення європейського підходу дозволяє розглядати його як найрозвиненішу форму наднаціонального врядування. На відміну від американського сприяння, що зберігає характер зовнішньої допомоги, європейська інтеграція передбачає поступове включення країни-кандидата до власної системи врядування, фактичне формування її інституцій, правової системи та управлінських практик відповідно до європейських стандартів. Процес виходить далеко за межі традиційного зовнішнього впливу, наближаючись до спільного врядування, у якому наднаціональні інституції та національні органи діють у межах єдиної багаторівневої системи. Європейський підхід найпереконливіше демонструє спроможність міжнародної спільноти виступати суб'єктом публічного управління, що не лише впливає на національну політику ззовні, а й бере безпосередню участь у формуванні системи врядування країни-партнера.

Підсумовуючи аналіз американського підходу до сприяння демократизації у Східній Європі, варто виокремити кілька визначальних рис. По-перше, підхід поєднує програмну допомогу розвитку демократії, пряму бюджетну підтримку, безпекове сприяння та дипломатичний тиск, утворюючи комплексний інструментарій впливу. По-друге, після 2022 року спостерігається безпрецедентне зростання масштабів допомоги за одночасного зміщення її структури від підтримки демократії до економічного відновлення та

гуманітарного сприяння, що відображає адаптацію до умов повномасштабної війни в Україні. По-третє, американський підхід вирізняється гнучкістю та оперативністю, проте лишається вразливим до коливань внутрішньополітичної кон'юнктури й потребує вдосконалення механізмів нагляду.

Зіставлення американського та європейського підходів виявило їхню взаємодоповнюваність: американська допомога забезпечує оперативне реагування та ресурсну підтримку, а європейська інтеграція задає довгострокову нормативну траєкторію демократичної консолідації. Американський підхід репрезентує модель зовнішнього програмного сприяння, що вирізняється ресурсним потенціалом, оперативністю та поєднанням демократизаційного й безпекового вимірів. Європейський підхід репрезентує модель інтеграційного врядування, що вирізняється нормативною глибиною, системністю та потужним стимулом перспективи членства. Вплив реалізується через структуровані механізми – Копенгагенські критерії, переговорні кластери, фінансову підтримку, пов'язану з реформами, – які забезпечують його системність і довгострокову спрямованість. Дієвість підходу обмежують внутрішні вразливості ЄС, насамперед вимога одностайності та можливість національних вето, що потребує реформування ухвалення рішень. Концептуалізація ЄС як наднаціонального суб'єкта публічного управління, що здійснює «врядування на відстані» через структурування простору можливостей, обґрунтовує ширшу тезу про міжнародну спільноту як колективного суб'єкта публічного управління.

Підходи не є взаємозамінними альтернативами, а взаємодоповнюваними складовими єдиної системи, у якій кожен суб'єкт робить специфічний внесок відповідно до своєї природи та інструментарію.

Порівняльний досвід України, Молдови та Грузії дозволяє сформулювати важливий теоретичний висновок щодо умов дієвості наднаціонального публічного управління. На відміну від класичного державного управління, що спирається на монополію легітимного примусу, цей вид управління реалізується через структурування простору можливостей та стимулів, а не через пряме владне розпорядження. Там, де такий внутрішній суб'єкт відсутній або обирає

протилежний курс, наднаціональне управління виявляється неспроможним досягти цілей, що засвідчує грузинський випадок. Там, де внутрішній запит на демократію резонує із зовнішніми стимулами, як в Україні та Молдові, наднаціональне управління реалізує свій потенціал. Міжнародна спільнота як суб'єкт публічного управління діє не директивно, а кооперативно, у партнерстві з внутрішніми демократичними силами.

Емпіричний аналіз за даними Freedom House засвідчив, що Україну вперше віднесено до категорії режимів, що демократизуються. Показник одночасно підтверджує і вразливість демократичних інституцій країни, і збереження демократичного вектора. Порівняння траєкторій України, Молдови та Грузії в межах єдиної рамки європейської обумовленості довело, що зовнішнє сприяння є дієвим лише за наявності внутрішнього запиту та політичної волі.

Інституційне середовище розбудови демократії у Східній Європі характеризується наявністю багаторівневої системи міжнародних акторів, які здійснюють нормативний, консультативний, моніторинговий, технічний та фінансовий вплив на демократичні процеси в регіоні. До таких акторів належать насамперед Європейський Союз (European Union, EU), Рада Європи (Council of Europe, CoE), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE), а також міжнародні фінансові інституції та донорські організації, які формують комплексну систему зовнішньої підтримки демократичних трансформацій. Як зазначається в науковій літературі, міжнародні організації відіграють ключову роль у процесах демократизації в Центральній і Східній Європі через механізми «інтеграційного моделювання», що передбачає адаптацію національних інститутів до європейських стандартів та норм.

Європейський Союз посідає провідне місце як ключовий нормативний актор, вплив якого реалізується через механізми політики умовності (conditionality), що, зокрема, передбачають встановлення взаємозв'язку між обсягом політичної, фінансової та інституційної підтримки та рівнем прогресу держав у впровадженні демократичних, правових і адміністративних реформ

відповідно до європейських стандартів і цінностей. Таким чином, інструменти умовності виступають не лише засобом стимулювання реформаторських процесів, але й важливим механізмом поширення демократичних норм та інституційних практик у країнах регіону.

Водночас, як підкреслюється у дослідженнях політики Східного партнерства, ефективність демократизаційного впливу ЄС значною мірою залежить від внутрішніх політичних умов у країнах-партнерах та рівня зацікавленості національних еліт у реформах. Найбільш виразно зазначена динаміка, як правило, простежується на прикладі України, де процес європейської інтеграції поступово трансформувався у ключовий зовнішній драйвер внутрішніх інституційних змін. Отримання Україною статусу країни-кандидата на членство в Європейському Союзі та подальше розгортання переговорного процесу, як відзначається в аналітичних документах Європейської Комісії щодо політики розширення, засвідчили істотну активізацію механізмів умовності та посилення впливу реформаторських зобов'язань на національну політико-правову систему. Виконання рекомендацій Європейської Комісії, зокрема у сфері реформування судової влади, посилення антикорупційної інфраструктури (включно із забезпеченням інституційної спроможності НАБУ та САП), а також гармонізації законодавства щодо медіа та національних меншин, як правило, демонструє, яким чином зовнішні інтеграційні стимули, будучи закріпленими в умовності європейської політики розширення, поступово трансформують національне правове та політичне поле.

Таким чином, інституційна взаємодія у сфері демократичного розвитку Східної Європи базується на поєднанні зовнішніх стимулів та внутрішніх трансформаційних процесів. З одного боку, міжнародні інституції забезпечують нормативні стандарти, експертну підтримку та фінансові ресурси, з іншого це є ефективність цих механізмів значною мірою залежить від політичної волі держав та рівня зрілості їхніх інституцій. У результаті формується складна система багаторівневого управління демократичними процесами, яка поєднує наднаціональні, національні та суспільні рівні впливу.

5. Україна у статусі країни-кандидата фактично інтегрується до європейської системи багаторівневого врядування ще до формального вступу, поступово приймаючи норми, процедури та механізми ухвалення рішень Союзу. Інтегрування постає як метою, так і інструментом демократизації, адже засвоєння європейських управлінських стандартів безпосередньо зміцнює демократичні інституції країни.

Геополітичний зв'язок досяг безпрецедентного рівня після початку повномасштабної війни, коли підтримка України стала пріоритетом західної політики. Соціальний зв'язок з ЄС поглибився через масштабну міграцію українців до європейських країн, комунікаційний – через інтеграцію українського інформаційного простору із західним, а зв'язок через транснаціональне громадянське суспільство – через щільну мережу контактів українських неурядових організацій із західними партнерами. Сукупне посилення всіх п'яти вимірів, відповідно до теорії, формує потужні структурні передумови демократизації

Оцінка розбудови демократії є середнім арифметичним оцінок за сімома категоріями: національне демократичне врядування, виборчий процес, громадянське суспільство, незалежні медіа, місцеве демократичне врядування, судова рамка та незалежність, корупція. У методології Freedom House кожну категорію оцінюють за семибальною шкалою, де вищий бал відповідає вищому рівню демократичного прогресу. Загальна оцінка України на рівні 3,43, що відповідає демократичному відсотку 40 зі 100 (за 2023 р.). За 2025 р. аналогічний показник становив 51%. Економічний зв'язок України із західним світом суттєво посилився після укладення Угоди про асоціацію та запровадження поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі, що переорієнтувала українську торгівлю на європейські ринки.

Вплив міжнародних організацій у сфері підтримки демократії здійснюється через політико-правові, фінансово-економічні та соціально-інституційні механізми. До політико-правових інструментів належать розробка нормативних стандартів і рекомендацій, моніторинг їх дотримання та

встановлення умов надання допомоги — підхід, який, зокрема, застосовує Європейський Союз у процесі європейської інтеграції України. Фінансово-економічні інструменти включають цільову підтримку реформ, програми бюджетної допомоги та механізми надання грантів, що допомагають зберегти функціональність демократичних інститутів у кризові часи. Це вимагає переходу від класичних моделей допомоги в демократизації - які зосереджуються переважно на технічній підтримці реформ - до комплексних підходів, що включають зміцнення інституцій, розробку політики, моніторинг дотримання демократичних стандартів та сприяння громадянській участі.

Безперервність реформ в Україні та розвиток механізмів, що забезпечують підзвітність влади перед суспільством, залишаються ключовими чинниками, які впливають на реалізацію зовнішньої підтримки.

Переговорний процес структурується навколо тематичних кластерів, причому переговори розпочинаються з кластера «Основи» (Fundamentals), що охоплює верховенство права, функціонування демократичних інституцій, реформу державного управління та критерії економічного врядування. Пріоритетність кластера відображає позицію ЄС: саме демократичні та правові реформи становлять фундамент усього процесу інтеграції.

Роль громадянського суспільства як учасника механізму обумовленості часто залишається поза увагою. На відміну від суто міждержавної взаємодії, європейський механізм передбачає залучення організацій громадянського суспільства до моніторингу реформ та оцінки їх відповідності європейським стандартам. Українські неурядові організації, що спеціалізуються на антикорупційній політиці, судовій реформі та верховенстві права, відіграють роль незалежного контролера, який оцінює реальний стан реформ незалежно від офіційних звітів уряду. Участь громадянського суспільства посилює дієвість механізму, забезпечуючи зворотний зв’язок та запобігаючи імітації реформ. Вона ж ілюструє складну конфігурацію європейського впливу, у якій взаємодіють наднаціональні інституції, національний уряд та внутрішні недержавні актори, що відповідає концепції багаторівневого врядування.

Реформи, досягнуті під впливом обумовленості, лишаються вразливими до спроб відкату. Дієвість їх захисту забезпечує синергія зовнішнього тиску європейських партнерів та внутрішньої мобілізації громадянського суспільства. Здатність української системи до самокорекції під впливом цих чинників свідчить про збереження демократичного потенціалу країни, що відповідає її класифікації як гібридного режиму, що демократизується.

Проте сукупний ефект реалізованих в Україні програм полягає у збереженні демократичного врядування державою, зміцненні підзвітності влади та підтримці високого рівня громадянської активності навіть у воєнний час. Виклик щодо підвищення ефективності міжнародної підтримки демократичних інститутів в Україні визначається складною взаємодією військово-політичних, інституційних та соціальних чинників.

Серйозним викликом є фрагментація міжнародної допомоги, що виявляється у паралельній реалізації програм різними міжнародними організаціями без належної координації з боку національних органів влади. За таких умов виникає дублювання зусиль, надмірне навантаження на державні установи у зв'язку зі звітуванням, а також знижується стратегічна узгодженість реформ. Додатковою проблемою є зростаюча залежність певних секторів демократичного розвитку від зовнішнього фінансування.

З стратегічної точки зору ефективність міжнародної підтримки демократії в Україні залежатиме від здатності поєднувати зовнішні ресурси з внутрішнім політичним консенсусом щодо демократичного розвитку, забезпечувати гнучкість міжнародних програм, одночасно зміцнюючи національну відповідальність за результати реформ у воєнний та післявоєнний періоди. Виявлено, що найбільш дієвими вважаються ті форми міжнародної підтримки, що компонують нормативно-правове консультування, фінансову допомогу, а також розвиток інституційної спроможності державних та громадських структур. Більшість авторів вбачають недоліки політики умовності та пропонують різні методи її коригування. Зокрема, йдеться про зв'язок між політикою умовності, модернізацією та корупцією в країнах-реципієнтах.

Ukraine Facility передбачає надання фінансових траншів, що напряму корелює із чітким виконанням покрокових якісних та кількісних індикаторів у сферах верховенства права, антикорупційної архітектури та реформи публічної адміністрації. Такий формат кондиціональності зміщує фокус із формального процесу моніторингу на кінцевий вимірюваний результат реформ. Кондиціональність фактично трансформується у багаторівневий механізм, який поєднує політичні стимули, фінансові інструменти та правові обмеження, формуючи залежність між доступом до ресурсів і прогресом реформ у сферах демократичного врядування, судової системи та публічної адміністрації.

В умовах правового режиму воєнного стану у державі сформувалася власна модель «воюючої демократії», в основі якої – досягнення балансу між функціонуванням демократичних інститутів та забезпеченням національної безпеки. Сталість цієї моделі безпосередньо залежить від здатності інституційної системи функціонувати в рамках інклюзивного політичного діалогу та скоординованої міжвідомчої комунікації.

Демократичні реформи реалізуються паралельно з процесами державотворення, адміністративної модернізації та забезпечення національної безпеки, що істотно ускладнює їхню інституційну імплементацію та підвищує рівень залежності реформ від політичної стабільності й ресурсної спроможності держав. В Україні цей характер трансформацій, проявився особливо виразно, оскільки держава була змушена одночасно здійснювати комплексні інституційні реформи, зокрема у сферах децентралізації, державної служби та судочинства, в умовах збройної агресії, що об’єктивно посилило вимоги до державного управління. У таких умовах виникла необхідність забезпечення складного балансу між посиленням централізаційних механізмів у сфері безпеки та збереженням демократичного плюралізму і принципів належного врядування, що, у свою чергу, істотно ускладнило темпи та послідовність трансформаційних процесів.

Переглянута методологія розширення ЄС, затверджена для України 2024 року, поєднує всі ці типи, передбачаючи водночас позитивною, що передбачає

винагороди за прогрес, та негативною, що передбачає санкції чи призупинення підтримки у разі регресу. принцип зворотності, за якого досягнуті переваги можуть бути згорнуті у разі відступу від узгоджених стандартів. Дієвість обумовленості залежить від визначеності та привабливості винагороди, чіткості умов і довіри до актора, що її застосовує.

6. Саме країни Центральної Європи стали основним полігоном для відпрацювання механізмів і підходів до успішної демократизації та переходу від посткомуністичного правління до демократичного. Але ще задовго до початку демократизації та лібералізації країн Центральної Європи стало очевидно, що реалізація економічної політики вимагає добре функціонуючих політичних і бюрократичних структур. У більшості країн, що розвиваються, вони були слабо розвинені, часто корумповані і через це неефективні. Проблеми були пов'язані з відсутністю підзвітності, прозорості та передбачуваності з боку політиків і чиновників, відсутність верховенства права могла призвести до сумних наслідків. Усі ці проблеми були основними перешкодами для економічного зростання та розвитку демократії. У результаті *МВФ та Світовий банк дедалі частіше виявляли інтерес до питань публічного управління, яке визначається як спосіб, у який влада здійснюється в управлінні економічними та соціальними ресурсами країни з метою розвитку. Слід зазначити, що Світовий банк був першим, хто ввів поняття «якість державного управління», яке потім було прийняте рештою міжнародної спільноти. Зрештою, ефективне управління як засіб досягнення сталого економічного зростання було додано як політичний елемент до переліку необхідних умов для розвитку*.

Цілі країн-донорів можна розділити на три, а саме геополітичні/стратегічні інтереси донорів, економічні інтереси донорів та задоволення потреб реципієнта, пізніше до цих цілей додалися ще дві: характер існуючого режиму в країні-реципієнті та права людини. Геополітичні інтереси, що переважали за часів холодної війни, були замінені іншими геополітичними мотивами, пов'язаними вже з мінливим середовищем під загрозами зовнішньої безпеки.

Програми, що обмежувалися наданням ресурсів без розбудови сталої інституційної спроможності, ризикують втратити вплив після завершення фінансування; натомість програми, спрямовані на формування стійких інституцій, навчання кадрів та зміну управлінських практик, забезпечують довгостроковий ефект. Підкреслимо значення якісних, а не лише кількісних аспектів сприяння та потребу орієнтації на сталу інституційну трансформацію.

Крім того, у стратегічних підходах Європейського Союзу до політики розширення підкреслюється якісний вимір реформ, оскільки «результати цих реформ повинні бути стійкими, стабільними та незворотними». Це положення, у свою чергу, акцентує на довгостроковому характері трансформацій, які не обмежуються формальним виконанням критеріїв, а передбачають глибинну інституційну перебудову державних структур.

У сучасному науковому дискурсі кондиціональність трактується як системний інструмент міжнародного впливу, який передбачає взаємозв'язок між наданням зовнішньої підтримки та виконанням державами-реципієнтами визначених політичних, інституційних та правових зобов'язань, що, у свою чергу, дозволяє розглядати її як механізм стимулювання структурних реформ і підвищення якості публічного управління. У практиці Європейського Союзу цей підхід реалізується, насамперед, через політику розширення, у межах якої прямо наголошується, що «перспектива членства є потужним стимулом для демократичних та економічних реформ у країнах, які прагнуть стати членами ЄС». Зазначене формулювання, що має концептуальне значення для розуміння логіки умовності, фактично відображає механізм зовнішнього стимулювання, за якого інтеграційна перспектива виступає ключовим фактором інтенсифікації внутрішніх трансформацій, спрямованих на адаптацію національних інституцій до європейських стандартів.

Таким чином, результати порівняльного аналізу свідчать, що міжнародні інституції (ЄС, Рада Європи, ОБСЄ) функціонують у межах різних стратегічних підходів (інтеграційної, правової та безпеково-моніторингової), які, попри їхній взаємодоповнювальний потенціал у теоретичному вимірі, у практичній площині

зумовлюють відмінності в підходах до оцінювання демократичних реформ, а також спричиняють розбіжності у визначенні пріоритетів і критеріїв їхньої ефективності, що, у свою чергу, ускладнює формування єдиної координаційної рамки міжнародної підтримки трансформаційних процесів у Східній Європі.

Як підкреслюється в аналітичних документах Комітету з питань розвитку ОЕСР, ефективність допомоги безпосередньо залежить від рівня координації між донорами, узгодженості пріоритетів і передбачуваності інтервенцій, тоді як фрагментація донорської діяльності та дублювання програм призводять до зменшення результативності міжнародних зусиль і послаблюють довгостроковий вплив допомоги на процеси інституційного зміцнення держав-реципієнтів. У результаті зазначені чинники не лише знижують економічну та організаційну ефективність міжнародної допомоги, але й ускладнюють формування цілісної стратегічної рамки підтримки реформ, що є особливо критичним у контексті складних трансформаційних процесів у країнах Східної Європи.

Водночас удосконалення системи кондиціональності розглядається як чинник підвищення ефективності імплементації політик, посилення інституційної спроможності держав та забезпечення більшої стабільності трансформаційних процесів у регіоні. У цьому контексті гармонізація критеріїв оцінювання, розвиток спільних моніторингових підходів і координація донорських стратегій виступають ключовими умовами підвищення результативності міжнародної підтримки.

Дослідження міжнародних інструментів впливу на трансформаційні процеси у країнах Східної Європи засвідчує поступовий перехід від фрагментованої моделі кондиціональності до більш інтегрованої системи міжнародної підтримки реформ. Система кондиціональності в країнах Східної Європи відображає перехід до більш узгодженої та інституційно складної моделі міжнародної взаємодії, орієнтованої не лише на виконання формальних умов, але й на забезпечення стійкості демократичних та інституційних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nations in Transit 2024. Ukraine. Freedom House. https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2024 .
2. Nations in Transit Methodology. Freedom House. https://freedomhouse.org/reports/nations-transit/nations-transit-methodology .
3. Nations in Transit 2024. Moldova. Freedom House. https://freedomhouse.org/country/moldova/nations-transit/2024 .
4. Nations in Transit 2024. Georgia. Freedom House. https://freedomhouse.org/country/georgia/nations-transit/2024 .
5. Tilly, C. and Ardant, G., 1975. The formation of national states in Western Europe.
6. Fukuyama, F., & Mcfaul, M. (2008). Should Democracy Be Promoted or Demoted? *The Washington Quarterly*, *31*(1), 23–45. https://doi.org/10.1162/wash.2007.31.1.23.
7. Oye, K. A., et al. (eds.). 1979. Eagle Entangled: US. Foreign Policy in a Complex World. New York: Longman.
8. Selbervik H. Aid as a tool for promotion of human rights and democracy: what can Norway do? 1997. https://www.norad.no/publikasjoner/2010/aid-as-a-tool-for-promotion-of-human-rights-and-democracy-what-can-norway-do/ .
9. Morlino, Leonardo. *Changes for democracy: actors, structures, processes.* Oxford: Oxford University Press. 2012.
10. Morlino, Leonardo. *Changes for democracy: are there hybrid regimes?* Central European Political Science Review (Central European Political Science Association. 2015, 16 (60): 14–49.
11. Morlino, Leonardo. *Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion?*. European Political Science Review (Cambridge Journals). July 2009, 1 (2): 273–296.
12. Morlino, Leonardo. *Legitimacy and the quality of democracy.* International Social Science Journal (Wiley), June 2009, 60 (196), 211–222.
13. Morlino, Leonardo . *The quality of democracy: an agenda for future research?* Participation (International Political Science Association), November 2009, 33 (2): 3.

14. Bunce V. Comparing East and South // Journal of Democracy. 1995. Vol. 6, N 3.
15. Rupnik, J. The Postcommunist Divide. *Journal of Democracy*. 1999, 10, 1 (4).
16. Леонард М. XXI століття – століття Європи, 2006. 250 с.
17. Шайо, А. Корупція, клієнтелізм і майбутнє конституційної держави у Східній Європі. Конституційне право. 1999. № 1.
18. Hasegawa, Sukehiro. 1975. Japanese Foreign Aid: Policy and Practice, New York: Praeger.
19. Webster, Andrew. 1990. Introduction to the Sociology of Development, London: MacMillan.
20. Alesina, A. and B. Weder (2002). Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid? American Economic Review 92 (4): 1126-1137.
21. Sogge, D. (2002). Give & take: What's the matter with foreign aid. New York: Palgrave.
22. Pickel A. Transformation theory: scientific or political? Communist and Post-Communist Studies 35 (2002) 105-114.
23. Aristova, I. (2026). The role of SIGMA's public administration principles in shaping sustainable public administration in Ukraine amid digital transformation and European integration: Organizational and legal guidelines. 10.30525/978-9934-26-649-2-1.
24. Ladrech R. Europeanization and national politics. Macmillan International Higher Education; 2010 Mar 10.
25. Ladrech R. Europeanization of domestic politics and institutions: The case of France. J. Common Mkt. Stud.. 1994;32:69.
26. Grabbe Heather. Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process // Featherstone K., Radaelli C. (eds). The Politics of Europeanization. Oxford, Oxford University Press, 2003. P. 309–310.
27. Risse Thomas, Cowles Maria Green, Caporaso James (eds). Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca NY: Cornell University Press, 2001. P. 1.

28. Radaelli Claudio M. The Europeanization of Public Policy // Featherstone K., Radaelli C. (eds). The Politics of Europeanization. Oxford, Oxford University Press, 2003.

29. Olsen Johan P. The Many Faces of Europeanization. ARENA Working Papers. 2002. WP 01/2. http://www.arena.uio.no/publications/wp02_2.htm.

30. Montes, G. & Paschoal, P.. (2015). Corruption: what are the effects on government effectiveness? Empirical evidence considering developed and developing countries. *Applied Economics Letters*. 23. 1-5. 10.1080/13504851.2015.1058900.

31. Брік, Т. (2018). «Кровотеча: діагноз без аналізу». https://voxukraine.org/uk/krovotecha-diagnoz-bez-analizu-retsenziya-sotsiologa-na-rezonansnu-stattyu-dzerkala-tizhnya/.

32. *Moldova Mobile e-ID Solution*, http://egov.md/images/pdf/flyer%20CASE%20STUDY.pdf, 2013.

33. Moldogaziev, T. & Liu, Cheol. (2020). Public sector corruption and perceived government performance in transition. *Governance*. 10.1111/gove.12519.

34. Transparency International. (2019), https://www.transparency.org/en/cpi/2019/results.

35. Phonepaseuth, S., Rumyantseva, T. (2016) Впровадження електронного урядування. https://www.matec-conferences.org/articles/matecconf/pdf/2016/42/matecconf_imet2016_01066.pdf.

36. Orlova, A. & Boichev, V. (2017). "Corruption Is Us": Tackling Corruption by Examining the Interplay Between Formal Rules and Informal Norms Within the Russian Construction Industry. *Journal of Developing Societies*. 33. 401-427. 10.1177/0169796X17735238.

37. Kazakovtseva, M., Gumarova, F. & Tsaregorodtsev, E. (2015). Forming of Competitive Advantages of Regional Agrarian and Industrial Complex as Mechanism of Ensuring Economic Safety. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 6. 10.5901/mjss.2015.v6n3s7p213.

38. Rose-Ackerman, S. (2008). *Corruption and Government. International Peacekeeping*. 15. 328-343. 10.1080/13533310802058802.

39. Abu-Shanab, E. & Harb, Y. & Al-Zo'bie,. (2013). Government as an Anti-Corruption Tool: Citizens Perceptions. *International Journal of Electronic Governance*. 6. 232-248. 10.1504/IJEG.2013.058410.

40. Arvidsson, A. (2012). *The Revolution That Wasn't:* Investigating Barriers to Platform-based E-Service Delivery Partnerships, 45th Hawaii International Conference on System Sciences.

41. Cap, G. (2013). *E-Government Benchmark 2012* – INSIGHT report.

42. Graycar, Adam. (2015). Corruption: Classification and analysis. *Policy and Society*. 34. 10.1016/j.polsoc.2015.04.001.

43. Craith Nic, M. Culture and citizenship in Europe. Questions for anthropologists. Social Anthropology. 2004. URL: http://europe.praguesummerschools.org/files/europe/6euic.pdf.

44. Hall, B. Global Civil Society: Theorizing a Changing World. *Convergence*. 2000, 33, 1–2, P.10–42.

45. Balogun, P. (2005), Evaluating Progress Towards Harmonisation, Working Paper 15, DFID, London.

46. Knack, A. and Rahman, A. (2004), Donor Fragmentation and Bureaucratic Quality in Aid Recipients, Background Paper to World Development Report 2004, Washington DC.

47. Bigsten A. Donor coordination and the uses of aid. Department of Economics Göteborg University. Sweden. 2005 p11 http://www.afd.fr/webdav/shared/PORTAILS/PUBLICATIONS/EUDN/EUDN2005/BIGSTEN.pdf.

48. Olivie, I., Perez A. Why don't donor countries coordinate their aid? A case study of European donors in Morocco, *Progress in Development Studies*, Vol. 16, Is. 1, pages: 52-64, https://doi.org/10.1177/1464993415608082.

49. Aldasoro Iñaki, Nunnenkamp Peter, and Thiele Rainer, 'Less Aid Proliferation and More Donor Coordination? The Wide Gap between Words and Deeds', *Journal of International Development* 22, no. 7 (2010): 920–940.

50. Nunnenkamp Peter, Öhler Hannes, and Thiele Rainer, 'Donor Coordination and Specialization: Did the Paris Declaration Make a Difference?', *Review of World Economics* 149, no. 3 (2013): 537–563.

51. Study on Donor Coordination in Domestic Revenue, Report Summary, 2019, https://www.addistaxinitiative.net/sites/default/files/resources/2019-07-ATI-Donor-Coordination-Executive-Summary-EN.pdf.

52. Bourguignon François, Platteau Jean-Philippe, The Hard Challenge of Aid Coordination, *World Development*, Volume 69, 2015, Pages 86-97, https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.12.011.

53. Molenaers, N., Dellepiane, S. & Faust, J., 2015. Political Conditionality and Foreign Aid. World Development , 75, pp. 2 – 12.

54. Zong, Wenwen & Su, Yong. (2021). Conditionally distributive uninorms. Fuzzy Sets and Systems. 10.1016/j.fss.2021.06.011.

55. Lewis, Peter & Fallis, Don. (2021). Accuracy, conditionalization, and probabilism. Synthese. 198. 10.1007/s11229-019-02298-3.

56. Anastasakis, O. and D. Bechev. 2003. EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process, South East European Studies Programme, European Studies Centre, St Antony's College, University of Oxford. http://www.epus.rs/sr/aktivnosti/konferencije/solun/pdf/ostala/conditio.pdf.

57. Van der Wusten, Herman. (1997). Transformation Processes in Eastern Europe. Industrial Marketing Management - IND MARKET MANAG.

58. Szabó, Zsolt & Küpper, Herbert. (2021). Legislation and Legislative Process in Eastern Europe. International Journal of Parliamentary Studies. 1. 73-108. 10.1163/26668912-bja10008.

59. Stavytskyy, Andriy & Kozub, Maryna. (2020). Modeling of Economic Convergence Processes in Eastern Europe Countries. Ekonomika. 99. 6-19. 10.15388/Ekon.2020.2.1.

60. McCauley, Martin. (2021). Eastern Europe. 10.4324/9781003015338-7.

61. Pridham, Geoffrey. (2002). Democratization in Eastern Europe. 10.4324/9780203410837.

62. Backman, Stephen. (1990). The Democratization of Eastern Europe. 80.
63. Hansen, Shirley & Langlois, Pierre & Bertoldi, Paolo. (2020). Eastern Europe. 10.1201/9781003151494-3.
64. Political Power and Economic Inequality: A Comparative Policy Approach by Charles F. Andrain. Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2014. 238 pp.
65. Morawski W., ed., Facing Future Challenges. Warsaw: Wolter Kluver, Polska, 2016; Studia Polityczne, 2017. Vol. 45. No. 3.
66. Гнатюк Н. Політична суб'єктність Європейського Союзу (інституційно-нормативні характеристики Лісабонської моделі). Дис. д. політ. наук. Київ: Києво-Могилянська академія, 2016. 403 с.
67. Авторське право Організації Об'єднаних Націй, 2013 р. https://www.idea.int/sites/default/files/publications/democracy-and-development-RU.pdf .
68. Kolodiy, A.F. Concepts of democratic governance as a direction of political and managerial studies. Democratic Governance in the Context of Global Challenges and Crisis Situations: Materials of the Scientific-Practical Conference with International Participation, Lviv, April 3, 2009 (pp. 10-25). NAPA.
69. Huntington, S. The third wave. Democratization in the late twentieth century. 2003. Osnovy.
70. Schmitter, P.C. Reflections about civil society and democracy consolidation. 1996. Polis, 5, 16-27.
71. Przeworski, A., Alvarez, M.E., Cheibub, J.A., & Limongi, F. Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World, 1950-1990. New York, NY: Cambridge University Press, 2000.
72. Linz, J.J., & Stepan, A. Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1996.
73. Melville A.Y. Democratic transition and consolidation: What are the key explanatory variables? World Politics, 1999, 51(3), 423-446. 10.1017/S0043887100009167.

74. Diamond, L. Facing up to the democratic recession. Journal of Democracy, 2015, 26(1), 141-155.
75. Torsvik, G. (2005), “Foreign economic aid: should donors cooperate?”, Journal of Development Economics 77:503-15.
76. Checkel, J.T., 2000. Compliance and Conditionality , Доступно за адресою: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/ workingpapers/working-papers2000/wp00_18.htm.
77. Kanbur, R. (2003), “The Economics of International Aid”, стаття, підготовлена для довідника “The Economics of Giving, Reciprocity, and Altruism”, під редакцією Serge Christophe-Kolm та Jean Mercier-Ythier, North-Holland.
78. Smith, K.E., 1998. The use of political conditionality in the EU’s relations with third countries: how effective? European Foreign Affairs Review .
79. Koch, S., 2015. A Typology of Political Conditionality Beyond Aid: Conceptual Horizons Based on Lessons from the European Union. World Development , 75, pp.97 – 108.
80. RoseR.,MishlerW., Haerpfer C DemocracyandItsAlternatives. Understanding Post-Communist Societies. Baltimore, 1998.
81. Carothers T. Democracy assistance: political vs. developmental? Journal of Democracy Volume 20, Number 1 January 2009. http://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/Carothers-20-1.pdf
82. Lancaster, C. (2008). George Bush’s Foreign Aid: Transformation or Chaos? Washington, DC (Center for Global Development).
83. Pickel A. Transformation theory: scientific or political? Communist and Post-Communist Studies 35 (2002) 105-114
84. USAID. https://www.usaid.gov/.
85. Reinhard, J., (2010), EU democracy promotion through conditionality in its neighborhood: The temptation of membership perspective or flexible integration, Caucasian Review of International Affairs Vol. 4 (3) -2012.

86. Raik, K. (2008), Promoting Democracy in the Eastern Neighborhood-The limits and Potential of the ENP, The International Spectator: Italian Journal of International Affairs, 41:3, 31-45.
87. Pevehouse, J-C., (2002), Democracy from the Outside In? International Organizations and Democratization, International Organization, 56.
88. Mcdonagh, E. (2008), Is Democracy Promotion Effective in Moldova? The Impact of European Institutions on Development of Civil and Political Rights in Moldova, Democratization, 15:1, 142-16.
89. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.
90. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнятий резолюцією 2200А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. URL: https://www.ohchr.org.
91. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листопада 1950 р. Рада Європи. URL: https://www.echr.coe.int.
92. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифіковано Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
93. Договір про Європейський Союз (консолідована версія) : стаття 2, стаття 49. Офіційний журнал Європейського Союзу. URL: https://eur-lex.europa.eu
94. Levitsky S., Way L. A. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 517 p.
95. Кремень В.Г. (2023). Свідомість і війна. Завдання з формування світоглядної позиції українців. Освіта і суспільство. № 9-10, с. 10-12. https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/3338/.
96. Кремень В. Г. Євроінтеграція України: об’єктивна обумовленість і природність процесу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*.

2025. Т. 7, № 1. С. 1–5. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7101. URL: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/531

97. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. Journal of European Public Policy. 2004. Vol. 11, No. 4. P. 661–679.

98. Schimmelfennig F., Scholtz H. Legacies and Leverage: EU Political Conditionality and Democracy Promotion in Historical Perspective. Europe-Asia Studies. 2010. Vol. 62, No. 3. P. 443–460.

99. Cop B., Kılıçdaroğlu K. Linkage, Leverage, and Authoritarianism: An Overview of the Collapse of Turkey's EU Membership Prospect. SAGE Open. 2021. Vol. 11, No. 3. URL: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/21582440211040783.

100. Nations in Transit 2024: A Region Reordered by Autocracy and Democracy. Freedom House, 2024. URL: https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2024

101. Ukraine: Nations in Transit 2024 Country Report. Freedom House, 2024. URL: https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2024

102. Nations in Transit Methodology. Freedom House, 2024. URL: https://freedomhouse.org/reports/nations-transit/nations-transit-methodology

103. Three Books to Help You Understand Nations in Transit 2024. Freedom House, 2024. URL: https://freedomhouse.org/article/three-books-help-you-understand-nations-transit-2024.

104. Ukraine: Country Profile. Freedom House, 2024. URL: https://freedomhouse.org/country/ukraine

105. European Democracy Support Annual Review 2024. Carnegie Endowment for International Peace, 2025. URL: https://carnegieendowment.org/research/2025/01/european-democracy-support-annual-review-2024

106. Ukraine. European Council / Council of the European Union, 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine/

107. Revised enlargement methodology and negotiating framework for Ukraine. Council of the European Union, 21 June 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/hzmfw1ji/public-ad00009en24.pdf

108. 2024 Communication on EU Enlargement Policy. European Commission, 2024. Third Party Indicators related to the Status of Democracy, Good Governance and the Rule of Law. URL: https://data.consilium.europa.eu

109. Revisiting the EU-Ukraine Association Agreement: A Crucial Instrument on the Road to Membership. Springer Nature, 2024. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-69154-6_4

110. Ukraine's road to the EU: Getting fit to open negotiating clusters. European Policy Centre, 2024. URL: https://epc.eu/publication/Ukraines-road-to-the-EU-Getting-fit-to-open-negotiating-clusters-626b50/

111. Recommendation concerning the new EU strategy for enlargement (2022/2064(INI)). European Parliament, 2023. URL: https://oeil.europarl.europa.eu/oeil/en/document-summary?id=1725302

112. Democracy, Human Rights and Governance: Ukraine. U.S. Agency for International Development. URL: https://www.usaid.gov/ukraine

113. What USAID Really Did in Ukraine. The Bulwark, 2025. URL: https://www.thebulwark.com/p/what-usaid-really-did-in-ukraine-foreign-aid

114. Ukraine: Oversight of U.S. Direct Budget Support. U.S. Government Accountability Office, GAO-24-107520, 2024. URL: https://www.gao.gov/products/gao-24-107520

115. Ukraine: State and USAID Should Improve Processes for Ensuring Partners Can Perform Required Work. U.S. GAO, GAO-24-106751, 2024. URL: https://www.gao.gov/products/gao-24-106751

116. U.S. Direct Financial Support for Ukraine. Congressional Research Service, IF12305, 2025. URL: https://www.congress.gov/crs-product/IF12305

117. Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022 : Public Law 117-118. U.S. Congress. URL: https://www.congress.gov

118. Ukraine: Status and Use of Supplemental U.S. Funding. U.S. GAO, GAO-24-107232, 2024. URL: https://www.gao.gov/products/gao-24-107232

119. Ukraine's long road to the EU: politics, vetoes and the limits of a 'fast-track'. Voxeurop, 2026. URL: https://voxeurop.eu/en/ukraine-joining-european-union/

120. Ukraine – Follow-up Opinion on the draft Law on the procedure for the selection of candidates for the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine (CDL-AD(2023)022). Venice Commission of the Council of Europe, 9–10 June 2023. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission

121. Ukraine – Opinion on the Law on the Prevention of Threats to National Security in the activities of the National Security and Defence Council (CDL-AD(2023)018). Venice Commission, June 2023. URL: https://www.venice.coe.int

122. Group of States against Corruption (GRECO): Evaluation reports on Ukraine. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/greco

123. Ukraine 2024 Report. European Commission, Communication on EU Enlargement Policy, SWD(2024) 699 final, October 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu

124. Radaelli C. M. The Europeanization of Public Policy. The Politics of Europeanization / eds. K. Featherstone, C. M. Radaelli. Oxford : Oxford University Press, 2003. P. 27–56.

125. Börzel T. A., Risse T. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. European Integration online Papers. 2000. Vol. 4, No. 15.

126. ODIHR in Ukraine. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL: https://odihr.osce.org/odihr/ukraine

127. United around our values – Reykjavík Declaration. 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe, Reykjavík, 16–17 May 2023. URL: https://edoc.coe.int

128. Ukraine – Joint Opinion of the Venice Commission and ODIHR on the draft law restricting participation in state power of persons associated with prohibited political parties (CDL-AD(2023)025). 2023. URL: https://www.venice.coe.int

129. European Commission Report 2024: Assessment of Ukraine's progress in preventing and combating corruption. National Agency on Corruption Prevention (NACP), 2024. URL: https://nazk.gov.ua/en/

130. Candidate Check-4: Where Ukraine is in the implementation of 7 EU recommendations. New Europe Center, 2023. URL: https://neweurope.org.ua/en/analytics/

131. Ukraine Also Battles the Enemy Within. Center for European Policy Analysis (CEPA), 2023. URL: https://cepa.org/article/ukraine-also-battles-the-enemy-within/

132. EU Anti-Corruption Initiative (EUACI): Phase III. European External Action Service, 2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/

133. Ukraine's accession to the EU: so close, yet so far away. Osservatorio Balcani Caucaso Transeuropa, 2026. URL: https://www.balcanicaucaso.org/en/

134. Moldova: Nations in Transit 2024 Country Report. Freedom House, 2024. URL: https://freedomhouse.org/country/moldova/nations-transit/2024

135. The Impact of Candidate Status in Georgia and Moldova. German Marshall Fund of the United States, 2026. URL: https://www.gmfus.org/news/impact-candidate-status-georgia-and-moldova

136. EU Calls Georgia Candidate 'In Name Only' After Backsliding On Reforms. RFE/RL, 4 November 2025. URL: https://www.rferl.org/a/eu-report-slams-georgia-democratic-backsliding-progress-candidates/33580249.html.

137. Freedom in the World 2026: Ukraine. Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2026.

138. Janowski K. Civilian deaths in Ukraine war top 10,000, UN says. United Nations in Ukraine, 21 листопада 2023. URL: https://ukraine.un.org/.

139. Загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України внаслідок війни, сягає 151,2 млрд дол. – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. Київська школа економіки, 3 жовтня 2023. URL: https://kse.ua/kse-institute-during-the-war/

140. Ukraine: War's Toll on Schools, Children's Futures. Human Rights Watch, 9 листопада 2023. URL: https://www.hrw.org/news/2023/11/09/.

141. OECD. Огляд антикорупційних зусиль України (Anti-Corruption Review of Ukraine), 2025. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2025/05/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine_4d9e5ab7/5f7daca7-uk.pdf.

142. Кучук А. М. Реформування публічного управління в умовах воєнного часу: аксіологічний аспект. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. № 12. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-09.

143. Європейська інтеграція України: стан, виклики, перспективи : аналітична доповідь. Центр Разумкова. Київ : Заповіт, 2025. https://razumkov.org.ua/images/2025/05/2025-European_integration.pdf.

144. Зовнішня політика України: стан, тенденції, перспективи (вересень–жовтень 2024 р.) : результати експертного опитування. Центр Разумкова, 2024. https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/zovnishnia-polityka-ukrainy-stan-tendentsii-perspektyvy.

145. Підсумки 2025 року: чи приймуть українці домовленості про «мир» : соціологічне дослідження. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2025. https://dif.org.ua/article/pidsumki-2025-roku-chi-priymut-ukraintsi-domovlenosti-pro-mir.

146. Аналіз звіту про розширення ЄС (Ukraine 2025 Report) у сфері реформи державного управління. Центр демократії та верховенства права (CEDEM), 2025. https://cedem.org.ua/analytics/analiz-ukraine-2025-report/.

147. Результати роботи НАЗК за 2025 рік: повні перевірки декларацій. Національне агентство з питань запобігання корупції, 2026. https://nazk.gov.ua/uk/novyny/rezultaty-roboty-nazk-za-2025-rik-povni-perevirky-deklaratsiy/.

148. Припхан І. І., Щур Р. І. Економічні та конституційно-правові аспекти публічного управління територіальними громадами в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Вип. 19, т. 2. С. 280–288. DOI: https://doi.org/10.15330/apred.2.19.280-288.

149. Миколюк А. В. Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 29. С. 45–48. DOI: https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.29.8.

150. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвєєв Є. Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони*. 2022. № 2 (76). С. 30–35. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5.

151. Мельниченко Б. Б. Публічне управління в Україні в умовах воєнного стану. *Держава та регіони*. 2023. № 2 (80). С. 92–96. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.2.15.

152. Рябець К. Законність та верховенство права як принципи публічного управління. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 1 (13). С. 70–85. DOI: https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1(13)-70-85.

153. Стаднік І. В., Буравська А. А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69–73. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15.

154. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.5.

155. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

156. Кучук А. М., Мінченко О. В., Орлова О. О. Практика Європейського суду з прав людини. Дніпро: Середняк Т. К., 2021.

157. European Union. URL: https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk

158. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/portal

159. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: https://www.osce.org

160. Dimitrova A., Pridham G. (2004). International actors and democracy promotion in central and eastern Europe: the integration model and its limits. Democratization, 11(5), 91–112. https://doi.org/10.1080/13510340412331304606

161. Bosse G. (2019). Ten Years of the Eastern Partnership: What Role for the EU as a Promoter of Democracy?https://doi.org/10.1177/1781685819887

162. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? Journal of Common Market Studies. 2002. 40(2):235-258. DOI:10.1111/1468-5965.00353).

163. 7. Ukraine Facility. URL: https://chatgpt.com/c/6a2156c2-9398-83eb-b7c5-fcca7076ba09

164. European External Action Service. Eastern Partnership. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en?utm_source=chatgpt.com

165. Grimm S., Shyrokykh K. Solander N. Seeking to embed democracy: tracing the substantial evolution of the European Union's democracy promotion, 2004–2020. Comp Eur Polit 23, 987–1007 (2025). https://doi.org/10.1057/s41295-025-00430-x)

166. Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL: https://odihr.osce.org

167. Democratic governance. URL: https://odihr.osce.org/odihr/democracy?utm_source=chatgpt.com

168. Elections. URL: https://odihr.osce.org/odihr/elections?date-year=2021&utm_source=chatgpt.com

169. Values. URL: https://www.coe.int/en/web/about-us/values

170. Venice Commission. Presentation. URL: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation

171. Venice Commission. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/home

172. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 рр. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-action-plan-for-ukraine-2023-2026-steering-committee-assesses-the-first-year-of-its-implementation

173. Democratization. URL: https://www.osce.org/field-of-work/democratization?utm_source=chatgpt.com

174. Eastern Neighbourhood. URL: https://commission.europa.eu/topics/eastern-neighbourhood_en

175. Kobzová J. (2014). Can the EU support democracy in its neighbourhood? https://doi.org/10.1007/s12290-014-031

176. Promoting European strategic sovereignty in the eastern neighbourhood. https://ecfr.eu/publication/promoting-european-strategic-sovereignty-in-the-eastern-neighbourhood/

177. Governance & Peacebuilding. URL: https://www.undp.org/arab-states/governance-peace-building

178. Vaccaro A. Measures of state capacity: so similar, yet so different. Qual Quant 57, 2281–2302 (2023). https://doi.org/10.1007/s11135-022-01466-x

179. Архітектура відновлення та реформ. https://rdo.in.ua/ura

180. Countering hybrid threats. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/countering-hybrid-threats

181. Nations in Transit. URL: https://freedomhouse.org/report/nations-transit

182. Aid Effectiveness. URL: https://www.oecd.org/dac/effectiveness/

183. Development co-operation. URL: https://www.oecd.org/dac/effectiveness/

184. Governance. URL: https://www.worldbank.org/en/topic/governance

185. 29 G7 Finance Ministers' Statement on support to Ukraine. URL: https://www.g7germany.de/resource/blob/997532/2155696/42a4c0b967176c9c379cf8fd2005d940/2022-12-23-g7-finance-minister-ukr-data.pdf?download=1

186. Paris Declaration on Aid Effectiveness. URL: https://www.undp.org/publications/paris-declaration-aid-effectiveness

187. Knack S., Eubank N. Aid and Trust in Country Systems. 2009. World Bank Policy Research Working Paper No. 5005, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=1437957.

188. Горенко Ю. В. Глобальна демократія: концептуалізація поняття. Public Administration and Regional Development. № 20. 2023. С. 353-375.

189. Європейські стратегії розвитку: досвід для України : монографія / Андрейко В.І., Артьомов І.В. та ін.; за заг ред. І.В. Артьомова. Ужгород : РІК-У, 2023. 552 с.

190. Єрська Ю. Молдова та Україна підтверджують: «Наше майбутнє – в ЄС». 04.06.2026. Бессарабія inform. URL: https://bessarabiainform.com/2026/06/moldova-ta-ukrayina-pidtverdzhuyut-nashe-majbutnye-v-yes/

191. Заглада В. М., Бабіна В. О., Оверчук О. В. Роль міжнародних організацій у підтримці демократичних інститутів в Україні. Український політико-правовий дискурс. 2026. № 20. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/541 DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18716723

192. Іванов А. В. ЄС на варті демократії в європейському регіоні. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2024. С. 540-546. URL: https://www.lsej.org.ua/5_2024/136.pdf DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/134

193. Інформаційна довідка щодо функціонування демократичних інституцій в Україні. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33254.pdf (дата звернення: 05.06.2026)

194. Кричковська У. Молдова очолила Раду Європи на пів року, Україна в пріоритеті. 14 листопада 2025. Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/11/14/7224884/

195. Кузнець Т., Гордієнко В. Становлення та розвиток східної політики ЄС: Україна та Молдова. Європейські історичні студії. 2024. № 29. С. 35-48.

196. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка, І. Дудінська, В. Дудінський, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, Н. Кононенко, Ю. Копинець, М. Лендьел, В. Литвин, Н. Марадик,

Н. Нечаєва-Юрійчук, Ю. Остапець, М. Палінчак, В. Петрінко, А. Романюк, Н. Ротар, Д. Стеблак, М. Токар, М. Цірнер, Г. Шипунов]; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

197. Хома Н., Вдовичин І. Оцінка діяльності ЄС щодо зміцнення демократії в державах-учасницях останніх «хвиль» розширення. Політичні науки. Вип. 7. № 1. 2021. С. 10-16.

198. Чиркін А. Забезпечення ефективних демократичних інституцій на шляху до Європейського Союзу: практика воюючої демократії. Реанімаційний пакет реформ. 09.08.2024. URL: https://rpr.org.ua/news/zabezpechennia-efektyvnykh-demokratychnykh-instytutsiy-na-shliakhu-do-yevropeyskoho-soiuzu-praktyka-voiuiuchoi-demokratii/

199. Arend-Jan de Koning. Ukraine, Moldova, and the EU's Democracy Gatekeepers. April 2026. URL: https://hagueresearch.org/ukraine-moldova-and-the-eus-democracy-gatekeepers/

200. Commission welcomes political agreement on the €1.9 billion Reform and Growth Facility for Moldova*. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_568

201. Mantoiu E., Eslinger S., Hadei N. ackling the Pressing Challenges to Moldova's Democracy. September 22, 2025. URL: https://europeandemocracyhub.epd.eu/tackling-the-pressing-challenges-to-moldovas-democracy/

202. Recovery, resilience and reform: post 2020 Eastern Partnership priorities. Joint Staff Working Document. European Commission. Brussels, 2.7.2021 SWD(2021) 186 final URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2021_186_f1_joint_staff_working_paper_en_v2_p1_1356457_0.pdf

203. Standard Eurobarometer 103 - Spring 2025. Europeans Union. URL: https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3372

204. Trump, taking the measure of European public opinion: 10 points on our exclusive Eurobazooka survey. 20.03.2025. URL:

https://geopolitique.eu/en/2025/03/20/in-the-face-of-war-and-trump-taking-the-measure-of-european-public-opinion-10-points-on-our-exclusive-eurobazooka-survey/

205. Ukraine. Membership status: candidate country. European Commission. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/countries/ukraine_en

206. Kentikelenis A. E., Stubbs T. H., King L. P. IMF conditionality and development policy space, 1985–2014. 2016. Pages 543-582. https://doi.org/10.1080/09692290.2016.1174953

207. Enlargement. URL: https://commission.europa.eu/topics/enlargement_en

208. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj/eng

209. Regulation 2020/2092. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/2092/oj

210. Rule of law conditionality regulation. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/protection-eu-budget/rule-law-conditionality-regulation_en 5

211. En Rule of Law. https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/policy-highlights/rule-law_en

212. A Convention to protect your rights and liberties. URL: https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention

213. Elections. URL: https://www.osce.org/odihr/elections

214. Development Co-operation. URL: https://www.oecd.org/dac/effectiveness/

215. Paris Declaration on Aid Effectiveness. URL: https://www.oecd.org/en/publications/paris-declaration-on-aid-effectiveness_9789264098084-en.html

216. The SDG Actions Platform. URL: https://sdgs.un.org/partnerships

217. Матриця Реформ України. URL: https://reformmatrix.mof.gov.ua

218. Gehring, K., Michaelowa, K., Dreher, A., & Spörri, F. (2017). Aid Fragmentation and Effectiveness: What Do We Really Know? World Development, 99, 320–334. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.05.019

219. International Partnerships. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/index_en

220. Heller P., Harilal K. N., Chaudhuri S. (2007). Building Local Democracy: Evaluating the Impact of Decentralization in Kerala, India. World Development, 35(4), 626–648. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2006.07.001

221. Accountability. URL: https://www.undp.org/accountability

222. G7 Finance Ministers' Statement on support to Ukraine. URL: https://www.g7germany.de/resource/blob/997532/2155696/42a4c0b967176c9c379cf8fd2005d940/2022-12-23-g7-finance-minister-ukr-data.pdf?download=1

223. Development. URL: https://www.oecd.org/development/effectiveness/

224. Outcomes. URL: https://www.worldbank.org/en/results

225. Gehring K., Michaelowa K., Dreher A., Spörri F. (2017). Aid Fragmentation and Development Outcomes. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.05.019

226. Carlitz, R., & Ziaja, S. (2023). Aid Fragmentation: Concepts and Measurement. https://doi.org/10.1057/s12116-023-09386-z

227. Klingebiel, S., Negre, M., & Morazán, P. (2017). Costs, Benefits and the Political Economy of Aid Coordination: The Case of the European Union. European Journal of Development Research, 29, 144–159.. https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.84

228. Annen, K., & Moers, L. (2017). Donor Competition for Aid Impact, and Aid Fragmentation. The World Bank Economic Review, 31(3), 708–729. https://doi.org/10.1093/wber/lhw019

229. Gehring, K., Michaelowa, K., Dreher, A., & Spörri, F. (2017). Aid Fragmentation and Effectiveness: What Do We Really Know? World Development, 99, 320–334. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.05.019

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

835317
Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»

Україна, 03039, Київ-39, вул. Фрометівська, 2,
Тел. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

МАУП

The Private Joint-Stock Company
«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

2, Frometivs`ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine,
Tel. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

"06" травня 2026 № 140811

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідній роботі
аспіранта кафедри публічного адміністрування
Олійника Олега Олеговича

Дослідження на тему "Роль міжнародного співтовариства у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору" виконане відповідно до наукової роботи НДР Міжрегіональної Академії управління персоналом на тему "Розвиток публічного управління та адміністрування в умовах системних галузевих реформ: соціальні, економічні, безпекові та культурні аспекти" (номер державної реєстрації 0121U110533).

У рамках даної теми НДР було запропоновано вирішення актуального науково-практичного завдання, що полягає у теоретичному обґрунтуванні ролі, місця та специфіки функціонування міжнародних інституцій як суб'єктів публічного управління на наднаціональному рівні для посилення демократичних реформ у транзитних країнах (у межах концепції багаторівневого врядування), а також визначення стратегічних орієнтирів оптимізації взаємодії органів публічної влади України з наднаціональними структурами.

У ході дослідницької роботи автор удосконалив методологічні підходи до оцінювання ефективності зовнішнього інституційного впливу на реформування системи публічного управління. Аспірантом обґрунтовано, що базовим методологічним інструментарієм для проєктування стійких систем врядування транзитних країн є ризик-орієнтований підхід. Відзначено, що ефективність міжнародних інституцій у національних реформах транзитних держав ґрунтується на спільних компонентах: трансформації судової системи, розбудові антикорупційної архітектури та деолігархізації. При цьому, фінансово-моніторингові інструменти провідних міжнародних інституцій (ЄС, МВФ, Венеціанська комісія) виступають дієвим зовнішнім стимулом для модернізації системи публічного управління, фінансової децентралізації, забезпечення незворотності імплементації принципів верховенства права. Історичним підґрунтям цього процесу виступило Східне партнерство, яке стало основним інституційним містком у сфері розбудови демократії та дозволило Україна конвертувати нормативні стандарти ЄС у реальні демократичні реформи.

Науковий керівник теми НДР
доктор наук з державного управління,
професор Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

МАУП

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«РеСУРС»
09107, м.Біла Церква, вул. Героїв Чорнобиля, 5/7,
кв.11
тел.: (04563)9-82-12; www. ngo.resurs
e-mail: ngo.resurs.1@gmail.com
р/р UA 133052990000026001030118533
КОД ЄДРПОУ 43410171

№ 01/4-26 від 17.04.2026 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
Олійника Олега Олеговича на тему: "Роль міжнародного співтовариства у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору",
що представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 - "Публічне управління та адміністрування"

Результати досліджень аспіранта, що отримані при виконанні його дисертаційної роботи "Роль міжнародного співтовариства у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору" використовуються громадською організацією "ReSURS".

Зокрема, при розробці проєкту програми соціального та економічного розвитку Київської області були використані рекомендації методичного характеру щодо посилення партнерської моделі взаємодії публічної влади, бізнес-структур та інституцій громадянського суспільства.

Впровадження результатів дослідження Олійника Олега Олеговича мають прикладний характер і виявились корисними для покращення професійної комунікації публічних службовців із громадянами, в тому числі з урахування безпекових викликів і загроз у сучасній Україні.

Президент А.О.Клочко

ДОДАТОК Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Олійник О. О. Роль міжнародних інституцій у демократичних перетвореннях країн пострадянського простору: кейс адаптації в Україні стандартів ЄС. *Наукові перспективи*, 2026, 4 (70), 531-541, https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-531-541.

2. Олійник О. О., Бандола О. О. Роль міжнародних партнерів у процесі європейської інтеграції України: державно-управлінський аспект, *Наукові інновації та передові технології*, 2026, 4 (56), 235-244, https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56)-235-244.

Особистий внесок: концептуалізовано мужнародні інституції як субєкти публічного управління на наднаціональному рівні.

3. Дмитренко, Г. А., & Олійник, О. О. Теоретико-методологічні засади управління соціальними змінами в умовах політичної модернізації та демократичного транзиту. *Публічне урядування*, 2025, 2 (43), 40-49. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2025-2(43)-5.

Особистий внесок: визначені концептуальні засади соціальних змін у процесах демократичного транзиту.

4. Oliynik Oleg, Bandola Oleksandr. Political and legal foundations of the international community's work in Eastern Europe, *Науковий вісник: Державне управління,* 2025, 1 (17), https://doi.org/10.32689/2618-0065-2025-1(17)-02.

Особистий внесок: визначені проблемні аспекти у правовому забезпеченні участі міжнародних суб'єктів у демократичних реформах у Східній Європі.

Статті у виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

5. Hahin, Andrii and Matvieieiv, Andrii and Piddubnyi, Serhii and Filipenko, Larysa and Oliinyk, Oleh, Civil Society's Involvement in the Post-2014 Political Transition in Ukraine (March 03, 2025). *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 2025, 18 (10), 77-90, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=5284511.

Особистий внесок: здійснено аналіз впливу громадянського суспільства на публічне управління та політичні зміни, визначена роль громадянського суспільства у боротьбі з корупцією, забезпеченні прозорості влади та впровадженні демократичних реформ.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Олійник О. О. Теоретичні засади розбудови демократичного політичного режиму. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції "Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України" (м. Кропивницький, 6-7 листопада 2025 року), С. 386-387, https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/8fdf1dbf-d70c-404b-9ef0-4c95860d361c/content.

7. Олійник О. О. До проблеми управління соціальними змінами в умовах демократичного транзиту. Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів" (м. Кременчук, Придніпровський інститут МАУП, 26 лютого 2026 р.), С. 305-307, https://krm.maup.com.ua/wp-content/uploads/2026/04/IV-Conferencia.pdf

8. Олійник О. О. Участь міжнародних інституцій у розвитку консолідованої демократії: кейс євроінтеграційних процесів в Україні: матеріали ІІІ-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю "Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ": (Івано-Франківськ, 29 травня 2026 р.). Т. 1. Івано-Франківськ:

ІФНТУНГ, 2026. С. 340-342, https://nung.edu.ua/sites/default/files/2026-06/Збірник_тез_ІФНТУНГ_2026.pdf.

ДОДАТОК В

Зведені оцінки складових демократії України (Nations in Transit 2024)

Таблиця В.1

Оцінки категорій демократії України, Nations in Transit 2024

Показник (категорія)	2023	2024	Зміна	Шкала
Національне демократичне управління	2,50	2,50	0	1–7
Виборчий процес	4,50	4,50	0	1–7
Громадянське суспільство	5,25	5,25	0	1–7
Незалежні ЗМІ	3,25	3,25	0	1–7
Місцеве демократичне управління	3,50	3,50	0	1–7
Судова система та незалежність	2,25	2,50	+0,25	1–7
Корупція	2,25	2,50	+0,25	1–7
Оцінка демократії (середнє)	**3,36**	**3,43**	**+0,07**	**1–7**
Відсоток демократії	**39**	**40 (40,48)**	**+1**	**0–100**

Примітка. Рейтинги наведено за шкалою від 1 до 7, де 7 означає найвищий рівень демократичного прогресу, а 1 – найнижчий. Оцінка демократії – це середнє значення оцінок за категоріями. Відсоток демократії є переведенням Оцінки демократії у шкалу від 0 до 100. Статус режиму за класифікацією Freedom House – «Перехідний або гібридний режим» (Transitional or Hybrid Regime).

Таблиця В.2

Показники, що змінилися протягом року, та інтегральна оцінка

Показник	2023	2024	Зміна
Судова система та незалежність	2,25	2,50	+0,25
Корупція	2,25	2,50	+0,25
Оцінка демократії (інтегральна)	3,36	3,43	+0,07

У 2024 році покращилися лише два показники – «Судова система та незалежність» і «Корупція» (обидва з 2,25 до 2,50), унаслідок чого інтегральна Оцінка демократії зросла з 3,36 до 3,43.

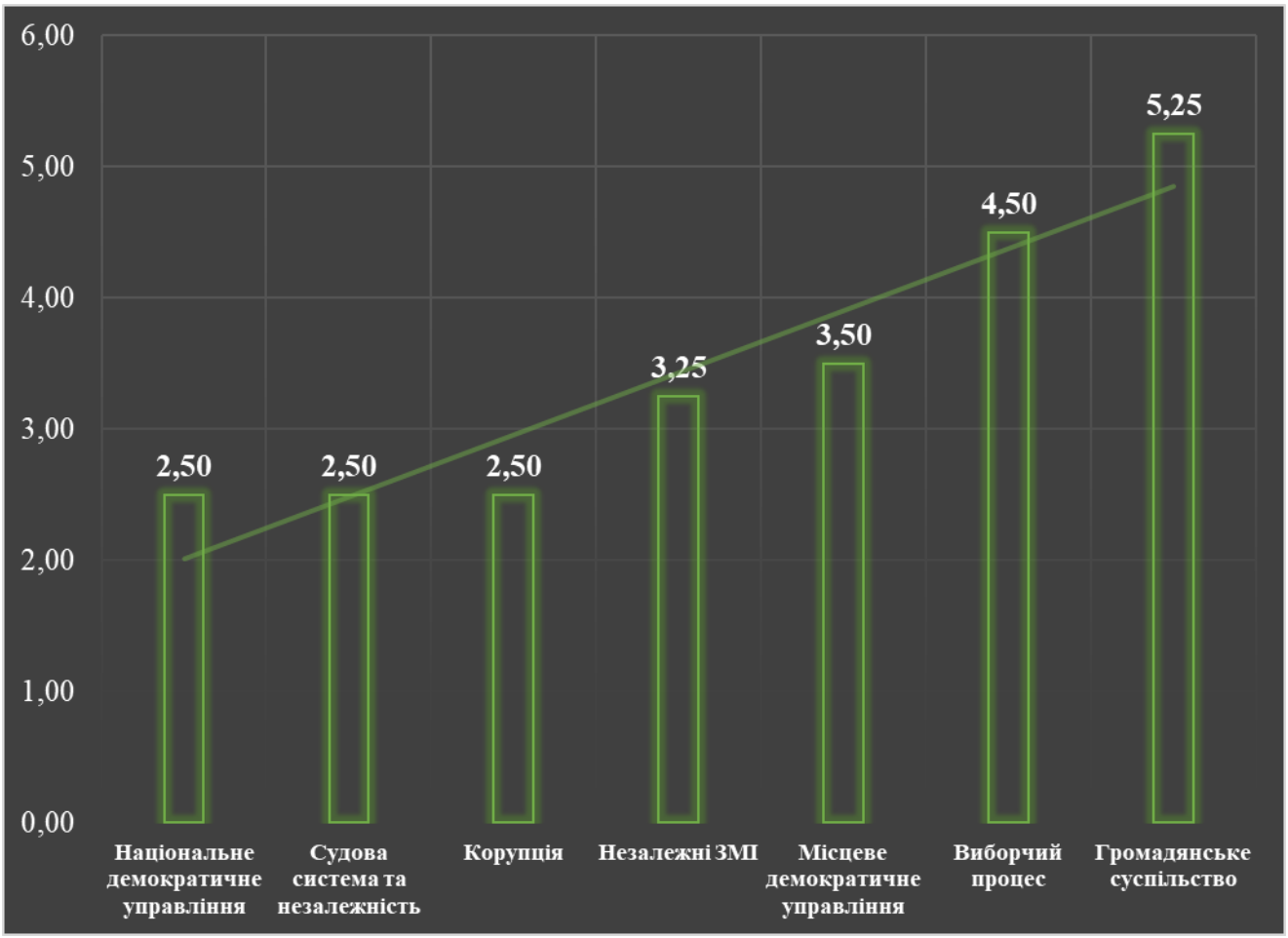

Рис. В.1 Оцінки категорій за зростанням за 2024 рік.

ДОДАТОК Д

Стан свободи в Україні (Freedom in the World 2025)

Таблиця Д.1

Підсумкові бали свободи України, Freedom in the World 2025

Складова	Бал	Максимум
Політичні права (PR)	22	40
Громадянські свободи (CL)	29	60
Загальний бал свободи	**51**	**100**

Статус: «Частково вільна» (Partly Free). Бали відображають умови на підконтрольних уряду територіях України та не охоплюють тимчасово окуповані території, які оцінюються в окремому звіті.

Таблиця Д.2

Політичні права: оцінки за підкатегоріями (шкала 0–4)

Показник	Бал	Макс.
A1. Вільні та чесні вибори глави держави	3	4
A2. Вільні та чесні вибори законодавчого органу	2	4
A3. Справедливість виборчих законів та їх неупереджене застосування	2	4
B1. Право на організацію політичних партій	3	4
B2. Реальні можливості опозиції здобути владу	3	4
B3. Свобода політичного вибору від домінування зовнішніх сил	2	4
B4. Повнота політичних прав різних груп населення	3	4
C1. Визначення політики обраними посадовцями	2	4
C2. Дієвість запобіжників проти корупції	1	4
C3. Відкритість і прозорість урядування	1	4

Таблиця Д.3

Громадянські свободи: оцінки за підкатегоріями (шкала 0–4)

Показник	Бал	Макс.
D1. Наявність вільних та незалежних ЗМІ	2	4
D2. Свобода віросповідання	3	4
D3. Академічна свобода	2	4
D4. Свобода вираження особистих поглядів	2	4
E1. Свобода зібрань	3	4
E2. Свобода діяльності неурядових організацій	2	4
E3. Свобода профспілок	2	4
F1. Незалежність судової влади	1	4
F2. Належна правова процедура	1	4
F3. Захист від нелегітимного застосування сили, свобода від війни	0	4
F4. Рівне ставлення до різних груп населення	2	4
G1. Свобода пересування	2	4
G2. Право власності та підприємництва	2	4
G3. Особисті соціальні свободи	3	4
G4. Рівність можливостей та свобода від економічної експлуатації	2	4

Таблиця Д.4

Зміни оцінок у звіті 2025 року

Показник	Було	Стало	Зміна
A2. Вибори законодавчого органу	3	2	−1
G1. Свобода пересування	1	2	+1

Зниження за показником A2 пояснюється відсутністю парламентських виборів від 2019 року; підвищення за G1 – новим правом для чоловіків віком 18–22 років вільно перетинати кордон.

Додаток Е

Міркування щодо причин низької динаміки та недостатньо високої результативності впровадженням євроінтегарційних умов в сучасній Україні у певних сферах

Україна має певні проблеми з впровадженням євроінтеграційних умов переважно через масштабні виклики війни, глибокі структурні проблеми в управлінні, необхідність адаптації економіки до високих стандартів ЄС та складну геополітичну ситуацію.

Попри відкриття офіційних перемовин про вступ до ЄС, інтеграційний процес стикається з низкою перешкод, які можна згрупувати за кількома напрямками.

Безпекові та воєнні виклики:

1) повномасштабна війна (руйнування інфраструктури, окупація територій та необхідність спрямування більшості ресурсів на оборону об'єктивно сповільнюють інституційні реформи);
2) демографічна криза (масовий виїзд кваліфікованих спеціалістів за кордон та внутрішнє переміщення створюють гострий дефіцит кадрів для державного та приватного секторів).

Політичні та правові перешкоди:

1) реформа правосуддя: створення незалежної та прозорої судової системи, а також ефективна протидія корупції залишаються головними вимогами Брюсселя, де прогрес часом гальмується внутрішнім спротивом системи;
2) ефективність державного управління: синхронізація тисяч директив Acquis Communautaire (законодавства ЄС) потребує потужного бюрократичного апарату, якому в Україні бракує фінансування та технічної експертизи.

Економічні та технічні бар'єри:

1) стандарти та регламенти: український бізнес змушений адаптуватися до жорстких екологічних норм, технічних регламентів та стандартів безпеки ЄС. Це вимагає великих капіталовкладень і тимчасово знижує конкурентоспроможність компаній;
2) макроекономічна стабільність: повоєнна відбудова та підтягування базових економічних показників до середньоєвропейського рівня потребують величезних зовнішніх інвестицій, за які доводиться конкурувати всередині самого ЄС.

Складнощі з боку самого Євросоюзу

1) внутрішній протекціонізм: окремі країни ЄС (наприклад, сусіди України) періодично блокують український експорт (зерно, логістику) задля захисту власних фермерів та ринків;
2) інституційна готовність ЄС: сам Союз перебуває в процесі внутрішніх дискусій щодо реформи системи голосування та фінансування перед тим, як прийняти таку велику державу, як Україна.

Вимоги Європейського Союзу щодо боротьби з корупцією та судової реформи є ключовими, оскільки вони складають основу першого переговорного кластера — «Основоположні права та верховенство права» (Fundamentals). Без реального прогресу за цими пунктами рух до ЄС заблокують, навіть якщо інші економічні умови будуть виконані.

Офіційні вимоги зафіксовані в погодженому між Україною та ЄС плані з 10 пріоритетних реформ (так званому «плані Качки–Кос»).

Основні вимоги поділяються на два блоки:

1. Реформа судової системи та верховенство права. Очищення та перевірка Верховного Суду: ЄС вимагає перезавантаження та жорсткої перевірки суддів Верховного Суду після резонансних корупційних скандалів.

Декларації доброчесності суддів: запровадження прозорого механізму перевірки декларацій доброчесності суддів із залученням незалежних міжнародних експертів. *Навколо цієї вимоги точаться гострі дискусії, оскільки громадськість та ЄС критикують спроби української влади пом'якшити майновий блок перевірок.*

Формування органів суддівського врядування: завершення прозорих конкурсів до Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС).

Реформа Конституційного Суду: забезпечення повноцінної роботи КСУ та обрання суддів за чіткою конкурсною процедурою за участі міжнародних експертів.

Цифровізація виконавчого провадження: максимальне усунення людського фактора під час виконання судових рішень.

2. Антикорупційна інфраструктура та кримінальна юстиція.

Зміни до Кримінального процесуального кодексу (КПК): це одна з наймасштабніших вимог ЄС. Вона передбачає скасування так званих «правок Лозового» (автоматичного закриття кримінальних справ через закінчення строків досудового розслідування), а також усунення інших процесуальних лазівок, які дозволяють топкорупціонерам уникати відповідальності.

Посилення незалежності НАБУ та САП: збільшення штату, розширення процесуальної автономії Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (наприклад, права самостійно ініціювати екстрадицію або відкривати справи проти нардепів) та посилення захисту від політичного тиску.

Незалежна експертиза для НАБУ: створення власної, повністю незалежної від інших держорганів установи судових експертиз для НАБУ, щоб пришвидшити розслідування фінансових злочинів.

Реформа Рахункової палати та Державного бюро розслідувань (ДБР): проведення прозорого конкурсу на вакантні посади Рахункової палати за участю міжнародних дорадників та посилення фінансового аудиту використання державних і донорських коштів.

Захист статусу PEP (публічно значущих осіб): ЄС категорично вимагає не допускати пом'якшення фінансового моніторингу для чиновників і політиків, що є регулярним предметом дискусій у Верховній Раді.

Головна проблема виконання. Хоча закони для виконання цих вимог розробляються та ухвалюються, міжнародні партнери (зокрема Європарламент у своїх резолюціях) зазначають, що реальний рівень імплементації залишається невисоким. ЄС вимагає реальних вироків у справах щодо топкорупції та повної прозорості судової системи.

Додаток Ж

До питання детермінації механізмів публічного управління в контексті євроінтеграційних процесів

Механізми публічного управління - це конкретні інструменти, методи та процедури, які держава використовує, в тому числі в контексті євроінтеграції, для трансформації своєї правової, економічної та політичної систем відповідно до стандартів ЄС.

Якщо говорити про виконання євроінтеграційних вимог України, ці механізми поділяються на п'ять взаємопов'язаних груп:

1. Інституційні механізми. Цей блок визначає, хто керує процесом та координує виконання вимог Брюсселя.

Центральний координаційний орган. В Україні це Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Вони виступають головними диспетчерами процесу.

Профільні підрозділи в міністерствах. У кожному міністерстві створено посади заступників міністрів з питань євроінтеграції (так звані «євроінтеграційні комісари»), які відповідають за адаптацію правил у своїй сфері (екологія, транспорт, енергетика тощо).

Переговорні команди (секторальні робочі групи). Формуються за кожним із 35 переговорних розділів (глав) ЄС. Вони ведуть безпосередній діалог з експертами Єврокомісії.

2. Нормативно-правові механізми. Це інструменти, за допомогою яких українське законодавство узгоджується з правом ЄС.

Національна програма адаптації законодавства. Чіткий покроковий план, який визначає, які директиви та регламенти ЄС і в який строк має ухвалити Верховна Рада чи Кабмін.

Обов'язкова євроінтеграційна експертиза законопроєктів. Будь-який новий закон, що вноситься до парламенту, проходить перевірку на відповідність праву ЄС. Якщо проєкт суперечить європейським нормам, його відправляють на доопрацювання.

Урядова система моніторингу «Пульс Угоди». Онлайн-платформа, яка в реальному часі відстежує відсоток виконання Україною зобов'язань за Угодою про асоціацію та переговорними треками.

3. Організаційно-управлінські механізми. Методи підвищення ефективності роботи державного апарату.

Реформа державної служби. Перехід на конкурсні засади відбору чиновників, підвищення їхньої кваліфікації (навчання мов, європейського права, проєктного менеджменту) через Національне агентство з питань державної служби (НАДС).

Скринінг (оцінка відповідності). Процедура порівняльного аналізу українського законодавства з європейським, яку проводять спільно органи публічної влади України та Єврокомісія для виявлення прогалин (gaps).

4. Фінансово-економічні механізми.

Інструменти залучення та розподілу коштів для фінансування реформ.

Програмно-цільовий метод у бюджеті. Фінансування державних органів підв'язується під виконання конкретних євроінтеграційних індикаторів.

Управління міжнародною допомогою (наприклад, Ukraine Facility): спеціальний механізм прозорого розподілу фінансової підтримки від ЄС. Гроші виділяються траншами лише після того, як уряд виконає певний перелік реформ (так звані «маяки»).

5. Комунікативні механізми (взаємодія з суспільством).

Публічні консультації: Обов'язкове обговорення євроінтеграційних реформ із бізнесом, профспілками та громадськими організаціями (наприклад, через Платформу громадянського суспільства Україна-ЄС).

Стратегічна комунікація: Інформування громадян про те, навіщо потрібна та чи інша реформа, щоб знизити внутрішній політичний чи соціальний спротив змінам.